

„Hiteles(ebb) tudományos prezentációk”

PEME VIII. Ph.D. - Konferencia

2014. március. 13.

BUDAPEST

„Hiteles(ebb) tudományos prezentációk”

című

VIII. Ph.D. - Konferencia előadásai

(Budapest, 2014. március. 13.)

II. Kötet

Szerkesztette:

Dr. Koncz István – Szova Ilona

Elektronikus könyv

ISBN: 978-963-89915-2-2

Kiadja a Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület

Tartalomjegyzék

4. – Orvos- és Egészségtudományi Szekció.....	5
Lektorálták: Dr. Fekete Béla, Dr. Székely Andrea, Dr. Fejes Zsolt.....	5
Dr. Filkor Kata: A TNF két irányú jelfolyamatainak vizsgálata professzionális immunsejteken - SZTE Orvosi Biológiai Intézet.....	6
Hanzel Adrienn, Berényi Károly: Az önellátás és a mozgásszervi problémák felmérése, idősek otthonában élők körében - PTE ÁOK Orvosi Népegészségügyi Intézet.....	18
Oravecz Kinga, Kormos Anita, Dr. Acsai Károly: A nátrium-kalcium exchanger új gátlószereinek vizsgálata a szívelégtelenség kezelésében kedvező pozitív inotróp és antiaritmiás hatások tekintetében - SZTE ÁOK, Farmakológiai és Farmakoterápiai Intézet.....	23
Sándor Zita, Prof. Dr. Csabai Márta: Emlődaganatos betegek betegségrepresentációinak több szempontú vizsgálata – SZTE-ÁOK, Klinikai Orvostudományok Doktori Iskola.....	26
Szászi Beáta – Dr. Szabó Pál: Az esztétikai sebészet pszichológiai vonatkozásai – DE - Humán Tudományok Doktori Iskola, Pszichológia Intézet.....	38
Dr. Zsindely Nóra: A dSAGA specifikus hiszton acetiláció génműködés szabályozásban betöltött funkciójának vizsgálata - SZTE - Biológia Doktori Iskola.....	46
5. – Jogtudományi Szekció.....	55
Lektorálták: Dr. Gulyás Kálmán, Dr. Molnár József.....	55
dr. Farkas Krisztina: A büntetőügyek ésszerű időn belüli elbírálásának követelménye alapvető megközelítésben - a német, svájci és olasz szabályozás összehasonlító vizsgálata - ME - ÁJK Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola.....	56
dr. Jámbor Adrienn: A szabálysértési jog változásai, különös tekintettel a veszélyeztetés kutyával szabálysértési tényállásra - ME, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.....	68
Dr. Jánosi Andrea: A BŰNÜLDÖZÉSI CÉLÚ ADATKEZELÉS JELENLEGI HELYZETÉNEK ÉRTÉKELÉSE AZ EURÓPAI UNIÓBAN - ME ÁJK Bűnügyi Tudományok Intézete.....	75
dr. Neparáczki Anna Viktória: A terrorcselekmény bűncselekményének szabályozástörténeti előzményei – PTE - ÁJK Doktori Iskola.....	85
dr. Szabó Szandra Kinga: Uniós bírósági gyakorlat a szabálytalanságok területén - ME, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.....	97
Dr. Udvarhelyi Bence: Legújabb fejlemények az Európai Unió pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelme terén - ME, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.....	102
Máté István Zsolt - Az igazságügyi informatikai szakértő által kinyert bizonyítékok társadalomtudományi módszerekkel történő vizsgálatának lehetőségei - PTE-ÁJK Doktori Iskola.....	114
6 – Tájépítészet – Tájökológia – Földtudományok Szekció.....	121
Lektorálták: Prof. Dr. Csemez Attila, Kovács Vilmos.....	121
Dancsokné Fóris Edina: Átalakulások város és vidéke kapcsolatrendszerében - BCE TTDI.....	122
Dr. Horváth Magdolna: Többkaréjos temetői épületek kutatástörténete – Sopianae ókeresztény háromkaréjos temetői épületeinek védelme és bemutatása a gyakorlatban és az oktatásban – PTE Pollack Mihály Műszaki és Informatikai Kar, Építész-mérnök Szakmai Intézet, Tervezési és Építészeti Ismeretek Tanszék, Breuer Marcell Doktori Iskola.....	132
Nádasy László Zoltán: Tájépítészeti szempontok a vízitúrázás infrastruktúrájának fejlesztésében – BCE Tájépítészet.....	141

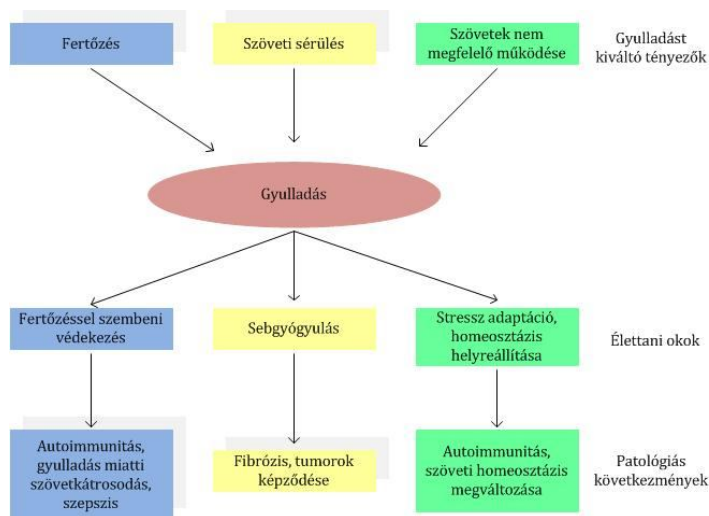
Ombódi Ildikó: A pannonhalmi bencések komáromfüssi jószágkormányzói kertje a 19. század közepén - BCE - TTDI	146
Turi Tamás: Az akadálymentesség helytelen értelmezése, az akadálymentesség továbbfejlesztési lehetőségei, társadalmi elfogadottság, szakmai oktatás - PTE Pollack Mihály Műszaki és Informatikai Kar, Építésmérnök Szakmai Intézet, Építés-kivitelezési és Mérnöki Menedzsment Tanszék, Breuer Marcell Doktori Iskola.....	153
Varga Dorottya: Magyarország gyógyhelyi desztinációinak menedzsmentje – SZIE, Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola.....	160

4. – Orvos- és Egészségtudományi Szekció

Lektorálták: Dr. Fekete Béla, Dr. Székely Andrea, Dr. Fejes Zsolt

Irodalmi áttekintés

Az emlős szervezeteket életük során számos olyan külső és belső hatás (pl.: mikrobiális fertőzés, szöveti sérülés) éri, melyek gyulladás kialakulásához vezetnek. A folyamat megfelelő szabályozása, vagyis a gyulladás átmeneti jellegének biztosítása elengedhetetlen, mivel az indokolatlanul hosszú ideig fennálló gyulladás súlyos, akár az életet is veszélyeztető következményekkel járhat (1. ábra) (Karin, Lawrence et al. 2006), (Medzhitov 2008).

1. ábra. Emlős szervezetekben számos folyamat vezet gyulladás kialakulásához. A kezdeti válasz reakciók általában kedvezőek a gazda szervezet számára, azonban az indokolatlanul hosszú ideig fennálló gyulladás súlyos patológias következményekkel jár (Medzhitov 2008)

A fertőzést követően a tumor nekrozis faktor (TNF) mennyisége szinte azonnal megemelkedik az emlős szervezetekben, elősegítve ezzel az IL-1, az IL-6, stb., ún. akut fázis proteinek termelődését, végső soron a fertőzés leküzdését (Ramadori, Van Damme et al. 1988). Napjainkra emlősökben a TNF szupercsaládba tartozó 19 ligand és 29 receptor azonosítása történt meg (Aggarwal, Gupta et al. 2012), (Juhász, Buzas et al. 2013). A család tagok legfontosabb szerepe, az immunrendszer működésének finomszabályozása, de emellett morfogénként részt vehetnek nem-immun sejttípusok differenciációjában is, valamint apoptotikus hatásuk is ismert (Bhardwaj and Aggarwal 2003), (Gaur and Aggarwal 2003).

Az első sorban gyulladáskeltő citokinként ismert TNF-nek két formája ismert, a keringő, három 17kDa méretű alegységből álló TNF (szolubilis, sTNF), valamint a plazmamembránba épült, 26kDa tömegű alegységekből álló trimer tmTNF. A tmTNF első sorban aktivált professzionális immunsejteken (pl.: aktivált makrofágokon) termelődik. Az ektodoménből a TNF konvertáló enzim (TNF converting enzyme, TACE) hasítja le a 157 aminosav hosszú, 17kDa tömegű fehérjét, amely homotrimert alakítva az I. és II. típusú TNF receptorokon fejti ki hatását. A membrán-kötött maradékot tovább hasítja a szignál peptid peptidáz-szerű proteáz 2 (SSPL2b). A hasítás következtében, a nukleáris lokalizációs szignált hordozó szignál peptid a sejtmagba vándorol, és ott feltehetően szerepe van egyes feltételezéseink szerint első sorban gyulladásos folyamatokban szerepet játszó, gének kifejeződésének módosításában (Horiuchi, Mitoma et al. 2010). E folyamat azonban nem csak a TNF-re jellemző, hanem más, a TNF családba tartozó ligand, pl.: a Fas ligand esetén is ismert (Kirkin, Cahuzac et al. 2007).

A TNF kutatás elmúlt bő egy évtizedének egyik legjelentősebb felfedezése a reverz jelátvitel felismerése volt. Felfedezték, hogy amikor a tmTNF-et termelő sejtek kölcsönhatásba lépnek a receptort expresszáló sejtekkel, nem csak a receptort termelő sejtekben indukálódik válasz (forward jelátvitel), hanem a tmTNF-et, azaz a ligandot termelő sejteken is (reverz jelátvitel) (Eissner, Kolch et al. 2004). A jelenség fontos, az egész élővilágban általános funkcióját alátámasztja az a megfigyelés, hogy a tmTNF N terminális doménjének aminosav összetétele rendkívül magas szekvencia homológiát mutat különböző fajok között (Watts, Hunt et al. 1999). A reverz jelátvitel fő funkciója az immunrendszer működésének finom szabályozása (Vudattu, Holler et al. 2005), de szerepet játszik a folyamatos NF- κ B aktiváció révén a tumor sejtek túlélésében (Zhang, Yan et al. 2008), illetve az egyedfejlődés során szükséges az axonok elágazásának kialakításához (Kisiswa, Osorio et al. 2013). Fontos azonban megjegyezni, hogy a reverz jelátvitel nem kizárólag a TNF esetében ismert, hanem leírták más család tagok, pl.: a CD137L (Moh, Lorenzini et al. 2013), BAFF (Jeon, Kim et al. 2010) stb. esetében is.

A szervezetben termelődő TNF mennyiségének szigorú szabályozása azonban nem csak az akut károsodás elkerülése miatt fontos. Számos tanulmány számolt be arról, hogy ha a TNF kis mértékben, de krónikusan jelen van, súlyos következményeket (pl.: malignus betegségekben karcinómát) vált ki. Egyes neurológiai megbetegedések (Dowlati, Herrmann et al. 2010), (Brietzke and Kapczinski 2008), a cardiovascularis rendszer bizonyos kórképei (Levine, Kalman et al. 1990), néhány tüdőbetegség (Matera, Calzetta et al. 2010), illetve az inzulin rezisztencia (Hotamisligil, Shargill et al. 1993) is a fokozott TNF termelés következménye. Az itt említett krónikus megbetegedésen felül számos autoimmun kórképben, pl.: pikkelysömörben (Nickoloff, Xin et al. 2007), (Schottelius, Moldawer et al. 2004), rheumatoid arthritisben (Feldmann and Maini 2001), (Bradley 2008), valamint a Crohn betegségben (Chey, Hussain et al. 2001) is ismert a TNF túltermelődése, amely a tünetek kialakulásához, a beteg életminőségének jelentős romlásához vezet.

Napjainkra a krónikus gyulladásos folyamatok gyógykezelésében a klasszikus immunszuprimáló eljárásokat egyre inkább felváltja az ún. biológiai terápia. A biológiai terápia azon az elven alapul, hogy az egyes betegségekben túltermelődő gyulladások keltő mediátorok ellen előállított monoklonális ellenanyagok képesek megkötni a gyulladásos folyamatokra jellemző citokineket, ami a tünetek jelentős enyhüléséhez, akár teljes klinikai remisszióhoz vezethet (Tracey, Klareskog et al. 2008). Mára egyes autoimmun kórképekben a klinikumban is rutinnal alkalmazzák a különböző anti-TNF monoklonális ellenanyagokat. Ezek közül is kiemelkedik az infliximab (IFX, Remicade), mely nagy affinitással képes kötődni mind az sTNF-hez, mind pedig a tmTNF-hez, megakadályozva ezzel a receptor-ligand kölcsönhatást. Szerkezetét tekintve az IFX kiméra ellenanyag, mely a humán immunglobulin G (IgG) konstans régiójából és az egér anti-TNF ellenanyag variábilis régiójából áll (Aggarwal, Gupta et al. 2012). Kiderült azonban, hogy az IFX kezelés hatására a betegek akár 43%-ában is anti-IFX ellenanyag termelődik (Hsu and Armstrong 2013). Ez a jelenség újabb és újabb TNF elleni ellenanyagok fejlesztésére sarkallta a kutatókat: az IFX mellett kereskedelmi forgalomban kapható a teljes mértékben humanizált anti-TNF ellenanyag (adalimumab, golimumab; Humira és Simponi), a II. típusú TNF receptorból és a humán IgG1 Fc fragmentumból álló fúziós protein (etanercept, Enbrel), valamint a humán monoklonális anti-TNF ellenanyag Fab' fragmentjének polietilén-glikollal (PEG) fuzionáltatott változata (certolizumab pegol, Cimzia). Ez utóbbi legnagyobb előnye abban áll, hogy képes maszkolni a fehérje ellenanyag voltát, valamint a szérumban féleletidejét megnövelve csökkenthető a kezelések gyakorisága (Horiuchi, Mitoma et al. 2010). Ugyan, ahogyan az az irodalmi adatokból, illetve a klinikai gyakorlatból ismert, a monoklonális ellenanyagok gyógyászati célú felhasználása igen sikeres különböző gyulladásos kórképekben, pontos hatásmechanizmusuk még napjainkra sem teljesen tisztázott.

Célkitűzések:

Mindezek alapján, és figyelembe véve azt a tényt, hogy a reverz jelátvitel agonista TNF monoklonális ellenanyaggal is kiváltható (Eissner, Kirchner et al. 2000), a következő kérdések megválaszolását tűztük ki:

- Milyen hatást gyakorol az IFX kezelés által kiváltott reverz jelátvitel gyulladásozó folyamatokban szerepet játszó gének kifejeződésére bakteriális lipopoliszacharid (LPS) kezelést követően?

- Független-e az IFX kezelés által kiváltott hatás az Fc fragment (azaz az IgG) jelenlététől?
- Kiváltható-e a reverz jelátvitel primer egér makrofág sejteken?
- Egér sejtvonalakon független-e a kiváltott hatás az Fc fragment jelenlététől?

Anyagok és módszerek:

Sejt tenyésztés:

A humán monocita sejtvonalakat (THP-1, U937 és MonoMac6) 10% hőinaktivált borjú szérummal (foetal bovine serum, FBS; PAA Gold) és 2mM L-glutaminnal (Lonza) kiegészített RPMI-1640 (Lonza) tápoldatban tenyésztettük. Az egér makrofág sejtvonalakat (DHO3 és RAW264.7) 10% hőinaktivált FBS-sel (PAA Gold) és 2mM L-glutaminnal (Lonza) kiegészített DMEM (Lonza) tápoldatban neveltük.

Mindkét sejt típus tenyésztése standard sejt kultúra körülmények között (37°C, 5% CO₂) történt. A sejtek kezelését 70-80%-os konfluencia elérését követően végeztük.

Csontvelői makrofágok preparálása egerekből:

A kísérlethez 6db patogén mentes (special pathogenic free, SPF) 4-6 hetes B6 nőstény egeret használtunk. A cervikális diszlokációval elpusztított egerek hátsó lábaiból izoláltuk a comb – és lábszárcsontokat. A csontvelő kinyerésére 100µg/ml kanamycinnel (Sigma) kiegészített RPMI-1640 tápoldattal (Lonza) fűjtük ki a csontokat, majd a sejteket kétszer mostuk ugyanezzel a tápoldattal. Annak érdekében, hogy a csontvelőben megtalálható vörösvértesteket lizáljuk, a sejteket ammónium klorid pufferben (ACK; Lonza) szuszpendáltuk fel, majd 10% hőinaktivált FBS-sel (PAA, Gold) és 100µg/ml kanamycinnel (Sigma) kiegészített RPMI-1640 (Lonza) tápoldattal kétszer mostuk. A sejtek tenyésztése és differenciálása 15% hőinaktivált FBS-sel (PAA,Gold), 20% kondicionált, szűrt L929 felülúszóval és 100µg/ml kanamycinnel (Sigma) kiegészített high glucose DMEM (Lonza) tápoldatban történt. A sejt tenyészeteken három naponta tápoldatot tenyésztettünk.

Sejtek kezelése:

A sejtek kezelését a következő reagensekkel végeztük: infliximab (IFX, Remicade; Sclereng-Plough), humán immunglobulin G (IgG, Humán Biolpazma Kft), lipopoliszacharid (LPS, Sigma), phorbol 12-myristate 13 acetát (PMA, Sigma), melyeket a felsorolt gyártóktól szereztünk be.

RNS tisztítás:

A sejtek kezelését követően meghatározott időpontokban RNS tisztítást végeztünk nagy tisztaságot és magas RNS koncentrációt eredményező Gene Jet Kit-tel (Thermo Scientific) a gyártó utasításainak megfelelően. Az oszlopokról a tisztított RNS-t nukleáz mentes vízzel eluáltuk, majd spektrofotometriás eljárással (BioPhotometer, Eppendorf) megállapítottuk a tisztított RNS mennyiségét. További felhasználásig az RNS mintákat -80°C-on tároltuk.

Reverz transzkripció és valós idejű polimeráz láncreakció (QRT-PCR):

Az RNS mennyiségi és minőségi ellenőrzését követően legalább 100ng RNS-ből cDNA-t szintetizáltunk Maxima 1st Strand cDNA Synthesis Kit-tel (Thermo Scientific) az Applied Biosystems Veriti Thermal Cycler (Life Technologies) segítségével.

A relatív génextpresszió meghatározására exon-exon junction-re tervezett primereket, valamint Luminaris Color HiGreen Low ROX QPCR Master Mixet (Thermo Scientific) használtunk. A relatív génextpresszió meghatározását CFX96 készüléken (Bio-Rad) végeztük el. A kapott expressziós értékeket a gliceraldehid – 3 – foszfát dehidrogenáz (GAPDH) génre normalizáltuk. Minden kísérletet legalább három biológiai és két technikai párhuzamossal végeztük el. A kapott génextpressziós értékeket a $\Delta\Delta Ct$ módszerrel számoltuk ki.

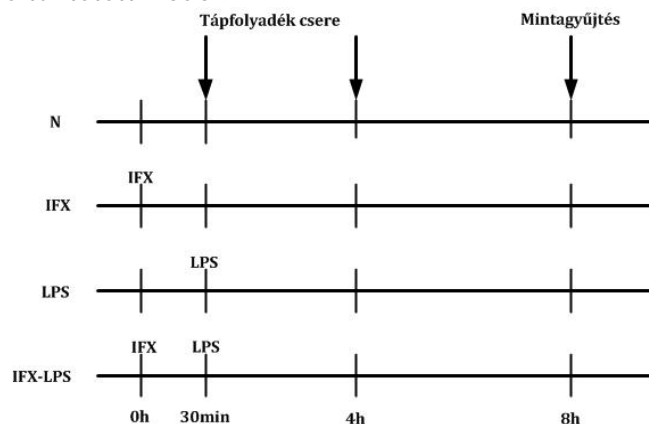
Statisztikai analízis

Az ábrákon feltüntetett adatok – ahol azt külön nem jeleztük – legalább három, független biológiai mintán mért értékek átlagai és szórásai. A statisztikai analízist GraphPad Prism for Windows szoftverrel végeztük el. A statisztikai szignifikancia megállapítása egy tényezős ANOVA, valamint Student-féle páros t próba alkalmazásával történt. Az eltéréseket akkor tekintettük szignifikánsnak, ha teljesült, hogy $p \leq 0,05$.

Eredmények:

A reverz jelfolyamat indukciója csökkenti a gyulladáskeltő citokinek/kemokinek génkifejeződését gyulladós körülmények között

Günther Eissner és kutatócsoportja már 2000-ben kimutatta, hogy amennyiben a reverz jelátvitel indukciója megelőzte a bakteriális lipopoliszachariddal (LPS) való kezelést THP-1 humán monocitákban, a sejt kultúra felülűszóiban jelentősen csökkent a szekretált IL-1 és IL-6 mennyisége (Eissner, Kirchner et al. 2000). Annak érdekében, hogy az IFX kezeléssel kiváltott reverz jelfolyamat immunrendszerre gyakorolt hatását génkifejeződés szinten is vizsgálhassuk gyulladós körülmények között, THP-1 humán monocitákat kezeltünk a 2. ábrán feltüntetett módon.

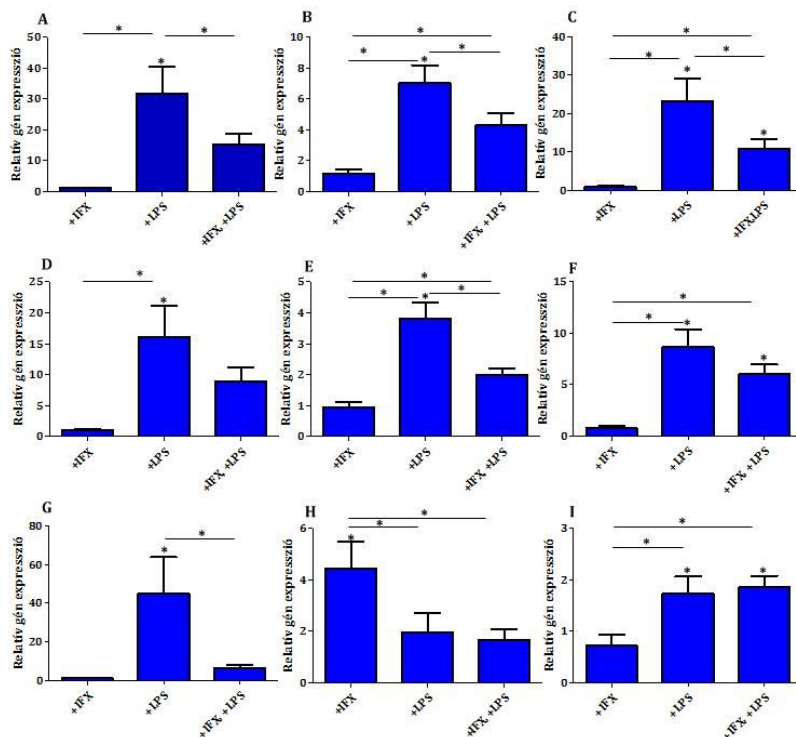

2. **ábra. A reverz jelfolyamat génkifejeződésre gyakorolt hatásának vizsgálata gyulladós körülmények között.** THP-1 humán monocita sejteket indukáltuk a reverz jelátvitelt IFX kezeléssel. 30 perc elteltével a sejteket mostuk, és a sejteket LPS kezeléssel aktiváltuk. 4 óra elteltével a sejteket mostuk és friss tápoldatot adagoltunk. Újabb 4 óra elteltével totál RNS-t izoláltunk (IFX:10 μ g/ml, LPS:100ng/ml).

A Gram negatív baktériumok sejt falából származó LPS az emlős immunrendszer egyik leghatékonyabb induktora, megjelenése gyulladás kialakulásához vezet (Akira and Takeda 2004), (Akira, Uematsu et al. 2006). Mindezek alapján tehát nem meglepő, hogy az LPS kezelés szignifikáns relatív génextpresszió emelkedést okozott valamennyi, általunk vizsgált, az immunválaszban szerepet játszó gén esetében (3. ábra).

A reverz jelfolyamatot IFX kezeléssel váltottuk ki. Megfigyeléseink szerint az IFX kezelés naiv (kezeletlen, kontrol) sejteken nem okozott változást a gyulladós folyamatok kialakításában, valamint fenntartásában szerepet játszó gének esetében. Ez alól kivételt képez a kazein kináz II-interacting protein 1 (CKIP-1, 3H ábra). Kutatócsoportunk korábban kimutatta, hogy a reverz jelfolyamat következtében a membrán kötött CKIP-1

intracelluláris kompartmentekbe vándorol, valamint képes gátolni a reverz jelfolyamat apoptotikus hatását (Juhász, Zvara et al. 2013). Érdekes módon azonban, az IFX előkezelés hatására gyulladásos körülmények között az általunk vizsgált citokinek és kemokinek esetében jelentős génexpresszió csökkenés volt tapasztalható a csak LPS-sel kezelt mintákhoz képest. A bemutatott IL-1 β (3A ábra), IL-10 (3B ábra), CXCL10 (3C ábra), IL-8 (3D ábra), TNF (3E ábra), IL-6 (3F ábra), ICAM-1 (3G ábra), és TGF- β -hoz (3I ábra) hasonlóan az IL-17A, CXCL-9 és CXCL-12 esetében is a reverz jelfolyamat génexpressziót csökkentő hatását tapasztaltuk LPS kezelt monociták esetében. Ezek az eredmények pedig arra utalnak, hogy az IFX kezelés krónikus gyulladással járó körkékben nem csak az sTNF neutralizálása, hanem a reverz jelfolyamat aktiválása révén is hozzájárul a betegek tüneteinek enyhüléséhez.

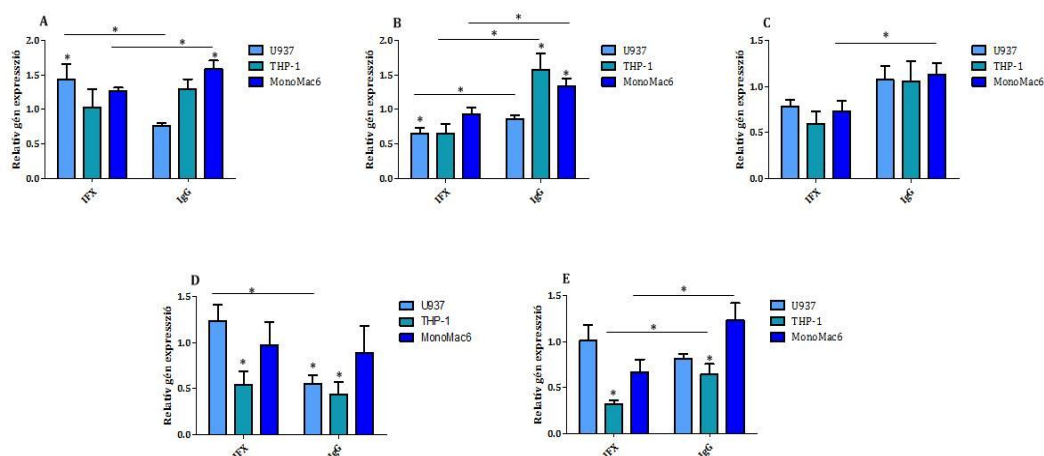
3. ábra. A reverz jelfolyamat indukciója gyulladásos körülmények között jelentősen csökkenti az egyes citokinek/kemokinek génkifejeződését. Az IL-1 β (A), az IL-10 (B), a CXCL-10 (C), az IL-8 (D), a TNF (E), az IL-6 (F), az ICAM-1 (G), a CKIP-1 (H) és a TGF- β (I) meghatározása IFX és/vagy LPS kezelést követően történt, a kísérletekben kontrollként kezeletlen sejteket alkalmaztunk (n \geq 3; * ha p \leq 0,05)

Az IFX kezelés következtében kialakuló változás független az Fc fragment jelenlététől humán monociták esetében

Mint ahogyan azt korábban említettük, az IFX kiméra ellenanyag, ezért joggal vetődik fel a kérdés, hogy a kezelés következtében kialakuló génexpresszió változás a TNF megkötése, vagy az Fc fragment és a célsejten található Fc receptor (FcR) kölcsönhatás következménye. Ennek tisztázása érdekében különböző humán monocita sejtvonalakat (U937, THP-1 és MonoMac6) kezeltünk IFX-bal, és humán immunglobulin G-vel (IgG). A kezelést követően 24 órával totál RNS-t izoláltunk, majd cDNS szintézist követően megállapítottuk egyes, a gyulladás kialakulásában szerepet játszó mediátorok relatív génexpresszióját. A kísérletekben kontrollként naív sejteket használtunk (4. ábra).

Mindhárom sejtvonal esetén megállapítható, hogy az IFX és az IgG kezelés eltérő hatással van az IL-8 (4A ábra), a TNF (4B ábra), az IL-1 β (4C ábra), a CKIP-1 (4D ábra), valamint a TGF- β (4E ábra) génkifejeződésére, bár statisztikai szignifikancia nem minden gén és nem minden sejtvonal esetében állapítható meg. E jelenség hátterében nagy valószínűséggel az a tény áll, hogy a kísérletek során használt sejtvonalak leukémiás

betegekből származnak, és a malignus transzformáció a fejlődésük különböző szakaszaiban következett be. Az azonban mindenképpen megállapítható, hogy az IFX kezelés hatására tapasztalható génexpresszió változás független az Fc fragment jelenlététől humán monociták esetében.

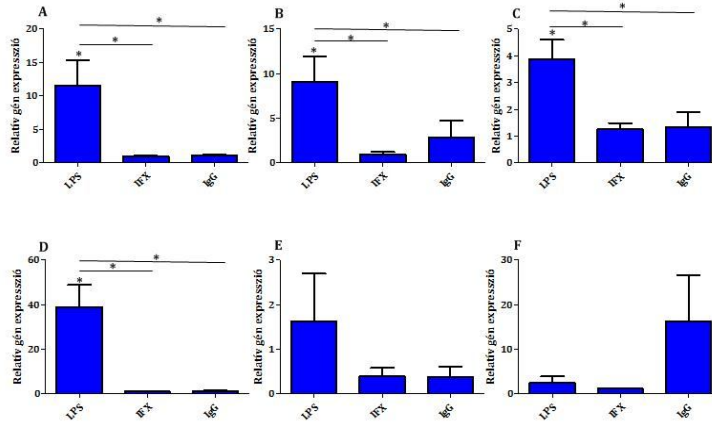
4. ábra. Az IFX génkifejeződésre gyakorolt hatása független az Fc fragment jelenlététől humán monocita sejteken. Az IL-8 (A), a TNF (B), az IL-1β (C), a CKIP-1 (D) és a TGF-β (E) eltérő génexpressziót mutat az IFX és az IgG kezelést követően 24 órával U937, THP-1 és MonoMac6 humán monocita sejtvonalak esetében (IFX: 10µg/ml, IgG: 10µg/ml; n≥3; * ha p<0,05)

A reverz jelfolyamat indukciója hat az aktivált primer egér makrofág sejtek génkifejeződésére

Azért, hogy a reverz jelátvitel hatását aktivált állapotú, primer sejteken is vizsgálni tudjuk, 6 hetes patogén mentes (SPF) nőstény egerek csontvelőjéből differenciáltattunk makrofág sejteket a korábban leírtak szerint. Az öt napos értetlen makrofágokat phorbol 13-myristate – 12- acetát (PMA) kezeléssel aktiváltuk. 24 óra elteltével a sejteket mostuk, és friss tápoldatba vettük fel. 24 óra múlva LPS-sel, IFX-al, vagy IgG-vel kezeltük, és ismételt 24 óra múlva történt meg az RNS tisztítás és a gyulladásozó folyamatokban szerepet játszó gének kifejeződésének vizsgálata. Kontrollként aktivált, de kezeletlen makrofág sejteket használtunk.

Hasonlóan a humán monocita sejtvonalakon végzett kísérletekhez, az LPS kezelés szignifikáns relatív génexpresszió emelkedéshez vezetett IL-1β (5A ábra), IL-6 (5B ábra), IL-10 (5C ábra) és CXCL10 (5D ábra) esetében a kontrollhoz viszonyítva. Mérsékelt emelkedést tapasztaltunk továbbá TNF (5E) expressziójában. A reverz jelátvitel kiváltása – hasonlóan a humán monocitákhoz – nem okozott jelentős változást a vizsgált gének kifejeződésében a kontrollhoz viszonyítva. Összehasonlítva az IFX és az IgG kezelést követően az expressziós mintázatokat statisztikai szignifikancia nem volt megállapítható, de az IL-6 (5B ábra) és CKIP-1 (5F ábra) eltérő volt a génkifejeződés.

Mindent összevetve tehát kijelenthetjük, hogy aktivált primer egér makrofág sejteken is indukálható reverz jelátvitel, és ebben az esetben is nagy valószínűséggel a kiváltott hatás független az Fc fragment jelenlététől.

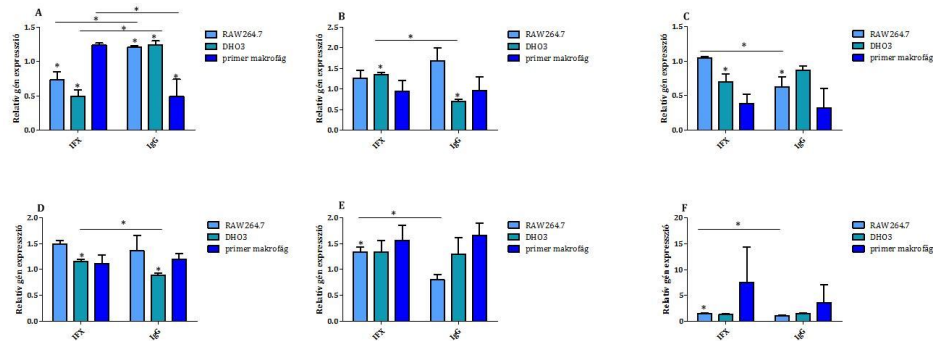

5. ábra. A reverz jelátvitel indukciója alacsonyabb génkifejeződést eredményez gyulladáskeltő citokinek/kemokinek esetében PMA indukálta primer egér makrofágokban. Öt napos primer egér makrofág sejteket aktiváltunk PMA kezeléssel, majd 24 óra elteltével LPS, IFX és IgG kezelést végeztünk. Amíg az LPS kezelést követően 24 órával a kontrollokhöz viszonyítva jelentős génexpresszió emelkedés volt tapasztalható IL-1 β (A), IL-6 (B), IL-10 (C), CXCL10 (D) és TNF (E) esetében, addig CKIP-1 (F) esetében emelkedés nem volt tapasztalható, viszont az IFX kezelés szignifikánsan alacsonyabb génexpressziót eredményezett, mint az LPS. (PMA: 100nM, IFX: 10 μ g/ml, IgG: 10 μ g/ml, LPS: 100ng/ml; n=3; * ha p \leq 0,05)

Az Fc fragment szerepének vizsgálata egér makrofág sejteken

Mivel primer csontvelői makrofág sejteken is igazoltuk a reverz jelfolyamat hatását gyulladáshoz vezető mediátorok génkifejeződésére, ezért, hasonlóan a humán monocita sejtvonalakon végzett kísérletekhez, vizsgáltuk, hogy a hatás kiváltásában van-e szerepe az Fc fragment jelenlétének. Ehhez RAW264.7 és DHO3 egér makrofág sejtvonalakat, valamint primer egér makrofágokat kezeltünk IFX-al, vagy IgG-vel. A kezelést követően 24 órával történt az RNS tisztítás, majd az IL-1 β (6A ábra), CXCL10 (6B ábra), TNF (6C ábra), ICAM-1 (6D ábra), TGF- β (6E ábra), valamint a CKIP-1 (6F ábra) relatív génexpressziójának mérése.

A humán sejteken végzett kísérletekből származó eredményekkel azonosan egér makrofágok esetében is megállapítható, hogy az IFX kezeléssel kiváltott génkifejeződésváltozás független az Fc fragment jelenlététől, mivel számos esetben szignifikáns eltérés tapasztalható az IFX és IgG kezelt sejtek között.

6. ábra. A reverz jelfolyamat hatása nem függ az Fc fragment jelenlététől egér makrofágokban. Az IL-1 β (A), a CXCL10 (B), a TNF (C), az ICAM-1 (D), a TGF- β (E), és a CKIP1 (F) eltérő expressziós mintázatot mutat IFX, vagy IgG kezelést követően 24 órával kontrol sejtekhez viszonyítva RAW264.7 és DHO3 sejtvonalakon, valamint primer egér makrofágokon (IFX: 10 μ g/ml, IgG: 10 μ g/ml; n \geq 3; * ha p \leq 0,05)

Diszkusszió

A reverz jelátvitel módosítja effektor molekulák génkifejeződését

A mikrobiális fertőzésekre adott kezdeti válasz reakciók általában előnyösek a gazda szervezet számára, azonban az immunválasz pontos szabályozása, valamint átmeneti jellegének biztosítása a többsejtű szervezetek túlélésének egyik záloga. Az átmeneti jelleg

biztosításáról számos szabályozó mechanizmus gondoskodik. Mivel a környezetben élő mikrobákat a gazda szervezet mintázat felismerő receptorok segítségével ismeri fel, mely olyan jelátviteli utakat aktivál, ami végül a kórokozó hatékony elpusztításához vezetnek, egyrészt ismertek ezeknek a jelátviteli utaknak a negatív regulátorai (Turer, Tavares et al. 2008). Másrészt, az immunrendszer sejtes elemei közötti kommunikáció citokinek és kemokinek szekréciója révén valósul meg, így ezeknek a jelátviteli utaknak gátlása is elősegíti az immunválasz átmeneti jellegének biztosítását (Dalpke, Heeg et al. 2008). Harmadrészt, emlősök esetében ismertek negatív szabályozó funkcióval rendelkező receptorok (Lemke and Rothlin 2008), (Rothlin, Ghosh et al. 2007). Végül, de nem utolsó sorban ismert az LPS-sel szembeni tolerancia jelensége: megfigyelték, hogy ismételt LPS kezelés hatására egér makrofágokban csökkent a citokinek és kemokinek relatív génexpressziója, ugyanakkor az antimikrobiális peptideket kódoló gének kifejeződése jelentősen emelkedett. A megváltozott génexpresszió úgy segíti elő a patogének eltávolítását, hogy az szövet károsító hatással jár. Mára igazolódott, hogy e jelenség hátterében különböző kromatin módosulások állnak (Foster, Hargreaves et al. 2007).

Eredményeink szerint a reverz jelfolyamat is ezen szabályozó mechanizmusok közé sorolható, hiszen gyulladáshoz vezető körülmények között jelentős mértékben csökkenti az általunk vizsgált citokinek és kemokinek relatív génexpresszióját. A 3. ábrán bemutatott génexpressziós mintázatokhoz hasonlóan alakult az IL-17 kifejeződése, vagyis a reverz jelátvitel gyulladáshoz vezető körülmények között csökkentette annak kifejeződését. Az IL-17 elsősorban az extracelluláris patogénekkal szembeni immunválasz kialakításában játszik szerepet (Ye, Rodriguez et al. 2001), (Happel, Dubin et al. 2005), (Ferretti, Bonneau et al. 2003), ugyanakkor fokozott expressziója figyelhető meg azokban a krónikus gyulladással járó kórképekben, melyekben az anti-TNF terápiát alkalmazzák (Kotake, Udagawa et al. 1999), (Fujino, Andoh et al. 2003), (Albanesi, Cavani et al. 1999). A reverz jelátvitel gyulladáshoz vezető folyamatokra gyakorolt gátló hatását támasztja alá egyrészt Eissner és munkatársainak megfigyelése, akik kimutatták, hogy a reverz jelátvitel ellenanyaggal történő indukciója LPS kezelés előtt csökkenti a szekretált IL-1 és IL-6 mennyiségét THP-1 sejt kultúrákban (Eissner, Kirchner et al. 2000), másrészt az IFX előkezelés csökkenti a *Staphylococcus aureus* eredetű peptidoglikán stimulus hatására indukálódó, első sorban gyulladáskeltő gének kifejeződését primer humán dendritikus sejtekben (Filkor, Hegedus et al. 2013).

Érdekes módon azonban mind a humán, mind pedig az egér kísérletekben megfigyelhető volt az IL-10 LPS kezelés hatására fokozódó génexpressziója, melyet az IFX előkezelés szignifikánsan csökkent (3C és 5C ábra), noha az IL-10 gyulladásgátló hatású. Ismert, hogy metasztázist képző melanómák fokozott IL-10 termelésük révén hatékonyan gátolják az immunfelismerést (Gerlini, Tun-Kyi et al. 2004). Ezek alapján tehát felvetődik a reverz jelátvitel potenciális antitumor hatása is: a tmTNF-re tervezett ellenanyag hatékonyan gátolta emlő karcinóma sejtek szaporodását sejt kultúrában, valamint egér modellben (Yu, Zhou et al. 2013).

A génexpressziós vizsgálatok nagy fokú egyezést mutattak humán sejtvonalon és primer egér makrofág sejteken, noha néhány esetben bizonyos fokú eltérés volt tapasztalható. A jelenség hátterében vélhetően az áll, hogy a sejtvonalakhoz képest a primer makrofág sejtek receptor mintázata a differenciáció során részben megváltozik, ami miatt a jelátviteli utak által közvetített válasz is részben megváltozik (Scull, Hays et al. 2010). Másrészt, a gyulladáshoz vezető kulcs szerepet játszó effektor molekulák expressziója poszttranszkripció és poszttranszlációs szinteken is szabályozott (Yin, Deng et al. 2011), (Novotny, Lundh et al. 2012).

Az IFX hatása nem függ az Fc fragment jelenlététől

Napjainkban számos, krónikus gyulladással járó állapotban rutin szerűen alkalmaznak anti-TNF monoklonális ellenanyagokat. Ezek közül is kitüntetett szerep jut az IFX-nek, mely

szerkezetét tekintve kiméra ellenanyag, azaz a humán IgG konstans és az egér anti-TNF ellenanyag variabilis régiójából áll (Aggarwal, Gupta et al. 2012). Az elhúzó ellenanyag terápia során azonban nagy gyakorisággal képződnek ún. neutralizáló ellenanyagok (neutralizing antibody; NAB) a páciensekben, melyek teljesen hatástalanná teszik az egyébként igen költséges kezelési eljárást (Hsu, Snodgrass et al. 2013). Napjainkra számos, más szerkezeti felépítéssel rendelkező anti-TNF ellenanyag van forgalomban és használják eredményesen a gyógyításban, de pontos hatásmechanizmusuk ma sem teljesen tisztázott.

Megfigyelték, hogy a rheumatoid arthritisben (RA) szenvedő betegek három csoportba sorolhatóak az ellenanyag kezelésre adott válasz alapján (Maini, St Clair et al. 1999). Az IFX esetében, felépítéséből adódóan, felmerül, hogy az általa kiváltott hatás az IgG és a célsejtek Fc receptoraival való kölcsönhatás következménye. Megállapították, hogy a professzionális immunsejtek felszínén expresszálódó FcγRIIIA receptort kódoló gén polimorfizmusa nagyban befolyásolja az alkalmazott terápia sikerét (Tutuncu, Kavanaugh et al. 2005).

Az IFX kezelés másik lehetséges hatása az apoptózis indukciója. A krónikus gyulladással járó kórképeket, így az RA-t is nagy fokú leukocita infiltráció és fokozott angiogenezis jellemzi. Az érintett területeken kóros mennyiségben felszaporodó leukociták felelősek a fokozott citokin és kemokin termelésért, melyek a tünetek kialakulásáért felelnek. A betegség során fellépő súlyos ízületi gyulladás jelentősen csökkenti a betegek életminőségét, és, mivel a többi kórképhez hasonlóan az RA is szisztémás megbetegedés, néhány súlyos esetben akár az életet is veszélyeztető állapot is kialakulhat (Erhardt, Mumford et al. 1989; Pincus and Callahan 1993). Ugyanakkor megfigyelték, hogy röviddel az IFX terápia megkezdését követően az érintett területekről az infiltrálódó leukociták eltűnnek. A jelenséget okozhatja az, hogy az sTNF-et megkötve az IFX megakadályozza a túléléshez szükséges jelek eljutását az infiltrálódó leukocitákhoz (Baud and Karin 2001), valamint a tmTNF megkötése is indukálhat sejt típusnak megfelelően kaszpáz függő és kaszpáz független apoptózist (Smeets, Kraan et al. 2003) (Catrina, Trollmo et al. 2005; Malaviya, Sun et al. 2006).

Mind a humán monocita sejtvonalakon, mind az egér makrofágokon azonban szignifikáns különbség volt tapasztalható az egyes effektor molekulák génjeinek kifejeződésében az IFX és IgG kezelt minták között. Ez a szignifikáns eltérés azonban arra enged következtetni, hogy az IFX kezelés hatására kialakuló változások az egyes gének kifejeződésében sokkal inkább a reverz jelátvitel indukciója következtében, mintsem az IgG – FcR kölcsönhatás miatt alakul ki. Mivel a tmTNF ellenanyaggal való megkötése következtében, az irodalmi bevezetőben említettek szerint, a tmTNF citoplazmás doménjén szerin foszforiláció megy végbe (Watts, Hunt et al. 1999) és az N terminális domén egy ismételt hasítás következtében a sejtmagba vándorol, ahol szerepet játszik az általunk vizsgált gének kifejeződésének módosításában (Friedmann, Hauben et al. 2006).

Felhasznált irodalom:

1. Aggarwal, B. B., S. C. Gupta, et al. (2012). "Historical perspectives on tumor necrosis factor and its superfamily: 25 years later, a golden journey." Blood **119**(3): 651-665.
2. Akira, S. and K. Takeda (2004). "Toll-like receptor signalling." Nat Rev Immunol **4**(7): 499-511.
3. Akira, S., S. Uematsu, et al. (2006). "Pathogen recognition and innate immunity." Cell **124**(4): 783-801.
4. Albanesi, C., A. Cavani, et al. (1999). "IL-17 is produced by nickel-specific T lymphocytes and regulates ICAM-1 expression and chemokine production in human keratinocytes: synergistic or antagonist effects with IFN-gamma and TNF-alpha." J Immunol **162**(1): 494-502.
5. Baud, V. and M. Karin (2001). "Signal transduction by tumor necrosis factor and its relatives." Trends Cell Biol **11**(9): 372-377.
6. Bhardwaj, A. and B. B. Aggarwal (2003). "Receptor-mediated choreography of life and death." J Clin Immunol **23**(5): 317-332.
7. Bradley, J. R. (2008). "TNF-mediated inflammatory disease." J Pathol **214**(2): 149-160.
8. Brietzke, E. and F. Kapczinski (2008). "TNF-alpha as a molecular target in bipolar disorder." Prog Neuropsychopharmacol Biol Psychiatry **32**(6): 1355-1361.
9. Catrina, A. I., C. Trollmo, et al. (2005). "Evidence that anti-tumor necrosis factor therapy with both etanercept and infliximab induces apoptosis in macrophages, but not lymphocytes, in rheumatoid arthritis joints: extended report." Arthritis Rheum **52**(1): 61-72.
10. Chey, W. Y., A. Hussain, et al. (2001). "Infliximab for refractory ulcerative colitis." Am J Gastroenterol **96**(8): 2373-2381.
11. Dalpke, A., K. Heeg, et al. (2008). "Regulation of innate immunity by suppressor of cytokine signaling (SOCS) proteins." Immunobiology **213**(3-4): 225-235.
12. Dowlati, Y., N. Herrmann, et al. (2010). "A meta-analysis of cytokines in major depression." Biol Psychiatry **67**(5): 446-457.
13. Eissner, G., S. Kirchner, et al. (2000). "Reverse signaling through transmembrane TNF confers resistance to lipopolysaccharide in human monocytes and macrophages." J Immunol **164**(12): 6193-6198.
14. Eissner, G., W. Kolch, et al. (2004). "Ligands working as receptors: reverse signaling by members of the TNF superfamily enhance the plasticity of the immune system." Cytokine Growth Factor Rev **15**(5): 353-366.
15. Erhardt, C. C., P. A. Mumford, et al. (1989). "Factors predicting a poor life prognosis in rheumatoid arthritis: an eight year prospective study." Ann Rheum Dis **48**(1): 7-13.
16. Feldmann, M. and R. N. Maini (2001). "Anti-TNF alpha therapy of rheumatoid arthritis: what have we learned?" Annu Rev Immunol **19**: 163-196.
17. Ferretti, S., O. Bonneau, et al. (2003). "IL-17, produced by lymphocytes and neutrophils, is necessary for lipopolysaccharide-induced airway neutrophilia: IL-15 as a possible trigger." J Immunol **170**(4): 2106-2112.
18. Filkor, K., Z. Hegedus, et al. (2013). "Genome wide transcriptome analysis of dendritic cells identifies genes with altered expression in psoriasis." PLoS One **8**(9): e73435.
19. Foster, S. L., D. C. Hargreaves, et al. (2007). "Gene-specific control of inflammation by TLR-induced chromatin modifications." Nature **447**(7147): 972-978.
20. Friedmann, E., E. Hauben, et al. (2006). "SPPL2a and SPPL2b promote intramembrane proteolysis of TNFalpha in activated dendritic cells to trigger IL-12 production." Nat Cell Biol **8**(8): 843-848.
21. Fujino, S., A. Andoh, et al. (2003). "Increased expression of interleukin 17 in inflammatory bowel disease." Gut **52**(1): 65-70.

22. Gaur, U. and B. B. Aggarwal (2003). "Regulation of proliferation, survival and apoptosis by members of the TNF superfamily." Biochem Pharmacol **66**(8): 1403-1408.
23. Gerlini, G., A. Tun-Kyi, et al. (2004). "Metastatic melanoma secreted IL-10 down-regulates CD1 molecules on dendritic cells in metastatic tumor lesions." Am J Pathol **165**(6): 1853-1863.
24. Happel, K. I., P. J. Dubin, et al. (2005). "Divergent roles of IL-23 and IL-12 in host defense against *Klebsiella pneumoniae*." J Exp Med **202**(6): 761-769.
25. Horiuchi, T., H. Mitoma, et al. (2010). "Transmembrane TNF-alpha: structure, function and interaction with anti-TNF agents." Rheumatology (Oxford) **49**(7): 1215-1228.
26. Hotamisligil, G. S., N. S. Shargill, et al. (1993). "Adipose expression of tumor necrosis factor-alpha: direct role in obesity-linked insulin resistance." Science **259**(5091): 87-91.
27. Hsu, L. and A. W. Armstrong (2013). "Anti-drug antibodies in psoriasis: a critical evaluation of clinical significance and impact on treatment response." Expert Rev Clin Immunol **9**(10): 949-958.
28. Hsu, L., B. T. Snodgrass, et al. (2013). "Anti-drug Antibodies in Psoriasis: A Systematic Review." Br J Dermatol.
29. Jeon, S. T., W. J. Kim, et al. (2010). "Reverse signaling through BAFF differentially regulates the expression of inflammatory mediators and cytoskeletal movements in THP-1 cells." Immunol Cell Biol **88**(2): 148-156.
30. Juhasz, K., K. Buzas, et al. (2013). "Importance of reverse signaling of the TNF superfamily in immune regulation." Expert Rev Clin Immunol **9**(4): 335-348.
31. Juhasz, K., A. Zvara, et al. (2013). "Casein kinase 2-interacting protein-1, an inflammatory signaling molecule interferes with TNF reverse signaling in human model cells." Immunol Lett **152**(1): 55-64.
32. Karin, M., T. Lawrence, et al. (2006). "Innate immunity gone awry: linking microbial infections to chronic inflammation and cancer." Cell **124**(4): 823-835.
33. Kirkin, V., N. Cahuzac, et al. (2007). "The Fas ligand intracellular domain is released by ADAM10 and SPPL2a cleavage in T-cells." Cell Death Differ **14**(9): 1678-1687.
34. Kisiswa, L., C. Osorio, et al. (2013). "TNFalpha reverse signaling promotes sympathetic axon growth and target innervation." Nat Neurosci **16**(7): 865-873.
35. Kotake, S., N. Udagawa, et al. (1999). "IL-17 in synovial fluids from patients with rheumatoid arthritis is a potent stimulator of osteoclastogenesis." J Clin Invest **103**(9): 1345-1352.
36. Lemke, G. and C. V. Rothlin (2008). "Immunobiology of the TAM receptors." Nat Rev Immunol **8**(5): 327-336.
37. Levine, B., J. Kalman, et al. (1990). "Elevated circulating levels of tumor necrosis factor in severe chronic heart failure." N Engl J Med **323**(4): 236-241.
38. Maini, R., E. W. St Clair, et al. (1999). "Infliximab (chimeric anti-tumour necrosis factor alpha monoclonal antibody) versus placebo in rheumatoid arthritis patients receiving concomitant methotrexate: a randomised phase III trial. ATTRACT Study Group." Lancet **354**(9194): 1932-1939.
39. Malaviya, R., Y. Sun, et al. (2006). "Induction of lesional and circulating leukocyte apoptosis by infliximab in a patient with moderate to severe psoriasis." J Drugs Dermatol **5**(9): 890-893.
40. Matera, M. G., L. Calzetta, et al. (2010). "TNF-alpha inhibitors in asthma and COPD: we must not throw the baby out with the bath water." Pulm Pharmacol Ther **23**(2): 121-128.
41. Medzhitov, R. (2008). "Origin and physiological roles of inflammation." Nature **454**(7203): 428-435.

42. Moh, M. C., P. A. Lorenzini, et al. (2013). "Tumor necrosis factor receptor 1 associates with CD137 ligand and mediates its reverse signaling." FASEB J **27**(8): 2957-2966.
43. Nickoloff, B. J., H. Xin, et al. (2007). "The cytokine and chemokine network in psoriasis." Clin Dermatol **25**(6): 568-573.
44. Novotny, G. W., M. Lundh, et al. (2012). "Transcriptional and translational regulation of cytokine signaling in inflammatory beta-cell dysfunction and apoptosis." Arch Biochem Biophys **528**(2): 171-184.
45. Pincus, T. and L. F. Callahan (1993). "What is the natural history of rheumatoid arthritis?" Rheum Dis Clin North Am **19**(1): 123-151.
46. Ramadori, G., J. Van Damme, et al. (1988). "Interleukin 6, the third mediator of acute-phase reaction, modulates hepatic protein synthesis in human and mouse. Comparison with interleukin 1 beta and tumor necrosis factor-alpha." Eur J Immunol **18**(8): 1259-1264.
47. Rothlin, C. V., S. Ghosh, et al. (2007). "TAM receptors are pleiotropic inhibitors of the innate immune response." Cell **131**(6): 1124-1136.
48. Schottelius, A. J., L. L. Moldawer, et al. (2004). "Biology of tumor necrosis factor-alpha- implications for psoriasis." Exp Dermatol **13**(4): 193-222.
49. Scull, C. M., W. D. Hays, et al. (2010). "Macrophage pro-inflammatory cytokine secretion is enhanced following interaction with autologous platelets." J Inflamm (Lond) **7**: 53.
50. Smeets, T. J., M. C. Kraan, et al. (2003). "Tumor necrosis factor alpha blockade reduces the synovial cell infiltrate early after initiation of treatment, but apparently not by induction of apoptosis in synovial tissue." Arthritis Rheum **48**(8): 2155-2162.
51. Tracey, D., L. Klareskog, et al. (2008). "Tumor necrosis factor antagonist mechanisms of action: a comprehensive review." Pharmacol Ther **117**(2): 244-279.
52. Turer, E. E., R. M. Tavares, et al. (2008). "Homeostatic MyD88-dependent signals cause lethal inflammation in the absence of A20." J Exp Med **205**(2): 451-464.
53. Tutuncu, Z., A. Kavanaugh, et al. (2005). "Fcgamma receptor type IIIA polymorphisms influence treatment outcomes in patients with inflammatory arthritis treated with tumor necrosis factor alpha-blocking agents." Arthritis Rheum **52**(9): 2693-2696.
54. Vudattu, N. K., E. Holler, et al. (2005). "Reverse signalling of membrane-integrated tumour necrosis factor differentially regulates alloresponses of CD4+ and CD8+ T cells against human microvascular endothelial cells." Immunology **115**(4): 536-543.
55. Watts, A. D., N. H. Hunt, et al. (1999). "A casein kinase I motif present in the cytoplasmic domain of members of the tumour necrosis factor ligand family is implicated in 'reverse signalling'." EMBO J **18**(8): 2119-2126.
56. Ye, P., F. H. Rodriguez, et al. (2001). "Requirement of interleukin 17 receptor signaling for lung CXC chemokine and granulocyte colony-stimulating factor expression, neutrophil recruitment, and host defense." J Exp Med **194**(4): 519-527.
57. Yin, K., X. Deng, et al. (2011). "Tristetraprolin-dependent post-transcriptional regulation of inflammatory cytokine mRNA expression by apolipoprotein A-I: role of ATP-binding membrane cassette transporter A1 and signal transducer and activator of transcription 3." J Biol Chem **286**(16): 13834-13845.
58. Yu, M., X. Zhou, et al. (2013). "Targeting transmembrane TNF-alpha suppresses breast cancer growth." Cancer Res **73**(13): 4061-4074.
59. Zhang, H., D. Yan, et al. (2008). "Transmembrane TNF-alpha mediates "forward" and "reverse" signaling, inducing cell death or survival via the NF-kappaB pathway in Raji Burkitt lymphoma cells." J Leukoc Biol **84**(3): 789-797.

Hanzel Adrienn¹, Berényi Károly²: Az önellátás és a mozgásszervi problémák felmérése, idősek otthonában élők körében - PTE ÁOK Orvosi Népegészségügyi Intézet

Az 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról (Szociális törvény) alapján azok az emberek kerülnek szociális otthonba, akiknek az egészségi állapotuk, az életkoruk, valamint szociális helyzetük miatt, az alapellátás keretében nem lehet gondoskodni, a rászorultakat állapotuknak és helyzetüknek megfelelő szakosított ellátási formában kell gondozni. (1) A szociális otthonba kerülés egyik lehetséges oka a mozgásszervi eredetre visszavehető önellátási képtelenség. Azon személyeket ápolják priméren az idősek otthonában, akik egészségügyi állapotuk miatt nem feltétlenül igényelnek rendszeres gyógyintézeti kezelést, valamint akik elérték már a nyugdíjkorhatárt. Az idős korosztály számára sok esetben nincs más esély, mint szociális otthonba költözni. A fiziológias mozgásfunkciókhoz elengedhetetlen az egészséges és működőképes ideg-, és vázrendszer. Számos egészségügyi probléma, megbetegedés, az emberek mozgásképeségeinek megváltozását életminőségének romlását eredményezheti. Különböző megbetegedések az egyén mozgásképtelenségét vonhatják maguk után, viszont a megfelelő rehabilitáció nagy szerepet játszhat a mozgásfunkciók visszaszerzésében. Számos tanulmány megfogalmazza, hogy egy rövid ideig tartó mozgásprogrammal (4-20 hét) pozitív irányba befolyásolható a funkcionális státusz és az életminőség. (2) A fizikai inaktivitás hatására csökken az izomerő, romlik a koordináció, csökken a csont ásványi anyag tartalma. Azonban az intenzív fizikai hatásnak is negatív vonzalma van, mint például ízületi fájdalmak, sportsérülések (3)(4)

Az ízületek közül a térd a legsérülékenyebb ízületünk. A térd sérülésének esetén különböző mértékű instabilitás, lazaság jön létre, ami az ízület fokozatosan romló állapotához, a terhelhetőség csökkenéséhez, esetleg teljes funkciókárosodásához vezethet. Sem hazai, sem nemzetközi szakirodalom nem tárgyalja, hogy a szociális otthonba kerülés hátterében milyen arányban vannak jelen mozgásszervi kórképek.

A vizsgálat célja

Vizsgálatunk célja annak megállapítása, hogy azok, akik szociális otthonba kerültek milyen arányban küzdenek mozgásszervi problémával, és ebből mekkora a térdízületi érintettség. További célunk volt felmérni, hogy a térdízületi műtétek milyen arányban végződnek önellátási képtelenséggel illetve hogy mennyire befolyásolja ez az önellátást.

Célunk volt még, a szociális otthonba kerültek megoszlásának vizsgálata nemek, életkor, és családi állapot szerint.

A szociális otthonba kerültek egy része térdízületi betegségek miatt kerül oda, ezért célul tűztük ki ennek az arálynak az ismeretét, köztük az életkor és nemek szerinti megoszlás vizsgálatát.

Anyag és módszertan

Vizsgálatunkban összesen 118 szociális otthonban élő vett részt, 37 a Szent István téri szociális otthonból, 51 a Xavér utcaiból, és 30 az Alkotmány utcaiból. A felmérésben összesen 13 férfi és 105 nő vett részt. A vizsgált személyek átlagéletkora 82,77 év (70-99), testmagasságuk átlagosan 161,77 cm volt (147-180), testtömeg átlaguk 61,66 kg volt.

A felmérést 2011. július és december között zajlott.

Kizártuk a vizsgálatból azokat a személyeket, akik nem rendelkeztek ép tudatállapottal (ezáltal nem tudtuk körükben elvégezni a kérdőíves felmérést), valamint ha az anamnéziséből nem eldönthető a mozgásszervi betegség státusza. Kutatásunk típusa retrospektív, eset-kontroll és keresztmetszeti vizsgálati részeket is tartalmaz.

Az adatgyűjtéshez saját szerkesztésű kérdőívet alkalmaztunk.

Statistikai elemzés módja

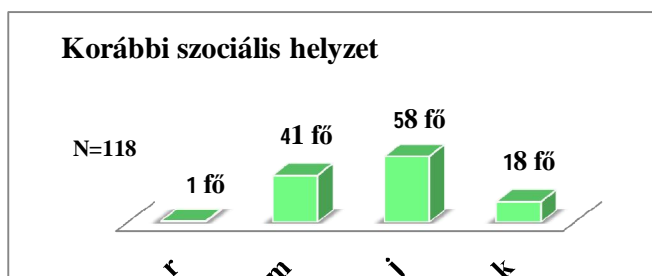
A datainkat a Microsoft Office Excel 2003. statisztikai rendszerben és a Windows SPSS 20.0-s rendszerben dolgoztuk fel. Eredményeinket kétmintás t-próba, logisztikus regresszió, lineáris regresszió, Mann-Whitney teszt, Khi négyzet próba, LSD próba, Kolmogorov-Smirnov teszt, Kruskal-Wallis próba, ANOVA, LSD próba, és Scheffe teszt használatával kaptuk.

Eredmények

Vizsgálatunkban összesen 118 szociális otthonban élő vett részt, 37 a Szent István téri szociális otthonból, 51 a Xavér utcaiból, és 30 az Alkotmány utcaiból. A felmérésben összesen 13 férfi és 105 nő vett részt. A férfiak kevés száma mögött az áll, hogy az általunk vizsgált három szociális otthon közül, az egyikben (Szent István téri) nem lakhatnak férfiak, és a másik két otthonban is kevés számban sikerült felmérnünk őket. A vizsgált személyek átlagéletkora 82,77 év (70-99 év, SD: 6,098), testmagasságuk átlagosan 161,77 cm volt (147-180 cm, SD: 6,88), testtömeg átlaguk 61,66 kg (44-100 kg, SD:13,02) volt.

Az otthonba költözés előtti szociális helyzet megítélése:

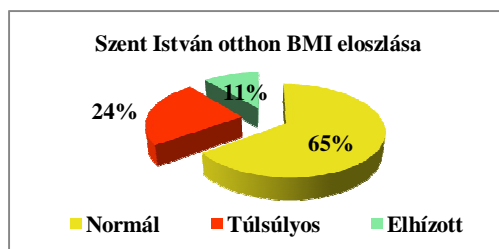
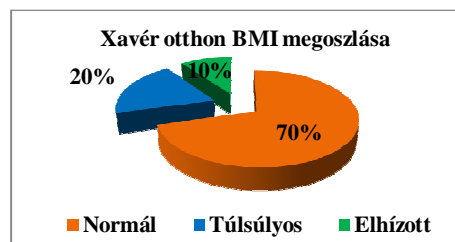
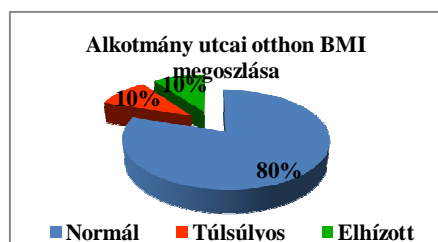
Vizsgáltuk az idősek korábbi szociális helyzetüket, saját megítélésük alapján vizsgáltuk. (1. ábra). A Szent István téren élők sokkal jobbnak ítélik meg korábbi szociális helyzetüket, mint azok, akik a Xavér utcában élnek ($p=0,007$).

A szociális otthonba kerülés okát vizsgálva a megkérdezettek 39%-a egyedül maradt, de önmagát el tudná látni, 47% egyedül maradt, de önmagát nem tudná ellátni, 14% pedig önmagát nem tudja ellátni, ellátásáról nincs más, aki gondoskodni tudna. Az otthonok között a különbség nem volt statisztikailag szignifikáns. ($p=0,589$)

BMI vizsgálata az önellátással és az életminőséggel összefüggésben:

Felmért szociális otthonainkban lakók testtömeg-index (BMI) átlaga 23,45 (18,07 – 33,66; SD: 4,09). Az egyes intézményekben élők BMI értékeinek megoszlásában az Alkotmány utcai otthonban szignifikánsan alacsonyabb a túlsúlyosok illetve elhízottak aránya ($p=0,019$) (2. ábra)

A magasabb testtömeg index (BMI) kedvezőtlenül befolyásolja az életminőséget (korrelációs koefficiens=0,209; $p=0,023$) és az önellátási képességet is (korrelációs koefficiens=0,200; $p=0,03$). A térdízületi és az egyéb ízületi érintettség háttérében is feltételeztük a magasabb BMI

kockázati szerepét, azonban ezt nem sikerült alátámasztani (rendre CI: 0,946-1,207 és 0,871-1,047).

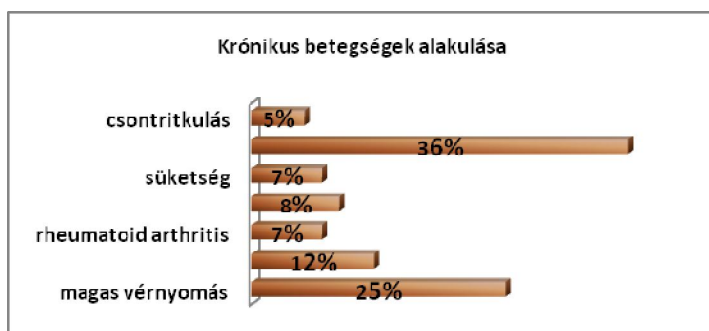
A mozgásszervi betegségek és a mozgásprogram alakulása:

A térdízületet érintő betegség előfordulási gyakorisága nem mutatott szignifikáns különbséget a három intézmény között ($p=0,301$)

Egyéb ízületi betegségekkel a válaszadók 41,5%-a rendelkezett (49 fő). A 3 intézmény között ebben az esetben sem találtunk eltérést ($p=0,799$). Korábbi ízületet érintő műtéten 62%-uk esett át. Az otthonok között itt sem volt különbség ($p=0,78$).

Az idősek 27%-a rendszeresen járt gyógytornára, 38%-a néha vett részt rajta, 41%-a pedig egyáltalán nem. Az otthonok között a megoszlás hasonló volt ($p=0,90$).

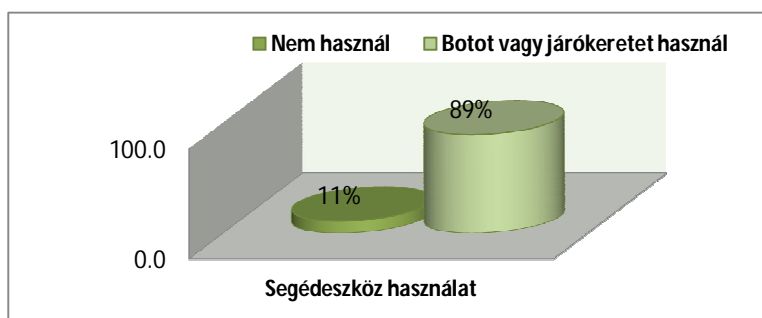
Az otthonban lakók 64%-a rendelkezik valamilyen krónikus betegséggel. Az otthonok között nem találtunk szignifikáns eltérést ebben a kérdésben sem ($p=0,30$). A különböző krónikus betegségek alakulását a megkérdezettek között a 3. ábrán mutatja: az intézmények között nincs eltérés ($p=0,98$).

Jelenlegi mozgásszervi egészségi állapot:

Sántítás: A válaszadók közül 24-en soha/nagyon ritkán sántítanak csak, 37-en néha, 15-en gyakran, 16-an legtöbbször, 26-an pedig súlyos/állandóan. Az intézmények között nincs a sántítás megoszlásában eltérés ($p=0,225$).

Ebben a korban az idősek többsége segédeszközt használ a mindennapjaiban. A megkérdezett személyek 89%-a botot vagy járókeretet használ, és csupán 11%-nak nincs szüksége semmilyen támaszra a járás során. Senki sem válaszolta azt, hogy nem képes végtagjait egyáltalán terhelni. (4.Ábra). A segédeszköz használatot tekintve nem volt különbség az otthonok között. ($p=0,458$)

Az egyes intézményekben lakók között sem az elakadás ($p=0,377$), sem az instabilitás ($p=0,70$), sem a térdfájdalom ($p=0,38$), sem a lépcsőn való felmenetel ($p=0,215$) és a guggolás témakörében ($p=0,165$), sem pedig a fájdalom mértékének megoszlásában ($p=0,97$) nem volt különbség. Megállapítottuk, hogy a Szent István téri otthonban nagyobb számban fordulnak elő a térdduzzadással rendelkező idősek, mint a Xavér utcaiban ($p=0,01$). E mögött vénás megbetegedés állhat, vagy a mozgás hiánya.

Önellátás, életminőség:

Az önellátás, a közlekedési eszközök használata, a járásképeség időtartama, a hosszabb ideig tartó ülés utáni felállás, bicegés, térdelés képessége, éjszakai térdfájdalom, fájdalom és annak kihatása az életvitelre kérdésekre adott válaszokat is összevetettük az egyes intézményekben élők között. Eredményül egyik esetben sem kaptunk szignifikáns különbséget, így a későbbiekben az önellátás képességét befolyásoló tényezők vizsgálatánál az egyes intézményi adatokat összesítettük.

A jelenlegi életminőség háttérben vizsgáltuk a korábbi lakóhely szerepét: a városból érkezettek életminőségüket összességében jobbnak értékelték, azonban szignifikáns összefüggés nem mutatkozott ($p=0,84$). Az életminőség szempontjából sem igazolódott a korábbi lakhely befolyásoló szerepe ($p=0,51$)

Vizsgáltuk továbbá az ízületi műtét hatását az életminőségre, azonban szignifikáns összefüggést nem tudtunk kimutatni ($p=0,875$), ahogyan az önellátási képesség esetében sem ($p=0,77$).

Bár feltételezhetően az előrehaladottabb életkor az ízületi betegségekre nézve kockázati tényező, ez a vizsgálatunkban kifejezetten a térdízületi betegségek esetén nem volt kimutatható (CI: 0,91-1,075).

Végül az önellátás és az életminőség kapcsolatát elemeztük. Bár közismert, hogy az önellátás szorosan összefügg az életminőséggel, kíváncsiak voltunk, hogy szignifikáns kapcsolatban állnak-e a mi esetünkben is, mely összefüggés igazolódott ($p<0,001$).

Megbeszélés és következtetések

Bár a legtöbb felmért szociális és egészségi paraméter tekintetében nem volt különbség a vizsgált három szociális otthon között, a korábbi szociális helyzetüket a Xavér utcai intézmény lakói ítélték meg jobbnak ($p=0,007$) illetve az alkotmány utcai intézményben a túlsúlyosak aránya volt szignifikánsan alacsonyabb ($p=0,019$). Ez utóbbi háttérben nem tudtunk statisztikai módszerekkel is igazolható okot feltárni. A térdduzzadás gyakorisága a Szent István téren lakók között igazolódott nagyobb arányúnak ($p=0,01$).

Az életkor, jelen felmérésünkben nem igazolódott a térdízületi betegségek kockázatának. Ennek okát abban látjuk, hogy az intézményben lakók időskorúak, és több tanulmány is alátámasztotta, hogy a nagyízületek közül a térd a legsérülékenyebb. Így feltehetően az életkor és a térdízületi betegség közötti korreláció a fiatalabb életkorú népesség összevetésében igazolódna.

Feltételezésünk szerint, a térdízületi műtétek jelentős mértékben befolyásolják az önellátást. Az önellátási képesség háttérben a térdízületi műtét preventív szerepét vártuk, ez azonban nem igazolódott ($p=0,77$). Az eredményből kiderül, hogy a műtéten át nem esetteknek jobb az önellátása, mint azoknak, akik átestek rajta, de ez a különbség nem szignifikáns. Hipotézisünk alapján úgy véltük, hogy a családi/kertes házból érkező személyek önellátása jobb lesz a panel/társasházból érkezőkénél, ezért az önellátás és az eredeti lakhely kapcsolatát mértük fel azonban szignifikáns kapcsolatot ebben az esetben sem sikerült kimutatni ($p=0,51$).

Az életmódi paramétereket vizsgálva az egyes felmért intézmények között nem volt szignifikáns különbség ($p=0,83$).

A térdízületi érintettség háttérben feltételezhető a magasabb BMI kóroki szerepe. Jelen vizsgálatban azonban ezt nem sikerült igazolnunk (OR=1,069, CI=0,946-1,207). Az eredmények háttérben állhat a vizsgált minta alacsony elemszáma és a jelen felmérésben nem elemzett egyéb tényezők zavaró hatása. A magasabb BMI szerepe azonban a csökkent önellátási képességre nézve egyértelműen igazolt kockázati tényező (korrelációs koefficiens (0,200, $p=0,03$).

A három otthont összevetve a Szent István utcaiban volt a legnagyobb BMI érték ($p=0,006$). Ennek háttérben az állhat, hogy eltérő lehet az étkeztetés, különbözhet a napi testmozgás arány. További vizsgálatokra lenne szükség az okok feltárására.

Tanulmányunk alapvető célkitűzése volt a szociális otthonokban élők felmérése különös tekintettel a térdízületi érintettség előfordulási gyakoriságára és annak önellátást és életminőséget befolyásoló szerepére. Bár számos paraméter tekintetében nem sikerült egyértelmű kapcsolatot feltárni, mégis hasznos információ az életminőséget és önellátást nagymértékben befolyásoló ízületi érintettség szerepének bemutatása. Elgondolkoztató, hogy a mozgásszervi kórképek miatti életminőség romlás kitolható lenne a megfelelő gyógytorna alkalmazásával, ugyanakkor az ebben rendszeresen részesülők aránya a 20%-ot sem éri el.

Hasonló, szélesebb körben kiterjesztett vizsgálat szükségességét veti fel jelen tanulmányunk, melyre – bízunk benne –, hogy a közeljövőben sor kerülhet.

Felhasznált irodalom:

1. Soós Zsolt (2005) A szociális munka alapjai, Comenius Oktató és Kiadó Bt, Pécs
2. International Physical Activity Questionnaire (IPAQ), Public Health Nutrition: 10; 1: 59–64
- 3.[Gabler T., Kovács V. A. (2005) A rendszeres testedzés egészségmegőrző szerepe; Családorvosi fórum (1): 46-49 Bowen DJ, Fesinmeyer MD, Vasui Y, Tworoger S, Ulrich CM, Irwin ML, et al. (2006) Randomized trial of exercise in sedentary middle aged women: effects on quality of life. Int J Behav Nut Physic Act 3(34): 1-9
- 4.Bowen DJ, Fesinmeyer MD, Vasui Y, Tworoger S, Ulrich CM, Irwin ML, et al. (2006) Randomized trial of exercise in sedentary middle aged women: effects on quality of life. Int J Behav Nut Physic Act 3(34): 1-9
- 5.Alpaskan Oztürk, M. Recai Ozdemir, Yüksel Ozkan (2006) Osteochondralis autografting (mosaikplasty) in grade IV cartilage defekt sin the knee joint: 2-to 7- year results, International Ortopaedies (SICOT) 30: 200-204

Oravecz Kinga¹, Kormos Anita¹, Dr. Acsai Károly^{1,2}: A nátrium-kalcium exchanger új gátlószereinek vizsgálata a szívelégtelenség kezelésében kedvező pozitív inotróp és antiaritmiás hatások tekintetében - SZTE ÁOK, Farmakológiai és Farmakoterápiai Intézet

Bevezetés

A szívelégtelenség mint növekvő egészségügyi probléma

A modern társadalmakban a kardiovaszkuláris betegségekkel összefüggő halálozás továbbra is vezető helyet foglal el a mortalitási okok között. A betegek magas száma és a magas kezelési költségek miatt a kardiovaszkuláris betegségek kezelése jelentős egészségügyi és egészségfinanszírozási problémát jelent a modern társadalmak számára. Ráadásul bizonyos kardiovaszkuláris betegségek, mint például a különböző okok miatt kialakuló szívelégtelenség előfordulása folyamatosan emelkedik. A modern kardiovaszkuláris gyógyszerek egyre több területen tudják sikeresen felvenni a harcot a betegségek ellen, amelyre jó példa a magasvérnyomás betegség gyógyszeres kontrollja. Más területeken azonban a modern gyógyszeres terápia ellenére sem sikerült még áttörő eredményeket elérni, melyre szomorú példa a szívelégtelenség, melynek 5 éven belüli mortalitása továbbra is igen magas. Fontos feladat tehát a farmakológiai alapkutatás számára az újabb lehetséges gyógyszerterápiák felderítése a szívelégtelenség terápiájában.

A Na/Ca²⁺-exchanger farmakológiai gátlása ígéretes támadáspont a szívelégtelenség kezelésében

Az utóbbi években egyre több kísérleti eredmény támasztja alá a feltételezést, hogy a szívmembránban levő Na⁺/Ca²⁺-exchanger (NCX) gátlásával a kontraktilitás fokozódása, vagyis pozitív inotróp hatás érhető el a szívben. Az NCX a szívmembrán legfontosabb Ca²⁺ eltávolító útját biztosítja az ún. forward irányú működése révén, s így hatékony védelmet biztosít a sejtek Ca²⁺-túlterhelése, a Ca²⁺ overload ellen. Az NCX ugyanakkor reverz irányú működése révén gyors Ca²⁺ beáramlást is biztosít, amely hozzájárul a kontrakciók inicializálásához. Az NCX kétirányú működése közötti egyensúly fontos tényező a celluláris Ca²⁺ egyensúly fenntartásában. Szívbetegségekben ez az egyensúly azonban eltolódik, ami további patogenetikai tényező. A szívelégtelenség progressziója során az NCX expressziója fokozódik, így a szív ciklus kezdetén a reverz NCX által közvetített fokozott Ca²⁺ beáramlás hozzájárul ugyan a kontrakciós erő fenntartásához, de a szív ciklus végén a fokozott Ca²⁺ eltávolítás az egyébként is károsodott működésű szarkoplazmatikus retikulum elől eltávolítja a Ca²⁺-ot, csökkentve ezáltal a kontrakciók kiváltásához rendelkezésre álló intracelluláris Ca²⁺ mennyiséget. A fokozott forward NCX aktivitás további káros hatása, hogy a szarkoplazmatikus retikulumból spontán felszabaduló Ca²⁺ eltávolításával késői utódepolarizációkat hoz létre, melyek függetlenek az időben regulált akciós potenciáloktól, és így fontos forrását képezik a szívelégtelenséghez társuló aritmiák kialakulásának. Szívelégtelenség esetén a mortalitás közvetlen okát nagyon gyakran ezen aritmiák kialakulása jelenti. A fokozott NCX-aktivitás gyógyszeres gátlása tehát egyrészt a kontrakciós erő fokozásával, másrészt a letális aritmiák kivédésével lehetne jótékony hatású a szívelégtelen betegek kezelésében.

A Na⁺/Ca²⁺-exchanger gátlók jellemzése inotróp hatás szempontjából

Az inotróp hatás a Ca²⁺ egyensúlyra való nettó hatás függvénye, tehát a Ca²⁺-influx és Ca²⁺ efflux gátlásának relatív mértékétől és ezen mechanizmusoknak a Ca²⁺ háztartásban betöltött relatív szerepétől függ. A különböző NCX-gátlók eltérő mértékben gátolhatják az NCX működési irányait. A legelső, intakt szívmembránokon is alkalmazható NCX-gátló a KB-R7943 volt. Ez a vegyület viszonylag szelektíven gátolja az NCX reverz irányú működését, de jelentősen gátolja az L-típusú Ca²⁺-áramot is, így alkalmazásával kizárólag negatív inotróp hatás érhető el. A SEA0400

¹ SZTE ÁOK, Farmakológiai és Farmakoterápiai Intézet, Szeged

² MTA-SZTE Keringéscsökkentő Farmakológiai Kutatócsoport, Szeged

közel azonos mértékben gátolja a reverz és forward NCX aktivitást, alkalmazásával sok vizsgálatban értek el pozitív inotróp hatást, amely annak tulajdonítható, hogy a reverz módhoz képest a forward módnak nagyobb szerepe van a Ca^{2+} -egyensúlyban. Más közlemények viszont nem találtak pozitív inotróp hatást a SEA0400-zal, ami részben azzal magyarázható, hogy a SEA0400 kismértékben az L-típusú Ca^{2+} -áram által közvetített Ca^{2+} influxot is gátolja, ami ellensúlyozhatja a Ca^{2+} efflux gátlását. A farmakológiai NCX-gátlással kiváltható pozitív inotróp hatás tehát további vizsgálatokat igényel.

Célkitűzések

Vizsgálataink célja az volt, hogy a szívizomsejtekre kifejtett inotróp hatás szempontjából elvégezzük a legújabban leírt szelektív NCX-gátló, az ORM10103 farmakológiai jellemzését. Mivel a szakirodalomban ellentmondó adatok vannak a korábbi NCX-gátlók lehetséges pozitív inotróp hatásait illetően, ezért célul tűztük ki egyúttal az NCX gátlással kiváltható pozitív inotróp hatás feltételeinek szisztematikus felderítését is. Végül az ORM-vegyületek általi forward NCX-gátlás aritmogén depolarizációkat csökkentő hatását is jellemezni kívántuk.

Módszerek

Kísérleteinket kutya és patkány izolált szívizomsejteken végeztük. A Ca^{2+} -háztartás vizsgálatát téringlerléssel stimulált, Fluo-3 Ca^{2+} -szenzitív fluoreszcens festékkel feltöltött sejteken végeztük. Az NCX aktivitását a forward és reverz irányú működés által generált inward és outward irányú áramok mérésével jellemeztük teljes sejt patch clamp metodika alkalmazásával. Mindkét módszer esetén párhuzamosan a sejtek kontrakcióját is regisztráltuk.

Eredmények

Az NCX-gátlás negatív inotróp hatású megerősödött reverz NCX aktivitás esetén

Izolált kutya szívizomsejteken mértük az ORM10103 1 Hz-es téringlerléssel kiváltott Ca^{2+} -tranzienstre (CaT) és kontrakcióra gyakorolt hatását. Normál fiziológias körülmények között az ORM10103 nem befolyásolta lényegesen sem a Ca^{2+} -T, sem pedig a kontrakciók nagyságát. Ezzel szemben, ha a külső oldat Na^{+} koncentrációját az eredeti 140 mM-ról 70 mM-ra csökkentettük, jelentős pozitív inotróp hatást tapasztaltunk a megerősödött reverz NCX-aktivitás következtében. Ilyen körülmények között alkalmazva az ORM10103-at, szignifikáns negatív inotróp hatást regisztráltunk mind a CaT, mind pedig a sejtkontrakciók tekintetében. Hasonló eredményeket kaptunk akkor is, ha az intracelluláris Na^{+} koncentráció növelésével váltottuk ki a fokozottabb reverz NCX-aktivitást. Erre a célra a gyors feszültségfüggő Na^{+} -áram inaktivációját lassító ATX-II toxint alkalmaztuk, melynek hatására jelentős CaT és kontrakció-növekedést észleltünk. ORM10103 alkalmazásakor ebben az esetben is szignifikáns negatív inotróp hatást tapasztaltunk.

Az NCX-gátlás pozitív inotróp hatású az NCX egyensúly forward irányú eltolódása esetén

Az előzőekkel ellentétes eredményeket kaptunk azokban a kísérleteinkben, amelyekben az NCX forward működését erősítettük, a reverz irányút pedig gyengítettük. Ezt a külső oldat Ca^{2+} koncentrációjának csökkentésével illetve forskolin alkalmazásával értük el. Ilyen körülmények között az ORM10103 enyhe, de szignifikáns mértékben növelte a CaT-t és a kontrakciókat.

Az NCX egyensúlyának változtatása patch clamp kísérletekben

Teljes sejt patch clamp konfigurációban az NCX egyensúlya és így a Ca^{2+} -háztartásban betöltött szerepe módosítható a szívizomsejtek külső és belső oldatának változtatásával, továbbá a megfelelő feszültségprotokoll alkalmazásával. Kísérleteinkben az NCX reverz irányú működését magas, 20 mM belső Na^{+} koncentrációval és pozitív, +30 mV-os stimuláló feszültség impulzus alkalmazásával erősítettük. Ebben az esetben az ORM10103 hatására a feszültség impulzus alatt jelentős outward áram gátlást tapasztaltunk, az egyidejűleg mért sejtkontrakciók pedig

jelentősen csökkentek. Ezzel ellentétben, alacsony, 5 mM-os belső Na^+ koncentráció és alacsony, 0 mV-os feszültségimpulzus esetén az ORM10103 alkalmazása után a kontrakciók növekedtek, és inward irányú áram gátlását tapasztaltuk a feszültségprotokoll során.

Az NCX forward irányú aktivitásának gátlása csökkenti az NCX Ca^{2+} -szenzitivitását

Patch clamp kísérletekben a forward NCX aktivitás izoláltan is kiváltható, ha gyors koffein-impulzust bocsátunk a szívmemsejtekre. A koffein pillanatszerűen nyitja a szarkoplazmatikus retikulum Ca^{2+} csatornáit, a felszabaduló Ca^{2+} pedig kontraktúrát és nagy, inward irányú NCX-áramot generál az NCX-en keresztüli Ca^{2+} eltávolítás következtében. Ezekben a kísérletekben az ORM10103 jelentősen csökkentette az inward NCX-áramot, de nem volt képes teljes mértékben gátolni azt. A gátlás következtében a Ca^{2+} -eltávolítás lassúbbá válik, így az intracelluláris szabad Ca^{2+} szint nagyobb mértékben emelkedik. ORM10103 jelenlétében tehát magasabb szabad Ca^{2+} szintre van szükség a forward NCX ugyanolyan mértékű aktiválásához, tehát az NCX-gátlás az NCX csökkent Ca^{2+} -szenzitivitásában nyilvánul meg.

Következtetések

Eredményeink szerint az NCX-gátlás inotróp hatása jelentősen függ az NCX Ca^{2+} -háztartásban betöltött aktuális szerepétől. Az általunk újonnan jellemezni kívánt ORM10103 a reverz irányú NCX potens gátlószerének bizonyult különböző kísérleti körülmények között, a forward irányú működésére viszont nem gyakorolt teljes mértékű gátlást. A szívelégtelenségben potenciálisan előnyös pozitív inotróp hatás eléréséhez valószínűleg olyan gátlószerre van szükség, amely erőteljesebben gátolja az NCX Ca^{2+} -efflux módját, mivel egyébként a szívelégtelenségben megerősödött reverz NCX aktivitás gátlása nettó negatív inotróp hatást eredményezhet. A kontrollálatlan Ca^{2+} -felszabadulással járó aritmogén depolarizációkat az ORM-típusú vegyületek is hatékonyan gátolhatják azáltal, hogy csökkentik az NCX Ca^{2+} -szenzitivitását.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 Nemzeti Kiválóság Program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Elméleti kiindulás

A daganatos betegségekkel kapcsolatos modern, biopszichoszociális szemléletű kutatások felhívják a figyelmet arra, hogy a betegségek kialakulásában és a felépülésben nem csupán a biológiai tényezőknek van fontos szerepe, hanem a pszichoszociális tényezőknek is. Kutatások jelentős része a betegek érzelmi-hangulati állapota és a gyógyulás közötti kapcsolatot vizsgálja. Számos vizsgálatban sikerült kimutatni, hogy a depresszió, a pszichológiai distressz és a szorongás negatívan befolyásol számos, a betegség kimenetelével szorosan összefüggő folyamatot. Összefüggést találtak például a betegek megélt distressz-szintje és a műtét utáni fájdalom valamint a sebgyógyulás között (Johnston 1988; Matthews–Ridgeway 1981; Johnston–Wallece 1990; idézi Kiecolt–Glaser et al. 1998). A pszichoneuroimmunológiai kutatások pedig rámutattak arra, hogy a szorongás hatására az immunfunkciók terén csökkenés tapasztalható, mely hatást gyakorol a műtét utáni felépülésre és a daganat esetleges kiújulására (McGregor–Antoni 2009).

Ugyanakkor fontos látni, hogy a gyógyulásban nemcsak a betegek érzelmi-hangulati állapotának van fontos szerepe, hanem a betegséggel kapcsolatos kognícióinak is. Régóta megfigyelték ugyanis, hogy a gyógyulásba vetett hit, a betegséggel kapcsolatos nézetek, valamint a betegséghez való viszony befolyásolhatja a felépülést. Napjainkban a szakirodalom arra hívja fel a figyelmet, hogy betegek minden esetben kialakítanak egy erősen szubjektív képet, mely a betegségükkel összefüggő ismereteiket és nézeteiket tartalmazza. Ezt a képet hívják betegségrepresentációnak, mely segítségével a betegek strukturálni és rendszerezni tudják a betegségükkel kapcsolatos információikat (Leventhal, Meyer & Nerenz 1980; idézi Petrie, Jago & Devcich 2007). A páciensek ezt a reprezentációt annak érdekében alakítják ki, hogy értelmet tudjanak adni a kezdetben sokszor megfoghatatlan, ismeretlen és szorongatóan megváltozott testi állapotváltozásaiknak (Leventhal et al. 2001; idézi Tiringier et al. 2007). Alapvetően segít a betegeknek megérteni a betegségükkel kapcsolatos tapasztalataikat és kifejleszteni a saját megküzdéses válaszuk alapjait (Leventhal, Nerez & Steele 1984; idézi Weinman–Petrie 1997).

A betegségrepresentációk több tényezőtől állnak (Petrie et al. 2007). Általában tartalmaznak egy úgynevezett *identitás komponens*t, ami a betegség nevét és azon tünetek sorát tartalmazza, melyekről a beteg úgy gondolja, hogy összefüggnek az adott betegséggel. Továbbá tartalmazza a betegség *okaival* kapcsolatos nézeteket, valamint egy elképzelést arról, hogy *mennyi ideig* fog tartani az adott betegség. Emellett magába foglalja a betegségnek a beteg saját és a családja életére gyakorolt *hatásaival* kapcsolatos nézeteket, valamint a beteg azon hiedelmeit, hogy a betegség felett van-e *kontrollja*. (Leventhal et al. 1980; idézi Petrie et al. 2007).

A betegségrepresentációk kialakítása minden esetben egyedi és szubjektív, melynek következtében nagyon nagy változatosságot mutathatnak egy adott betegség esetében is. A betegségrepresentációk számos forrásból származhatnak. Egyrészt fontos szerepe van a beteg személyes tapasztalatainak, amelyeket a betegség tünetei megjelenése óta élt meg. Továbbá nagy jelentősége van a beteg korábbi, saját betegségeivel kapcsolatos tapasztalatainak, élményeinek is (Anagnostopoulos–Spanea, 2005). A betegségrepresentációk fontos forrásai lehetnek még a társas közeg szereplői is (család, barátok, kezelőszemélyzet, média) (Anagnostopoulos–Spanea 2005).

A betegségrepresentációk betegség lefolyása alatt folyamatosan változhatnak, átalakulhatnak. Fontos szerepet játszanak a felépülésben azáltal, hogy befolyásolják a betegségviselkedést és összefüggésben állnak a betegek érzelmi-hangulati állapotával (Weinman–Petrie 1997). Éppen ezért a betegségrepresentációk feltárása és esetleges átstrukturálása kiemelten fontos lehet a daganatos betegek gyógyulásának elősegítése kapcsán.

Mellrákos betegek betegségrepresentációi

Mellrákosok betegek betegségrepresentációival foglalkozó kutatásokban rámutattak, hogy a páciensek betegségükről alkotott szubjektív nézetei nagymértékben különböznek egymástól (Rozema, Völlink & Lechner 2009). Továbbá arra is rávilágítottak, hogy a betegségben érintett személyek jelentősen más reprezentációkkal rendelkeztek az emlőtumorral kapcsolatban, mint azok a személyek, akik nem érintettek a betegségben. A személyes tapasztalatokkal rendelkező betegek percepciói jóval pozitívabbak és realisztikusabbak voltak a betegségükkel kapcsolatban, mint az egészséges személyeké, akik inkább látták úgy, hogy a betegségnek komoly következményei vannak, valamint hogy a kezelések kevésbé hatékonyak az emlőtumor gyógyítása kapcsán (Anagnostopoulos–Spanea 2005).

Kutatások felhívják a figyelmet arra, hogy az emlőtumoros betegek betegségről alkotott képe hosszú távon befolyásolja észlelt fizikai és mentális egészségüket. Egyes vizsgálatok eredményei szerint azok a mellrákos betegek, akik betegségüket egy komoly tünetekkel és következményekkel járó állapotnak tartották, és akik úgy gondolták, hogy betegségük krónikus-, és kontrollálhatatlan állapot, rosszabb fizikai és mentális egészséggel bírtak a műtétet követően 2 évvel, mint akik pozitívabb betegségrepresentációkkal rendelkeztek a betegség kezdeti időszakában (Rozema et al. 2009). Más vizsgálatok a betegségrepresentációk és a pszichológiai morbiditás közötti kapcsolatra hívták fel a figyelmet (Millar et al. 2005). Továbbá hangsúlyozzák azt is, hogy azok a személyek, akik krónikusan magas stresszt éltek meg, jellemzően negatív percepciókkal és hiedelmekkel rendelkeztek betegségükkel kapcsolatban (Millar et al. 2005). Egy további vizsgálatban pedig azt az eredményt kapták, hogy a mellrákos betegek kontrollal kapcsolatos betegségrepresentációi szignifikánsan összefüggnek a műtét utáni állapotukkal (Taylor, Lichtman & Wood 1984). Azok a személyek, akik úgy gondolták, hogy vagy ők, vagy mások kontrollt tudnak gyakorolni a betegségük felett, jobb állapotban voltak, mint akik ennek ellenkezőjét gondolták (Taylor et al. 1984).

A betegséggel kapcsolatos reprezentációk tehát befolyásolják a betegek későbbi pszichés és egészségi állapotát. Watson és munkatársai (1999) vizsgálatukban azonban arra hívták fel a figyelmet, hogy a betegséghez való hozzáállás magát a túlélést is meghatározhatja (Watson et al. 1999). Vizsgálatukban azt találták, hogy a diagnózist követően nagyfokú tehetetlenséget és reménytelenséget átélő nők esetében nagyobb volt a visszaesés és a halálos kimenetel aránya a diagnózist követő 5 évben, mint azon betegek esetében, akikre a tehetetlenség és a reménytelenség alacsony foka volt jellemző (Watson et al. 1999).

A fent bemutatott kutatási eredményeket áttekintve elmondható, hogy a betegek betegségükről kialakított képének, a betegségrepresentációnak és az elvárásoknak meghatározó szerepük van a betegség kimenetelét illetően. A betegségrepresentációk feltérképezése tehát kiemelten fontos a szomatikus betegek ellátása során, ugyanis a nem megfelelő betegségről alkotott kép negatívan befolyásolhatja a betegségből való felépülést. Amennyiben azonban sikerül hatékonyan feltérképezni a betegek betegségrepresentációit, célzott pszichés intervenciók módszerek segítségével át lehet strukturálni ezen képet, és ezáltal elősegíthető a betegek gyógyulása. Emiatt célszerű lenne a szomatikus betegek ellátása során klinikai egészségpszichológus alkalmazása.

Célkitűzés

Vizsgálatunk célja feltárni, hogy az emlőtumorral rendelkező nőbetegek milyen betegségrepresentációkkal rendelkeznek a műtétet megelőzően. Továbbá annak vizsgálata, hogy egy homogén betegcsoport esetében megfigyelhető-e eltérések a betegségrepresentációk egyes komponensei terén. Amennyiben a betegek eltérő betegségrepresentációkkal rendelkeznek, célunk annak feltárása, hogy az életkor, a betegség időtartama, a műtét előtt, a betegség megjelenése óta átélt tünetek mennyisége, illetve a személyekre jellemző diszpozicionális szorongás szerepet játszik-e ezekben a különbségekben. Emellett célunk annak vizsgálata, hogy a betegek betegségrepresentációi összefüggnek-e a műtét előtt megélt aktuális állapotszorongás mértékével.

Hipotézisek

- A mellrákos betegek eltérő betegségrepresentációkkal rendelkeznek.
- A betegségrepresentációk közötti eltérésben szerepe van az életkornak, a betegség időtartama alatt megélt tüneteknek, a betegség időtartamának és a személyre jellemző diszpozicionális szorongásnak.
- A betegségrepresentációk befolyásolják a műtét előtt megélt állapotssorongás intenzitását.

Módszerek

Minta

Vizsgálatunkban emlőtumor műtét előtt álló nőbetegekkel folytattunk adatfelvételt a műtétet megelőző napon, a kórházi osztályon. A vizsgálat mintája 59 fő. Átlagéletkoruk 55,52 év, az életkorok szórása pedig 12, 89 volt.

Az adatfelvétel a Gyulai Pándy Kálmán Kórház Általános Sebészeti Osztályán zajlott. A vizsgálatban való részvétel önkéntes volt, cserébe ellenszolgáltatásban nem részesültek. A résztvevőket tájékoztattuk a vizsgálat menetéről és az adatok felhasználásáról, továbbá biztosítottuk őket az anonimitásról.

Vizsgálati eszközök

A betegségrepresentációk vizsgálatára a Betegségpercepció Kérdőív módosított változatát alkalmaztuk (IPQ-R, Weinman et al. 1996; idézi Moss-Morris et al. 2002). A kérdőív a következő betegségrepresentáció komponenseket tárja fel: identitás, idői lefolyás, következmény, személyes kontroll, kezelés kontroll, betegség megértése, ciklikusság, érzelmi reprezentációk és okok.

Továbbá alkalmaztuk a PRISM-D nonverbális rajztesztet (Havancsák, Pócza-Véger, Csabai 2013), mely teszt alkalmas a szelf-betegség viszonyának, illetve a betegség szubjektíve megélt fontosságának és szerepének vizsgálatára. Az eredeti PRISM teszt (Pictorial Representation of Illness and Self Measure) Büchi és Sensky nevéhez fűződik (1999). A teszt elsősorban verbálisan nehezen hozzáférhető, kórházban tartózkodó személyek betegségfelfogását, és az Én és betegség szubjektív viszonyát vizsgálja. A PRISM-D teszt a szelf-betegség viszony feltárása mellett vizsgálja a beteg életének egyéb fontos aspektusait is (pl. család, munka, hobbi, stb.).

Emellett vizsgáltuk a betegek diszpozicionális és műtét előtti aktuális szorongását a Spielberger-féle Vonás- és Állapotssorongás Kérdőívvel (Spielberger et al. 1970; idézi Sipos–Sipos 1978).

Eredmények

Emlőtumoros betegek betegségrepresentációi a Betegségpercepció Kérdőív elemzése alapján

A Betegségpercepció Kérdőív (IPQ) **idői lefolyás** skálája a betegek betegségük lefolyásával, időbeli megnyilvánulásával kapcsolatos nézeteit vizsgálja. A betegek azon szubjektív nézeteit tárja fel, hogy a betegséget mennyire tekintik hosszú lefolyású, tartós állapotnak. A skála 6 állítást tartalmaz, melyet 5 fokú skálán kell értékelni. A minimális pontszám 6, a maximális 30 pont. A skálán minél magasabb pontszámot ér el a vizsgálati személy, annál inkább gondolja úgy, hogy a betegsége hosszú ideig tartó állapot. A válaszadók átlagosan 12,8 pontot kaptak a skálán, mely arra utal, hogy a vizsgálati személyek átlagosan inkább gondolták azt, hogy a betegségük egy viszonylag rövidebb ideig tartó állapot. A válaszköznél azonban nagy szórás volt tapasztalható (5,96). A relatív szórás (variációs együttható) 0,46, mely szintén utal arra, hogy a válaszok esetében jelentős egyéni eltérések voltak. A legalacsonyabb pontszám 10, a legmagasabb 27 volt.

Az IPQ **következmény** skálája a betegség következményével kapcsolatos reprezentációkat méri fel. Azt vizsgálja, hogy a betegek betegségüket súlyos következményekkel járó állapotnak látják-e, illetve, hogy véleményük szerint az életüket mennyire befolyásolja a betegség. 6 állítást tartalmaz, melyek esetében a minimum pontszám 6, a maximum pedig 30 pont. A skálán minél magasabb pontszámot ér el a vizsgálati személy, annál súlyosabb következményekkel járónak

látja a betegségét. A minta átlaga 21,91 pont, mely arra utal, hogy a betegek inkább egy súlyos következményekkel járó betegségnek látják a betegségüket. A szórás 3,25, a relatív szórás 0,14. A válaszok 6 és 30 pont között oszlottak meg.

A **személyes kontroll** skála azt méri fel, hogy a betegek érznek-e kontrollt saját betegségük felett, mennyire látják úgy, hogy befolyásolni tudják a betegségük lefolyását. A skála fordított skálának tekinthető, mely esetében a magasabb pontszám a magasabb szintű személyes kontrollra utal, tehát az alacsonyabb pontszám utal a negatívabb reprezentációkra. A skála 6 állítást tartalmaz, melyek esetében a minimum pontszám szintén 6, a maximum pedig 30 pont. A válaszok 9 és 30 pont között oszlottak meg. Az átlag 23,34 pont volt, mely arra utal, hogy a válaszadók inkább érezték úgy, hogy képesek befolyásolni a betegségüket. A válaszok szórása 4,98, a relatív szórás 0,21.

A **kezelés kontroll** skála a kezelés sikerességével kapcsolatos reprezentációkat vizsgálja. A skálához 5 állítás tartozik. A legalacsonyabb elérhető pontszám a skálán 5, a legmagasabb 25 pont. A válaszadók esetében a legalacsonyabb pontszám 13, a legmagasabb 25 pont volt. A skálán minél magasabb pontot ért el a vizsgálati személy, annál inkább gondolta azt, hogy a kezelése hatásos lesz a betegsége gyógyításában. A minta átlagpontszáma 21,74 volt, mely arra utal, hogy a válaszadók átlagosan inkább azt gondolták, hogy a betegségük gyógyítható, a kezelés hatásos lesz betegség gyógyításában. Ebben az eredményben az is szerepet játszott, hogy eleve azok a személyek vettek részt a vizsgálatban, akik a diagnózis felállítását után belegeyeztek a daganat műtéti úton való eltávolításába, a kórházi kezelésbe. Az viszont fontos szempont, hogy ezek a betegek nem csupán vállalták a műtétet, hanem hittek is abban, hogy a betegségük javulni fog. A skála esetében a szórás 3,18, a relatív szórás 0,14.

A **betegség megértése** skála arra vonatkozik, hogy mennyiben vannak tisztában a személyek a betegségükkel, hogy mennyire értik azt. A skálán a magasabb pontszám jelzi a betegség megértését, az alacsonyabb pedig azt, hogy a személy kevésbé van tisztába a betegségével. A skála 5 állítást tartalmaz. Az elérhető minimális pontszám 5, a maximális 25 pont. A válaszadók átlagosan 16,43 pontot értek el, mely arra utal, hogy a válaszadók inkább úgy gondolják, hogy tisztában vannak a betegségükkel. A válaszok nagy szórást mutattak ezen skála esetében (3,57), a relatív szórás 0,21. A válaszok 9 és 24 pont között oszlanak meg.

A **ciklikusság** skála azt vizsgálja, hogy a betegek mennyire látják változékonyak, kiszámíthatatlannak a betegségüket. A skálához 4 állítás tartozik, minimálisan 4, maximálisan 20 pont érhető el. Minél magasabb pontot érnek el a személyek a skálán, annál inkább jellemző rájuk, hogy a betegségüket egy változékony dolognak látják. A válaszadók átlagosan 9,77 pontot értek el a skálán, mely arra enged következtetni, hogy a megkérdezett személyek átlagosan kevésbé változékonyak látják a betegségüket. A szórás ezen skála esetében is igen nagy (4,2), a relatív szórás 0,42. A válaszok 4 és 20 pont között oszlanak meg.

Az **érzelmi reprezentációk** skála a betegek betegségükhöz való érzelmi viszonyulásait kívánja feltárni. A skálán a magasabb pontszám a betegséggel összefüggő negatívabb érzésekre vonatkozik, az alacsonyabb pedig a kevésbé negatívakra. A skála 6 állítást tartalmaz, az elérhető minimális pontszám 6, a maximális 30 pont. A semleges válaszok esetén 18 pont érhető el. A skálán a válaszadók átlagosan 19,65 pontot értek el, mely arra enged következtetni, hogy a megkérdezett személyek átlagosan inkább negatívabb érzéseket éltek meg a betegségükkel kapcsolatban. A válaszok szórása 6,93, a legalacsonyabb pontszám 6, a legmagasabb 30 volt a kapott válaszol esetében. A relatív szórás 0,35%.

A fenti eredményeket összegezve elmondható, hogy az általunk vizsgált betegcsoport negatív érzelmi reprezentációkkal és a betegség következményére vonatkozó nézetekkel rendelkezik a betegségével kapcsolatban. Ugyanakkor a minta összességében pozitívabb reprezentációkkal rendelkezik a betegség idői lefolyásával, annak személyes és kezelés általi kontrollálhatóságával és ciklikusságával kapcsolatban. Továbbá a vizsgált személyek átlagosan inkább tisztában vannak a betegségükkel.

Mindemellett fontos felhívni a figyelmet arra, hogy minden skála esetében nagy szórást találtunk. A skálák relatív szórásainak összehasonlítása alapján elmondható, hogy az idői

lefolyás ($v=0,46$), a ciklikusság ($v=0,42$), valamint az érzelmi reprezentációk ($v=0,35$) tekintetében volt megfigyelhető a legnagyobb szórás. Ez utal arra, hogy ezen tényezők tekintetében figyelhető meg a legnagyobb egyéni eltérések a vizsgált személyek esetében. Viszonylag magas volt a relatív szórás a személyes kontroll ($v=0,21$) és a betegség megértése skálák esetében ($v=0,21$). A legalacsonyabb pedig a következmény ($v=0,14$) és a kezelés kontroll ($v=0,14$) skáláknál volt megfigyelhető. Összességében azonban elmondható, hogy az összes betegségrepresentáció komponens esetében igen nagy szórás volt jellemző a betegség szempontjából homogén mintán.

A fent bemutatott eredményeket összegzi a következő táblázat (1. ábra):

Betegségrepresentáció komponens	Átlag	Skálán elérhető minimum pont	Skálán elérhető maximum pont	Relatív szórás (Variációs együttható)
Idői lefolyás	12,8	6	30	0,46
Következmény	21,91	6	30	0,14
Személyes kontroll	23,34	6	30	0,21
Kezelés kontroll	21,74	5	25	0,14
Betegség megértése	16,43	5	25	0,21
Ciklikusság	9,77	4	20	0,42
Érzelmi reprezentációk	19,65	6	30	0,35

1. ábra: A táblázat a Betegségpercepció Kérdőív egyes skáláin elért átlagértékeket, a skálán elérhető minimum és maximális pontszámot, és a relatív szórást (variációs együttható) mutatja.

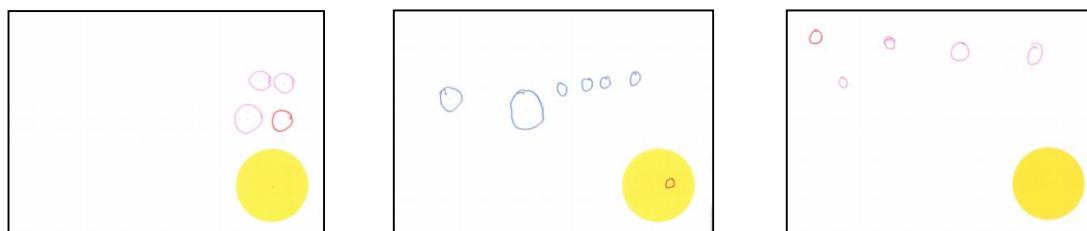
Megjegyzés: A skálák esetében a magasabb pontszám a negatívabb reprezentációkat jelzi. Ezalól kivételt képeznek a dőlt betűvel szedett skálák.

Mellrákos betegek betegségrepresentációi a PRISM-D rajzteszt alapján

A PRISM-D teszten megjelenített betegség esetében is nagy egyéni eltérések voltak megfigyelhetőek. A *szelf-betegség távolság* esetében a tesztlapon előre berajzolt szelf középpontjától (sárga kör) átlagosan 10,83 cm-re rajzolták a személyek a betegségüket szimbolizáló piros kört. A minimum érték 0 volt, tehát volt olyan személy, aki az én középpontjába rajzolta a betegséget. A maximum érték 28,4 cm volt, mely a lap legtávolabbi pontjához közelít (36 cm), de nem éri el azt. Tehát volt olyan személy, aki az éntől jelentős távolságra rajzolta a betegséget, de olyan nem, aki a rendelkezésre álló terület (mely a személy életterét szimbolizálja) legszélére tette volna a betegséget.

A betegség térbeli megjelenítése esetében jelentős egyéni különbségek tapasztalhatóak. A szórás igen magas, 7,17 volt. A relatív szórás (variációs együttható) 0,66, mely szintén arra utal, hogy a betegek igen eltérő távolságra rajzolták be a betegségüket. A vizsgálati személyek 19,6%-a a szelfen belül jelenítette meg a betegségét, a többség viszont (80,4%) a szelfen kívül jelenítette meg azt.

A fenti eredményeket illusztrálja a 2. ábra:

73 éves nőbeteg
Betegség távolsága: 6,2 cm
Betegség területe: 3,14 cm²

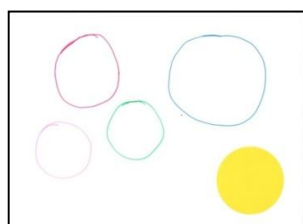
64 éves nőbeteg
Betegség távolsága: 1,1 cm
Betegség területe: 0,50 cm²

78 éves nőbeteg
Betegség távolsága: 26 cm
Betegség területe: 1,13 cm²

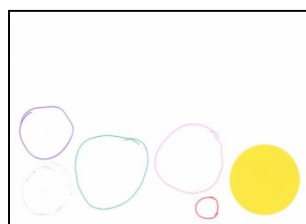
2. ábra: A tesztlapokon a sárga kör jelenti a személy énjét, a piros kör a betegséget. A többi kör a személy életének egyéb fontos aspektusait jelzi. Az ábraalírások jelzik a vizsgálati személyek életkorát, a teszten megjelenített betegség (piros kör) szelftől való távolságát (sárga kör középpontjától mérve), és a betegség területét.

A megjelenített *betegség területét* tekintve is nagy egyéni eltérések figyelhetők meg. A betegséget szimbolizáló, vizsgálati személyek által berajzolt körök átlagterülete 16,64 cm² volt. A tesztlapon adottan meglévő szelf (sárga kör) területe 38,46 cm², tehát a vizsgálati személyek átlagosan kisebb méretűnek jelenítették meg a betegségüket a szelfnél. A betegek 89,3%-a rajzolta a szelfnél kisebbnek a betegségét. 10,7%-uk viszont az énnél nagyobbak rajzolta a betegségét, mely utal a betegség szubjektíve megélt fontosságára. A berajzolt körök méretei között igen nagy eltérés volt megfigyelhető. A legkisebb területű kör 0,01 cm² területű volt, a legnagyobb 176,63 cm². A szórás 27,88, mely magasnak mondható. A relatív szórás szintén magas, 0,72.

A fenti eredményeket illusztrálja a 3. ábra:

68 éves nőbeteg
Betegség távolsága: 19,5 cm
Betegség területe: 38,46 cm²

58 éves nőbeteg
Betegség távolsága: 6,2 cm
Betegség területe: 3,79 cm²

3. ábra: A tesztlapokon a sárga kör jelzi a személy énjét, a piros kör a betegségét. A többi kör a személy életének egyéb fontos aspektusait jelzi. Az ábraalírások jelzik a vizsgálati személyek életkorát, a teszten megjelenített betegség (piros kör) szelftől való távolságát (sárga kör középpontjától mérve), és a betegség területét.

Betegségrepresentációk és életkor kapcsolata

Az életkor és a betegségrepresentáció-komponensek közötti kapcsolat vizsgálata során korrelációs elemzést végeztünk. Eredményül szignifikáns, pozitív irányú összefüggést találtunk az életkor és a *személyes kontroll* között ($R=0,531$; $p=0,007$). Az eredmény arra enged következtetni, hogy minél idősebb a beteg, annál kevésbé gondolja azt, hogy ő maga kontrollálni tudja a betegségét.

Betegségrepresentációk és tünetek kapcsolata

A mellrákos betegek tüneteit vizsgálva azt találtuk, hogy jelentős részük nem élt meg a betegséggel összefüggő tüneteket a műtétet megelőző időszakban (38,6%). A többi személy (a vizsgálati személyek 61,4%-a) jellemzően a fájdalmat jelölte meg, mint a betegségével összefüggő tünetet. Ugyanakkor sokan egyéb, a betegségükkel összefüggő tünetet is megjelöltek (fáradtság, erőtlenység, alvási nehézségek). A betegek 35,1%-a egy tünetet jelölt meg, mely a betegséggel összefügg, 8,8%-uk két tünetet élt meg, szintén 8,8%-uk 3 db tünetet jelzett, 5,1%-uk 4 tünetet tapasztalt, 1,8%-uk 5-öt, 1,8%-uk 6 tünetet jelölt meg a 14 felsorolt tünetből. Átlagosan a betegek 1,19 tünetet jelöltek be az emlődaganat tüneteként. Viszont a válaszok esetében nagy szórás volt tapasztalható (1,42), melyre utal az is, hogy a relatív szórás értéke igen magas volt (1,19).

A betegeknek lehetőségük volt arra, hogy bejelöljék, milyen tüneteket tapasztaltak a betegség ideje alatt, melyek nem az emlődaganattal, hanem más egyéb betegségükkel kapcsolatosak. A betegek 22,8%-a nem tapasztalt egyéb betegséggel kapcsolatos tünetet az emlődaganat diagnosztizálása óta. Azonban a többi beteg (a vizsgálati személyek 77,2%-a) jelezte, hogy a betegségtől függetlenül tapasztaltak bizonyos tüneteket, melyek tartalmukat tekintve nagy változatosságot mutattak. A bejelölt tünetek számában is nagy volt a szórás ($s=2,59$; relatív szórás=0,89). Átlagban 2,88 tünetet neveztek meg a betegek, melyet emlőtumoros megbetegedésükön kívül tapasztaltak. Voltak olyan személyek, akik csak 1 tünetet neveztek meg, míg olyanok is, akik 11 tünet esetében jelölték meg azt, hogy tapasztalták az emlődaganat felismerése óta, de véleményük szerint nem függ össze az emlődaganattal.

A betegségrepresentációk és az átélt tünetek közötti kapcsolat vizsgálata során azt találtuk, hogy az emlődaganattal kapcsolatos betegségrepresentáció egyes komponensei nem az emlődaganattal összefüggő tünetek számával járnak együtt (minden $p > 0,05$), hanem az emlőtumor tüneteinek kívüli, más betegség következtében megélt tünetekkel függnek össze.

Az egyéb betegségek következtében megélt tünetek száma szignifikánsan korrelál az *idő lefolyással* kapcsolatos nézetekkel ($R = 0,395$, $p = 0,002$), mely eredmény arra enged következtetni, hogy minél több, más betegségnek tulajdonított tünetet éltek meg a személyek, annál hosszabb lefolyásúnak látták az emlőtumor betegségüket. Azok a személyek tehát, akik egyéb betegségeikből kifolyólag több tünettel rendelkeznek, kevésbé képesek pozitív képet kialakítani a betegség időbeliségével kapcsolatban. Míg azok a betegek, akik aktuálisan nem, vagy csak kevésbé szenvednek egyéb betegségek tüneteitől, az emlődaganatot egy gyorsabb lefolyású betegségnek tekintik.

A betegség *következményével* kapcsolatos nézetek terén azt az eredményt találtuk, hogy szignifikánsan korrelál a betegséggel nem kapcsolódó tünetek számával ($R = -0,357$, $p = 0,006$), mely összefüggés negatív irányú. Ez az eredmény arra utal, hogy azok a személyek, akik más betegségekből kifolyóan több tünetet szenvednek el, a mellődaganatot nem tekintik olyan mértékben súlyos következményekkel járó betegségnek, mint akik kevesebb tünetet tapasztalnak más betegséggel összefüggésben, vagy nem szenvednek más betegség(ek)ben.

Elképzelhető, hogy azok a betegek, akik egyéb betegségekből adódó tüneteket élnek át, az egyéb betegségeikhez képest élnek meg kevésbé súlyosnak az emlőtumort. Ez szélsőséges esetben ahhoz is vezethet, hogy a beteg az egyéb betegségeihez viszonyítva nem tartja annyira fontosnak az emlőtumort, mivel az relatíve kevés tünettel jár, így akár el is bagatellizálhatja a betegséget, mely a betegség elhanyagolásához, és negatív betegségmagatartáshoz is vezethet. Ugyanakkor az összefüggés háttérben feltételezéseink szerint az is állhat, hogy az egyéb betegségek által inkább leterhelt személyek életét már korábbi betegségeik is jelentősen befolyásolják, így egy újabb betegség megjelenése nem idéz elő jelentősebb változást az életükben. Míg azon személyek életében, akik nem szenvednek egyéb betegségekből, az emlődaganat vélhetően nagyobb változást idéz elő, így ezek a személyek negatívabban élhetik meg a betegséggel járó kellemetlenségeket.

A betegség és a gyógyulás felett érzett *személyes kontroll* esetében azt az összefüggést találtuk, hogy minél több, a betegséggel össze nem függő tünetet tapasztaltak az emlődaganat megjelenése óta eltelt időszakban, annál kevésbé érezték azt, hogy képesek hatást gyakorolni a gyógyulási folyamataikra ($R = -0,325$; $p = 0,014$). Fontos eredmény továbbá, hogy minél több tünetet éltek meg a személyek a betegségükkel kapcsolatban, annál kevésbé gondolták azt, hogy a kezelés javítani fog az állapotukon (*kezelés kontroll skála*; $R = -0,357$, $p = 0,006$). Tehát minél több egyéb betegséggel kapcsolatos tünetet éltek meg a betegek, annál kevésbé tudtak bízni abban, hogy a kezelés sikeres lesz az emlőtumor gyógyításában.

Összegezve elmondható, hogy az egyéb betegségekből adódó magasabb fokú tüneti leterheltség együttjár az emlődaganattal kapcsolatos alacsonyabb szintű személyes és kezeléskontrollal, illetve a betegség idői lefolyásával kapcsolatos negatívabb nézetekkel. A betegség következményeire nézve azonban ellenkező előjelű eredményt kaptunk, mely szerint akinek az életében jelen vannak egyéb, jelenetős tüneteket okozó betegségek, kevésbé érzik az emlődaganatot egy súlyos következményekkel járó állapotnak.

A fenti eredményeket a 4. ábra foglalja össze:

4. ábra: A táblázat az emlő tumorral össze nem függő, egyéb betegségek tüneteinek száma és a Betegségpercepció Kérdőív skálái közötti összefüggést mutatja. A táblázatban csak a szignifikáns korrelációs eredményeket jelenítettük meg. A táblázatban a dőlt betűvel jeleztük a fordított skálákat.

	Egyéb betegségekkel kapcsolatos tünetek száma	
	Korrelációs együttható (R)	Szignifikancia szint (p)
Idő lefolyás	0,395	0,002
Következmény	- 0,357	0,006
Személyes kontroll	- 0,325	0,014
Kezelés kontroll	- 0,357	0,006

Ezen eredmények arra hívják fel a figyelmet, hogy a betegséggel kapcsolatos kép kialakításában nem az aktuális betegségnek tulajdonított tünetek játszanak fontos szerepet, hanem az egyéb betegségekből adódó tüneti leterheltség. Ezen eredmények rámutatnak arra, hogy a betegségreprezentációk kialakításában az egyéb betegségekkel kapcsolatos tapasztalatoknak fontos szerepe van, mely eredmény összhangban áll Leventhal betegségreprezentációs koncepciójával (Leventhal et al. 1980; idézi Petrie et al. 2007; Anagnostopoulos–Spanea, 2005). Azok a személyek ugyanis, akik egyéb betegsükből kifolyóan több tünetet éltek át a műtétet megelőzően, az emlőtumor diagnosztizálása óta, negatívabb reprezentációkat alkottak, mint azon betegtársaik, akik kevesebb, más betegséggel járó tünetet éltek meg. Ez alapján arra lehet következtetni, hogy annak, hogy a beteg milyen más betegségből fakadó tüneteket él meg, szerepe van abban, hogy milyennek látja az aktuális betegséget.

Azonban az is elképzelhető, hogy a betegek az emlődaganat diagnosztizálása óta megjelent tüneteket tévesen egyéb betegségnek tulajdonították. Ezt a szempontot azért érdemes figyelembe venni, mert az, hogy a betegek egy adott tünetet (pl. fáradékonyság, hányinger) az emlőtumor tünetének tulajdonítják-e, vagy más betegségnek tudják be azt, egy alapvetően szubjektív természetű tényező.

Betegségreprezentációk és betegség időtartamának kapcsolata

A betegek jelentős része 1 éven belül szembesült a betegségével (79%, 47 fő). 8,5 százalékuk válaszolta azt, hogy betegségük 1-4 éve tart (5 fő). Míg további 8,5 százalékuk, hogy betegségük 5-9 éve tart (5 fő). Egy személy válaszolta azt, hogy betegsége több, mint 20 éve tart, akkor jelent meg először, és azóta van jelen az életében. Egy személy nem válaszolt a kérdésre.

A betegségreprezentációk és a betegség időtartama közötti kapcsolatot Khí-négyzet próbával vizsgáltuk. Eredményül nem találtunk szignifikáns összefüggést a betegség időtartama és a betegségreprezentációk között (minden $p > 0,005$), mely eredmény arra utal, hogy a betegségről alkotott kép nem függ össze a betegség időtartamával.

Betegségreprezentációk és vonásszorongás kapcsolata

A személyekre jellemző diszpozicionális szorongás összefüggésben áll a betegségreprezentációk több komponensével a korrelációs elemzések alapján. Szignifikánsan korrelál az *idői lefolyás* skálával ($R = 0,497$, $p < 0,001$), mely eredmény arra utal, hogy minél inkább jellemző a betegre az az emelkedett szorongásszint általánosságban, annál inkább úgy látta a betegségét, hogy az hosszú ideig jelen levő, tartós állapot.

A személyekre jellemző vonásszorongás szignifikánsan korrelál továbbá a betegség következményével kapcsolatos nézetekkel ($R = -0,370$, $p = 0,004$). Ezen eredmény azt jelenti, hogy minél inkább jellemző a személyre általánosságban a magasabb vonásszorongás-szint, annál súlyosabb következményekkel járónak látja a betegségét.

Negatívan korrelál a *betegség megértésével*, tehát minél inkább szorongó típusú a beteg, annál kevésbé érti a betegségét ($R = -0,520$; $p < 0,001$). Ennek hátterében az is állhat, hogy a fokozott mértékű szorongás csökkentheti a betegséggel kapcsolatos információk feldolgozásának és befogadásának színvonalát, szélsőséges esetben pedig a betegség háritásához is vezethet.

Szignifikánsan korrelál továbbá a személyre jellemző vonásszorongás betegség *ciklikusságával* kapcsolatos nézetekkel ($R = 0,308$, $p = 0,019$). Ezen eredmény alapján elmondható, hogy minél inkább jellemző egy személyre az emelkedett szorongásszint, annál inkább változékonynak, kiszámíthatatlannak élte meg a betegségét.

Szignifikáns korrelációt mutat emellett a diszpozicionális szorongás a betegséggel kapcsolatos *érzelmi reprezentációkkal* ($0,562$, $p = 0,000$) mely eredmény utal arra, hogy a személyre jellemző általános szorongásszint összefügg a betegsége vonatkoztatott érzelmi reprezentációkkal. Az eredmény szerint az általában magasabb szintű szorongást megélő személyek a betegségükkel kapcsolatban is negatívabb érzéseket éltek meg, mint a kevésbé szorongó betegtársaik.

A fenti eredményeket az 5. ábra foglalja össze:

	Vonásszorongás	
	Korrelációs együttható	Szignifikancia szint
Idői lefolyás	0,497	0,000
Következmény	- 0,370	0,004
Betegség megértése	-0,520	0,000
Ciklikusság	0,308	0,019
Érzelmi reprezentációk	0,562	0,000

5. ábra: A táblázat az Vonásszorongás és a Betegségpercepció Kérdőív skálái közötti összefüggést mutatja. A táblázatban csak a szignifikáns korrelációs eredményeket jelenítettük meg. A táblázatban a dőlt betűvel jeleztük a fordított skálát.

Betegségrepresentációk és műtét előtti szorongás összefüggései

Annak érdekében, hogy feltárjuk, hatást gyakorolnak-e a betegségrepresentációk a műtét előtt megélt aktuális szorongás szintjére, regresszió elemzést végeztünk. Ennek eredménye alapján elmondható, hogy a műtét előtti állapotszorongás szignifikánsan függ a betegségrepresentációk bizonyos komponenseitől. Az eredmények alapján a preoperatív állapotszorongás szintjét 33,9%-ban magyarázzák együttesen a betegség megértésével és a betegség következményével kapcsolatos reprezentációk ($R^2=0,339$, $p<0,001$). Ezen eredmény arra utal, hogy a műtét előtti állapotszorongás mértéke függ a betegek betegségrepresentációitól. A reprezentációkon belül is kiemelten fontos szerepe van a betegség következményével kapcsolatos nézeteknek, illetve annak, hogy a személyek mennyire értik a betegségüket, ugyanis ezen tényezők szignifikánsan befolyásolják a műtét előtti napon megélt állapotszorongás mértékét. A betegek minél súlyosabb következményűnek élik meg a betegségüket, valamint minél kevésbé értik azt, annál intenzívebb szorongást tapasztalnak a műtét előtt.

A műtét előtti állapotszorongás korrelál továbbá a PRISM teszten megjelenített betegség távolságával ($R=-0,317$, $p=0,019$), mely eredmény arra utal, hogy azok a személyek, akik a betegségüket az énjükhez közelebbinek élték meg, intenzívebb szorongást éltek meg a műtét előtt.

Összegzés

Az általunk vizsgált emlőtumoros betegcsoportra általánosságban az jellemző, hogy betegségüket egy kevésbé hosszú lefolyású, ugyanakkor súlyos következményekkel járó állapotnak látják. A betegcsoport összességében inkább érzi úgy, hogy a betegsége felett kontrollja van, hogy mind a saját viselkedése, mind pedig a kezelés jelentős szerepet játszik a gyógyulási folyamatban. A betegek jelentősebb része tisztában volt az állapotával, és inkább gondolták azt, hogy értik a betegségüket, melyet általánosságban egy kevésbé változó, kiszámítható állapotnak láttak. A betegek többsége ennek ellenére negatív érzéseket élt meg a betegséggel kapcsolatban.

Ugyanakkor vizsgálatunk eredményei felhívják a figyelmet arra, hogy a betegségrepresentációk még egy, a betegség szempontjából homogén betegcsoport esetében is nagy eltéréseket mutatnak. A vizsgált betegségrepresentáció skálák esetében nagyon nagy szórás volt megfigyelhető, mely utal arra, hogy a betegek eltérő kognitív és emocionális reprezentációkkal rendelkeznek a betegségükkel kapcsolatban. Az egyes reprezentációs dimenziók szórás tekintetében különböztek. A legnagyobb változatosság a válaszok tekintetében az idői lefolyással, ciklikussággal és az érzelmi reprezentációkkal kapcsolatban volt megfigyelhető.

A PRISM-D teszten megjelenített betegség is jelentős egyéni eltéréseket mutatott, mind a berajzolt betegség nagysága, mind az énhez való távolsága tekintetében. Ezen eredmények szintén arra utalnak, hogy nagy egyéni eltérések vannak a betegek között a betegségük szubjektíve megélt jelentősége, súlyossága, és megélt közelsége terén.

Összességében tehát elmondható, hogy az általunk vizsgált, betegség szempontjából homogén betegcsoportba tartozó nők eltérő betegségrepresentációkkal rendelkeznek. Ezen eredményünk összhangban áll a szakirodalmi adatokkal, melyek szintén arra hívják fel a figyelmet, hogy az

egyének betegségükről alkotott nézetei egyediek, és különbözhetnek a betegtársak nézőpontjaitól (Leventhal et. al. 1980; idézi Petrie et al. 2007). Ezen eredményeink összefüggnek továbbá Rozema és munkatársai (2009) eredményeivel, melyek szintén arra hívták fel a figyelmet, hogy az emléddaganatos betegek eltérő betegségrepresentációkkal rendelkeznek.

További vizsgálataink arra irányultak, hogy feltérképezzük, mely tényezők függenek össze a betegségrepresentációkkal, annak érdekében, hogy feltárjuk, milyen szempontok játszanak szerepet a betegségrepresentációk kialakításában az általunk vizsgált emléddaganatos populáció esetében.

Elemzéseink rámutattak arra, hogy a betegségrepresentációk egyes komponenseivel nem az emlédtumorral kapcsolatos tüneti leterheltség áll összefüggésben, hanem a személy egyéb betegségei, és az azokkal kapcsolatos tüneti leterheltség. Elmondható, hogy azok a személyek, akik egyéb betegségeik miatt több tünetet éltek meg, negatívabb reprezentációkat alakítottak ki az emléddaganattal kapcsolatban, mint azok a betegtársaik, akik kevesebb, emlédtumorral össze nem függő tünetet tapasztaltak, vagy egyáltalán nem tapasztalnak tünetet más betegségből adódóan. Ezen eredményeink összhangban állnak a szakirodalom azon álláspontjával, mely szerint a betegségrepresentációk kialakításában az egyéb, más betegségrepresentációkkal összefüggő tapasztalatok is szerepet játszanak (Anagnostopoulos–Spanea, 2005).

Emiatt a szomatikus betegekkel végzett pszichológusi tevékenység során fontos feltérképezni, hogy a beteg korábban milyen testi betegségeket élt meg, valamint aktuálisan milyen betegségekkel rendelkezik, és felszínre hozni az egyéb betegségekkel kapcsolatban megtapasztalt élményeket, információkat, érzéseket, reprezentációkat annak érdekében, hogy fel tudjuk tárni, hogy az egyéb betegségekkel kapcsolatos betegségrepresentációk milyen mértékben és módon befolyásolják az aktuális betegségről kialakított képet.

Eredményeink alapján elmondható, hogy a betegség időtartama nem függ össze a betegségrepresentációkkal. A vizsgálati személy életkora azonban összefügg azzal, hogy a beteg mennyire érzi úgy, hogy képes kontrollálni a betegségét. Vizsgálatunk eredményei felhívják a figyelmet arra, hogy az életkor előre haladtával a betegek egyre kevésbé érzik azt, hogy képesek befolyásolni a betegségüket, hogy gyógyulásukban nekik is szerepük van. Ez pedig könnyen vezethet az idősebb betegek esetében a passzivitáshoz, illetve a kontroll egészségügyi személyzetre való áttoláshoz. A pszichológiai intervenció során éppen ezért fontos lenne az idősebb betegek esetében célzottan foglalkozni a betegség feletti személyes kontroll kérdésével, azzal, hogy mit is tud tenni az egyén a gyógyulás elősegítéséért, annak érdekében, hogy az idősebb betegek is aktívan vegyenek részt a gyógyulási folyamatukban, és ne csak passzív módon várják a külső segítséget.

További eredményeink rámutattak arra, hogy a személyekre jellemző diszpozicionális szorongás összefügg a betegek betegségrepresentációival. Azok a személyek, akikre általánosságban magasabb szorongásszint jellemző, a betegségükkel kapcsolatban negatívabb képet alakítottak ki, mint a kevésbé szorongó betegtársaik. Az általában magasabb szintű szorongást megélt személyek a daganatos megbetegedésüket inkább egy hosszú ideig tartó, súlyos következményű, kiszámíthatatlan betegségnek látták, mellyel kapcsolatban negatívabb érzelmi reprezentációkat alakítottak ki általánosságban kevésbé szorongó betegtársaikhoz képest. Fontos továbbá azt is látni, hogy az általában jobban szorongó személyek kevésbé értették a betegségüket. Ennek hátterében a szorongás információfeldolgozásra gyakorolt negatív hatása is állhat. Elképzelhető ugyanis, hogy a szorongó betegek azért nincsenek tisztában a betegségükkel, mert az emelkedett szorongásszint következtében nem tudták a kezelőszemélyzet által kommunikált, betegséggel kapcsolatos információkat megfelelő szinten feldolgozni.

Az emléddaganatos betegekkel folytatott pszichés intervenció tevékenység során tehát mindenképpen érdemes szem előtt tartani, hogy minden beteg más és más reprezentációkat alakít ki a betegségével kapcsolatban. Eredményeink rámutatnak arra, hogy a betegségrepresentációk összefüggésben állnak az életkorral, a megélt tünetekkel, a betegség időtartamával és a személyre jellemző diszpozicionális szorongással emlédtumoros betegek esetében.

További eredményeink pedig rámutattak arra, hogy a betegségrepresentációk összefüggnek a betegek műtét előtt megélt állapotsszorongásával. A betegség következményével és a betegség megértésével kapcsolatos reprezentációk ugyanis szignifikánsan magyarázzák a műtét előtti állapotsszorongás mértékét. Ez az eredmény azért fontos, mert korábbi kutatások széles körben rámutattak arra, hogy a preoperatív szorongás jelentős szerepet játszik a műtét utáni rövidtávú és hosszútávú felépülésben. Eredményeink arra engednek következtetni, hogy a betegségrepresentációk a műtét előtti szorongásra gyakorolt hatásuk révén, közvetett módon hatást gyakorolnak a betegségből való felépülésre. Ennek fényében, amennyiben célzott pszichológiai intervenciók segítségével át lehetne strukturálni a betegek negatív betegségrepresentációit, csökkenteni lehetne a betegek műtét előtti szorongását, és ezáltal megsegíthető lenne a betegek gyógyulási folyamata.

Eredményeink szerint elsősorban a betegség következményével és a betegség megértésével kapcsolatos információk átstrukturálásával lehetne megelőzni, vagy csökkenteni a betegek preoperatív szorongásemelkedését, és ezáltal csökkenteni a szorongás negatív élettani reakcióinak kockázatát. Ebben a folyamatban fontos szerepe van az egészségügyi ellátó személyzetnek. Ugyanakkor minden pszichés intervenció beavatkozás során szem előtt kell tartani azt, hogy a betegek egyéni módon dolgozzák és szervezik a betegségükkel kapcsolatos információkat, éppen ezért nem elegendő a betegséggel kapcsolatos tájékoztatás, információs tanácsadás, hanem folyamatosan monitorozni kell, hogy a betegek milyen információkat építenek be a betegségükről alkotott szubjektív képbe, és szükség esetén szakmai segítséget kell nyújtani a túlzottan negatív, vagy irreálisan pozitív reprezentációk átstrukturálására. Emiatt kiemelten fontos lenne, hogy a daganatos betegségek kezelése ne korlátozódjon a szomatikus ellátásra, hanem a betegek szükség esetén pszichoszociális támogatásban is részesüljenek, annak érdekében, hogy a betegségből való felépülés minél gyorsabb és hatékonyabb legyen.

Célszerű lenne a daganatos betegekkel végzett pszichés intervenciók munka kezdeti szakaszában felmérni a betegek betegségrepresentációit, annak érdekében, hogy az intervenció személyre szabott és célzott legyen. A szomatikus osztályon végzett pszichés intervenciók általában rövid időre korlátozódnak, így annak érdekében, hogy az intervenció ezen rövid időkeretek alatt is minél hatékonyabb legyen, célszerű az intervenció fókuszát a betegek negatív betegségrepresentációinak feltérképezésére és átstrukturálására fordítani, hiszen annak közvetett hatásaként a betegek szorongása is csökkenthető, csökkentve annak negatív élettani hatásait.

További fontos tapasztalata a vizsgálatnak, hogy a verbálisan nehezen hozzáférhető betegek reprezentációinak vizsgálatára jól alkalmazható módszer a PRISM-D nonverbális teszt. A Betegségpercepció Kérdőív (IPQ) és a PRISM-D teszt két együttes alkalmazása véleményünk szerint alkalmas a betegek betegségrepresentációinak széles körű vizsgálatára. Az IPQ ugyanis alkalmas a reprezentációk komponenseinek differenciált feltárására, ugyanakkor direkt rákérdezést alkalmaz, tehát csak az explicit tudattartalom felmérésére alkalmas. Ezzel szemben a PRISM-D teszt lehetőséget ad a még nem tudatosult információk tartalmak felszínre hozására is. Így a két módszer együttes alkalmazása lehetőséget nyújt a betegségről alkotott kép differenciált felmérésére is, mely nagymértékben megkönnyítheti a pszichés intervenciók tevékenységét azáltal, hogy pontos és részletes képet ad a betegek betegségrepresentációival kapcsolatban.

Felhasznált irodalom

1. Anagnostopoulos, F., & Spanea, E. (2005). Assessing illness representations of breast cancer. A comparison of patients with healthy and benign controls. *Journal of Psychosomatic Research*, 58, 327-334.
2. Büchi, S., & Sensky, T. (1999). PRISM: Pictorial Representation of Illness and Self Measure – A brief nonverbal measure of illness impact and therapeutic aid in psychosomatic medicine. *Psychosomatics*, 40(4), 314-320.
3. Kiecolt-Glaser J. K., Page, G. G., Marucha, P. T., MacCallum, R. C., & Glaser, R. (1998). A műtét utáni felépülést befolyásoló pszichológiai tényezők pszichoneuroimmunológiai

- nézőpontokból. In Urbán R. (szerk.): *A magatartás, a lelki élet és az immunrendszer kölcsönhatásai*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 305-323. o.
4. Havancsák, R., Pózza-Véger, P., Csabai, M. (2013). A PRISM-D rajzteszt Kórházi betegek vizsgálatában és kezelésében. In Csabai M & Pintér JN (szerk.): *Pszichológia a gyógyításban. Fenomenológiai, művészetpszichológiai és testkép-központú megközelítések*. Oriold és Társai Kiadó, Budapest, 83-111. o.
 5. McGregor, B. A., & Antoni, M. H. (2009): Psychological intervention and health outcomes among women treated for breast cancer: A review of stress pathways and biological mediators. *Brain, Behavior, and Immunity*, 23, 259-166. o.
 6. Moss-Morris, R., Weinman, J., Petrie, K. J., Horne, R., Cameron, L. D., & Buich, D. (2002). The Revised Illness Perception Questionnaire (IPQ-R). *Psychology and Health*, 17(1). 1-16.
 7. Millar, K., Purushotham, A. D., McLatchie, E., George, W. D., & Murray, G. D. (2005). A 1-year prospective study of individual variation in distress, and illness perceptions, after treatment of breast cancer. *Journal of Psychosomatic Research*, 58(4). 335-342.
 8. Pertie, K. J., Jago, L. A., & Devcich, D. A. (2007). The role of illness perception in patients with medical conditions. *Current Opinion in Psychiatry*, 20. 163-167.
 9. Rozema, H., Völlink, T., & Lechner, L. (2009). The role of illness representations in coping and health of patients treated for breast cancer. *Psychooncology*, 18(8). 849-57.
 10. Sipos, K. & Sipos, M. (1978): The Development and Validation of the Hungarian Form of the STAI. In Spielberger, C.D., Diaz-Guerrero, R. (szerk.): *Cross-Cultural Anxiety*. Hemisphere Publishing Corporation, Washington-London, 51-61. o.
 11. Taylor, S. E., Lichtman, R. R., & Wood, J. V. (1984). Attributions, beliefs about control and adjustment to breast cancer. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46(3). 489-502.
 12. Tiringner, I., Varga, J., Molnár, E. (2007). Krónikus betegek ellátásának egészségpszichológiája. In. Kállai J., Varga J. Oláh A. (Szerk): *Egészségpszichológia a gyakorlatban*. Budapest: Medicina Könyvkiadó.
 13. Watson, M., Haviland, J. S., Greer, S., Davidson, J., & Bliss, J. M. (1999). Influence of psychological response on survival in breast cancer: A population-based cohort study. *The Lancet*, 354 (9187). 1331-1336.
 14. Weinman, J., & Petrie, K. J. (1997). Illness perceptions: A new paradigm for psychosomatics? *Journal of Psychosomatic Research*, 42(2). 113-116.

Összefoglalás

A plasztikai sebészeti beavatkozások popularitása növekvő tendenciát mutat, ezért egyre több kutatás foglalkozik a páciensek motivációinak, elvárásainak feltárásával és pszichés állapotuk – pozitív vagy negatív – változásával. A testhatárok módosítása hosszútávon az énkép változását vonhatja maga után, ezért nem elhanyagolható az utánkövetéses vizsgálatok eredményeinek összefoglalása és a műtéti szempontból kontraindikált esetek számbavétele. A szépségszervi beavatkozásokat kereső páciensek közt nagyobb valószínűséggel találunk pszichés zavarban szenvedő betegeket, ezért a szerzők olyan vizsgálati protokollt terjesztenek elő, ami a pszichés státuszt részletesebben vizsgálja az operáció előtt és után.

Kulcsszavak: esztétikai sebészet, műtéti motivációk, testkép, pszichopatológia

Bevezetés

A szépség iránti vágy fokozottsága nem új-keletű, XXI. századi vívmány. Az ember már az őskorban is felfigyelt a szép idomokra, melyek a termékenység jegyeit és a fajfenntartás lehetőségét hordozták magukban. A test tökéletesítése szociológiai és evolúciós szempontból is kardinálissá vált, a „követendő” szépség fizikális volta pedig nagyjából a XIX. századig egyféle tendenciát mutatott. A Willendorfi Vénusztól, az ókori művészi alkotásokon át a Madonnafestményekig meghatározható volt, hogy az adott kornak és földrajzi helynek milyen típusú szépségideálja van. A szépségideálok tárgyai gyakran istenek, félistenek, természetfeletti lények vagy szent emberek voltak, ábrázolásuk azonban mégis hasonló volt az átlagemberekéhez. A történelem során főként a nőkre jellemző, hogy sokszor fájdalmas eljárások alkalmazásával próbálták felérni a követendő szépségekhez, magukra terelve ezzel az ellenkező nem figyelmét. Gondoljunk csak a lótuszlábra, a zsiráfnyakra, a viktoriánus fűzőre vagy a plasztikai sebészet korai helyreállító technikáira.

A plasztikai sebészet története

A plasztikai sebészet név a görög 'plastikos' szóból ered, jelentése formázás, alakítás, melyet a 19. századtól használunk, Carl Ferdinand von Graefe német sebésznek köszönhetően, azonban ennél jóval idősebb, hiszen az első plasztikai sebészeti beavatkozásokról az Ebers papyrusokban és az Edwin Smith-féle sebészpapyrusokban is olvashatunk. Utóbbi azt jegyzi, hogy Kr.e. 1600 körül már végeztek arcon kezdetleges helyreállító műtéteket. Kr. e. 600-ban az indiai Susruta doktor Samhita című enciklopédiájában ugyancsak rekonstrukciós beavatkozásokról ír: a homlok bőrlebenszövetét használja fel orrműtétek során. A technikához hasonlóan az ókori Rómában Aulus Cornelius Celsus doktor a megcsönkített fül, orr és állkapocs helyreállítását részletezi írásaiban. A plasztikai sebészet fejlődése a varratszedési technikák finomodásáig várat magára a 16. századig. Ekkor Gaspare Tagliacozzi – a plasztikai sebészet egyik úttörője – Bolognában tovább tökéletesíti az orrműtétek módszerét a korból vett bőr átültetésével (Márványos, 2013).

Az emberi test megváltoztatásához szükséges sebészeti ismeretek már évszázadok óta rendelkezésre álltak, viszont tömegesen csak a világháborúk sebsültjein kezdtek el alkalmazni, ekkor ugyanis már fejlettebbek voltak az altatási és a fertőzés-gátló módszerek, melyek Johann Friedrich Dieffenbach nevéhez fűződnek (Tene, Gróf, 2008).

A mai modern plasztikai beavatkozások és eljárások alkalmazása két brit orvos nevéhez köthető: Harold Gillies, aki elsősorban az arcon végzett beavatkozásairól vált híressé, illetve Archibald McIndoe, a királyi légierő égési sérültjein végzett plasztikai beavatkozásokat. Mindezek eredményeképpen az eljárások és az eszközök fejlődése során a plasztikai sebészet önálló orvosi szakterületté nőtte ki magát, a 20. század tragédiáinak talaján.

A plasztikai sebészet területén megkülönböztetjük a rekonstrukciós és esztétikai beavatkozásokat. A rekonstrukciós beavatkozások helyrehozzák a fizikai működést, és javítják a balesetek, betegségek, műtétek által okozott torzulásokat, hegeket, égési sérüléseket és a veleszületett fejlődési rendellenességeket. Ezzel szemben az esztétikai sebészeti beavatkozások olyan szépségügyi korrekciókat kínálnak, melyeket az egyébként egészséges testen végeznek, törekedve arra, hogy a gyógyulási időt minimalizálják, a metszésvonalakat pedig láthatatlanná tegyék. Az első szilikon beültetést Robert Gersuny, osztrák orvos végezte paraffin-injekciós technikával mellnagyobbítás céljával. Ezután az 1930-as években már megjelent a fenékből kinyert zsírszövet mellbe ültetésének módszere is. A második világháború során Japánban már alkalmazták a szilikon-injekcióval végzett mellnagyobbítást az amerikai katonáknak felkínálkozó prostituáltak körében. Ebből fejlődött tovább a gumitasakba töltött szilikon-implantátum beültetése, melyet Thomas Cronin és Frank Gerow fejlesztettek ki. Egyes szerzők az esztétikai sebészet létrejöttét 1962-től számítják, ekkor történt ugyanis az első szilikon-implantátum beültetés. (Tene, Gróf, 2008).

Az esztétikai/kozmetikai sebészet tovább differenciálódott: korrekciós és átalakító kozmetikai sebészetre. A korrekciós kozmetikai sebészet célja a társadalmi elvárások fókuszába helyezett fiatalítás, az öregedés folyamatainak és jeleinek minimalizálása, mely során a korábbi fizikai vonásokat próbálják meg visszaállítani (pl.: arcfeltöltés, szemhéjfelvarrást). Az átalakító kozmetikai beavatkozások során nagyobb mértékű változásokat eszközölnék: a korábbtól eltérő külsőt hoznak létre, tökéletesítve az arc és a test bármely részét (pl.: az orrplasztika).

Az esztétikai sebészeti beavatkozások népszerűsége a gazdasági válság ellenére töretlen, felívelő. Az Amerikai Plasztikai Sebészeti Társaság (American Society of Plastic Surgeons, röviden és a továbbiakban ASPS) 2013-as riportja szerint a kozmetikai sebészeti beavatkozások száma a 2000-es évhez viszonyítva 104%-kal növekedett. A tavalyi évben 1.668.420 esztétikai sebészeti beavatkozást végeztek, a nem sebészeti beavatkozások száma pedig 13.447.933, ez utóbbi 144%-os növekedést mutatott a 2000-ben elvégzett beavatkozásokhoz képest. A legnépszerűbb sebészeti eljárások: mellnagyobbítás (290.000), orrplasztika (221.000), szemhéjplasztika (216.000), zsírszívás (200.000) és arcfelvarrás (133.000). A nem sebészeti beavatkozások körében a lekeresettebb szolgáltatások: Botox injekció (A típusú, 6,3 millió), lágyszövet feltöltés (2,2 millió), kémiai hámlasztás (2,1 millió), lézeres szőrtelenítés (1,1 millió), mikrodermabrázió (970.000) (ASPS, 2014).

Országos magyar statisztikáról nem tudunk beszámolni, mivel a privát egészségügyben működő plasztikai sebészeknek nincsen adatszolgáltatási kötelezettségük sem a Magyar Orvosi Kamara, sem a Plasztikai Sebészeti Társaság irányába. Ennek hiányában csupán torzított adatokat tudnánk elemezni. Másrészt a plasztikai sebészek jelentős hányada hátrítja azokat a tudományos kutatásokat is, melyek a páciensek kikérdezésével és szűrésével járnak, ezért csak néhány kis mintán végzett vizsgálatból tudunk következtetéseket levonni a hazai beteganyagra vonatkozóan.

Médiahatás és műtéti motiváció

A páciensek egy része ismételt rutinjellegű gondolkodással gondol az esztétikai sebészeti műtétekre, figyelmen kívül hagyva az operáció veszélyeit, annak ellenére, hogy az plasztikai sebészeti beavatkozások számottevően sok kockázati tényezővel járnak (altatás, fertőzés, új műtét szükségessége stb.). Ennek ellenére a mainstream médiában feltűnő páciensek az operáció után elsősorban a hosszú távú előnyökről, pszichés jólétről és az önértékelésben bekövetkezett javulásról számolnak be. Az esztétikai sebészet népszerűségéhez minden bizonnyal hozzájárul a média: a témát feldolgozó TV-filmek (pl.: Perdo Almodóvar: A bőr, amelyben élek), valóságshowk (Dr. 90210, a The Swan, az Extreme Makeover, Let me In, Botched) és sorozatok (Kés/alatt) emelkedő nézettséget mutatnak. A képernyőre került esetek azonban szélsőségeket szerkesztenek adásba, ez pedig torzítja a leendő páciensek műtéttel kapcsolatos elvárásait.

Bryan Mendelson (2013) – az Esztétikai Sebészek Nemzetközi Társaságának korábbi elnöke – szerint a legtöbb esztétikai sebészeti páciens azért vállalja a beavatkozás(ok)at, hogy

saját önbizalmát növelje. Mendelson javaslata szerint csak olyan páciens szabad operálni, aki érett, teljes tudatában van, hogy a műtét során milyen folyamaton megy keresztül és a lehetséges veszélyekkel együtt vállalja a beavatkozást. Ha egy páciens önértékelési problémákkal küzd, akkor ezt egy testrész átalakítása nem fogja megváltoztatni, ezért ezeket a pácienseket tovább kell irányítani, általában pszichológiai konzultációra (Mendelson, 2013). A műtét előtti motivációs felmérés az eredményesség szempontjából kiemelt.

A műtéti motivációk feltérképezésekor a belső motiváló tényezők túlsúlya a pozitív prediktor. Belső tényezők az énré irányuló indíttatások, pl.: önbizalom növelése, életminőség javítása stb. Külső tényezők lehetnek: az operáció típusa és száma, a páciens környezetének befolyása, a kezelőorvos személyisége és szaktudása. Ha elsősorban ezek a tényezők motiválják a páciens az operáció választásában, akkor várhatóan a műtéttel kapcsolatos elégedettség sem lesz 100%-os. Saját motivációs kutatásunk eredménye alapján a legfontosabb motiváló tényezők a következők voltak az általunk vizsgált plasztikai sebészeti pácienseknél (Szászi, Szabó, 2010):

- az eljárást javasoló szakorvos hatása (erélyesség, karizmatikusság)
- a múltban történt családi trauma vagy **életeseménybeli változás** (válás/szakítás, apasági per)
- **szerepkonfliktus** (anya-nő-feleség-szerető szerepeknek való megfelelés)
- hozzátartozó vagy ismerős „betegségtörténete” (barátnő, rokon, szomszéd).

A négy tényezőtől kettő külső motivációs tényező, míg belső motivációs tényező a szerepkonfliktus és részben az életeseménybeli változások hatására történő döntés. Érdekes eredmény, hogy sok páciens a plasztikai sebész szerepét emelte ki, mint elsődleges katalizátort. Valószínűsíthető, hogy a konzultáción a sebész – mint hiteles személy – megerősíti a testi hibáiról alkotott félelmeiket, ezért a műtét mellett döntenek. Ha ez a feltevés igaznak bizonyul, akkor a média közvetítő szerepe is hangsúlyosabbá válik.

A motivációs interjúk eredményeit csak részletes utánkövetéses vizsgálatokkal tudjuk igazolni. Eddig összesen 36 átfogó utánkövetéses vizsgálat készült a műtét következményeit felmérő témában, melyek eredményei szerint a legtöbb páciens elégedett volt az operációval és sokkal magabiztosabbnak érezte magát (Castle és mtsai, 2002). A műtéttel kapcsolatos elégedetlenség a következő pácienseknél fordult elő:

- férfi
- fiatal
- depressziós, szorongó
- személyiségzavarban szenvedő

AZ OPERÁCIÓ SZEMPONTJÁBÓL KONTRAINDIKÁLT CSOPORTOK

A plasztikai sebészek egy része úgy véli, hogy az kozmetikai műtétek igénybevételének nem fizikai, hanem pszichológiai magyarázata van (Cepanec és Payne, 2006). A páciensek jórészt önbizalmuk javítása céljából vetik alá magukat a műtétnek. A lelki okok előtérbe kerülésével érthető, hogy a szépészeti beavatkozásokat kereső páciensek közt nagyobb valószínűséggel találunk pszichés zavarban szenvedő betegeket, akik esetében a műtét eredménye nem hozza meg a kívánt hatást.

Veale (2004) a műtétre nem javasolt páciensek 3 csoportját határozta meg:

- 1.) Pszichózisban, mániában vagy súlyos depresszióban szenvedők: akik nem tudják megítélni, hogy valóban szükséges-e számukra a műtét, illetve azok, akiknél téveszmék vagy hallucinációk fordulnak elő, így a reális testkép megítélése nehézkes.
- 2.) Evészavaros páciensek: főként hasi műtétek és a zsírleszívás iránt érdeklődnek, a műtét azonban több szempontból is veszélyes lehet a felborult elektrolit-háztartás, illetve a kardiovaszkuláris rizikótényezők jelenléte miatt.
- 3.) Testképzavaros páciensek: hibásan észlelik a külső megjelenésüket, a testük valamely részét és/vagy ezek arányait. A szakirodalomban a két leggyakrabban említett – evészavarokon kívüli – testképzavar a testdiszmorfiás zavar és az apotemnofília. Utóbbi

azonosítása egyszerű feladat, a testdiszmorfiás zavarban szenvedő páciens panaszait azonban igen nehéz elválasztani azoktól a külsőre irányuló aggodalmaktól, amelyekkel a plasztikai sebészeti páciensek általában önmagukat jellemzik. Ez utóbbi miatt részletesebben írunk e két kórképről.

A testdiszmorfiás zavart a DSM-V a kényszerbetegségek körébe sorolja, a jelenleg is használt diagnosztikai kritériumokat pedig a következőképpen foglalja össze (Phillips és mtsai, 2010):

- a.) A betegek nem észrevehető vagy csekély mértékű külső testi hibát helyeznek aggodalmuk központjába.
- b.) A defektussal való foglalkozás jelentős szenvedésnyomást okoz (levert hangulat, szorongás, szégyenérzet) vagy a munkahelyi és szociális funkciók károsodását vonja maga után, esetleg az élet egyéb területein okoz funkcióromlást (pl.: iskola, párkapcsolat, háztartás).
- c.) Az aggodalom középpontjában a testszír és a testsúly is állhat.

Aouizerate és mtsai (2007) foglalkoztak a testdiszmorfiás zavar prevalenciájának kutatásával. 132 plasztikai sebészeti pácienszt vizsgáltak meg, akik közül 12-en feleltek meg a testdiszmorfiás zavar diagnosztikai kritériumainak (9,09%-os előfordulási gyakoriság). Mindannyiuk esetében megfigyelhető volt valamilyen más pszichiátriai zavar.

Az apotemnofília központi tünete ugyancsak a test tényleges állapota és a megfelelőnek képzelt test között különbség feszültsége. A betegek erős vágyat éreznek arra, hogy egy egyébként egészséges testrészüktől megszabaduljanak, de nem pszichotikusok, nincsenek téveszméik, megmagyarázhatatlan undort és iszonyt éreznek egy bizonyos testrész iránt és mindenre képesek, hogy eltávolítsák azt (Szabó, 2008). Az amputáció után boldognak és elégedettnek érzik magukat, a szenvedésnyomás megszűnik, és eléri a teljes well-being állapotát.

Veale a hangulatzavarokat és a szorongásos megbetegedéseket nem tekinti műtéti szempontból kontraindikálnak, azonban az intenzív tünetekkel rendelkező pácienseknél fennáll a beavatkozás utáni elégedetlenség és az operáció ismétlésének a veszélye is. Hessler eredményei szerint a depresszióval kezelt páciensek műtéttel kapcsolatos elégedetlensége nagyobb, mint a depressziós tünetektől mentes pácienseké (Hessler és mtsai, 2010). A műtét utáni hangulatingadozás és szorongás egészséges pácienseknél is megjelenik a lábadozás alatt, ezért a diagnózissal rendelkező páciensek a posztoperatív szakaszban érzékenyebben reagálhatnak. Egy dán kutatócsoport eredménye szerint a szilikon implantátumokkal rendelkező pácienseknek több szomatikus tünetük van és intenzívebb pszichés szorongásról (szomatizáció, kényszeres tünetek, depresszió) számolnak be, mint az implantátummal nem rendelkező hölgyek. Közel azonos testi tünetet említene, mint a reumatológiai betegségben szenvedő, implantátummal nem rendelkező hölgyek (Jensen és mtsai, 2002,). Goin és mtsai (1981) 50 nőt vizsgáltak plasztikai sebészeti beavatkozás után, arra keresve a választ, hogy a műtét után megnő-e a depresszió gyakorisága. Eredményeik szerint a beavatkozás után depresszió csak a korábban klinikailag diagnosztizált depressziós hölgyeknél fordult elő (idézi Phillips, 2005). Ezzel szemben Moss és Harris (2009) kutatásai szerint viszont az esztétikai sebészeti beavatkozás után egy évvel mérhetően alacsonyabb a depressziós és szorongásos tünetek erőssége, sőt, a műtött testrészrel kapcsolatos szorongás megítélése is csökken.

A legnagyobb veszélyt a páciens és a szakorvos számára természetesen a betegnél jelentkező szuicid jelzések jelentik, melyet főként mellműtétek kapcsán vizsgáltak. Az öngyilkosság vizsgálatára vonatkozóan 7 nagyobb tanulmány igazolja, hogy a mellműtéten keresztül ment nők esetében kétszer-háromszor nagyobb a szuicidum előfordulási gyakorisága (Brinton és mtsai, 2001, 2006; Jacobsen és mtsai, 2004; Koot és mtsai, 2003; Lipworth és mtsai, 2007, Pukkala és mtsai, 2003, Villeneuve és mtsai, 2006). Ezen eredmények azonban a mögöttes pszichopatológiákra helyezik a hangsúlyt, és nem arra, hogy a mellimplantátum behelyezése és az öngyilkosság közvetlen kapcsolatban állnak egymással (Sarwer és mtsai, 2002). A mellimplantátumok és az öngyilkosság kapcsolatának természete egyelőre ismeretlen (Sarwer és mtsai, 2007). A korábbi öngyilkossági kísérlet és/vagy az öngyilkossági gondolatok megjelenése esetén azonban mindenképp az operáció halasztása mellett kell dönteni.

A negatív kutatási eredmények ellenére a plasztikai sebészet továbbra is népszerű módja a külső megváltoztatásának. Zsírleszíváson átesett páciensek állapotát vizsgálva megállapítható, hogy közvetlenül a műtét után 80%-uk elégedett volt az eredménnyel, azonban a műtét utáni fél évben a páciensek 65%-a számolt be hízásról. A posztoperatív fájdalom és a hízás ellenére a páciensek 79,7%-a megismételné az eljárást, 86%-uk pedig családtagjait és barátait is bízta a beavatkozás elvégzésére (Broughton és mtsai, 2006).

A '90-es évek végétől számos vizsgálat foglalkozik a plasztikai sebészet és a testkép kapcsolatának vizsgálatával (Sarwer és Crerand, 2007; Sarwer és Magee, 2006, Sarwer és mtsai, 1998). A kutatók egy része megerősíti, hogy az esztétikai műtétek megnövelték a testtel kapcsolatos elégedetlenség mértékét (Didie és Sarwer, 2003, Sarwer és mtsai, 2003), egy másik része viszont arra jutott, hogy az operációt követő két évben a testkép megítélése javult (Banbury és mtsai, 2004; Bolton és mtsai, 2003-2008). A sebészeti beavatkozás testképre gyakorolt hatását a sokat idézett szerző, Sarwer vizsgálta munkatársaival (2008). 100 plasztikai sebészeti páciens két éves utánkövetését összegezve arra jutottak, hogy a műtét után javult a teljes külső megjelenés és a testkép megítélése, a műtött testrésszel kapcsolatos elégedetlenség, és csökkent a társas közegben érzett szorongás mértéke.

Ha a preoperatív szakaszban a páciens – a szomatikus kivizsgálás mellett – pszichológiai alkalmasság vizsgálaton is átesik és a műtéttel kapcsolatos felvilágosítása részletes, akkor a szépészeti beavatkozások a külső megújulás mellett a pszichés jólét elérésében is közreműködhetnek. A továbbiakban a szerzők a szűrés lehetséges módjait is részletezik.

PREVENCIÓS MEGOLDÁSOK ÉS VIZSGÁLATI PROTOKOLL

A sebészeti szempontból kontraindikált páciensek szűrése ajánlott protokoll bevezetésével megkönnyíthető. Nagy-Britanniában a National Care Standards Commission irányelvei szerint a plasztikai sebészeti műtétek előtt pszichológiai és/vagy pszichiátriai konzultáció javasolt. A mentálhigiénés szakember által kibocsátott vélemény tartalmazza a mentális státust, a műtéttel kapcsolatos elvárások és motivációk leírását, melynek számbavétele után még mindig a plasztikai sebész és a páciens közös feladata, hogy döntsenek a műtét elvégzéséről.

Grossbart és Sarwer (2003) szerint az esztétikai sebészet pszichoszociális tételei a következők:

- A műtét előtti pszichológiai profil megállapítása kiemelten fontos annak érdekében, hogy javasoljunk-e egy páciensnek a műtétre vagy sem.
- A plasztikai sebészt felkereső páciensek nagy része a külső változtatásán túl valamilyen nagyobb változást szeretne elérni az életében a beavatkozás segítségével. Mi lehet a céljuk, ha nem sikerül javítani az önértékelésükön, életminőségükön, lelki jólétükön, a testükkel való elégedettségükön?
- A beavatkozás előtt az orvos-beteg találkozások nagy mértékben hozzájárulnak a páciens műtét utáni elégedettségéhez.
- A műtétre nem javasolt személyek kiszűrése a páciens, a kezelőorvos frusztrációját és a műtét utáni panaszok számát is csökkenti.
- Pszichológiai technikák használata javasolt annak érdekében, hogy csökkenjen a műtét utáni problémák és problémás esetek száma.

A műtét előtti felkészítési szakasz fontos szerepet játszhat a páciensek elégedettségének növelésében és a rizikós esetek kiküszöbölésében. Ennek lehetséges módjai:

- Pszichiátriai rapport a műtét előtt, az orvos-páciens viszonyban a bizalom kiépítése.
- A lehetséges problémák azonosítása és ennek tisztázása.
- A diagnózis megerősítése és értékelése, kezelési javaslatok adása.
- A pszichoedukáció megkezdése.
- A páciens és az orvos szempontjából a legjobb döntést választani; megerősíteni és alátámasztani ezt a döntési folyamatot (McGillis és Stanton-Hicks, 1998).

Ezek mintájára hazánkban is érdemes lenne megvizsgálni az esztétikai beavatkozásra váró betegek motivációját, felmérni a testtel kapcsolatos attitűdjeiket, valamint az átélt distressz, a

szociális funkcióromlás és a lappangó pszichopatológiák mértékét. A plasztikai sebészek, a pszichiáterek és pszichológusok együttműködése révén létrehozott vizsgálati protokoll összefoglalhatja a beavatkozásokra váró páciensek pszichológiai vizsgálatát és a sebészeti szempontból kontraindikált páciensek kezelését (szűrés, elutasítás, továbbküldés) is. A közös vizsgálati protokoll lehetséges pontjai:

- ✓ Több konzultáció beiktatása a műtét elvégzése előtt, a hangsúlyos orvos-beteg kapcsolat kialakítása érdekében.
- ✓ Félig strukturált interjú (pl.: „Ha társaságban van, kellemetlenül érzi-e magát testi hibái miatt?”)
- ✓ Speciálisan a veszélyeztetett betegcsoportok szűrésére kidolgozott tesztek alkalmazása:
 - BDD-YBOCS: Yale-Brown Obsessive Compulsive Scale Modified for BDD, Phillips 1993;
 - BABS: Brown Assessment of Beliefs Scale, Eisen 1998;
 - BDDQ: Body Dysmorphic Disorder Questionnaire, Phillips, 1996; magyarul Szabó Pál 2008; lektorálta: George Seel, 2008; BDDE: Body Dysmorphic Disorder Examination,
 - BDDE; Rosen és Reiter, 1996;
 - MBSRQ: Multidimensional Body-Self Relations Questionnaire, Cash és Pruzinsky, 1990).
- ✓ Konzultáció az interjúról és a teszt eredményéről, melynek résztvevői: plasztikai sebész, a nővér és a pszichológus/pszichiáter.
- ✓ Pozitív teszteredmények esetén a páciens továbbküldése pszichoterápiába vagy pszichiátriai szakrendelésre, ahol a beteg diagnózist és megfelelő terápiát kap. (Esetenként szükséges, hogy a beteg átessen az első sebészeti operáción, hogy javuljon a páciens betegségbelátása (Phillips, 2005).

Az interjú elvégzésére plasztikai sebész/pszichológus szükséges, a teszt felvételére és teszt értékelésére azonban a nővér is alkalmas. A műtétet követő rendszeres lekérdezés és évenkénti kontroll vizsgálat szükséges, a műtétre nem javasolt páciensek esetében is. Hangsúlyozzuk a folyamatban a nővérek szerepét, mivel a páciens ellátásával és gondozásával a legtöbbet ők foglalkoznak. Érdeemes lenne a nővérek számára oktatást tartani a szűrés módszertanával kapcsolatban, hogy szerves részét képezzék a betegek alkalmasság vizsgálatának.

KÖVETKEZTETÉSEK

Elsődlegesen meg kell találni az összefüggést a sikertelen műtétek és a preoperatív fennálló tényezők között (pszichiátriai zavar, szorongás, depresszió, önértékelés, testdiszmorfiás panaszok és testkép). Ha ezeket a jellegzetességeket azonosítottuk, akkor már csak eszköz kell, ami mérni tudja ezeket az anomáliákat (Honigman és mtsai, 2011). A pszichológiai dimenzió számbavételével objektívebb határ húzódna az egészséges, műthető esztétikai sebészeti páciensek és a mentális zavarban szenvedő, pszichológiai vagy pszichiátriai segítséget igénylő betegek között. A pszichológiai alkalmasság vizsgálat kontrollt jelentene a plasztikai sebészeti közösségen belül működő orvosok számára is, hiszen megakadályozná a problémás, visszatérő esetek ismételt operálását, valamint az esztétikai páciensek utógondozásának elmaradását.

Érdeemes lenne pontos országos statisztikát vezetni az elvégzett műtétekről és teret adni az olyan kutatásoknak, melyek a plasztikai sebészeti beavatkozások pszichés következményeit mérik fel, egyaránt számba véve azok pozitív és negatív hatásait. Az Országos Egészségpénztár (röviden OEP) jelenleg az esztétikai sebészeti beavatkozásokat nem vagy csak nagyon kis százalékban támogatja. A kozmetikai sebészeti műtétek tudományos vizsgálata alátámaszthatja a műtét páciensre gyakorolt tényleges pozitív hatását, ezáltal a finanszírozási keretek is módosulhatnak. Ez azonban csak reprezentatív elővizsgálatok, országos adatbázis, pontos vizsgálati protokoll és a közleményben említett szakemberek team munkájával lehet működőképes. Bízunk benne, hogy a kapott tudományos vizsgálati eredmények a média számára

legalább olyan érdekesek lesznek, mint a jelenleg címlapokon tartott szélsőséges esetek. Ezáltal megkezdhető az átlagnépesség plasztikai sebészettel kapcsolatos edukálása is.

A szerzők által javasolt preoperatív szűrés hatására növekedne az elégedett páciensek száma, a plasztikai sebészeti beavatkozások pedig pszichológiai szempontból is biztonságosabbá és megbízhatóbbá válnának.

IRODALOMJEGYZÉK

- AOUIZERATE B., PUJOL H., GRABOT D., FAYTOUT M., SUIRE K., BRAUD C., AURIACOMBE M., MARTIN D., BAUDET J., TIGNOL J. (2003): Body dysmorphic disorder in a sample of cosmetic surgery applicants. *European Psychiatry* 18, 365–368.
- BANBURY J., YETMAN R., LUCAS A., PAPAY F., GRAVES K., ZINS J. E. (2004). Prospective analysis of the outcome of subpectoral breast augmentation: Sensory changes, muscle function, and body image. *Plastic and Reconstructive Surgery*, 113, 701–707.
- BOLTON M. A., PRUZINSKY T., CASH T. F., PERSING J. A. (2003): Measuring outcomes in plastic surgery: Body image and quality of life in abdominoplasty patients. *Plastic and Reconstructive Surgery*, 112, 619–625.
- BRINTON L. A., LUBIN J. H., MURRAY M. C., COLTON T., HOOVER R. N. (2006). Mortality rates among augmentation mammoplasty patients: An update. *Epidemiology*, 17, 162–169.
- BROUGHTON G., HORTON B., LIPSCHITZ A., KENKEL J.M., BROWN S.A., ROHRICH R.J. (2006).: Lifestyle outcomes, satisfaction, and attitudes of patients after liposuction: a Dallas experience. *Plastic and Reconstructive Surgery*, 117(6), 1738-49.
- CASTLE D. J., HONIGMAN R. J., PHILLIPS K. A. (2002): Does cosmetic surgery improve psychosocial well-being? *Medical Journal of Australia*, 176: 601-604.
- CEPANEC D. ÉS PAYNE B. (2000): „Old Bags Under the Knife” Facial Cosmetic Surgery Among Women. In: Miedema B., Stoppard J. M., Anderson V. (szerk.), *Women’s Bodies/Women’s Lives*, Toronto, 121-141.
- GROSSBART T.A., SARWER D.B.(2003): Psychosocial issues and their relevance to the cosmetic surgery patient. *Seminars in Cutaneous Medicine and Surgery*, 22(2):136-47.
- HESSLER J.L., MOYER C.A., KIM J.C., BAKER S.R., MOYER J.S.(2010): Predictors of satisfaction with facial plastic surgery: results of a prospective study. *Arch. Facial Plastic Surgery*, 12(3):192-6.
- HONIGMAN R.J., JACKSON A.C., DOWLING N.A.(2011): The PreFACE: A preoperative psychosocial screen for elective facial cosmetic surgery and cosmetic dentistry patients. *Annals of Plastic Surgery*, 66(1):16-23.
- JACOBSEN P. H., HOLMICH L. R., MCLAUGHLIN J. K., JOHANSEN C., OLSEN J. H., KJØLLER K. (2004): Mortality and suicide among Danish women with cosmetic breast implants. *Archives of Internal Medicine*, 164, 2450–2455.
- JENSEN B., HECHMANN W.I., FRIIS S., KJØLLER K., MCLAUGHLIN J.K., BLIDDAL H., DANNESKIOLD-SAMSØE B., OLSEN J.H. (2002): Self-reported symptoms among Danish women following cosmetic breast implant surgery. *Clinical Rheumatology*, 21(1):35-42.
- KOOT V. C., PEETERS P. H., GRANATH F., GROBBEE D. E., NYREN O. (2003): Total and cause specific mortality among Swedish women with cosmetic breast implants: A prospective study. *British Medical Journal*, 326, 527–528.
- LIPWORTH L., NYREN O., WEIMIN Y., FRYZEK J. P., TARONE R. E., MCLAUGHLIN J. K. (2007): Excess mortality from suicide and other external causes of death among women with cosmetic breast implants. *Annals of Plastic Surgery*, 59, 124–125.
- MCGILLIS S.T., STANTON-HICKS U.(1998): The preoperative patient evaluation: preparing for surgery. *Clinical Dermatology*, 16(1):1-15.
- MOSS T.P., HARRIS D.L.(2009): Psychological change after aesthetic plastic surgery: a prospective controlled outcome study. *Psychology, Health & Medicine*, 14(5):567-72.
- PHILLIPS, K. A. (2005): *The Broken Mirror: Understanding and Treating Body Dysmorphic Disorder*. Oxford University Press, New York.
- PHILLIPS K.A., WILHELM S., KORAN L.M., DIDIE E., FALLON B., FEUSNER J., STEIN D.J. (2010).: Body Dysmorphic Disorder: Some Key Issues for DSM-V. *Depression & Anxiety*. 27:573-591.

- PUKKALA E., KULMALA I., HOVI S. L., HEMMINKI E., KESKIMAKI I., PAKKANEN M. (2003): Causes of death among Finnish women with cosmetic breast implants, 1971–2001. *Annals of Plastic Surgery*, 51, 339–342.
- SARWER, D. B., BROWN, G. K., EVANS, D. L. (2007). Cosmetic breast augmentation and suicide: A review of the literature. *American Journal of Psychiatry*, 164, 1006–1013.
- SARWER D. B., CRERAND C. E. (2004): Body image and cosmetic medical treatments. *Body Image* (1), 99–111.
- SARWER D.B., CRERAND C.E. (2008): Body dysmorphic disorder and appearance enhancing medical treatments. *Body Image*, 5, 50-58.
- SARWER D. B., INFELD A. L., CRERAND C. E. (2002): Plastic Surgery in Children and Adolescents. In: Smolak L., Thompson J. K. (szerk.), *Body Image, Eating Disorders, and Obesity in Youth*. American Psychological Association, Washington D.C., 303-327.
- SARWER D. B., LAROSSA D., BARTLETT S. P., LOW D.W., BUCKY L. P., WHITAKER L. A. (2003): Body image concerns of breast augmentation patients. *Plastic and Reconstructive Surgery*, 112, 83–90.
- SARWER D. B., MAGEE L. (2006). Physical appearance and society. In Sarwer D. B., Pruzinsky T., Cash T. F., Goldwyn R. M., Persing J. A., Whitaker L. A. (szerk.), *Psychology of reconstructive and cosmetic plastic surgery: Clinical, empirical, and ethical perspectives* 23–36. Philadelphia: Lippincott, Williams & Wilkins.
- SARWER D.R., WADDEN T.A., PERTSCHUK M.J., WHITAKER L.A. (1998): Body image dissatisfaction and body dysmorphic disorder in 100 cosmetic surgery patients. *Plastic and Reconstructive Surgery* 101:1644-1649.
- SARWER D.B., INFELD A.L., BAKER J.L., CASAS L.A., GLAT P.M., GOLD A.H., JEWELL M.L., LAROSSA D., NAHAI F., YOUNG V.L.(2008): Two-year results of a prospective, multi-site investigation of patient satisfaction and psychosocial status following cosmetic surgery. *Aesthetic Surgery Journal*, 28(3):245-50.
- SZABÓ P. (2008): A testképzavarok néhány speciális vonatkozása: Testdizmorfiás zavar, plasztikai sebészet és apotemnófilia. In Túry Ferenc és Pászthy Bea (szerk.): *Evészavarok és testképzavarok*. Pro Die, Budapest, 93-107.
- TÚRY F. ÉS SZABÓ P. (2000): *A táplálkozás magatartás zavarai: Az anorexia nervosa és a bulimia nervosa*. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest.
- VEALE D. (2004): Advances in a cognitive behavioural model of body dysmorphic disorder. *Body Image* 1 (1):113-125.
- VILLENEUVE P. J., HOLOWATY E. J., BRISSON J., XIE L., UGNAT A., LATULIPPE L.(2006). Mortality among Canadian women with cosmetic breast implants. *American Journal of Epidemiology*, 164, 334–341.

Hivatkozások forrásai:

Márványos,2013:

http://www.mediburg.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=131&Itemid=127&lang=hu

Tene, Gróf, 2008: http://www.aesthetic.hu/jo_tudni/a_plasztikai_sebeszet_tortenete.html

Mendelson, 2013: <http://www.telegraph.co.uk/women/womens-life/10071794/Cosmetic-surgery-What-compels-women-to-go-under-the-knife.html>

ASPS (2014): <http://www.plasticsurgery.org/>

Abstract

Acetylation of histone protein in nucleosomes is one of the various known mechanisms altering the accessibility of the chromatin template. The Gcn5-containing histone acetyltransferase (HAT) complexes harbor ADA-type adaptor proteins, which regulate the template recognition and lysine specificity of Gcn5. The dADA2b adaptor subunit of the acetylation module of dSAGA, one of the two different *Drosophila* Gcn5-containing HAT complexes, contributes to the determination of the histone H3 lysine 9 and 14 specific acetylation activity of the complex. Diverse and essential functions of ADA2 adaptors are suggested by the fact *dAda2b* gene produces two mRNAs and protein forms.

Transcriptome analysis of *dAda2b* mutants revealed only a small subset of genes (5 %) were regulated by dSAGA complex. Despite the supposed role of histone acetylation in transcription activation, more than half of the dSAGA-dependent genes showed increased transcription levels in the absence of dSAGA specific acetylation. We demonstrated that the dADA2b short isoform alone can partially provide the *dAda2b* function both in development, in acetylation activity and in regulation of transcription. According to the binding pattern of dADA2b on up- and downregulated genes, the dSAGA function could be directly responsible for either expression changes. Based on the examination of dSAGA specific H3K9 acetylation level we concluded that the presence of the dSAGA specific acetylation on promoters is essential in the transcription regulation of several genes but it can contribute not only to gene activation but also to gene repression.

Our results revealed that the dSAGA HAT activity can be responsible for the establishment of a global H3K9 acetylation pattern of euchromatic regions and through the maintenance of an acetylated, accessible chromatin structure, dSAGA can also contribute to the regulation of transcription.

Bevezetés

Az eukarióta sejtek működéséhez nélkülözhetetlen a genom nagymértékű, ugyanakkor dinamikus összetömörítése. Ezt a különböző fehérje faktorok közreműködésével létrejövő kromatin szerkezet biztosítja, amely alapegységeit a hiszton (H2A, H2B, H3, H4) fehérjékre feltekeredő 147 bázispárnyi DNS-ből felépülő nukleoszómák alkotják (Kornberg, 1974). A tömörödés különböző szintjei eltérő mértékű hozzáférhetést biztosítanak a DNS szálon lezajló folyamatokat (transzkripció, DNS replikáció és hibajavítás) végző faktorok számára (Cockerill, 2011). Így a kromatin szerkezet tömörsége, illetve annak dinamikus átalakítását végző mechanizmusok fontos szabályozó szerepet töltenek be a transzkripció folyamata során. A kromatin szerkezet dinamikus átalakításáért felelős mechanizmusok egyike a nukleoszómális hiszton fehérjéken megjelenő poszttranszlációs módosítások (Peterson and Laniel, 2004). Az egyik, intenzíven tanulmányozott ilyen módosítás a hiszton fehérjék acetilációja (Kouzarides, 2007). A nukleoszómák hiperacetilált állapota egy nyitottabb, míg a hipoacetilált nukleoszómák egy tömörebb kromatin szerkezettel hozhatók összefüggésbe (Mutskov *et al.*, 1998). Számos megfigyelés alapján az aktív transzkripció folyamatához egy hiperacetilált, nyitott kromatin szerkezet köthető, viszont az acetiláció szabályozó szerepének pontos részletei még kevésbé ismertek.

A hiszton acetiláció funkciójáról rendelkezésünkre álló ismeretanyag létrehozásához nagymértékben hozzájárulnak a hiszton acetiltranszferáz (HAT) enzimek vizsgálata során nyert információk (Brownell *et al.*, 1996). Az egyik legjobban jellemzett HAT aktivitású fehérje a Gcn5, amely több alegységes fehérje komplex tagjaként látja el acetilációs funkcióját (Roth *et al.*, 2001). A Gcn5-tartalmú HAT komplexek ADA-típusú adaptor fehérjéket is tartalmaznak, amelyek a Gcn5 fehérje aktivitásának és specifitásának meghatározásában játszanak szerepet

(Balasubramanian *et al.*, 2002). A *Drosophila melanogaster*-ben előforduló egyik Gcn5-tartalmú HAT komplex, a dSAGA acetilációs moduljának egyik alegysége a dADA2b fehérje, amely szükséges a komplex H3 hiszton 9-es és 14-es lizinjére specifikus acetilációs aktivitásához (Muratoglu *et al.*, 2003; Pankotai *et al.*, 2005). Az ADA2 fehérjék sokszínű funkciójára utal, hogy a *Drosophila Ada2b* génről több mRNS és fehérje izoforma termelődik. A két dADA2b fehérje izoforma N-terminális régiója azonos, mindkettő tartalmaz egy-egy, az ADA2 fehérjékre jellemző ZZ cink-ujj és SANT domént, viszont a C-terminális régió eltérő. Itt, az ADA2 fehérjékre specifikus ADA motívumból a rövidebb izoformában (dADA2bS) csak kettő, míg a hosszabb izoformában (dADA2bL) három darab található meg (Pankotai *et al.*, 2013). Mivel ezeknek az ADA motívumoknak feltételezhetően az ADA2 fehérjék más komplex alegységekkel kialakított kölcsönhatásaik létrejöttében fontos szerepe lehet, az eltérő számú ADA motívumot tartalmazó dADA2b izoformák más-más folyamatok szabályozásában vehetnek részt.

Célkitűzések

Munkám során a teljes dADA2b funkciót eltávolító (*dAda2b⁸⁴²*) deléción, valamint a rövid dADA2bS izoformát kifejező transzgenikus törzsek alkalmazásával megvizsgáltam, hogy a dADA2b fehérjéken keresztül a dSAGA acetilációs aktivitása hogyan járul hozzá a génműködés szabályozásához. Ennek keretében a következő kérdéseket tekintettem át:

- 1. Késői L3 lárva és korai báb állapotban mely gének expresszióját szabályozza a dSAGA specifikus acetiláció?**
- 2. A dSAGA komplexre specifikus dADA2b alegység két izoformája hogyan járul hozzá a dSAGA génműködés szabályozásában betöltött funkciójához?**
- 3. A dSAGA komplex és az általa létrehozott H3K9 acetiláció közvetlenül befolyásolja-e a dSAGA-függő transzkripciót mutató gének expresszióját?**

Eredmények

1. A dSAGA acetiltranszferáz komplex szabályozása alatt álló gének azonosítása

A hiperacetilált nukleoszómákat már régóta egy nyitottabb kromatin szerkezettel és aktív transzkripcióval hozták összefüggésbe, míg a deacetiláció folyamata represszált génműködéshez köthető. Korábban csirke vörösvérsejtekben expresszáldó, és így nagyfokú DNáz érzékenységet mutató globin gén területén kromatin immunprecipitációs (ChIP) kísérletekben acetilált hiszton fehérjék jelenlétét mutatták ki (Hebbes *et al.*, 1994), valamint élesztőben a transzkripció inaktív genomikus területeken alacsony mértékű hiszton acetilációt figyeltek meg (Braunstein *et al.*, 1993). *S. cerevisiae*-ből és emlős sejtekből származó adatok is azt igazolják, hogy az aktívan átíródó gének promótereinek területén magas szintű H3K9 és H3K14 acetiláció mutatható ki (Pokholok *et al.*, 2005). Ezekből az adatokból kiindulva megvizsgáltuk, hogy vajon a dSAGA által létrehozott H3K9 és K14 acetiláció is egy, a transzkripció aktiválásával összefüggésbe hozható hiszton módosítás-e, illetve hogy a dSAGA komplex milyen gének működésének a szabályozásában vesz részt.

Munkacsoportunkban először meghatároztuk, hogy adott fejlődési állapotokban mely gének expresszióját szabályozza a dSAGA specifikus acetiláció. Ehhez vad típusú és *dAda2b* mutáns egyedeken két fejlődési állapotban (késői L3 lárva és korai báb állapot) teljes transzkriptum analízist végeztünk. Összehasonlítva a génexpressziós profilokat mindkét fejlődési állapotban meghatároztuk, hogy a dADA2b fehérje hiányában mely gének expressziója tér el a vad típusétól (Zsindely *et al.*, 2009). A dSAGA komplex mindkét fejlődési állapotban a gének csak egy kis részének (kb. 5 %) a szabályozásában vesz részt. Az acetiláció funkciójáról eddig rendelkezésünkre álló adatoktól eltérően ezen dSAGA-függő géneknek több mint a fele nem csökkent, hanem emelkedett mértékű expressziót mutatott a dSAGA specifikus acetiláció hiányában. Mind a két vizsgált fejlődési állapotban hasonló funkcióval rendelkező gének mutattak dADA2b-függő expressziót. Mindkét fejlődési állapotban hasonló funkcióval rendelkező gének mutattak dADA2b-függő expressziót. A biológiai folyamatoknak megfelelő génontológiai csoportosítás során a csökkent expressziót mutató gének között mindkét

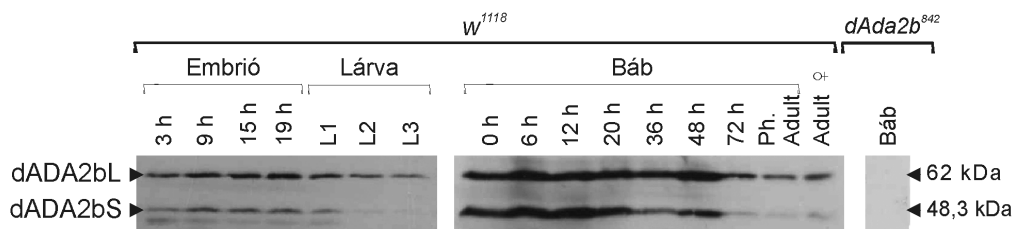
stádiumban biokémiai metabolikus folyamatokban szerepet játszó gének mutattak szignifikáns felhalmozódást. Főként a báb állapotban az emelkedett expressziót mutató gének között jelentősen felülreprezentáltak a különböző immunvédekezési folyamatoknak megfelelő génontológiai csoportokba tartozó gének. Ezek az adatok a dADA2b fehérje stressz válaszban betöltött funkciójára utalhatnak, amelyet már más organizmusban is leírtak (Zsindely *et al.*, 2009).

2. A dSAGA komplexre specifikus dADA2b alegység rövid izoformájának szerepe a dSAGA működésében

Az acetiláció szerepéről eddig kialakított képtől eltérően a transzkriptum analízis során a dSAGA specifikus H3K9 acetiláció hiányában nemcsak csökkent, hanem emelkedett transzkripciót mutató géneket is azonosítottunk (Zsindely *et al.*, 2009). Felvetődött a kérdés, hogy a kapott, ellentétes irányú transzkripciók változások hátterében esetleg a dSAGA komplex heterogenitása áll-e, vagyis hogy a dSAGA komplex esetleg többféle dADA2b alegység összetétellel is előfordulhat, amelyek más-más folyamatok szabályozásában vehetnek részt. Ennek alapja, hogy előzetes kísérleti adatok azt mutatták, hogy a *dAda2b* génről kétféle mRNS és fehérje – a rövidebb dADA2bS és a hosszabb dADA2bL – izoforma képződik.

2.1 A dADA2b izoformák expressziójának vizsgálata

Először megvizsgáltuk, hogy ezek a különböző dADA2b izoformák az egyedfejlődés különböző szakaszaiban milyen mennyiségben termelődnek, valamint hogy milyen sejten belüli elhelyezkedést mutatnak. Ehhez a dADA2b fehérjék közös, N-terminális régiója ellen termeltetett anti-dADA2b ellenanyag segítségével *w¹¹¹⁸* genotípusú, különböző egyedfejlődési állapotú állatokon western blot analízissel megvizsgáltuk a két fehérje expressziós mintázatát. Részletes felbontásban meghatároztuk az embrionális állapotban, a három (L1, L2, korai L3) lárva stádiumban, majd a báb állapot során – különös tekintettel a korai báb állapotra – valamint közvetlenül a bábból való kikelés előtt álló és kifejtett egyedekben is a dADA2b fehérjék szintjét (1. ábra). Ennek során azt tapasztaltuk, hogy mindkét dADA2b izoforma az egyedfejlődés minden vizsgált szakaszában jelen van, legnagyobb mennyiségben a korai báb állapotban, valamint az embrionális élet során fejeződnek ki. A dADA2bS fehérje szintje az L2, korai L3 stádiumban és a kifejtett egyedekben a dADA2bL-hez viszonyítva rendkívül alacsony, így a rövid izoforma mennyisége az egyedfejlődés során egy sokkal nagyobb mértékű ingadozást mutat, mint amit a dADA2bL esetében láthatunk.

1. ábra: Az ADA2bS és ADA2bL fehérjék expressziója az egyedfejlődés során az embrionális élet végén és a báb állapot kezdetén a legerősebb.

Az ábrán a jelölt fejlődési állapotban vad típusú (*w¹¹¹⁸*) egyedeken dADA2b specifikus ellenanyaggal elvégzett western blot analízis eredménye látható.

A dADA2b izoformák sejten belüli elhelyezkedésére és funkcionális vizsgálatukhoz a laborunkban előállított transzgenikus *Drosophila* törzseket használtuk (Pankotai *et al.*, 2005; Zsindely *et al.*, 2009; Pankotai *et al.*, 2013). A dADA2bS izoforma esetén kétféle törzset használtunk (2. ábra). Az egyik a *dAda2bS-EGFP dAda2b⁸⁴²* törzs, amely a rövid izoformának megfelelő genomikus szekvenciát az EGFP-vel C-terminális fúzióban termelő transzgént tartalmazza. Ez a transzgén *dAda2b* deléciós háttérben, egy 600 bp hosszúságú *dAda2b* promóter szabályozása alatt működik. Ezt a 600 bp-os szakaszt egy teljes értékű *dAda2b* promóternek tekinthetjük, mivel korábbi kísérletekben ezen régió irányítása alatt kifejeződő *dAda2b* genomi

transzgen a *dAda2b* deléciók egyedekre jellemző bábletális fenotípust teljes mértékben menekítette (Pankotai *et al.*, 2005). A másik az UAS-Gal4 rendszer segítségével a rövid izoforma túltermelését biztosító törzs, amely, a rövid izoformát kódoló cDNS-t tartalmazó *UAS-dAda2bS* transzgent *dAda2b⁸⁴²* deléciók háttéren hordozza. Ezen konstrukció kifejeztetéséhez az általános expressziót biztosító *daughterless(da)*-*Gal4* driver törzset alkalmaztuk. A dADA2bL izoforma vizsgálatához a *dAda2bL-EGFP dAda2b⁸⁴²* konstrukciót tartalmazó törzset használtuk. Mivel ez a transzgen C-terminális EGFP fúzióval a hosszú izoformának megfelelő genomikus szekvenciát tartalmazza, az EGFP fehérjével jelölt dADA2bL izoforma mellett alternatív splicing útján a dADA2bS izoforma kifejeződését is biztosítja. Ez a transzgen *dAda2b* deléciók háttéren, a 600 bp hosszúságú *dAda2b* promóter szabályozása alatt expresszálódik. A dADA2b fehérjére specifikus ellenanyaggal elvégzett western blot analízissel leellenőriztük, hogy ezekben a törzsekben a transzgenekről történő fehérjetermelés mértéke összemérhető-e a vad típusban jelen lévő dADA2b fehérjék mennyiségével. Mind az endogén expressziót, mind a túltermelést biztosító konstrukciók esetében a dADA2b fehérjék kifejeződésének mértéke a vad típuséhoz hasonló. Ezek alapján úgy ítéltük meg, hogy ezek a transzgenikus törzsek alkalmas eszközként szolgálhatnak a dADA2bS fehérje funkcionális vizsgálatára.

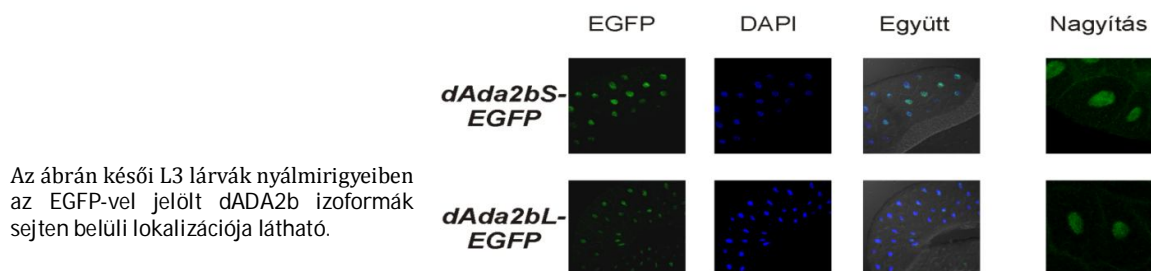

2. ábra: A dADA2b izoformák vizsgálatára használt transzgenikus törzsek jellemzése.

Az ábra a használt *Drosophila* törzsek által hordozott transzgenek felépítését valamint az azokról termelődő fehérjék szerkezetét mutatja.

A dADA2b fehérjék szöveti expressziójának, illetve sejten belüli elhelyezkedésének *in vivo* vizsgálatához a zöld fluoreszcens (EGFP) fehérjével jelölt dADA2bS, illetve dADA2bL izoformát a *dAda2b* promóter irányítása alatt termelő transzgenikus *Drosophila* törzset használtuk (*dAda2bS-EGFP* és *dAda2bL-EGFP*). Fluoreszcens mikroszkópiával késői L3 lárvák nyálmirigyeiben megvizsgálva az izoformák sejten belüli lokalizációját megállapítottuk, hogy mindkét dADA2b fehérje a sejtmagban található (3. ábra).

3. ábra: A dADA2bS-EGFP és dADA2bL-EGFP fehérjék expressziója.

Az ábrán késői L3 lárvák nyálmirigyeiben az EGFP-vel jelölt dADA2b izoformák sejten belüli lokalizációja látható.

2.2 A dADA2b rövid izoforma funkcionális vizsgálata

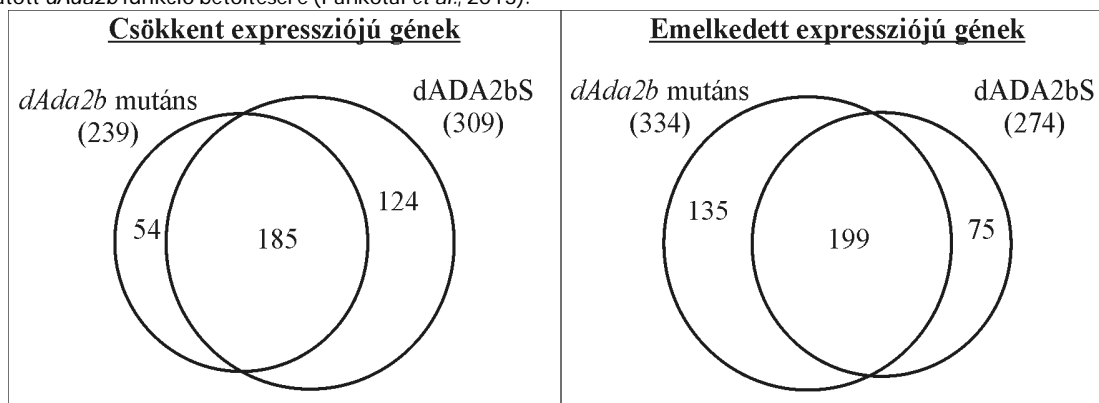
Korábbi kísérletek azt mutatták, hogy a *dAda2b⁸⁴²* deléció hatását a teljes *dAda2b* gén visszajuttatása képes komplementálni (Pankotai *et al.*, 2005). Mivel erről a genomi régióról mindkét dADA2b izoforma termelődik, felvetődött az a kérdés, vajon a harmadik ADA

motívumot nem tartalmazó, rövidebb dADA2b izoforma önmagában képes-e ellátni a teljes dADA2b funkciót. A *dAda2b⁸⁴²* mutáns fenotípus komplementációján alapuló kísérletekkel megvizsgáltuk, hogy ha *dAda2b⁸⁴²* mutáns háttéren egyedül a rövid izoformát expresszáltatjuk, akkor az önmagában képes-e menekíteni a mutáció okozta fenotípusokat. Ennek során megállapítottuk, hogy a rövid dADA2bS fehérje mind az egyedfejlődés, mind az acetilációs aktivitás tekintetében csak részlegesen tudta pótolni a dADA2b funkciót (Pankotai *et al.*, 2013).

2.3 A dADA2bS izoforma transzkripció szabályozására kifejtett hatásának vizsgálata

A dADA2bS esetében tapasztalt részleges funkció háttérében azt is feltételezhetjük, hogy a rövid izoforma jelenlétében létrejövő dSAGA komplex csak az egyik irányú génexpressziós változások szabályozásában képes részt venni. Ezért részletesen megvizsgáltuk, hogy a dSAGA komplexre specifikus dADA2b alegység rövidebb izoformája hogyan járulhat hozzá a dSAGA génműködés szabályozásában betöltött funkciójához. Ehhez a dADA2bS izoformát kifejező, egyébként *dAda2b* mutáns lárvákon transzkriptum analízist végeztünk, amely során megállapítottuk, a dADA2bS fehérje jelenlétében létrejövő dSAGA komplex mind az emelkedett, mind a csökkent expressziójú gének szabályozásában részt vesz (4. ábra) (Pankotai *et al.*, 2013). A *dAda2b* delécio hatására már láthattuk, hogy 239 gén expressziója lecsökkent a vad típushoz képest, amiket dADA2b-függő géneknek tekinthetünk. Meglepő módon a dADA2bS izoforma termelődése esetén ennél több, 309 gén mutatott csökkent expressziót. Ennek háttérében állhatnak másodlagos szabályozó hatások, például ha a dADA2bS izoforma represszor aktivitású fehérjék transzkripcióját is szabályozza. A két géncsoport között nagy az átfedés, a dADA2b-függő gének 77%-a a dADA2bS izoforma jelenlétében is a vad típustól eltérő expressziót mutatott, míg a dADA2b-függő gének 22%-ának (54 gén) kifejeződéséhez a rövid dADA2b izoforma jelenléte is elegendő volt. A teljes *dAda2b* funkció hiányában tapasztaltakhoz hasonlóan, a dADA2bS fehérje jelenlétében is találtunk számos olyan gént (274 gén), amelynek az expressziója a vad típusban mérthez képest megemelkedett. Az emelkedett expressziót mutató gének 40%-ának az expresszióját visszaállította a vad típusban mért szintre, tehát megállapíthatjuk, hogy a rövid izoforma hatékonyabbnak bizonyult a represszió közvetítésében, viszont a teljes *dAda2b* funkciót itt sem volt képes betölteni. A dADA2b-függő gének több, mint felének szabályozásához a rövid izoforma önmagában nem volt elegendő, ezen gének megfelelő átírásához valószínűleg a dADA2bL fehérjére, vagy mindkét izoforma egyidejű jelenlétére szükség lehet. Tehát elképzelhető, hogy a dSAGA komplex a dADA2b izoformák segítségével valósít meg egy génspecifikus transzkripciós szabályozást, de ez nem olyan formában történik, hogy a rövid izoforma jelenlétében a dSAGA komplex kizárólag aktiváló, vagy represszáló hatást lenne képes kifejteni.

4. ábra: A dADA2bS izoforma önmagában a *dAda2b*-függő gének 20-40%-ánál képes a génexpresszió szabályozásban látott *dAda2b* funkció betöltésére (Pankotai *et al.*, 2013).

Az ábrán látható a *dAda2b* null mutáció, valamint a dADA2bS fehérje jelenlétében a vad típustól eltérő expressziót mutató gének száma.

3. A dSAGA komplex és az általa létrehozott H3K9 acetiláció szerepe a dSAGA-függő transzkripciót mutató gének szabályozásában

Mivel a dADA2b fehérje a dSAGA komplex hiszton acetilációt létrehozó moduljának egyik felépítő eleme, ezért megvizsgáltuk, hogy a dADA2b fehérjék hiányában megfigyelt expressziós változások a dADA2b acetilációt befolyásoló hatásához köthető-e. Annak eldöntésére, hogy a dSAGA funkció közvetlen hatását láthatjuk-e mindkét irányú transzkripció változás során, kromatin immunprecipitációs (ChIP) analízis során *w¹¹¹⁸* és *dAda2b⁸⁴²* mutáns SpEv L3 lárvákban adott gének esetén meghatároztuk a H3K9 acetiláció szintjét valamint a dADA2b fehérje kötődését (Zsindely *et al.*, 2009).

A microarray kísérletben kapott expressziós változások alapján három kategóriába soroltuk a géneket, ezek a dADA2b hiányában csökkent illetve megemelkedett expressziót, valamint expressziós változást nem mutató gének voltak. A kromatin immunprecipitációs analízis során mind a három kategóriából vizsgáltunk géneket, a csökkent expressziót mutatók közül a *sugarbabe (sug)*, a *cap and collar (cnc)*, a *cyclin B (CycB)*, az emelkedett expressziót mutatók közül a *Frost (Fst)*, *Hus1-like (Hus1)*, valamint az *Attacin-D (AttD)* promóter régióit, míg kontrollként a az L32 és S23 riboszómális fehérjék génjeit (*Ribosomal protein L32-RpL32*, *Ribosomal protein S23-RpS23*) vizsgáltuk.

A dADA2b fehérje kötődése alapján több dSAGA-függő expressziót mutató gént (*sug*, *cnc*, *CycB*, *Hus1*) is direkt dSAGA célgénként sikerült azonosítanunk. A transzkripció adatok alapján dSAGA-független géneknek tekintett *RpS23* és *RpL32* gének promóter régióin is kimutatható volt a dADA2b jelenléte. A dADA2b fehérje jelenléte nemcsak a gének promóterhez közeli részén, hanem a 3' végi régiójában is kimutatható volt (Zsindely *et al.*, 2009).

A dADA2b fehérje kötődése alapján dSAGA célgéneknek tekintett régiókon megvizsgáltuk, hogy a dSAGA specifikus H3K9 acetiláció közvetlen szerepet tölt-e be a génexpresszió szabályozásában, vagyis hogy az eltérő irányú transzkripció változást mutató géneken hogyan alakul a H3K9 acetiláció szintje. Ehhez *w¹¹¹⁸* és *dAda2b⁸⁴²* mutáns SpEv lárvákban dSAGA-függő és dSAGA-független transzkripciót mutató gének, valamint intergenikus kontroll régiók területén K9 acetilált H3 hiszton elleni ellenanyaggal ChIP kísérletet végeztünk. Ennek során láthattuk, hogy a magas expressziójú riboszómális fehérjék génjeinek (*RpS23*, *RpL32*) promóter régiójában található nukleoszómák nagymértékben acetiláltak, és ez a H3K9 acetiláció a dSAGA hiányában is fennmaradt. Az alacsonyabb mértékben kifejeződő, dSAGA-függő expressziót mutató géneket vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy mind a csökkent (*sug*, *cnc*, *CycB*), mind az emelkedett (*Fst*, *Hus1*, *AttD*) expressziójú gének területén megjelent a dSAGA specifikus H3K9 acetiláció (Zsindely *et al.*, 2009). Ezen adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a promóterhez közeli régióban a dSAGA specifikus H3K9 acetiláció jelenléte számos gén szabályozása során esszenciális, viszont a transzkripció folyamata során nem csak aktiváló, hanem represszálo hatás kialakításához is közvetlenül hozzájárulhat.

Összegzés

A dSAGA specifikus hiszton acetiláció feltételezett funkciója a génműködés szabályozásában

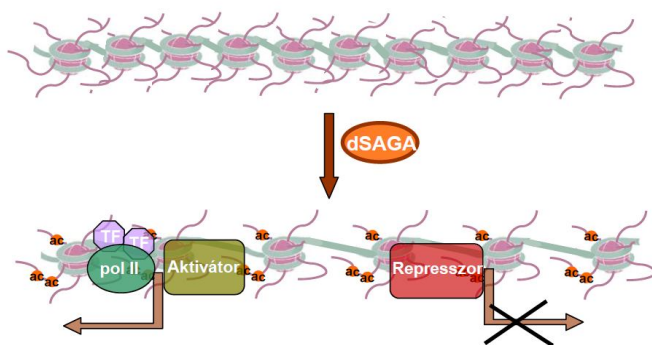
Teljes transzkriptum analízist végeztünk vad típusú és *dAda2b* mutáns egyedeken és meghatároztuk, hogy két egyedfejlődési stádiumban mely gének expresszióját szabályozhatja a dSAGA specifikus acetiláció. Mindkét fejlődési állapotban kevés (5%) viszont hasonló funkcióval rendelkező gének mutattak dADA2b-függő génexpresszió-változást. Ezen dADA2b-függő géneknek több mint a fele nem csökkent, hanem emelkedett mértékű expressziót mutatott a dSAGA-specifikus acetiláció hiányában (Zsindely *et al.*, 2009).

A dADA2b fehérje izoformák részletes analízise során sikerült kimutatnunk, hogy mindkét dADA2b izoforma termelődik *Drosophila*-ban, valamint az intracelluláris eloszlásukat vizsgálva mindkettő sejtmagi lokalizációt mutat. Expressziójuk vizsgálatakor azt tapasztaltuk, hogy változó mennyiségben ugyan, de az egyedfejlődés minden szakaszában jelen volt mindkét

izoforma, legnagyobb mennyiségben az embrionális valamint a báb állapot során. Két eltérő módszerrel is azt az eredményt kaptuk, hogy a dADA2b fehérjék expressziója a metamorfózis kezdetén a legmagasabb, ami összhangban van azzal a megfigyeléssel, hogy a *dAda2b* gén működését megszüntető mutáció (*dAda2b^{b42}*) is a báb fejlődésének korai szakaszában, 12 órával az előbáb kialakulása után okoz letalitást (Pankotai *et al.*, 2005). Funkcionális vizsgálatok során a rövid dADA2bS fehérje mind az egyedfejlődés, mind az acetilációs aktivitás tekintetében csak részlegesen tudta pótolni a *dAda2b* funkciót (Pankotai *et al.*, 2013). Összességében megállapíthatjuk, hogy a két dADA2b izoforma csak a C-terminális régiójában különbözik egymástól, funkcionálisan mégsem ekvivalensek. Az elvégzett transzkriptum analízis alátámasztotta, hogy a dADA2bS izoforma önmagában a génexpresszió szabályozásában is csak egy részleges *dAda2b* funkciót képes betölteni (Pankotai *et al.*, 2013). Bár a dADA2bS fehérje jelenlétében létrejövő dSAGA komplex alapvetően mindkét irányú génexpressziós szabályozásában szerepet játszik, a transzkripciót gátló folyamatok közvetítésében – akár elsődleges akár másodlagos hatásokon keresztül – mégis hatékonyabbnak bizonyul.

Kromatin immunprecipitációs analízisben megvizsgáltuk, hogy a dADA2b fehérjék hiányában megfigyelt expressziós változások közül mind a csökkent, mind pedig az emelkedett mértékű génexpresszió is a dSAGA acetilációs aktivitásához köthető-e. Mivel mind a csökkent, mind az emelkedett expressziót mutató gének esetében is sikerült dADA2b kötődést kimutatnunk, mindkét irányú expressziós változás hátterében a dSAGA komplex közvetlen működését feltételezhetjük (Zsindely *et al.*, 2009). Az általunk kimutatott dADA2b kötődési mintázat utalhat arra, hogy a dSAGA komplex nem csak a transzkripció iniciációs, hanem elongációs lépését is szabályozhatja, és ezért a gének teljes átírt régióján jelen van a dSAGA komplex. Megvizsgálva a dSAGA-függő expressziót mutató gének H3K9 acetilációs szintjét azt tapasztaltuk, hogy mind a csökkent (*sug*, *cnc*, *CycB*), mind az emelkedett (*Fst*, *Hus1*, *AttD*) expressziójú gének 5' és 3' régióiban is kimutatható a dSAGA specifikus H3K9 acetiláció jelenléte. A dSAGA-független (*RpS23*, *RpL32*), erősen expresszálódó géneken jelen lévő nagymértékű H3K9 acetiláció a dADA2b fehérje jelenlététől függetlenül is fennmaradt (Zsindely *et al.*, 2009). Ezen adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a promóterhez közeli régióban a dSAGA specifikus H3K9 acetiláció jelenléte számos gén szabályozása során esszenciális, viszont a transzkripció folyamata során nem csak aktiváló, hanem represszáló hatás kialakításához is hozzájárulhat.

Az előbbieken részletezett eredmények is rámutatnak arra, hogy a dSAGA HAT komplex rendkívül összetett módon járulhat hozzá a génműködés szabályozásához. Az elvégzett kromatin immunprecipitációs kísérlet alapján feltételezhetjük, hogy a dSAGA elégtelen működése

következtében sérül az eukromatikus részek általános H3K9 acetilációs mintázata (Zsindely *et al.*, 2009). Elképzelhető, hogy ennél az alacsonyabb acetiláltságú kromatin szerkezetnél gyengül a szabályozó fehérjék kromatinhoz való kötődési képessége, és ezáltal – attól függően, hogy aktivátor vagy represszor hatású fehérjéről van szó – módosul az általuk szabályozott gének működése (5.

ábra).

5. ábra: A modell a dSAGA specifikus acetilációs alapmintázat – egy transzkripciót megengedő kromatin szerkezet fenntartásán keresztül – a génműködés szabályozására kifejtett hatását mutatja be

Részben ez magyarázhatja, hogy a dSAGA specifikus acetiláció hiányában nem csak csökkent, hanem emelkedett expressziójú géneket is azonosítottunk. Ezenfelül ez az általánosan megjelenő, dinamikusan változó acetilációs mintázat hozzájárulhat a génszabályozás megfelelő kinetikájához is, így elképzelhető, hogy a dSAGA specifikus általános H3K9 acetilációs mintázat hiányában bizonyos gének aktivációja nem a megfelelő időben történik meg, és ezáltal teljesen felborulhat a sejtre jellemző koordinált génextpressziós mintázat. Tehát a dSAGA komplex acetilációs aktivitása közvetett módon is, egy transzkripciót megengedő kromatin szerkezet fenntartásán keresztül is hozzájárul a génműködés szabályozásához.

Az elvégzett kísérletek fontos adatokkal szolgálnak a kromatin szerkezetet módosító faktorok funkcióinak alaposabb megismeréséhez, amelyek megváltozott működése számos betegség (pl. rákos elváltozások, neurodegeneratív megbetegedések) velejárója. Így a kromatin módosító komplexek és az általuk létrehozott módosítások szabályozó szerepének részletesebb megértése nagymértékben hozzájárulhat az ilyen jellegű betegségek kezelésében alkalmazható újabb és hatékonyabb terápiák kifejlesztéséhez.

Támogatás

A monográfia megírása valamint a kutatás egy része a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Irodalomjegyzék

1. Balasubramanian, R., Pray-Grant, M.G., Selleck, W., Grant, P.A., and Tan, S. (2002). **Role of the Ada2 and Ada3 transcriptional coactivators in histone acetylation.** *J. Biol. Chem.* *277*, 7989–7995.
2. Braunstein, M., Rose, A.B., Holmes, S.G., Allis, C.D., and Broach, J.R. (1993). **Transcriptional silencing in yeast is associated with reduced nucleosome acetylation.** *Genes Dev.* *7*, 592–604.
3. Brownell, J.E., Zhou, J., Ranalli, T., Kobayashi, R., Edmondson, D.G., Roth, S.Y., and Allis, C.D. (1996). **Tetrahymena histone acetyltransferase A: a homolog to yeast Gcn5p linking histone acetylation to gene activation.** *Cell* *84*, 843–851.
4. Cockerill, P.N. (2011). **Structure and function of active chromatin and DNase I hypersensitive sites.** *FEBS J.* *278*, 2182–2210.
5. Hebbes, T.R., Clayton, A.L., Thorne, A.W., and Crane-Robinson, C. (1994). **Core histone hyperacetylation co-maps with generalized DNase I sensitivity in the chicken beta-globin chromosomal domain.** *EMBO J.* *13*, 1823–1830.
6. Kornberg, R.D. (1974). **Chromatin structure: a repeating unit of histones and DNA.** *Science* *184*, 868–871.
7. Kouzarides, T. (2007). **Chromatin modifications and their function.** *Cell* *128*, 693–705.
8. Muratoglu, S., Georgieva, S., Pápai, G., Scheer, E., Enünlü, I., Komonyi, O., Cserpán, I., Lebedeva, L., Nabirochkina, E., Udvardy, A., et al. (2003). **Two different Drosophila ADA2 homologues are present in distinct GCN5 histone acetyltransferase-containing complexes.** *Mol. Cell. Biol.* *23*, 306–321.
9. Mutskov, V., Gerber, D., Angelov, D., Ausio, J., Workman, J., and Dimitrov, S. (1998). **Persistent interactions of core histone tails with nucleosomal DNA following acetylation and transcription factor binding.** *Mol. Cell. Biol.* *18*, 6293–6304.
10. Pankotai, T., Komonyi, O., Bodai, L., Ujfaludi, Z., Muratoglu, S., Ciurciu, A., Tora, L., Szabad, J., and Boros, I. (2005). **The homologous Drosophila transcriptional adaptors ADA2a and ADA2b are both required for normal development but have different functions.** *Mol. Cell. Biol.* *25*, 8215–8227.
11. Pankotai, T., Zsindely, N., Vamos, E.E., Komonyi, O., Bodai, L., and Boros, I.M. (2013). **Functional characterization and gene expression profiling of Drosophila**

- melanogaster short dADA2b isoform-containing dSAGA complexes.** *BMC Genomics* 14, 44.
12. Peterson, C.L., and Laniel, M.-A. (2004). **Histones and histone modifications.** *Curr. Biol.* 14, R546–551.
 13. Pokholok, D.K., Harbison, C.T., Levine, S., Cole, M., Hannett, N.M., Lee, T.I., Bell, G.W., Walker, K., Rolfe, P.A., Herbolsheimer, E., et al. (2005). **Genome-wide map of nucleosome acetylation and methylation in yeast.** *Cell* 122, 517–527.
 14. Roth, S.Y., Denu, J.M., and Allis, C.D. (2001). **Histone acetyltransferases.** *Annu. Rev. Biochem.* 70, 81–120.
 15. Zsindely, N., Pankotai, T., Ujfaludi, Z., Lakatos, D., Komonyi, O., Bodai, L., Tora, L., and Boros, I.M. (2009). **The loss of histone H3 lysine 9 acetylation due to dSAGA-specific dAda2b mutation influences the expression of only a small subset of genes.** *Nucleic Acids Res.* 37, 6665–6680.

5. – Jogtudományi Szekció

Lektorálták: Dr. Gulyás Kálmán, Dr. Molnár József

Alapvetés

Az utóbbi évtizedekben az európai igazságszolgáltatási rendszereket a bűnözés terjedelmének növekedéséből, szerkezetének változásából fakadó egyre növekvő terhekkel való állandó küzdelem jellemzi. Szinte szállóigévé vált az a kijelentés, hogy az igazságszolgáltatási szervek túlterheltek, amelynek hátterében a bűncselekmények számának növekedése, azok komplexé válása áll, továbbá a rohamosan fejlődő technika következtében és a társadalmi igények változásának megfelelően korábban nem büntetett cselekmények váltak büntetendővé. Mivel a probléma egész Európában észlelhető, így a közös nehézség és az arra adandó válaszok az államok igazságszolgáltatási rendszereinek közelítését, a köztük lévő különbségek kiegyenlítésének lehetőségét hordozzák, erre tekintettel felértékelődik a jogösszehasonlítás szerepe.

A büntetőügyek ésszerű időn belüli elbírálás követelménye fejezi ki azt az alapvető érdeket, hogy az eljárást a lehető legrövidebb időn belül le kell folytatni. A fenti követelmény a büntető igazságszolgáltatási rendszerekben több szinten jelenik. Egyrészt nemzetközi egyezmények alapján nemzetközi kötelezettség kívánja meg az érvényesülését, másrészt az államok belső szabályozásuk révén biztosítják érvényre juttatását. A belső szabályozás is több szintű. A legmagasabb szint az alkotmányokban deklarált alapelvi szint, amelyet követ a büntető eljárásjogok alapelvi kifejeződése, majd a hierarchia alján a kódexek tételes jogi rendelkezései állnak.

Tanulmányomban a fentiek közül az ésszerű időn belüli elbírálás elvének alkotmányi illetve büntetőeljárásjogi alapelvi szintű megjelenését mutatom be. A vizsgálatot három országra - Németországra, Svájcra és Olaszországra - terjesztettem ki, mivel mindhárom ország a kontinentális jogrendszerhez tartozik, így közös gyökerekre támaszkodik, erre tekintettel indokolt a hasonló berendezkedésű államok rendelkezéseinek vizsgálata. Az összehasonlító vizsgálatot indokolja az is, hogy a magyar büntetőeljárás jog az ügyek ésszerű időn belüli elbírálásának követelményét nem ismeri el eljárásjogi alapelvként, annak megsértése esetére nem ad hatékony jogorvoslati lehetőséget, ezért megfontolandó a hatályos rendelkezések felülvizsgálata.

A tanulmányban arra is keresem a választ, hogy az ésszerű időn belüli eljárás követelményének érvényesítése milyen szintű elismerést igényel, illetve milyen szerephez juthat az alapelvek rendszerében.

I. Az alapelvek fogalma és jelentősége

Az alapelvek meghatározó jelentőséggel bírnak minden jogterületen, továbbá az egyes jogintézmények megértéséhez szükséges az annak kereteit adó alapelvek ismerete, mivel azok kiindulópontként és keretként szolgálnak az egyes normák tartalmának és azok korlátainak feltárásához. Ezen elvek és azok egymáshoz való kapcsolata nélkül a büntetőeljárás jelenlegi és jövőbeli kérdései nem ítéltelők meg teljes körűen.

Az alapelvek mibenlétét a büntetőeljárásjogra vonatkozóan a legjelentősebb szerzők az alábbiak szerint fogalmazzák meg.¹ *Tóth Mihály* szerint a büntetőeljárásjog alapelvei „olyan tézisek, előírások összességét jelentik, amelyek megszabják az eljárás módját, irányát és meghatározzák annak jellegét.”² *Tremmel Flórián* szerint „olyan általános jogtételek, amelyek éppen tartalmuknál és elhelyezésükénél fogva orinetaló és determináló jelentőségűek.”³ *Király Tibor* „olyan általános tartalmú normák”-nak tekinti, „amelyek jellemzik és meghatározzák a

1 lásd összefoglalóan: Fantoly Zsanett-Gácsi Anett Erzsébet: Eljárás büntetőjog. Statikus rész. Iurisperitus Bt. Szeged, 2013, 51. o.

2 Tóth Mihály: A büntetőeljárás alapelvei. In: Tóth Mihály (szerk.): Büntető eljárásjog. HVG-ORAC, Budapest, 2006, 39. o.

3 Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2011, 65. o.

büntetőeljárás rendszerét, működését, az eljárásban részt vevők jogainak és kötelességeinek lényeges elemeit és arra szolgálnak, hogy irányítsák az egész büntető-igazságszolgáltatás rendszerét.”⁴ *Fantoly Zsanett* szerint „az alapelvek olyan általános elvi tételek, amelyek meghatározzák a büntetőeljárás felépítésének és rendszerének alapvető vonásait.”⁵ A fenti megfogalmazások az alapelvek általánosságát és a büntetőeljárás egészére ható jelentőségét emelik ki. A büntetőeljárás jog területén egyelőre nem született egységes álláspont arra vonatkozóan, hogy mit tekintünk a büntetőeljárás alapelveinek.⁶

Az alapelvek többféleképpen rendszerezhetőek. A tanulmány szempontjából az alapelvek forrásai szerinti csoportosítás emelendő ki, mivel az alapelvek megjelenhetnek egyrészt tételes jogi normaként – nemzetközi egyezményekben, alkotmányokban, büntetőeljárás kódexekben⁷ -, másrészt a kódexen belül *expressis verbis* kifejezetten alapelveként szerepelhetnek vagy éppen nem az alapelvek között kerülnek szabályozásra, de alapelvi jelentőséggel rendelkeznek.⁸

II. Az ésszerű időn belüli eljárás, mint a tisztességes eljárás részjogosítványa

Az ésszerű időn belüli eljárás elvének legmagasabb szintjét jelenti a nemzetközi emberi jogi dokumentumokban való deklarálása. Ez két egyezményben ölt testet. „Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről” szóló Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény⁹ 6. cikk 1. bekezdése a tisztességes eljárás részeként az ésszerű időn belüli eljárás követelményét deklarálja: *„Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja....az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően*”. A fenti követelmény a teljesítése az utóbbi évtizedekben jelentős problémát jelent a mindennapi jogalkalmazás során a tagállamok számára.¹⁰ Az EJEE 6. cikk 1. bekezdésében foglalt ésszerű időn belüli eljárás elvének tartalmát az Emberi Jogok Európai Bírósága alakította ki esetről esetre a joggyakorlata során.

A témához kapcsolódó másik nemzetközi dokumentum az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya¹¹, amelynek 14. cikk 3. szakasza szintén deklarálja az ésszerű időn belüli eljárás követelményét: *„Az ellene emelt vád elbírálásakor mindenkinek teljes és egyenlő joga van legalább a következő biztosítékokra*”, amelyek közül az a) pont szerint *„a legrövidebb határidőn belül egy általa értett nyelven részletesen tájékoztatás az ellen emelt vád természetéről és okáról*”, valamint a c) pont szerint: *„indokolatlan késedelem nélkül tárgyalják az ügyét*”. Ezek a rendelkezések megfelelnek az EJEE 6. cikk 1. szakaszában foglaltaknak, azoknak parallel, „lágyabb” megfogalmazása. Mind Magyarország, mind a vizsgált három ország ratifikálta az Egyezményt és az Egyezségokmányt.

A tisztességes eljárás normáinak érvényre jutása egyre nagyobb szerephez jut az egyes nemzeti büntetőeljárásjogokban,¹² *Bárd Károly* megfogalmazásában: *„A mi kontinensünkön az Európai Egyezmény az alapvető jogok és szabadságok védelméről határozza meg azokat a minimális követelményeket, amelyeket valamennyi államnak tiszteletben kell tartani.”*¹³

Ez az igény jelent meg a magyar Alaptörvény megalkotása során is, amely a tisztességes eljáráshoz való jogot alapvető jogként ismerte el. Az Alaptörvény két helyen is rögzíti a

4 Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 107. o.

5 Fantoly-Gácsi: i.m. 51. o.

6 Cséka Ervin: Korszerűsödő alapelvek a büntetőeljárásban. In: Emlékkönyv Szabó Andrásnak. Szeged, JATE. ÁJK. 1998, 103-120. o.; Herke Csongor: Megállapodások a büntetőperben. Pécs, 2008, 8. o.

7 Farkas Ákos-Róth Erika: A büntetőeljárás. Complex Kiadó, Budapest, 2007, 62. o.

8 Herke: Megállapodások, i.m. 8. o.

9 a továbbiakban: Egyezmény, EJE

10 Baumanns, Silke: Der Beschleunigungsgrundsatz im Strafverfahren. Die Verfahrensüberlange und ihre Rechtsfolgen. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2011, 21. o.

11 a továbbiakban: Egyezségokmány

12 Holé Katalin: A büntetőeljárás alapelveinek újraértelmezése. In: Belügyi Szemle 2011/4, 56. o.

13 Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben - emberijog - dogmatikai értekezés. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Budapest, 2007, 14. o.

követelményt, egyrészt általánosságban a XXIV. cikk (1) bekezdése alapján „*Mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyét a hatóságok részrehajlás nélkül, tisztességes módon és ésszerű határidőn belül intézzék.*”, másrészt az előbbi rendelkezést konkretizálja a XXVIII. cikk (1) bekezdése, miszerint „*Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.*” A tisztességes eljárás alapelveinek alkotmányos elismerése nem abszolút újdonság, mivel már korábban is az Alkotmányból levezethető alapelveként nyert létjogosultságot¹⁴ „nem csupán az eljárásjogban érvényesülő „általános” alapelv”-ként létezett.¹⁵ Az ésszerű időn belüli eljárás elve pedig a tisztességes eljárás elvéből levezethető részjogosítványként került elfogadásra. Herke Csongor álláspontja szerint lényegében az eljárás gyorsításának az elvéről van szó,¹⁶

A fentiek alapján jelentős lépésnek tekinthető a tisztességes eljárás és azon belül az ésszerű időn belüli eljárás elvének alkotmányi szintű deklarációja. Ezen a ponton merül fel a kérdés, hogy szükséges-e továbbmenni az ésszerű időn belüli eljárás deklarálásának útján, azaz *expressis verbis* büntetőeljárásjogi eleplevként történő elismerése. Ebben a kérdésben történő állásfoglaláshoz nyújthat segítséget más államok szabályozásának a vizsgálata.

III. Az ésszerű időn belüli eljárás, mint alapelv a német büntetőeljárásban

1. Az alapelv alkotmányos alapjai és tartalma

A német büntetőeljárás egyik hagyományosnak tekintett alapelve az ún. „gyors eljárás követelmény”-e (Grundsatz der Beschleunigung)¹⁷. Habár a gyors eljárás követelményét - mint a büntetőeljárás egyik alapelvét - sem az Alaptörvény (Grundgesetz),¹⁸ sem a Büntetőeljárás Kódex (Strafprozessordnung)¹⁹ kifejezetten nem deklarálja, azonban mind az felsőbb bírósági joggyakorlat mind az jogtudomány hagyományosan alapelveként ismeri el.²⁰ Az alapelv hagyományosan a GG-ben deklarált jogállamiság elvéből következik (Art 20. Abs. 3 GG). A számos felsőbb bírósági döntés ellenére az elv számos bizonytalanságot hordoz.²¹ Ezek tisztázása, a bírósági döntések szintézisének megteremtése a jogtudomány feladata.²² Az elv azonban ma már nemcsak a Német Szövetségi Alkotmánybíróság (BVerfG),²³ Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (BGH)²⁴ és az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) joggyakorlatában létezik. Jelentős lépésnek tekinthető az elv törvényben való megjelenése, azaz a jogalkotó 2011-ben az ésszerű időn belüli eljárás megsértése esetére belső jogorvoslati lehetőséget teremtett meg.²⁵ A törvény megalkotására elsősorban az EJEB növekvő nyomásának hatására vezethető vissza.²⁶ Számos

14 1949. évi XX. törvény, az Alkotmány 57. § (1) bekezdés szerint „A bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és köteleztségeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.”

15 Herke Csongor: A büntetőeljárás egyszerűsítése az új Alaptörvény tükrében. In: Drinóczi Tímea (szerk.): Magyarország új alkotmányossága. PTE ÁJK, Pécs, 2011, 214. o.

16 Herke: A büntetőeljárás egyszerűsítése az új Alaptörvény tükrében, i.m. 216. o.

17 a „gyors eljárás követelménye” mint elv a magyar irodalomban nem jelenik meg, helyette az „ésszerű időn belüli eljárás” kifejezés terjedt el, erre tekintettel a továbbiakban én is így használom.

18 Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23 Mai 1949 (BGBl. S.1), a továbbiakban: GG

19 Strafprozessordnung (StPO) in der Fassung der Bekanntmachung vom 7 April 1987 (BGBl. I S. 1074, ber. S. 1319), a továbbiakban: StPO

20 Dölling, Dieter/Gössel, Karl Heinz/Laune, Christiane: Die Beschleunigung des Strafverfahrens. Deutscher Landesbericht. In: Archivum Iuridicum Cracoviense, Beschleunigung des Strafverfahrens im internationalem Vergleich, Ideen und Praxis, Vol. XXXVII-XXXVIII 2004-2005, Kraków. 50. o.

21 Keller: vor § 226 Rn. 19. In: Alternativkommentar, Kommentar zur Strafprozessordnung. Hrsg. von Wassemann, Rudolf Band 2/Teilband 2 (§§ 213-275), Neuwied u.a. 1993. In: Baumanns i.m. 30. o.

22 Ezt tüzte ki célul Baumanns értekezésében. lásd Baumanns: i.m. 21-33. o.

23 Bundesverfassungsgericht (BVerfG)

24 Bundsgerichtshof (BGH)

25 Gesetz über den überlangen Gerichtsverfahren und strafrechtlichen Ermittlungen vom 24. November 2011 (BGBl. I. 2302)

26 Gercke, Christian/Heinisch, Julius: Auswirkungen der Verzögerungsrüge auf das Starfverfahren. In: NSTZ 6/2012, 300. o.; Steinbeiß-Winkelmann, Dr. Christine: Rechtsschutz bei überlangen Gerichtsverfahren. In: ZRP 7/2010, 205. o.

marasztaló ítéletet követően az EJEB 2010. szeptember 2-i ítéletében kijelentette, hogy Németországban hiányzik az elhúzódó eljárások elleni hatékony jogorvoslat.²⁷

A gyors eljárás absztrakt követelménye fejezi ki azt az alapvető érdeket, hogy az eljárást a lehető legrövidebb időn belül le kell folytatni. Ez azonban nem abszolút értelemben vett alapelve az eljárásnak, mivel a gyorsaság nem mehet az anyagi igazság kiderítésének a rovására, annak megállapítása sokáig tarthat, maga a büntetőeljárás azonban nem „történeti kutatási tervezet”, az igazságot korlátozott eszközökkel, ráfordítással és mindenekelőtt lehetőleg gyorsan meg kell állapítani.²⁸ A gyors eljárás követelménye az eljárás minden résztvevőjénél megjelenik, és alapvetően két érdeket képvisel, amelyeket el kell határolni egymástól.²⁹ Az elsődleges érdek magán érdek - a terhelt védelme. A terhelt számára az eljárás elhúzódása pszichikai, fizikai és szociális teherként valósul meg, amely a környezetét is érinti. Az eljárás elhúzódása által sérülhet a terhelt jogállami eljáráshoz való joga.³⁰ A másodlagos érdek közérdek - az igazságszolgáltatás működését szolgálja. Az igazságszolgáltatási szerveknél az egyre növekvő munkaterhük csökkentését, ebből következően pergazdaságossági szempontot képvisel, valamint a konkrét ügy körülményeinek széles körű feltárását is jelenti.³¹

Az alapelv címzettje ennek megfelelően minden igazságszolgáltatási szerv, amely az eljárás bármelyik szakaszában részt vesz. A terhelt ezzel szemben nem címzettje, hanem mintegy „kedvezményezettje” ennek a követelménynek.³² Ennek alapján elmondhatjuk, hogy ez az igény kettős célt szolgál: a terhelt érdekeivel szemben a hatóságoknak az eljárás megfelelő időben történő lefolytatásának kötelezettsége áll szemben. Ezen céloktól függetlenül létezik egy objektív szempont, vagyis általánosságban elmondhatjuk, hogy ezen alapelv az igazságszolgáltatás hatékonyságát hivatott szolgálni.

A gyors eljárás követelménye az általa megjelenített érdekek szempontjából elsősorban a terhelt javára megjelenő szubjektív jog, garancia. Másodsorban az igazságszolgáltatási szervek számára objektív jog, azaz az állam számára azt kötelezettséget fejezi ki, hogy a jogszabályokat úgy alakítsa ki, az igazságszolgáltatási rendszert úgy szervezze meg, a személyi és tárgyi feltételeket úgy teremtsen meg, hogy az eljárásokat ésszerű időn belül be tudja fejezni. Harmadsorban az elv, mint objektív jog jogpolitikai követelményként is megjelenik, mivel a jogalkotó feladata az elvnek a jogalkotás során történő figyelembe vétele, és a jogszabályok annak megfelelő kialakítása. Elmondható, hogy a német jogalkotó az eljárási reformtörvények megalkotása során tekintettel volt a gyors eljárás követelményének elvére.³³

Ez az alapelv az StPO-ban explicit módon nincs szabályozva, azonban számos rendelkezése biztosítja érvényre jutását. Ezek a rendelkezések elsősorban az általános eljárási szabályok rendelkezései révén érvényesülnek. A gyors eljárás követelményének az elve a tárgyalási szakaszban az ún. „koncentráció elvében” jut kifejezésre. A koncentráció elve (Konzentrationsmaxime) a tárgyalás egységét, folytonosságát fejezi ki.

2. Az alapelv normatív rögzítése és a szabályozás lényege

Jelentős lépésnek tekinthető az elv törvényben való megjelenése, mivel a jogalkotó 2011-ben az ésszerű időn belüli eljárás megsértése esetére belső jogorvoslati lehetőséget teremtett

27 Rumpf/Deutschland vom 2 September 2010 (Nr. 46344/06) In: NJW 2010, 3355. o.

28 Volk, Klaus: Grundkurs Strafprozessordnung, 4. überarbeitete Auflage, Verlag C.H.Beck München 2005, 181. o.

29 lásd részletesen Baummanns: i.m. 62-68. o.; Waßmer dr., Martin Paul: Rechtsstaatswidrige Verfahrensverzögerungen im Strafverfahren als Verfahrenshindernis von Verfassungs wegen. In: ZStW 1/2006, 160-164. o.; Kudlich Prof Dr., Hans: Erfordert das Beschleunigungsgebot eine Umgestaltung des Strafverfahrens? - Verständigung im Strafverfahren - Fristsetzung für Beweisanträge - Beschränkung der Geltendmachung von Verfahrensgarantien. Verhandlungen des 68. Deutschen Juristentages Band I: Gutachten C. zum 68. Deutschen Juristentag, Verlag C.H. Beck München 2010.C 13-17.

30 Haller dr., Klaus/Conzen, Klaus: Das Strafverfahren: Eine systematische Darstellung mit originalakte und Fallbeispiele, C.F. Müller Verlag Heidelberg 2006, 8. o.

31 Waßmer használja a magánérdek-közérdek kifejezést (private Interessen- öffentliche Interessen) In: Waßmer i.m. 160. o.; Kudlich a terheltet védő dimenzió – pergazdaságossági dimenzió (Beschuldigtenschützende Dimension – Verfahrensökonomische Dimension) In: Kudlich, i.m. C. 13-17

32 Trurnit Dr., Christoph/Schroth, Marvin: Das Beschleunigungsgebot und die Konsequenzen einer überlangen Verfahrensdauer im Strafprozess. In: StraFo 9/2005, 359. o.

33 Baummanns: i.m. 57-60. o.

meg, amikor 2011. november 24-én elfogadta „Az elhúzóó bírósági eljárások és büntető eljárásbeli nyomozások elleni jogvédelemről szóló törvény”-t.³⁴

A jogalkotó a törvény megalkotásával az EJEb felhívására reagált és az elhúzóó bírósági eljárások, továbbá - kifejezetten a büntető eljárásokban - a nyomozások miatti kártérítési igény érvényesítésének a lehetőségének vezette be. A kártérítés az eljárás elhúzóóásából eredő vagyoni és nem vagyoni kár érvényesítését is magában foglalja, az utóbbi esetben azonban csak akkor, ha az eset egyedi körülményei alapján egyéb módon történő kártérítés nem elegendő. Alapvető kötelező feltétel az érintettnek a bírósággal vagy nyomozó hatósággal szemben benyújtott elhúzóóási kifogása. Kapcsolódva az EJEb joggyakorlatához a jogalkotó nem csupán az elhúzóóás következtében fellépő joghátrányt kívánja orvosolni, hanem annak megakadályozása áll az előtérben.³⁵ A jogalkotó a törvényben a következő újításokat vezette be:³⁶

- a jogvédelemnek a Bíróságok Szervezetéről szóló törvény³⁷ módosításával történő realizálása (Art. 198-201 GVG);
- az Alkotmánybíróságról szóló törvényben biztosított elhúzóóás miatti panasz sajátos formájának megteremtése (Art. 97a-97e BVerfGG);³⁸
- bármely bírósági eljárásban alkalmazható (Art. 198 GVG), a büntető eljárásban a nyomozás és vádemelés szakaszában is (Art. 199. GVG);
- az elhúzóóási kifogás bevezetése (Art. 198. Abs. 3 GVG) (Verzögerungsrüge);
- két lépcsős eljárás bevezetése: az első lépcsőben az érintettnek az elhúzóóást okozó bíróságnál/igazságszolgáltatási szervnél történő *elhúzóóási kifogás* benyújtása (Art. 198. Abs. 3 GVG), amely eleve képes megakadályozni a további elhúzóóást, így a bírónak/szervnek lehetősége nyílik az orvoslásra; majd ha továbbra is elhúzóódik az eljárás, a második lépcsőben *kártérítési igény* benyújtására van lehetőség. (Art. 198 Abs. 1 GVG);
- a kártérítés mértékére a jogalkotó a „megfelelő” kártérítés kifejezést használja (Art. 198. Abs. 1 Satz 1 GVG);
- a kártérítési eljárás során nem vagyoni kár megtérítésére is van lehetőség, akár pszichikai akár fizikai sérelmek bekövetkeztekor, ha az eset egyedi körülményei alapján, az egyéb módon történő kártérítés nem elegendő, amely kártérítés az elhúzóóással érintett évekhez igazodva évente átlagosan 1.200 Euro-t jelent (Art. 198 Abs. 2 GVG);
- a fenti jogkövetkezmények mellett a hivatali köteleesség megszegéséért való felelősség is elképzelhető, ha az elhúzóóás vétkes köteleességszegés miatt következik be.

A jogintézmény akkor alkalmazható, ha az eljárás nem ésszerű időn belüli tartama (unangemessene Dauer) miatt az eljárás résztvevője hátrányt szenved. Az eljárás minden bírósági eljárásra vonatkozik (Art. 198. Abs. 6 Nr. 1 GVG) az eljárás megindításától egészen a jogerős ítéletig (kivéve a csődeljárást), valamint az alkotmánybíróság eljárására eltérő szabályok vonatkoznak. Meghatározó feltétel a „nem ésszerű időn belüli tartam.”, amelyre a jogalkotó példálózó jelleggel csak annyit határoz meg, hogy az „ésszerű időtartam igazodik az egyedi eset körülményeihez, különösen az eljárás bonyolultságához és jelentőségéhez, valamint az eljárás résztvevőinek és harmadik személyeknek a magatartásához” (Art. 198 Abs. 1 S. 2 GVG). Látható, hogy ebben az értelmezésben mind az EJEb mind a német BVerfG joggyakorlata során kialakított követelmények köszönnek vissza.³⁹ Így a határozatlan fogalom kitöltése az EJEb által kialakított elvek, valamint a német BVerfG döntései alapján érhető el.⁴⁰

34 lásd 25. lábjegyzet

35 Gercke/Heinisch: i.m. 300-301. o.

36 Burhoff, Dettlef: Verfahrensverzögerung, überlange Gerichtsverfahren und Verzögerungsrüge - die Neuregelungen im GVG. In: StRR 4/2012, 2-3. o. http://www.burhoff.de/insert/?/veroeff/aufsatz/StRR_2012_4.htm (2012.09.08.)

37 Gerichtsverfassungsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 9. Mai 1975 (BGBl. I S. 1077), a továbbiakban: GVG

38 Bundesverfassungsgerichtsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 11. August 1993 (BGBl. I S. 1473) a továbbiakban: BVerfGG

39 Gercke/Heinisch: i.m. 301. o.; BT-Drs. 17/3802, 18. o.

40 Burhoff: i.m. 5. o.; Sommer Prof Dr., Ulrich: Die Verzögerungsrüge: „Auf der Suche nach der verlorenen Zeit“. In: StV 2/2012, 110. o.; Steinbeiß-Winkelmann: i.m. 206. o.

Az ésszerű időn túli eljárás jogkövetkezménye az érintettnek történő „megfelelő kártérítés” nyújtása. Az új szabályozás eljárást gyorsító hatása azonban csak idővel értékelhető. A jogalkotó az EJEB felhívásának kívánt eleget tenni az új jogvédelem megteremtésével. Az irodalom azonban szkeptikus az új rendelkezésekkel szemben.⁴¹ Sommer egyenesen „alibi rendelkezések”-nek nevezi.⁴² A törvény eljárási kifogás által biztosítani kívánt preventív hatása kétséges.⁴³ A jogalkotó azon szándéka, hogy az EJEB Németországot ne marasztalja el az EJE 6. cikkének megsértés miatt és ne terhelje az államháztartást a fizetendő magas kártérítési összeggel az új törvénytől aligha várható el, túl optimista várakozásnak tűnik.⁴⁴ Az elhúzó elleni küzdelem területén azonban mégis jelentős előrelépésnek tekinthető az új jogvédelem lehetőségének a megteremtése. Az EJEB „megelégedéssel üdvözölte” német jogalkotó kezdeményezését.⁴⁵

IV. Az ésszerű időn belüli eljárás elve svájci büntetőeljárásban

Mielőtt a tanulmány tárgyát képező elv vizsgálatára kitérek, szükségesnek tartom megemlíteni, hogy döntő horderejű változásnak lehettünk tanúi a svájci büntetőeljárás területén. Svájcban 2011. január 1. napja előtt sajátos helyzet létezett, mivel 29 kantonban az 1942 óta egységes, szövetségi szintű büntető törvénykönyv 26 kantonális és 3 szövetségi szintű eljárási törvény keretén belül került elbírálásra. Ennek vetett véget a jogalkotó a szövetségi szintű büntető eljárási kódex megalkotásával, amely 2011. január 1. napján lépett hatályba.⁴⁶ Az egységes büntető eljárási kódex megalkotása a svájci büntető eljárás történetében mérföldkőnek számít.⁴⁷

1. Az alapelv alkotmányos alapjai és tartalma⁴⁸

Svájcban 2000. január 1. napján új Szövetségi Alkotmány lépett hatályba.⁴⁹ A korábbi szövetségi Alkotmány nem tartalmazta a gyors eljárás követelményét, a Szövetségi Bíróság döntéseiben azonban – az Alkotmányban deklarált jogegyenlőség elvéből levezetve (Art 4. Abs 1 Verf.) - elismerte az elv létjogosultságát, és abból levezette az eljárás elhúzódsának tilalmára vonatkozó követelményt,⁵⁰ majd a 2000. évi módosítás alkotmányi rangra emelte. Az új Alkotmány több helyen biztosítja az elv érvényesülését. Egyrészt az általános eljárási garanciákra vonatkozó rendelkezések között tartalmazza, hogy „mindenkinek joga van arra, hogy bírósági vagy közigazgatási eljárásban...ügyét ésszerű időn belül bírálják el” (Art. 29. Abs. 1 Verf.). Ezzel a jogalkotó lényegében átveszi az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. Cikk 1. szakaszában foglaltakat. Másrészt a büntetőeljárásra vonatkozó rendelkezések között előírja, hogy „mindenkinek joga van arra, hogy lehető legrövidebb időn belül, részletesen tájékoztassák az ellene felhozott vád tartalmáról”, (Art. 32 Abs. 2 Verf.), amely az EJE 6. Cikk 3. szakasz a) pontjának feleltethető meg. A szabadság elvonásra vonatkozó rendelkezések között szabadság elvonással járó intézkedés esetén előírja, hogy „mindenkinek joga van arra, hogy a lehető legrövidebb időn belül tájékoztassák olyan nyelven, amelyet megért a szabadság elvonás indokairól és a végrehajtás alatt gyakorolható jogairól”. (Art. 31 Abs. 2 Verf.). Az Alkotmány a legszigorúbb

41 Sommer: i.m. 115.o., Gercke/Heinisch: i.m. 305.o.; Brummund, Dr. Fabian: Das Gesetz über den Rechtsschutz bei überlangen Gerichtsverfahren und strafrechtliche Ermittlungsverfahren. In: StrR JA 3/2012, http://www.ja-aktuell.de/cms/website.php?id=/de/studium_referendariat/klausuren-lernbeitraege/gesetz (2012.09.30.)

42 Sommer: i.m. 112. o.

43 Brummund: i.m.

44 Brummund: i.m.

45 Steinbeiß-Winkelmann: i.m. 205. o.

46 Schweizerische Strafprozessordnung vom 5 Oktober 2007 (a továbbiakban StPO)

47 Riklin, Franz: Strafprozess quo vadis? Prozessertledigungsstrategien und Ihre Tücken.

http://www.unifr.ch/strr/downloads/Strafprozessrecht/Abschiedsvorlesung_Redetext.pdf (2012.04.16.) 2. o.

48 Bommer, Felix: Die Beschleunigung des Verfahrens Landesbericht Schweiz, In: Archivum Iuridicum Cracoviense, Beschleunigung des Strafverfahrens im internationalem Vergleich, Ideen und Praxis, Vol. XXXVII-XXXVIII 2004-2005, Kraków, 135-136. o.

49 Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 18 April (BV SR 101)

50 BGE 113 Ia 412, 420, In: Bommer i.m. 135.o.

előírást az eljárás gyorsítására vonatkozóan az őrizetben vagy előzetes letartóztatásban lévő személyekkel kapcsolatban tartalmaz.

A gyorsítást célzó rendelkezések korlátozásait is tartalmazza az Alkotmány, amelyek szintén az EJEE-ből vezethetők le. Ezek egyrészt a védelemhez való jogból következnek, azaz a gyors eljárás követelményén felül előírja, hogy „a terheltnek biztosítani kell a védelemre vonatkozó jogainak gyakorlását.” (Art. 32 Abs. § 2 S. 2 Verf.). Ez a rendelkezés megfelel az EJEE 6. cikk 3. szakasz b-e) pontjainak, habár ezeket a jogokat nem írja úgy körül úgy, mint az EJEE hivatkozott szakasza, az abban foglalt jogot a védekezésre való felkészüléshez szükséges megfelelő idő és eszközök biztosításának, a személyes védekezéshez való jogot, vagy védő biztosításához való jogot, a kérdéshez való és a tolmácshoz való jogot tartalmazza.⁵¹ További korlátként fogható fel az EJEE 6. cikkében foglalt tisztességes eljárás követelményébe tartozó jogok érvényesítése, azaz a bírósági eljáráshoz való jogban foglalt jogok (Art. 30 Abs. 1 Verf.), a törvény által létrehozott bíróság, az így létrehozott bíróság függetlensége és pártatlansága; a bírósági eljárás és ítélethirdetés nyilvánossága (Art. 30 Abs. 3); a terheltnek a hallgatáshoz való joga,⁵² a személyes részvételhez való jog és bírósági eljáráshoz való jog (Art. 29 Abs. 2, Art. 32 Abs. 2 S. 2 Verf.), illetve az ítélet magasabb szintű bíróság általi felülvizsgálatához való jog (Art. 32 Abs. 3 Verf.).

Az alapelveket a jogalkotó a szövetségi kódexbe nem "nulla órás" elvekként építette be, hanem az egyes kantonális kódexekben lévő heterogén szabályozásból, mint „a régi bor új tömlőben” alkotta meg.

2. Az alapelv büntetőeljárás kódexben való megjelenése

A gyors eljárás követelményét a kantonok kódexeinek a fele alapelveként tartalmazta,⁵³ valamint néhány kanton Alkotmánya is rögzítette.⁵⁴ A követelmény alapvető szintű megfogalmazását a kantonokban azonban nem szabad túlbecsülni, mivel azok a rendelkezések egyrészt magasabb szintű normáknak a megfelelője, másrészt az elv az EJEE és az Alkotmány által közvetlenül érvényesült.⁵⁵

A gyors eljárás követelménye a heterogén normák összességére vonatkozik, mind egyéni jogok védelmét, mind kollektív érdekeket magában foglal. Az egyéni érdekek védelme az eljárás alanyait jelenti, elsősorban a terheltet. A terheltnek egyrészt idő-energia- és anyagai ráfordítást jelent az eljárás, másrészt közvetlenül kihat a személyes életére is, az eljárás kimenetele „Demoklész kardja”-ként lebeg felette.⁵⁶ A kollektív érdekek három szempontból alapozzák meg az elv érvényesülését: a) egyrészt a büntető eljárás klasszikus célja - azaz az anyagi igazság kiderítése, - akkor érhető el, ha minél kevesebb idő telik el az elkövetés és a büntető ügy befejezése között; b) másrészt a büntetés célja is akkor érvényesül, ha az elkövetés és a büntetés kiszabása, illetve végrehajtása között nem telik el túl hosszú idő; c) végül nem elhanyagolható szempont az igazságszolgáltatásba vetett hit sem, a jogi béke helyreállítása.⁵⁷

A gyors eljárás követelményét mind az Egyezmény (EJEE 6. cikk 1. pont.), mind Alkotmány (Art. 29 Abs. 1; Art. 31 Abs. 3), mind a szövetségi eljárási kódex⁵⁸ (Art. 5) rögzíti.

51 Az új Alkotmány tervezete és jelentés (96.0191 Botschaft über eine neue Bundesverfassung vom 20. November 1996, BBl 1997 I 514, 187. o. http://www.ejpd.admin.ch/content/dam/data/staat_buerger/gesetzgebung/bundesverfassung/bot-neue-bv-d.pdf (2012.01.07.)

52 A régi Alkotmány 4. § -a tartalmazta, az új Alkotmány kifejezetten nem írja elő, ezért jogi alapja vitatott. Egyrészt a 29. § (1) bekezdésében foglalt egyenlő elbánás elvéből következethető le, másrészt a 29. § (1) bekezdésében és a 30. § (1) bekezdésében foglalt jogokból eredő tisztességes eljáráshoz való joggal függ össze, továbbá az ártatlanság vélelméből következethető le (Alk.32. § (1) bekezdés). In: Bommer i.m. 137. o.

53 Aargau (AG Art. 30. StPO), Appenzell-Ausserrhoden (AR Art. 22. StPO), Basel-Land (BL Art. 23 Abs.1 StPO), Basel Stadt (BS Art. 23. StPO), Bern (BE Art. 55 StPO), Fribourg (Art. 4 Abs. 2 lit h StPO), Luzern (LU Art.1ter StPO), Obwalden (OW Art.6 StPO), Schwyz (SZ Art.3 Abs 2. StPO), Uri (UR Art. 11 StPO), Zürich (ZH Art. 33. StPO).

54 Pld. Bern (KV Art. 26 Abs. 2 KV), Basel-Landschaft (Art. 9 Abs. 3 KV)

55 Bommer: i.m. 141. o.

56 hasonló kifejezést használ Farkas Ákos, amikor a büntető eljárás hatékonyságát a falra akasztott nádpálcahoz hasonlítja. In: Farkas Ákos: A falra akasztott nádpálca, avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai. Osiris Kiadó Budapest, 2002.

57 Bommer: i.m. 141-142. o.; Donatsch, Andreas: Das Beschleunigungsgebot im Strafprozess gemäss Art. 6 Ziff. 1 EMRK in der Rechtsprechung der Konventionsorgane. <http://www.rwi.uzh.ch/lehre/forschung/alphabetisch/donatsch/ad/person/publikationen/beschleunigungsgebot.pdf> (2012.04.22.) 3. o.

58 Schweizerische Strafprozessordnung vom 5 Oktober 2007 (a továbbiakban: StPO)

Általános megfogalmazásban az elv a büntetőeljárás késedelem nélküli lefolytatását és befejezését jelenti. A gyors eljárás követelménye szorosan összefügg a „koncentráció elvével”, másképpen megfogalmazva tárgyalás folytonosságnak az elvével. Az utóbbi azt a követelményt takarja, hogy nem csak az elkövetés és az eljárás befejezése közti időtartam nem lehet túl hosszú, hanem az egyes eljárási cselekmények, illetve a tárgyalások között sem múlhat el túl sok idő.⁵⁹

Az StPO alapelvi szintre emeli az eljárás gyorsításának parancsát (Beschleunigungsgrundsatz), amely előírja: „A büntető igazságszolgáltatási szerveknek a büntetőeljárást haladéktalanul kézbe kell venni, és az eljárást és indokolatlan késedelem nélkül a befejezésig kell juttatni.” (Art. 5 StPO Abs.1) „Amennyiben a terhelt fogva van, az eljárást soron kívül kell lefolytatni.” (Art. 5 StPO Abs. 2)

Már a szövetségi büntetőeljárás kódexhez első lépcsőjeként 1998-ban megjelent Konceptió⁶⁰ alapelvi szinten tartalmazza a gyors eljárás követelményét, annak tartalmát az Alkotmány 29. § (1) bekezdéséből, az EJEE 6. cikk (1) bekezdéséből és az EJEE 5. cikk (3) bekezdéséből folyó kötelezettségben határozva meg. Az egységes kódex magalkotásának folyamata során alkotott tervezetek és maga a Szövetségi Kódex egyformán fogalmazza meg az alapelvet. Magyarozatként mind a két Jelentés szűkszavúan mindössze annyit tartalmaz, hogy terhelt joga, a sértettnek és az eljárás egyéb résztvevőinek pedig legalább érdeke, hogy az eljárást késedelem nélkül lefolytassák, és bírói döntés szülessen.⁶¹ Az alapelv lényegében megismétli az Alkotmány 29. § (1) bekezdésében, az EJEE 6. cikk 1. bekezdésében, valamint az Egyezségokmány 14. § (3) bekezdésben foglalt azon követelményt, hogy terheltnek joga van a vele szemben folytatott büntető eljárás ésszerű időn belüli lefolytatásához. Az alkotmányjogi és emberi jogi alapokon fekvő kötelezettség kiterjed a büntetés végrehajtás keretén belül lefolytatott eljárásokra is.⁶² A Svájci Szövetségi Alkotmánybíróság széleskörű joggyakorlatot alakított ki az elv értelmezése terén. Az eljárás időtartamának megítélése mindig az eset konkrét körülményeitől függ, amely körülményeket a gyakorlatban összefüggésükben kell értelmezni.

Az értékelés során a Svájci Szövetségi Bíróság az EJEE gyakorlatával megegyezően elsősorban a bűncselekmény súlyát, a tényállás összetettségét, az abból következő a nyomozási cselekményeket, a terhelt és az igazságszolgáltatási szervek magatartását veszi figyelembe.⁶³ Az elv megsértésének jogkövetkezményét a Kódex nem tartalmazza, így a korábban kialakított joggyakorlat alapján az a büntetés kiszabás során kerül értékelésre, egészen szélsőséges esetben eljárási akadályként az eljárás megszüntetését vonhatja maga után. A gyors eljárás követelménye alapelvének sérelme esetén a bíróság ítéletében megállapítja az alapelv sérelmét, és kifejti, hogy milyen mértékben veszi figyelembe ezt a körülményt az ítéletben.⁶⁴

Az eljárás elhúzódását korlátozza a tárgyalás folytonosságának az elve (Konzentrationsgrundsatz) (Art. 5 Abs. 1 StPO) és Art. 340 Abs. 1 a. StPO) Az elv szerint a bírósági eljárás egységet képez, amelyet megszakítás nélkül, lehetőleg „egyhuzamban”, szükségtelen megszakítások nélkül kell lefolytatni. Az ügy egy tárgyaláson történő elintézése a bírósági eljárások elenyésző részében valósítható meg, ezért az elv főleg a tárgyalások közötti időtartamra vonatkozik (Art. 340 Abs. 1a). A koncentráció elve azonban nemcsak a bírósági szakaszra vonatkozik, hanem magában foglalja az eljárás többi szakaszát, azaz az előzetes eljárást,⁶⁵ és a jogorvoslati szakaszt is, valamint az egyes eljárási cselekmények közötti koncentrációt is. Azaz a koncentráció elve az egyes, ítélethozatalig foganatosított eljárási

59 Schmid, Niklaus: Handbuch des Schweizerischen Strafprozessrechts, Dike Verlag AG Zürich/St. Gallen 200., Rn. 151-152.

60 Aus 29 mach 1 – Konzept einer eidgenössischen Prozessordnung, Bericht der Expertenkommission „Vereinheitlichung des Strafprozessrechts“ Bundesamt für Justiz, Bern Juli 1998. <http://www.bfm.admin.ch/content/dam/data/sicherheit/gesetzgebung/strafprozess/a29m1-d.pdf> (2012.01.08.)

61 Botschaft 25. 092 Botschaft zur Vereinheitlichung des Strafprozessrechts vom 21. Dezember 2005, BBl 2006. <http://www.admin.ch/ch/d/ff/2006/1085.pdf> (2011.11.15.) 1130. o.; Begleitbericht zum Vorentwurf für eine Schweizerischen Strafprozessordnung, Bundesamt für Justiz, Bern Juni 2001. <http://www.bfm.admin.ch/content/dam/data/sicherheit/gesetzgebung/strafprozess/vn-ber-1-d.pdf> (2011.11.15.) 33-34. o

62 Wohlers, Wolfgang: Geltungsbereich und Grundsätze. In: Donatsch, Andreas/ Hansjakob, Thomas/ Lieber, Viktor (Hrsg): Kommentar zur Schweizerischen Strafprozessordnung (StPO), Schulthess Verlag AG Zürich, 2010, 42. o.

63 BGE 130 I 269 E. 3.1. In: Tag, Birgitte: Allgemeine Verfahrensregeln. In: Tag, Brigitte/Hauri, Max (Hrsg): Schweizerische Strafprozessordnung. Ausgewählte Aspekte aus Zürcher Sicht, Dike Verlag AG Zürich/St. Gallen 2010, 17. o.

64 BG 6B 498/2009 Urt. v 28.9.2008; BGE 130 IV 54 E. 3.3; BGE 124 I 139 E; 117 IV 124 E. 3, Tag i.m. 17. o.

65 az előzetes eljárás (Vorverfahren) elnevezés magában foglalja a nyomozás és vádemelés szakaszát

cselekmények közötti időtartam indokolatlan késedelmét kívánja meggátolni, és általa az eljárás elhúzódását megakadályozni.

V. AZ ALAPELV AZ OLASZ BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

1. Az elv alkotmányos alapjai

Az olasz Alkotmány 1999. évi reformjának⁶⁶ köszönhetően a jogalkotó az eljárás ésszerű időn belül történő lefolytatásának követelményét alkotmányi rangra emelte. (*art. 111 comma 2 Cost. - Il ragionevole durata del processo*) Az 1999. évi Alkotmánymódosítás jelentős mérföldkőnek számít, mivel a büntető eljárás területén ez az első alkotmányjogi reform.⁶⁷ A reform azoknak a változásoknak az eredménye, amely egyrészt az Alkotmánybíróság döntéseinek, másrészt - és ez bír meghatározó jelentőséggel - a kódex 1988. évi megalkotásakor fennálló jogalkotói szándék és az azóta fellépett igények között merült fel. Az 1988. utáni novellaris módosítások az akkuzatórius eljárás elvétől elfordultak, és az inkvizitórius eljárás felé fordultak. A 1990-es évek közepétől kezdve azonban a jogalkotó ismét az 1988. évi kódexben lefektetett elvek kerültek előtérbe.⁶⁸

A jogalkotó az Alkotmány 1999. évi módosítása során a tisztességes eljárás részjogosítványként iktatta be az ésszerű időn belüli eljárás követelményét (*art. 111 comma 2 Cost.*) Ezzel a jogalkotó az Egyezmény 6. Cikkében foglalt rendelkezéseket emelte alkotmányos rangra. A módosítás következtében a jogalkotóra nézve kötelező „az eljárás ésszerű időtartamának biztosítása”. A rendelkezés nem a terhelt jogaként van megfogalmazva, hanem az eljárás összes alanyának érdekében az egész bírósági rendszer tárgyi garanciájaként. Egyes nézetek szerint a társadalom általános érdekét is megjeleníti az elv. A gyors eljárás követelménye nem értékelhető azonban „objektíven”, nem korlátlanul érvényesül.⁶⁹

A tisztességes eljárás elvének Alkotmányba történő bevezetése 2001. év elején számos jogszabály módosítását vonta maga után. 2001. május hónapban azonban kormányváltásra került sor, az akkori miniszterelnök maga is több büntető eljárásban vádlottként szerepelt, így az azt követő jogalkotást a vele szemben hozandó ítélet elkerülését jellemezte, amely normák a büntető eljárás megfelelő időben történő lefolytatása ellen hatottak.⁷⁰

2. Az alapelv büntetőeljárás kódexben való megjelenése

Az ésszerű időn belüli eljárás elve az Alkotmányban deklarált alkotmányos érték, amely a büntető eljárási kódexben kifejezetten nem szerepel, eljárásjogi alapelvnek nem tekinthető, azonban a kódex számos rendelkezése realizálja érvényesülését. Sérelme esetén azonban eljárásjogi jogkövetkezéssel nem bír.

Az EJEB azonban számos ítéletében marasztalta el Olaszországot az eljárások elhúzódása miatt, sőt a helyzet aggasztónak mondható⁷¹. Ehhez hozzájárul, hogy nemcsak az ítéletek száma magas, hanem az EJEB-hoz benyújtott Olaszországból érkező kérelmek száma is növekszik.⁷² Ez arra sarkallta az olasz

⁶⁶ legge costituzionale 23 novembre 1999, n. 2 Inserimento dei principi del giusto processo nell'articolo 111 della Costituzione), a továbbiakban: L. 2/1999.

⁶⁷ Weichbrodt, Korinna: Das Konsensprinzip strafprozessualer Absprachen. Zugleich ein Beitrag zur Reformdiskussion unter besondere Berücksichtigung der italienischen Regelung einvernehmlich Verfahrensbeendigung. Duncker & Humblot GmbH Berlin, 2006. 230. o.; D'Alto, Gianluca: Il principio della „ragionevole durata” del processo penale, Edizioni Scientifiche Italiane s.p.a., Napoli, 2007, 79.o.

⁶⁸ Weichbrodt: i.m. 230. o.; Amodio, Ennio: The Accusatorial System Lost and Regained: Reforming Criminal Procedure in Italy. In: Eser, Albin und Rabenstein, Christiane (Hrsg.): Strafrecht im Spannungsfeld von Effizienz und Fairness, Konvergente und divergente Entwicklungen im Strafprozess, Duncker & Humblot GmbH Berlin, 2004, 31-34. o.

⁶⁹ Orlandi, Renzo: Die Beschleunigung des Verfahrens in Italien, in: Archivum Iuridicum Cracoviense, Beschleunigung des Strafverfahrens im internationalem Vergleich, Ideen und Praxis, Vol. XXXVII-XXXVIII 2004-2005, Kraków, 224. o.

⁷⁰ Orlandi: i.m. 226. o.

⁷¹ 1959. és 2011. között az ésszerű időn belüli eljárás miatti jogsértést megállapító összesen 4810 ítélet közül 1155 esetben Olaszországot marasztalta el a Bíróság, azaz a jogsértések mintegy 24%-át Olaszországgal szemben állapította meg. A statisztika a polgári és büntető ügyeket nem különíti el.

Lásd: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/2B783BFF-39C9-455C-B7C7-F821056BF32A/0/TABLEAU_VIOLATIONS_EN_2011.pdf (2012. 05. 29.)

⁷² Cedu, maxicondanne all'Italia per la legge Pinto. In: Guida al diritto II Sole-24 Ore No 7 12 febbraio 2011, 20. o.

jogalkotót, hogy a EJEB-hoz fordulás előtt egy „szűrőt” építsen be a belső jogba. Ezt a szűrőt a 2001. március 29-én kelt 89. számú törvénnyel, az ún. „Legge Pinto” - val vezette be. A törvény alapján az eljárás elhúzódása miatt kártérítési igény érvényesítésével először - az olasz fellebviteli bírósághoz (Corte di appello) kell fordulni, és csak annak negatív döntése esetén - az Egyezmény 35. cikke értelmében az összes belső jogorvoslati lehetőséget kimerítve - lehet az EJEB-hoz fordulni. A gyakorlatban a jogintézmény nem oldotta meg a problémát, sőt inkább növelte azt, mivel a tartományi fellebviteli bíróságok munkaterhét megnövelte, továbbá a kártérítésként fizetett összegek jelentősen megterheltek az állami költségvetést, míg az EJEB általi elmarasztalások nem csökkentek. *Marco Fabri* egyenesen „látszataorvosság”-ként értékeli, amely „szőnyeg alá söpri a problémát”.⁷³ Továbbá a Legge Pinto csupán kártérítés igényt alapoz meg, azonban sem az eljárás megszüntetését, sem a büntetés kiszabása során enyhítő körülményként történő figyelembe vételét nem alapozza meg,⁷⁴

ÖSSZEGZÉS

Az alábbi táblázat az ésszerű időn belüli eljárás elvének alkotmányi és alapelvi szintű rendelkezéseit foglalja össze:

	Németország	Svájc	Olaszország	Magyarország
Elnevezés	Beschleunigungsgrundsatz	Beschleunigungsgrundsatz	ragionevole durata del processo	ésszerű időn belüli eljárás
Alkotmányi szint	-	Art 29 Abs 1 Verf.; Art. 32. Abs. 2 Verf.	art. 112. comma 2 frase 2	Alaptörvény XXVIII. cikk (1)
Alapelvi szint	-	Art. 5. StPO	-	-
Egyéb alapelv	Konzentrationsmaxime	Konzentrationsmaxime	principio di concentrazione	tárgyalás folytonosságának elve
Az elv megsértésének jogkövetkezménye	elhúzódsági kifogás, majd kártérítési igény	-	fellebviteli bírósághoz lehet fordulni kártérítési igénnyel	-

A büntetőeljárás ésszerű időn belüli lefolytatásának követelménye a vizsgált államok mindegyikében jelen van. Míg a svájci büntető igazságszolgáltatási rendszerben mind az Alkotmány mind a szövetségi eljárási kódex explicit módon alapelvként deklarálja, az olasz rendszerben Alkotmányban deklarált alapelvként van jelen, addig a német és az olasz büntető eljárás is elismeri habár, azonban kifejezett törvényi rendelkezés nélkül. Ettől az eltéréstől eltekintve azonban közös, hogy az elv érvényesülését mindhárom büntetőeljárás kódex számos rendelkezése közvetlenül biztosítja.

Jelentős lépést tett az ésszerű időn belüli eljárás elvének érvényesítés terén egyrészt a svájci jogalkotó, amikor a szövetségi kódexben annak elején, az alapvető elvek között deklaráta, másrészt a német jogalkotó, amikor az elhúzódsó eljárások miatt kártérítési igény érvényesítésének a lehetőségének vezette be.

A három igazságszolgáltatási rendszer vizsgálata alapján két megoldás megfontolandó példaként szolgálhat a magyar jogalkotó számára. Egyrészt indokolt az ésszerű időn belüli eljárás elvének a büntetőeljárás kódexben az alapvető rendelkezések között elhelyezése, alapelvi szinten, generálklauzulaként történő deklarálása. Másrészt annak megsértése esetére kártérítési igény biztosítása, amely valódi igényérvényesítési lehetőséget biztosíthat az elv sérelmének orvoslására.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. Amodio, Ennio: The Accusatorial System Lost and Regained: Reforming Criminal Procedure in Italy. In: Eser, Albin und Rabenstein, Christiane (Hrsg.): Strafrecht im

⁷³ Fabri, Marco: The Italian maze towards trial within reasonable time. In: The right to trial within a reasonable time and short-term reform of the European Court of Human Rights. Bled, Slovenia 21-22 September 2009, 17-18. o. http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/Publications/bledproceedings_book.pdf (2012.12.08.)

⁷⁴ Orlandi: i.m. 227. o.

- Spannungsfeld von Effizienz und Fairness, Konvergente und divergente Entwicklungen im Strafprozess, Duncker & Humblot GmbH Berlin, 2004, 23-34. o.
2. Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben - emberijog - dogmatikai értekezés. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Budapest, 2007.
 3. Baumanns, Silke: Der Beschleunigungsgrundsatz im Strafverfahren. Die Verfahrensüberlange und ihre Rechtsfolgen. Nomos Verlagsgesellschafts, Baden-Baden, 2011.
 4. Bommer, Felix: Die Beschleunigung des Verfahrens Landesbericht Schweiz, In: Archivum Iuridicum Cracoviense, Beschleunigung des Strafverfahrens im internationalem Vergleich, Ideen und Praxis, Vol. XXXVII-XXXVIII 2004-2005, Kraków, 125-177. o.
 5. Brummund, Dr. Fabian: Das Gesetz über den Rechtsschutz bei überlangen Gerichtsverfahren und strafrechtliche Ermittlungsverfahren. In: StrR JA 3/2012, http://www.ja-aktuell.de/cms/website.php?id=/de/studium_referendariat/klausuren-lernbeitraege/gesetz (2012.09.30.)
 6. Burhoff, Detlef: Verfahrenszögerung, überlange Gerichtsverfahren und Verzögerungsrüge - die Neuregelungen im GVG. In: StRR 4/2012, 1-15. o. http://www.burhoff.de/insert/?/veroeff/aufsatz/StRR_2012_4.htm (2012.09.08.)
 7. Cséka Ervin: Korszerűsödő alapelvek a büntetőeljárásban. In: Emlékkönyv Szabó Andrásnak. Szeged, JATE. ÁJK. 1998, 103-120. o.
 8. D' Aiuto, Gianluca: Il principio della „ragionevole durata“ del processo penale, Edizioni Scientifiche Italiane s.p.a., Napoli, 2007.
 9. Donatsch, Andreas: Das Beschleunigungsgebot im Strafprozess gemäss Art. 6 Ziff. 1 EMRK in der Rechtsprechung der Konventionsorgane. <http://www.rwi.uzh.ch/lehreforschung/alphabetisch/donatsch/ad/person/publikationen/beschleunigungsgebot.pdf> (2012.04.22.)
 10. Dölling, Dieter/Gössel, Karl Heinz/Laune, Christiane: Die Beschleunigung des Strafverfahrens. Deutscher Landesbericht. In: Archivum Iuridicum Cracoviense, Beschleunigung des Strafverfahrens im internationalem Vergleich, Ideen und Praxis, Vol. XXXVII-XXXVIII 2004-2005, Kraków, 19-94. o.
 11. Fabri, Marco: The italian maze towards trial within reasonable time. In: The right to trial within a resonable time and short-term reform of the European Court of Human Rights. Bled, Slovenia 21-22 September 2009, 12-23. o. http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/Publications/bledproceedings_book.pdf (2012.12.08.)
 12. Fantoly Zsanett-Gácsi Anett Erzsébet: Eljárési büntetőjog. Statikus rész. Iurisperitus Bt. Szeged, 2013.
 13. Farkas Ákos: A falra akasztott nádipálca, avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai. Osiris Kiadó Budapest, 2002.
 14. Farkas Ákos-Róth Erika: A büntetőeljárás. Complex Kiadó, Budapest, 2007.
 15. Gercke, Christian/Heinisch, Julius: Auswirkungen der Verzögerungsrüge auf das Strafverfahren. In: NStZ 6/2012, 300-304. o.;
 16. Haller dr., Klaus/Conzen, Klaus: Das Strafverfahren: Eine systematische Darstellung mit originalakte und Fallbeispiele, C.F. Müller Verlag Heidelberg 2006.
 17. Herke Csongor: A büntetőeljárás egyszerűsítése az új Alaptörvény tükrében. In: Drinóczi Tímea (szerk.): Magyarország új alkotmányossága. PTE ÁJK, Pécs, 2011, 205-218. o.
 18. Herke Csongor: Megállapodások a büntetőperben. Pécs, 2008.
 19. Holé Katalin: A büntetőeljárás alapelveinek újraértelmezése. In: Belügyi Szemle 2011/4, 56-60. o.
 20. Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2008.
 21. Kudlich Prof Dr., Hans: Erfordert das Beschleunigungsgebot eine Umgestaltung des Strafverfahrens? -Verständigung im Strafverfahren - Fristsetzung für Beweisanträge - Beschränkung der Geltendmachung von Verfahrensgarantien. Verhandlungen des 68.

- Deutschen Juristentages Band I: Gutachten C. zum 68. Deutschen Juristentag. Verlag C.H. Beck München, 2010, C 9-111. o.
22. Orlandi, Renzo: Die Beschleunigung des Verfahrens in Italien, in: Archivum Iuridicum Cracoviense, Beschleunigung des Strafverfahrens im internationalem Vergleich, Ideen und Praxis, Vol. XXXVII-XXXVIII 2004-2005, Kraków, 221-240. o.
 23. Riklin, Franz: Strafprozess quo vadis? Prozesserledigungsstrategien und Ihre Tücken. http://www.unifr.ch/strr/downloads/Strafprozessrecht/Abschiedsvorlesung_Redetext.pdf (2012.04.16.)
 24. Schmid, Niklaus: Handbuch des Schweizerischen Strafprozessrechts, Dike Verlag AG Zürich/St. Gallen, 2009.
 25. Sommer Prof Dr., Ulrich: Die Verzögerungsrüge: „Auf der Suche nach der verlorenen Zeit“. In: StV 2/2012, 107-112. o.;
 26. Steinbeiß-Winkelmann, Dr. Christine: Rechtsschutz bei überlangen Gerichtsverfahren. In: ZRP 7/2010, 205-209. o.
 27. Tag, Birgitte: Allgemeine Verfahrensregeln. In: Tag, Brigitte/Hauri, Max (Hrsg): Schweizerische Strafprozessordnung. Ausgewählte Aspekte aus Zürcher Sicht, Dike Verlag AG Zürich/St. Gallen, 2010, 9-35. o.
 28. Tóth Mihály: A büntetőeljárás alapelvei. In: Tóth Mihály (szerk.): Büntető eljárásjog. HVG-ORAC, Budapest, 2006.
 29. Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2011.
 30. Trurnit Dr., Christoph/Schroth, Marvin: Das Beschleunigungsgebot und die Konsequenzen einer überlangen Verfahrensdauer im Strafprozess. In: StraFo 9/2005, 358-364. o.
 31. Volk, Klaus: Grundkurs Strafprozessordnung, 4. überarbeitete Auflage, Verlag C.H.Beck München, 2005.
 32. Waßmer dr., Martin Paul: Rechtsstaatswidrige Verfahrensverzögerungen im Strafverfahren als Verfahrenshindernis von Verfassungen wegen. In: ZStW 1/2006, 159-201. o.
 33. Weichbrodt, Korinna: Das Konsensprinzip strafprozessualer Absprachen. Zugleich ein Beitrag zur Reformdiskussion unter besondere Berücksichtigung der italienischen Regelung einvernehmlich Verfahrensbeendigung. Duncker & Humblot GmbH Berlin, 2006.
 34. Wohlers, Wolfgang: Geltungsbereich und Grundsätze. In: Donatsch, Andreas/ Hansjakob, Thomas/ Lieber, Viktor (Hrsg): Kommentar zur Schweizerischen Strafprozessordnung (StPO), Schulthess Verlag AG Zürich, 201, 1-94. o.

BEVEZETÉS

A szabálysértési törvény 2012. évi átfogó módosítása jelentős változásokat vezetett be a szabálysértések területén. Jelen tanulmányban kizárólag az állatvédelmet, illetve állattartást is érintő változásokat kívánom bemutatni. Ennek során ismertetem egyrészt a szabálysértési eljárást és elemzem a közrend elleni szabálysértések közül a veszélyeztetés kutyával tényállást. Tanulmányomban komplex módszer alkalmazására törekszem, ugyanis a normatív metódus mellett dogmatikai módszert is alkalmazok. Rá kívánok mutatni a veszélyeztetés kutyával szabálysértési szabályozás hiányosságaira és a módosítás igényével a jövőbeni jogalkotás lehetséges irányaira egyaránt.

A RÉGI ÉS AZ ÚJ SZTV. EGYBEVETÉSE

A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény (a továbbiakban: régi Sztv.) és a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény (a továbbiakban: új Sztv.) szerkezeti felépítése tekintetében is eltérnek egymástól. Míg a régi Sztv. négy – általános szabályok, a szabálysértési eljárás, egyes szabálysértések és záró rendelkezések – részre tagolódott, addig az új Sztv. hat – általános szabályok, a szabálysértési eljárás, a végrehajtás, a szabálysértési nyilvántartási rendszer, egyes szabálysértések, záró rendelkezések – részben tárgyalja a szabálysértési jogot.

A régi Sztv. a szabálysértésként határozata meg az olyan jogellenes cselekményeket, amelyek a bűncselekményhez képest enyhébb fokban sértik vagy veszélyeztetik a társadalom általánosan elfogadott együttélési normáit, akadályozzák vagy zavarják a közigazgatás működését, illetve meghatározott tevékenység vagy foglalkozás gyakorlására vonatkozó jogszabályokba ütköznek. Az új Sztv. szabálysértésfogalma azonban merőben eltér a korábbi fogalom meghatározástól. A szabálysértést a társadalmi együttélés általánosan elfogadott szabályait sértő vagy veszélyeztető, a bűncselekményként büntetni rendeléshez szükséges kockázatokkal és veszélyességgel azonban nem rendelkező kriminális cselekményeként határozza meg. Szabálysértés az a törvény által büntetni rendelt tevékenység vagy mulasztás, amely veszélyes a társadalomra. Az a tevékenység vagy mulasztás veszélyes a társadalomra, amely a bűncselekményként történő büntetni rendeléshez szükségesnél kisebb fokban sérti vagy veszélyezteti az Alaptörvény szerinti állami, társadalmi vagy gazdasági rendet, a természetes és jogi személyek, valamint a jogi személyiség nélküli szervezetek személyét vagy jogait. Vagyis a védendő jogi tárgyak sérelmének kisebb foka szerint különíti el a szabálysértéseket a bűncselekményektől. „A korábbi definíció még kifejezésre juttatta a büntetőjogi és a közigazgatási jogi kapcsolódást, az új egyértelműen szűkíti a szabálysértés területét, és a védendő jogi tárgyak közül kivonja a közigazgatás működésének zavarását, illetve meghatározott szakmai szabályok megsértését.”¹ Az új Sztv. megszünteti a kormány és a helyi önkormányzatok jogellenes cselekmények szabálysértéssé nyilvánítási jogát és csak törvény hozhat létre szabálysértési tényállást. A közigazgatási jogtól való eltávolodás tükröződik a törvény által történő büntetni rendeltség és a társadalomra veszélyesség előírásával.²

Az új Sztv. a területi és személyi hatály tekintetében a territoriális elvet teszi főszabállyá, ami azt jelenti, hogy a törvényt a belföldön elkövetett szabálysértésre kell alkalmazni. A honossági elv csak járulékos elvként érvényesül, amely szerint a magyar állampolgár által külföldön elkövetett szabálysértésére az új Sztv.-t csak akkor kell alkalmazni, ha azt nemzetközi szerződés vagy törvény előírja. A személyi hatály azonban nem terjed ki a diplomáciai és a

¹ Nagy Marianna: Quo vadis Domine? Elmékedések a szabálysértések helyéről a 2012. évi szabálysértési törvény kapcsán. Jogtudományi Közlöny 2012. évi (67. évf.) 5. szám 219.

² Árva Zsuzsanna: Merre tovább, szabálysértési jog? Új Magyar Közigazgatás 2012. évi (5. évf.) 9. szám 51.

nemzetközi jog alapján büntető joghatóság alóli mentességet élvező személyekre. Az ilyen személyek szabálysértési felelősségre vonására nemzetközi szerződés az irányadó.

Az új Sztv. a szabálysértési felelősség körében deklarálja a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elveket, azonban a korábbiaktól eltérően nem tárgyalja a felelősséget kizáró okokat. Ezekre, továbbá a szándékossága és gondatlanság, a társtettes, a közvetett tettes, a felbújtó, a bűnsegéd, a hozzátartozó, a csoportos elkövetés és a nagy nyilvánosság fogalmára a Büntető Törvénykönyvről szóló törvény által meghatározottakat is alkalmazni kell.

A szankciórendszert érintő változás egyrészt az, hogy az új. Sztv. a büntetések csoportját kiegészíti a közérdekű munkával,³ másrészt pedig az, hogy a büntetések önállóan és egymás mellett is kiszabhatóak – az elzárás és a közérdekű munka együttes alkalmazását kivéve. Az intézkedések pedig önállóan, egymás vagy büntetések mellett is alkalmazhatóak. Figyelmeztetés mellett azonban csak elkobzás alkalmazható. Vagyis összességében szigorúbb szankció kiszabására van lehetősége az eljáró hatóságnak.

A veszélyeztetés kutyával szabálysértés esetén a figyelmeztetés, illetve a pénzbírság releváns szankció, így a továbbiak csak ezen joghátrányok kerülnek ismertetésre.

Az új. Sztv. értelmében figyelmeztetéssel a szabálysértési hatóság vagy a bíróság rosszállását fejezi ki és felhívja az eljárás alá vont személyt arra, hogy a jövőben tartózkodjon szabálysértés elkövetésétől. Figyelmeztetés alkalmazására akkor kerül sor, ha a szabálysértés az elkövetés körülményeire tekintettel csekély súlyú és ettől az intézkedéstől kellő visszatartó hatás várható. A pénzbírság, mint büntetési nem tekintetében is tartalmaz változásokat az új Sztv. A pénzbírság legalacsonyabb összegét ötezer forintban, legmagasabb összegét százötvenezer forintban, és szabálysértési elzárással is büntethető szabálysértések esetén háromszázezer forintban határozza meg. A pénzbírságot meg nem fizetése esetén a bíróság szabálysértési elzárásra változtatja át. Az átváltoztatás során ötezer forintként egy napi szabálysértési elzárást kell számítani. A meg nem fizetett pénzbírságnak az ötezerrel nem osztható részét nem kell figyelembe venni. Az új. Sztv. lehetővé teszi a pénzbírság közérdekű munkával történő megváltását, amelyről a szabálysértési hatóság határozatában tájékoztatja az eljárás alá vont személyt. A tájékoztatás kiterjed arra, hogy ha az eljárás alá vont személy a pénzbírságot nem fizeti meg, akkor annak helyébe milyen tartamú közérdekű munka lép, továbbá arra is, hogy állami foglalkoztatási szervnél kell jelentkeznie a közérdekű munka végrehajtása céljából. A meg nem fizetett pénzbírság helyébe ötezer forintként hat óra közérdekű munkát kell számítani. A pénzbírság végrehajthatóságának elévülési ideje az alaphatározat jogerőre emelkedésétől számított egy év.

Az új Sztv. a ne bis in idem elvet a bűncselekmények mellett más közigazgatási szankciók irányában is érvényesíti. Emellett szembetűnő újdonság figyelhető meg az időbeli hatály tekintetében is, ugyanis az új Sztv. más elv alkalmazását írja elő az anyagi és eljárási normák tekintetében. A szabálysértést az elkövetése idején hatályban lévő jogszabályok szerint kell elbírálni, míg a szabálysértési eljárást a cselekmény elbírálásakor hatályban lévő törvény eljárási szabályai szerint kell lefolytatni.⁴

A büntetőeljárás alapelvek mintájára novumként kerültek az új Sztv. rendelkezései közé a szabálysértési eljárás alapelvei. Míg a régi Sztv. az ártatlanság védelmét, illetve a bizonyítási teher elvét tartalmazta, addig az új Sztv. deklarálja továbbá, az önvádra kötelezés tilalmát, a védekezés jogát, a jogorvoslathoz való jogot, a nyelvhasználat jogát, valamint a hivatalból való eljárás elvét.

A szabálysértési eljárás alanyi körében is jelentős változások figyelhetők meg az új Sztv. kapcsán.

A szabálysértési eljárásban részt vevő személyek azok, akiknek az eljárás lefolytatása az érdekeit közvetlenül érinti, azaz az eljárás alá vont személy, a sértett és ezen személyek képviselője.⁵ Érdemi változás az új Sztv.-ben az, hogy az eljárás alá vont személy képviselője lehet az általa

3 Pallo József: Új szabálysértési törvény – változó szemlélet. Börtönügyi Szemle 2012. évi. 4. szám, 10.

4 Árva: i.m. 52.

5 Király Eszter: Szabálysértési jog. Novissima Kiadó, Budapest, 2013. 101.

vagy törvényes képviselője által írásban meghatalmazott nagykorú személy is eljárhat a szabálysértési eljárás bármely szakaszában.

A szabálysértés miatt eljáró hatóságok a fővárosi, megyei kormányhivatal járási hivatala, a rendőrség, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) vámszerve, a bíróság, a helyszíni bírság kiszabására jogosult szervek és személyek, valamint az ügyész. Fontos hangsúlyozni, hogy a szabálysértés miatt eljáró hatóságok nem azonosak a szabálysértési hatósággal. Ugyanis az általános szabálysértési hatóság a járási hivatal, speciális szabálysértési hatóságok pedig a rendőrség, illetve a NAV vámszerve.⁶

A szabálysértési eljárás egyéb alanyai: a feljelentő, a bizonyítás alanyai: a tanú és a szakértő, az eljárást segítő közreműködő alanyok pedig a tolmács és a szakfordító.⁷

Az új Sztv. az általános és feltételes illetékesség, valamint a szabálysértési hatóságok közötti hatásköri és illetékességi összeütközés szabályait a régi Sztv.-vel azonosan szabályozza. Azonban nívumként vezeti be a megelőzés elvét, azaz ha több eljárás alá vont személy van és különböző szabálysértési hatóságok illetékességi területén laknak vagy tartózkodnak, akkor az a szabálysértési hatóság jár el, amelyik az ügyben korábban intézkedett. Az eljáró hatóság illetékességéről szintén a megelőzés érvényesül abban az esetben, ha az eljárás alá vont személy vagy személyek több cselekményét egy szabálysértési eljárásban bírálják el és a cselekmények elkövetésének vagy felderítésének a helye szerint több szabálysértési hatóság is illetékes. A korábbi szabályokhoz képest szintén változás, hogy a szabálysértési hatóság és a bíróság közötti hatásköri összeütközés esetén a bíróság határozata a döntő, valamint a szabálysértési hatóság kijelöléséről hozott határozat ellen jogorvoslatnak helye nincs.

Az új Sztv. a helyszíni bírság tekintetében is átfogó változtatásokat vezet be. A törvény helyszíni intézkedés során a szabálysértés elkövetését elismerő személlyel szemben teszi lehetővé a helyszíni bírság kiszabását. A helyszíni bírság alsó összege ötezer forint, felső összege ötvenezer forint, azonban ha hat hónapon belül újabb szabálysértés elkövetésére kerül sor, akkor a kiszabható bírság összege hetvenezer forintig emelkedik. A helyszíni bírság ellen nincs helye jogorvoslatnak abban az esetben, ha az eljárás alá vont személy a helyszíni bírság kiszabását aláírásával igazoltan tudomásul veszi. Az új Sztv. lehetővé teszi a helyszíni bírságolás felülvizsgálatát. A felülvizsgálatra hivatalból és kérelemre egyaránt sor kerülhet. Amennyiben megállapításra kerül, hogy a döntés jogszabályt sért, akkor a helyszíni bírságot kiszabó szerv vagy személy döntését módosítja vagy visszavonja. Az erről hozott döntés ellen jogorvoslatnak helye nincs. A helyszíni eljárás során is lehetővé teszi a törvény a szóbeli figyelmeztetés alkalmazását abban az esetben, ha az elkövetett cselekmény oly csekély fokban veszélyes a társadalomra, hogy még a helyszíni bírság kiszabása is szükségtelen. Helyszíni bírság kiszabására az alábbi szervek jogosultak:

- a) a járási hivatal arra felhatalmazott ügyintézője (az új Sztv. különös része azonban erről nem rendelkezik),
- b) a NAV vámszerve (pl. vámszabálysértések),
- c) a hivatásos katasztrófavédelmi szerv arra felhatalmazott ügyintézője (pl. jégen tartózkodás szabályainak megsértése),
- d) a közlekedési hatóság ellenőre (az új Sztv. különös része ezt sem nevesíti),
- e) a közterület-felügyelő (pl. veszélyeztetés kutyával),
- f) a természetvédelmi őr, az önkormányzati természetvédelmi őr (pl. veszélyeztetés kutyával),
- g) az erdészeti hatóság arra felhatalmazott ügyintézője (pl. vadászati tilalom megszegése),
- h) a halászati őr (pl. halászati tilalom megszegése),
- i) mezőőr (pl. veszélyeztetés kutyával).⁸

Az erdészeti hatóság ügyintézője, a halászati és mezőőr kizárólag akkor szabhat ki helyszíni bírságot, ha a közigazgatási szerv alkalmazottja vagy önkormányzati köztisztviselő vagy közalkalmazott, vagy kormánytisztviselő.

⁶ Király: i.m. 101.

⁷ Uo. 102.

⁸ Uo. 108.

Új jogintézményként jelenik meg a helyszíni idézés lehetősége. A helyszíni bírság kiszabására jogosult szerv vagy személy a szabálysértés tetten ért elkövetőjét, ha a helyszíni bírság kiszabását nem veszi tudomásul, vagy ha a helyszíni bírság kiszabása a törvény szerint kizárt, legkésőbb öt napon belüli időpontra a helyszínen a szabálysértési hatóság elé idézheti.⁹ Ha a szabálysértési hatóság a meghallgatást követően megállapítja az eljárás alá von személy szabálysértési felelősségét, akkor büntetést szab ki, illetve intézkedést alkalmaz, ellenkező esetben megszünteti az eljárást. Amennyiben arra lehetőség van, a határozatot két órán belül írásba foglalja és közli az érintettekkel.

Fontos elemei a törvénynek a szabálysértési nyilvántartások, amelyek két részre tagozódnak, egyrészt a szabálysértést elkövetettek és a helyszíni bírságot nyilvántartására, másrészt pedig a szabálysértési eljárás hatálya alatt állók nyilvántartására.

Az új Sztv. bevezeti a szabálysértési visszaesés fogalmát. Eszerint, ha az elkövető hat hónapon belül harmadszorra megvalósítja a külön nevesített szabálysértési tényállást, akkor az eredetileg elzárással nem sújtható cselekmény miatt e büntetés is kiszabható lesz vele szemben.¹⁰

A továbbiakban kizárólag a veszélyeztetés kutyával speciális szabálysértési tényállás elemzésére helyezem a hangsúlyt.

VESZÉLYEZTETÉS KUTYÁVAL SZABÁLYSÉRTÉS

Az új Sztv. a veszélyeztetés kutyával, mint közrend elleni szabálysértés tekintetében öt elkövetési magatartást határoz meg, amelyek a következők:

- a) A kutyának a település belterületén a közterületre történő felügyelet nélküli bocsátása.

Az új. Sztv. értelmében közterület a tulajdonos személyétől, illetve a tulajdonformától függetlenül minden olyan közhasználatra szolgáló terület, amely mindenki számára korlátozás nélkül vagy azonos feltételek mellett igénybe vehető, ideértve a közterületnek közütként szolgáló és a magánterületnek a közforgalom elől el nem zárt részét is.

Az ebtartással kapcsolatos szabályokat az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény (a továbbiakban: Ávtv.), valamint a kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról szóló 41/2010. (II. 26.) kormányrendelet tartalmazza. Ezen jogszabályok kimondják, hogy állatokat úgy kell tartani, hogy ne veszélyeztethessék más állatok, illetve az ember biztonságát. Belterület közterületén – kivéve az ebek futtatására kijelölt területet – ebet csak pórázon lehet vezetni. Közterületen ebet csak olyan személy vezethet, aki az eb irányítására, kezelésére és féken tartására képes. Közterületen az eb tulajdonosának biztosítania kell, hogy az eb sem más állatot, sem embert harapásával ne veszélyeztethessen. Ezen előírások végrehajtása érdekében szájkosarat használni kizárólag az egyed jellemzően agresszív magatartásának ismerete esetén kell.

- b) A kutya kóborolni hagyása.

- c) A kutya természeti és védett természeti területen vagy vadászterületen póráz nélküli elengedése vagy kóborolni hagyása, a vadászkutya és a triflakereső kutya kivételével. Itt véleményem szerint fontos tisztázni, hogy mi a különbség a természeti és védett természeti, illetve vadászterület között.

Természetvédelmi területnek minősül valamennyi olyan földterület, amelyet elsősorban természetközeli állapotok jellemeznek.¹¹ Természetközeli állapot alatt azt az élőhelyet, tájat, életközösséget értjük, amelynek kialakulására az ember csekély mértékben hatott (természeteshez hasonlító körülményeket teremtve), de a benne lejátszódó folyamatokat többségükben az önszabályozás jellemzi, de közvetlen emberi beavatkozás nélkül is fennmaradnak.¹²

⁹ Pállo: i.m. 11-12.

¹⁰ Pállo: i.m. 11.

¹¹ Anita Paulovics: Problematical aspects of legal regulations concerning animal protection. Bóbor Kiadó, Miskolc, 2003. 21.

¹² Anita Paulovics: i.m. 155.

Védett természeti területnek minősül a védetté vagy fokozottan védetté nyilvánított (kiemelt természetvédelmi oltalomban részesülő) földterület.¹³

Vadászterületnek minősül hasznosítási formájától függetlenül az a földterület valamint vízfelület, amelynek kiterjedése a háromezer hektárt eléri és a szemközti határvonalainak távolsága legalább háromezer méter, továbbá ahol a vad a szükséges táplálékot megtalálja, természetes szaporodási feltételei, valamint természetes mozgásigénye, búvóhelye, nyugalma adott.¹⁴

- d) A kutya élelmiszer-elárúsító üzletbe, közfürdő területére vagy játszótérre beengedése, illetve bevitele a vakvezető és mozgáskorlátozottakat segítő kutya kivételével.
- e) A veszélyes eb nem zárt helyen történő tartása.
- f) A ház (lakás) bejáratán a veszélyes ebre utaló megfelelő figyelmeztető tábla el nem helyezése.

Az e) és f) pontokban tekintetében fontosnak tartom kiemelni azt, hogy az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) kormányrendelet a harapós kutya fordulatot használta, míg a jelenleg hatályos szabályozásban a veszélyes eb kifejezés szerepel. A veszélyes eb fordulat jogszabályba iktatása feloldotta a harapós kutya kifejezés értelmezi problémáját. A veszélyes ebekről az Ávtv. mellett a kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról szóló kormányrendelet rendelkezik, amelyek értelmében veszélyes eb az állatvédelmi hatóság által egyedileg veszélyesnek minősített eb.¹⁵ Azonban a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvénybe ütköző veszélyes eb tartásával kapcsolatos kötelezettség megszegése vétségét követi el az, aki a veszélyes ebet engedély nélkül tartja, vagy a tartásra vonatkozó jogszabályban előírt biztonsági előírást megszegi.¹⁶

A régi Sztv. tartalmazott egy további elkövetési magatartást is: a kutyaharapásból eredő könnyű testi sértés okozását. Ezen elkövetési magatartás esetén feltétel volt, hogy a sérülés az ebtartási szabályok megszegésével okozati összefüggésben keletkezzen.¹⁷ Ezen elkövetési magatartás azonban az új. Sztv. rendelkezései között már nem lelhető felel. Ha a kutyaharapás nyolc napon túl gyógyuló sérülést okoz, akkor az eb gazdáját vagy azt, akire a kutyát rábízták, súlyos testi sértés miatt kell felelősségre vonni.

A szabálysértés elkövetője az, akinek felügyelete alatt áll a kutya. Ez a személy a kutya tulajdonosán kívül lehet a kutyát birtokában tartó személy is. A szabálysértés elkövetője helyszíni bírsággal sújtható, amelynek kiszabására a közterület-felügyelő, a természetvédelmi őr, az önkormányzati természetvédelmi őr és a mezőőr jogosult.

A szabálysértés elkövetési tárgya a kutya. Abból adódóan, hogy a szabálysértés fogalmi eleme a cselekmény, azaz az akaratlagos, hatóképes emberi magatartás, az következik, hogy a szabálysértést csak természetes személy valósíthatja meg. Állat kizárólag eszközként használható a szabálysértés elkövetéséhez.¹⁸

Az elmúlt időszakban nagy vitákat váltott ki ebtartói körökben az új Sztv. egy módosítástervezete, amely úgy rendelkezett, hogy „aki a felügyelete alatt álló kutyát úgy engedi közterületre, hogy a kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról szóló kormányrendeletben meghatározott kötelezettségeit nem tartja be” szabálysértést követ el. Ezen rendelkezés a törvény „aki a felügyelete alatt álló kutyát a település belterületén felügyelet nélkül bocsátja közterületre vagy kóborolni hagyja szabálysértést követ el” szabályának helyébe lépett volna. A módosítás indokolása az, hogy „A kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról szóló kormányrendelet szerint kutyát belterület közterületén csak pórázon lehet vezetni. Ezzel összhangban indokolt, hogy a tényállás is ennek megfelelő rendelkezést határozzon meg, különös tekintettel arra, hogy a felügyelet nélküli közterületre történő bocsátás

¹³ Uo. 21.

¹⁴ Uo. 175.

¹⁵ A veszélyes ebekről és a veszélyessé minősítésről lásd: Jámbor Adrienn: A „veszélyes eb” fogalmának változásai (a magyar jogban). *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium – Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai* 12, 2013, 135-155.

¹⁶ Rózsás Eszter – Cserép Attila – Fábiny Adrián: Szabálysértés kommentár. *Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2011.* 288.

¹⁷ Uo. 287.

¹⁸ Király: i.m. 28.

értelmezési problémát jelentett.”¹⁹ A tervezett előírás azonban a végleges módosítástervezetbe nem került feltüntetésre. A hatályos szabálysértési törvény a közterületen felügyelet nélkül történő kutyasétáltatást, illetve a kóborolni hagyást, továbbá a természeti és védett természeti területen, vagy vadászterületen történő póráz nélküli kutyasétáltatást és a közforgalmú közlekedési eszközön prózás és szájkosár nélküli szállítást minősíti szabálysértésnek. Ugyanakkor a kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról szóló kormányrendelet rögzíti, hogy belterület közterületén – kivéve az ebek futtatására kijelölt területet – ebet csak pórázon lehet vezetni. Vagyis a pórázkötelezettség már évek óta jogszabályban előírt kötelezettség. Véleményem szerint a módosításnak a bírság kiszabása tekintetében lett volna jelentősége. Ha a szabálysértési törvénybe bekerülne a tervezett rendelkezés, akkor a közterület-felügyelet törvény erejénél fogva szabálysértési bírság kiszabására lenne jogosult. Jelen helyzetben azonban erre nem jogosult. Ha az önkormányzat illetékességi területén helyi önkormányzati rendeletben szabályozza az állattartás rendjét és abban rögzíti a tervezetben megjelenő előírást és azt, hogy a rendeletben foglalt szabályok megsértése esetén közigazgatási bírság kiszabásának van helye, akkor a közterület-felügyelet is közigazgatási bírsággal sújthatja a póráz nélkül ebet sétáltató gazdát. Jelen helyzetben a probléma véleményem szerint az, hogy ha az önkormányzat nem szabályozza illetékességi területén az állattartást, a kormányrendelet alapján nem lehet szankcionálni a póráz nélkül kutyát sétáltató eb tartót, hiszen a közigazgatási hatósági eljárás általános szabályairól szóló törvény (a továbbiakban: Ket.) csak akkor teszi lehetővé közigazgatási bírság kiszabását, ha azt jogszabály előírja. Márpedig a kormányrendelet a szabályok megszegése esetére szankciókról nem rendelkezik. Az Ávtv. értelmében azzal szemben, aki az állatok védelmére és kíméletére vonatkozó jogszabály előírását megsérti, az állatvédelmi hatóság (esetünkben a jegyző, illetve a járási állat-egészségügyi hivatal) állatvédelmi bírságot szabhat ki. Az állatvédelmi bírság kiszabására vonatkozó részletszabályokat kormányrendelet állapítja meg, amely jogszabály azonban nem rendel szankcionálni a póráz nélküli kutyasétáltatást. Ezek alapján összességében megállapítható, hogy jelen helyzetben a szankcióalkalmazás szempontjából – nem csak az eb póráz nélküli sétáltatása esetén, hanem a kormányrendeletben és az Ávtv.-ben foglalt egyéb előírások tekintetében is – aggályos helyzet áll fenn, ami mindenképpen orvoslásra szorul. Álláspontom szerint a leghatékonyabb megoldás az lenne, ha az állatvédelmi törvénybe és a kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról szóló kormányrendeletbe is bekerülne az a rendelkezés, hogy „az ezen jogszabályban foglalt rendelkezések megsértése esetén közigazgatási bírság kiszabásának is helye van”. Véleményem szerint e rendelkezés beiktatásával orvosolható a jelenleg fennálló, azaz „van szabály, de nincs hatékony szankció” probléma.

19 A szabálysértési törvény módosítástervezete.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Az új Sztv. indokolásában a jogalkotó kifejtette, hogy az új Sztv. megalkotásának célja egy olyan új szabálysértési eljárási rendszer kiépítése, amely hatékony, és gyors eljárási lehetőségeket biztosít az egyes szabálysértési hatóságok számára. A hatékony és gyors eljárás mellett további cél egy költséghatékony eljárási rendszer felépítése, melyben a szabálysértés elkövetőjének már nem fűződik érdeke az eljárási cselekmények indokolatlan elhúzásához. Azonban annak vizsgálata, hogy a jogalkotó által kitűzött célok megvalósulnak-e a gyakorlatban, csak a későbbiekben lehetséges.

Summary

Changing of the minor offences act concerning the fact of endangering with dogs

A complete amendment of Act II of 2012 on minor offences introduced important changes in the field of minor offences. In my study I would like to present animal protection and animal keeping concerning these changes. Here I'm reviewing the procedure of minor offences and analysing the fact of endangering with dogs. In my study I'm using a complex method in which apply normative and critical methods alternatively. I wish to highlight the deficiencies of the act and the possible tendencies of the future legislations in need of amending.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Anita Paulovics: *Problematical aspects of legal regulations concerning animal protection*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003.
2. Árva Zsuzsanna: *Merre tovább, szabálysértési jog?* Új Magyar Közigazgatás 2012. évi (5. évf.) 9. szám.
3. Jámbor Adrienn: *A „veszélyes eb” fogalmának változásai (a magyar jogban)*. Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium – Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai 12, 2013.
4. Király Eszter: *Szabálysértési jog*. Novissima Kiadó, Budapest, 2013.
5. Nagy Marianna: *Quo vadis Domine? Elmélekedések a szabálysértések helyéről a 2012. évi szabálysértési törvény kapcsán*. Jogtudományi Közlöny 2012. évi (67. évf.) 5. szám.
6. Pallo József: *Új szabálysértési törvény – változó szemlélet*. Börtönügyi Szemle 2012. évi. 4. szám.
7. Rózsás Eszter – Cserép Attila – Fábrián Adrián: *Szabálysértés kommentár*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2011.

FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK

1. 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről
2. 2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól
3. 1999. évi LXIX. törvény a szabálysértésekről
4. 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről
5. 41/2010. (II. 26.) kormányrendelet a kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról
6. 218/1999. (XII. 28.) kormányrendelet az egyes szabálysértésekről

I. Bevezető gondolatok – a kutatási téma rövid bemutatása

A rövid tanulmány a bűnüldözési célú adatkezelés jelenlegi jogi keretrendszerének értékelését tűzte ki célul, magába foglalva néhány, a hatékonyság növelését elősegítő alternatívát, esetleges megoldási javaslatot is. A választott téma vizsgálata előtt, azonban indokolt néhány gondolatban azt a komplex kutatást, illetve kutatási területet is bemutatni, amelynek jelen tanulmány is a részét képezi.

A kutatás, amely „*A bűnüldözési célú adatkezelés lehetőségei és korlátai az Európai Unióban*” címet viseli, 2013 novemberében vette kezdetét.² A vizsgálat megkezdésekor alaphipotézisként szolgált az a megállapítás, amely szerint a határokon átnyúló bűnözés visszaszorításában, a „szabadság, biztonság és jog európai térségének” megteremtésében kulcsfontosságú szereppel bír a tagállamok közötti hatékony információáramlás megteremtése, amelynek egyik eszközéül a releváns bűnüldözési információkat tartalmazó és kezelő adatbázisok, valamint információszolgáltatást szolgálhatnak. Ezt az előfeltevést alapul véve – az empirikus elemeket is magába foglaló – kutatás nem pusztán a már meglévő és ténylegesen működő adatbázisok, illetve információszolgáltatást biztosító rendszerek elemző vizsgálatát tűzte ki célul, hanem ezen túllépve, igyekszik felmérni a jelenlegi rendszerben rejlő esetleges nehézségeket, hiányosságokat, továbbá fejlesztési alternatívát kínálni a jövőbeli uniós jogalkotás számára.

A vizsgálat a fejlesztési javaslatokat meghaladóan kiterjed egy egységes központi európai bűnügyi nyilvántartás létrehozására vonatkozó igény felmérésére és annak létjogosultságának elemzésére is, amely azonban egyáltalán nem tekinthető új keletű gondolatnak az Európai Unióban. A kialakításra vonatkozó szándék magyarázatául szolgál, hogy például támogatásukkal a bűnüldözés és a tagállamok közötti együttműködés feltehetően hatékonyabb és produktívabb lehet.³ A centralizálás mellett természetesen további kérdésként merülhet fel a különböző

1 Dr. Jánosi Andrea PhD, egyetemi tanársegéd. Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete, Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Intézeti Tanszék.

2 „A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretében valósult meg”. (Magyary Zoltán Posztdoktori Ösztöndíj a Konvergencia Régiókban.)

3 STEFANOU, Constantin – XANTHAKI, Helen: Introduction: How did the idea of a European Criminal Record come about? In: STEFANOU, Constantin – XANTHAKI, Helen (szerk.): *Towards a European Criminal Record*. Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, 2008. 1-23. o. 23. o.

A kutatások között meg kell említeni például az ún. Falcone-programot, amely a szervezett bűnözés kapcsán vizsgálta egy központi európai bűnügyi nyilvántartás létrehozásának lehetőségét.

(Lásd részletesen: 98/245/JHA: Joint Action of 19 March 1998 adopted by the Council, on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union, establishing a programme of exchanges, training and cooperation for persons responsible for action to combat organised crime (Falcone programme) OJ L 99, 31.3.1998, p. 8–12
HORVÁTH, Katalin: A Falcone-program és az európai bűnügyi nyilvántartás. In: *Magyar jog*. 2005. (52. évf.) 8. sz. 470-478. o. 470. o.

STEFANOU, Constantin – XANTHAKI, Helen: 'The Use of Criminal Records as a Means of Preventing Organised Crime in the Areas of Money-laundering and Public Procurement: the EU Approach'. European Commission FALCONE Study. Ref.No. 1999/FAL/197, IALS, 1999.

Egy másik, 2002-ben publikált, az Európai Bizottság társfinanszírozásával megvalósuló kutatás a nyilvántartás megvalósíthatóságának jogi, politikai, intézményi és gyakorlati lehetőségeit vizsgálta, amelynek eredményeit komplex javaslatba is foglalta.

(Lásd részletesen: VERMEULEN, Gert – VANDER BEKEN, Tom – DE BUSSER, Els – DORMAELS, Arne: *Blueprint for an EU Criminal Records Database*. Maklu, Antwerp-Apeldoorn, 2002.)

adatbázisok interoperabilitásának,⁴ átjárhatóságának, illetve az adatbázisok tényleges kommunikációjának a tanulmányozása is.

Ahhoz azonban, hogy a meglévő rendszer működése bármilyen mértékű és formájú, akár negatív, akár pozitív tartalmú kritika tárgyát képezhesse, elengedhetetlennek minősült a jelenleg hatályos uniós jogi háttér/keretrendszer alapos feltérképezése. Így került sor az adott kérdéskört szabályozó uniós jogi normák áttekintésére, illetve ezt alapul véve egy helyzetjelentés elkészítésére.

Az információszolgáltatás struktúráját érintő kutatás a következő irányvonal mentén zajlott:

- (1) A tagállamok illetékes hatóságai közötti információszolgáltatás/információcsere, amely irányulhat a tagállamok bünyügyi nyilvántartásaiban rögzített adatokra (lásd: büntetőítéletekre vonatkozó információcsere), illetve a tagállamok bűnüldöző hatóságai között is megvalósulhat.
- (2) A különböző bűnüldözési relevanciájú, uniós szintű adatbázisok rendszere.

Megjegyzendő, hogy jelen tanulmánynak nem célja a jogi keretrendszer részét képező uniós normák tételes felsorakoztatása, s azok részletes ismertetése, pusztán a vizsgálat alapján tett megállapítások és következtetések felvázolása.

II. A határokon átnyúló, bűnüldözési célú információcsere általános keretrendszere

A bűnüldözési információk határokon átnyúló cseréjére vonatkozó jogi keretrendszer egy összefüggő és rendkívül komplex képet mutat. Ennek meghatározásához elsőként az Európai Unió bel- és igazságügyi területen általános célkitűzéseit tartalmazó, többéves cselekvési programjait indokolt görcső alá venni.

II.1. Az információcserét érintő törekvések a Hágai és a Stockholmi Program tükrében

Az információcsere javítására irányuló törekvés, amely egyben a biztonság megerősítésére vonatkozó célkitűzés megvalósításának eszközeként is értékelhető, a *Hágai Programban* (2004-2009) már egyértelműen tetten érhető. A dokumentum a bűnüldözési célú információk határokon átnyúló cseréje vonatkozásában a középpontba helyezi a hozzáférhetőség elvének érvényesülését, megteremtve ezzel a lehetőséget arra, hogy „amennyiben egy bűnüldözési tisztviselőnek az egyik tagállamban feladatainak végrehajtásához információra van szüksége, megkaphatja azt egy másik tagállamból, és a másik tagállam azon bűnüldözési ügynöksége, amelynek a szóban forgó információ birtokában van, a kérvényezett célra rendelkezésre fogja azt bocsátani, figyelembe véve az adott államban zajló vizsgálatok követelményeit.”⁵ A Program keretében az Európai Tanács egyben felkérte a Bizottságot arra is, hogy készítse el a hozzáférhetőség elvének tényleges, gyakorlati érvényesülésére vonatkozó javaslatát, továbbá hangsúlyozta az új technológiák nyújtotta lehetőségek hatékony kihasználásának,⁶ továbbá az adatvédelem és a biztonság célkitűzése közötti összhang megteremtésének kiemelt szerepét.⁷ Mindezen célokra tekintettel a Bizottság tételesen meghatározta mindazokat az intézkedéseket, amelyek a programban megjelölt prioritások

4 Az interoperabilitás kérdésének vizsgálatát lásd részletesen: DE HERT, Paul – GUTWIRTH, Serge: Interoperability of police databases within the EU: an accountable political choice? *International Review of Law Computers & Technology*, Volume 20, Nos 1&2, March–July 2006. 21–35. o.

Lásd: <http://www.vub.ac.be/LSTS/pub/Dehert/041.pdf> (Letöltés dátuma: 2013. december 21.)

5 Hágai Program: a Szabadság, A Biztonság és a Jog Érvényesülésének Erősítése az Európai Unióban. HL C 53., 2005.3.3., 1–14. o. 2.1. Az információcsere javítása.

6 U.o.

7 A Bizottság Közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek. A Hágai Program: Tíz prioritás a következő öt évre. Partnerség Európának a szabadság, biztonság és jog területén való megújulásáért. COM (2005) 184 végleges. (Továbbiakban: A Hágai Program: Tíz prioritás a következő öt évre.)

eléréséhez szükségesek, így többek között a bűnüldöző szervek és igazságügyi hatóságok közötti információcsere, továbbá a büntetőítéletekre vonatkozó információknak az állampolgárság szerinti tagállamnak való átadása relációjában is.⁸ A felkérésnek megfelelően, a Bizottság a hozzáférés elvén alapuló információszerzés vonatkozásában tett javaslatában⁹ pontosan megjelölte azokat a tényezőket, amelyek akadályát képezhetik annak, hogy a bűnüldözési célú információk uniós-szerte általánosan elérhetőek és hozzáférhetőek legyenek. Ilyen korlátként értékelhető többek között az is, hogy az információcsere rendszerint nemzeti egységek, illetve központi kapcsolattartók közbeiktatásával történik, az eljárás nem formalizált (ettől eltérést a Svéd Kezdeményezésen¹⁰ alapuló információcsere mutat), etc.¹¹ A Bizottság javaslatában rendkívül egyértelmű iránymutatást adott a hozzáférés elvének meghatározására. Rendelkezései arra kötelezték a tagállamokat, hogy a bűnüldözéssel kapcsolatos információkat más tagállamok egyenértékű hatáskörrel rendelkező hatóságaival megosszák, ha az bűnüldözési tevékenység folytatásához, illetve az Europol vonatkozásában, a tevékenységének ellátásához szükséges.¹² Megjegyzendő, hogy a javaslat a büntetőeljárás vádemelést megelőző szakaszára vonatkozó információszolgáltatás körét kívánta rendezni.¹³

A Stockholmi Programban (2010-2014) habár az Európai Tanács továbbra is egyértelműen állást foglalt a hozzáférhetőség elvének érvényesítése mellett, ugyanakkor felhívta a figyelmet arra is, hogy „*koherenciára és konszolidációra van szükség az információkezelés és -csere fejlesztése során*”. Ennek elérése érdekében „*egy szilárd adatvédelmi rendszert tartalmazó, az uniós belső biztonság terén alkalmazandó információkezelési stratégia*” végrehajtását ösztönözte, továbbá felkérte a Bizottságot arra, hogy vizsgálja meg egy európai információcsere-modell kialakításának szükségességét, valamint azt, hogy a jelenlegi eszközök egyáltalán alkalmasak-e az információkezelési stratégia céljainak elérésére.¹⁴ A büntetőítéletekre vonatkozó információ tekintetében az Európai Tanács egyrészt a tagállamokat az Európai Bűnügyi Nyilvántartási Információs Rendszert (ECRIS) alkalmazására ösztönözte, másrészt a Bizottságot arra, hogy mérje fel, milyen szerepet tölthet be a bűncselekmények megelőzésében a bűnügyi nyilvántartások összekapcsolása, illetve tegyen javaslatot egy, a tagállamok bíróságai által elítélt harmadik országbeli állampolgárok jegyzékének kidolgozására. Az Európai Tanács a nagyszabású informatikai rendszerek létrehozására és működtetése mellett a személyes adatok védelmére is nagy hangsúlyt fektetett. Ennek keretében három feladat kapott prioritást. Egyrészt az Európai Rendőrségi Nyilvántartási Indexrendszer (EPRIS) szükségességének vizsgálata,¹⁵ másrészt annak elemzése, hogy az egzisztáló adatbázisok bűnüldözési célú alkalmazásának fokozása miként érhető el a szigorú adatvédelmi szabályok mellett, harmadrészt, hogy melyek az utazó erőszakos bűnözőket érintő adatcsere alternatívái.¹⁶ Az

8 A Hágai Program: Tíz prioritás a következő öt évre. A biztonság megerősítése kapcsán a bűnüldöző hatóságok közötti információcserehez kapcsolódóan az intézkedések listáját lásd részletesen: 3.1. A bűnüldöző szervek és igazságügyi hatóságok közötti információcsere az adatvédelem és biztonság közötti megfelelő egyensúly megteremtése mellett. A jog érvényesülésének erősítése kapcsán a büntetőítéletekre vonatkozó információcsereét lásd: 4.1. A kölcsönös bizalom kialakítása.

9 Javaslat a Tanács kerethatározata a hozzáférhetőség elve alapján történő információcsereéről. COM (2005) 0490 végleges. (Továbbiakban: COM (2005) 0490 végleges.)

10 A Svéd Kezdeményezésről lásd részletesebben: III.1. A bűnüldöző hatóságok közötti információcsere alternatívái. című alfejezetet.

11 COM (2005) 0490 végleges. Általános összefüggések.

12 COM (2005) 0490 végleges. 3. A javaslat jogi elemei.

13 COM (2005) 0490 végleges. Javaslat. 2. cikk (1) bekezdés

14 Stockholmi Program. 4.2.2. Az információáramlás kezelése.

15 Az EPRIS-ről lásd részletesen: FOCANT, Jeanine – KAZLAUSKAITE, Giedre – DE WEVER, Wilfried – LOMBAERTS, Marc – Meulemans, Tim – VERMEULEN, Gert – EECHAUDT, Vincent – DE BONDT, Wendy: Study on possible ways to enhance efficiency in the exchange of police records between the Member States by setting up a European Police Records Index System. EPRIS. European Commission, 2012.

16 Stockholmi Program. 4.2.3. A szükséges technológiai eszközök mozgósítása

Európai Tanács álláspontja szerint a bűnözés elleni küzdelem egyik lényegi eleme a szisztematikus információcsere,¹⁷ amelyben minden kétséget kizáróan az Európának kell központi szerepet betöltenie.¹⁸ A hatékonyabb bűnüldözés érdekében vizsgálandóak továbbá a határőrizeti és az és egyéb bűnüldöző hatóságok közötti információcsere lehetőségei is.¹⁹

II.2. Az európai információcsere modell

A Bizottság 2010-ben elkészített közleményében tételesen felsorolta és ismertette mindazokat az uniós jogi instrumentumokat, amelyek „a személyes adatok bűnüldözési és migrációkezelési célból való gyűjtését, tárolását, illetve határokon átnyúló cseréjét”²⁰ rendezik. Ezek vonatkozásában tett általános megállapításai szerint a meglévő eszközök – néhány kivételtől eltekintve – decentralizált struktúrán alapulnak, jellemzően csak egy meghatározott célt szolgálnak, míg a funkciók és a felhasznált személyes adatok köre tekintetében gyakran átfedések mutatkoznak, addig a hozzáférésre jogosult hatóságok köre, az adatmegőrzésre vonatkozó szabályok, illetve a felülvizsgálati mechanizmusok között eltérések vannak.²¹

Az Európai Tanácsnak a Stockholmi Programba foglalt felhívása alapján a Bizottság 2012 decemberében elkészítette az európai információcsere-modell szükségességére vonatkozó vizsgálatát, illetve ez alapján közleményt adott ki. A dokumentum általános megállapítása, hogy egyrészt „nincs szükség új, uniós szintű bűnüldözési adatbázisra vagy információcserét szolgáló eszközre”, másrészt javaslatokat fogalmazott meg arra vonatkozóan, hogy „javítsák a meglévő eszközök végrehajtását”, „korszerűsítsék az igénybe vett kommunikációs csatornákat” a „kiváló adatminőség, -biztonság és -védelem garانتálása” mellett.²² Az Európai Parlament állásfoglalásra vonatkozó indítványában megjegyzi, hogy túl sokrétű azon eszközök köre, amely a bűnüldözési célú információk cseréjét lehetővé teszi. Ez ugyanis azt a problémát rejti magában, hogy a meglévő eszközök használata nem kellő mértékben hatékony. Emellett pedig azt is eredményezi, hogy a vonatkozó adatvédelmi rendelkezések is tisztázatlanok.²³ Az európai adatvédelmi biztos véleményében támogatta a Bizottság azon megállapítását, miszerint nem indokolt további uniós szintű adatbázis létrehozása, ugyanakkor arra ösztönözte, hogy a meglévő, adatvédelemmel kapcsolatos nehézségeket, problémákat gyűjtse össze és próbáljon azokra a jelenlegi jogi keretek között megoldást találni.²⁴

III. A bűnüldözési célú információcsere eszközrendszere

III.1. A bűnüldöző hatóságok közötti információcsere alternatívái

A tagállamok bűnüldöző hatóságai közötti információcsere vonatkozásában elengedhetetlen megemlíteni az ún. *Svéd Kezdeményezést*,²⁵ amelynek hatálya alapvetően a nyomozás lefolytatása vagy bűnüldözési operatív műveletek végrehajtása céljából a már létező

17 Stockholmi Program. 4.4.1. A súlyos bűncselekmények és a szervezett bűnözés elleni küzdelem.

18 Stockholmi Program. 4.3.1. Eredményesebb európai bűnüldözési együttműködés.

19 Stockholmi Program. 5.1. A külső határok integrált igazgatása.

20 A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térségben folytatott információkezelés áttekintése. COM (2010) 0385 végleges. (Továbbiakban: COM (2010) 0385 végleges.) 1. Bevezetés.

21 COM (2010) 0385 végleges. A működő, és a végrehajtási vagy mérlegelési szakaszban eszközök elemzése.

22 A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak az EU-n belüli bűnüldözési együttműködés erősítése: az európai információcsere-modell. (EIXM). COM (2012) 0735 végleges. (Továbbiakban: COM (2012) 0735 végleges.) 1. Bevezetés.

23 Európai Parlament. Állásfoglalásra vonatkozó indítvány. A határokon átnyúló bűnüldözési együttműködés megerősítése az EU-ban: a prúmi határozat és az európai információcsere-modell (EIXM) végrehajtása (2013/2586 (RSP)) 2013.10.01.

24 Az európai adatvédelmi biztos véleményének összefoglalója „Az EU-n belüli bűnüldözési együttműködés erősítése: az európai információcsere-modell (EIXM)” című, az Európai Parlamenthez és a Tanácshoz intézett bizottsági közleményről. HL C 32., 2014.2.4., 15–16. o.

25A Tanács 2006/960/IB kerethatározata az Európai Unió tagállamainak bűnüldöző hatóságai közötti, információ és bűnüldözési operatív információ cseréjének leegyszerűsítéséről. HL L 386., 2006.12.29., 89–100. o. (Továbbiakban: A Tanács 2006/960/IB kerethatározata.)

információra, továbbá bűnüldözési operatív információ cseréjére terjed ki,²⁶ ugyanakkor nem teremt kötelezettséget a tagállamok számára arra vonatkozóan, hogy igazságügyi hatóságok előtt bizonyítékként felhasználható információt és bűnüldözési operatív információt szolgáltatassanak, vagy éppen azokat kényszerítő intézkedés útján szerezzék be. Abban az esetben pedig, ha valamely tagállam az így beszerzett információt bizonyítékként kívánja felhasználni, úgy az azt szolgáltató tagállam beleegyezését kell kérnie.²⁷ A kerethatározat rendelkezései értelmében információnak és bűnüldözési operatív információnak minősül egyrészt bármilyen információ, amely a bűnüldöző hatóságoknál rendelkezésre áll, másrészt pedig azok, amelyek bár közigazgatási vagy magánszerveknél állnak rendelkezésre, azonban kényszerítő intézkedések megtétele nélkül is megszerezhetőek.²⁸ Érdemes megjegyezni azt is, hogy e kerethatározat információcserét rendező szakaszai felváltják a Schengeni Végrehajtási Egyezmény vonatkozó rendelkezéseit.²⁹ Így például már a kért információ rendelkezésre bocsátására konkrét határidőket szab,³⁰ emellett pedig pusztán szűk körre korlátozza az információ esetleges visszatartásának indokait.³¹ A kerethatározat alapján megvalósuló információcsere az ún. egyenlő hozzáférés elvén alapul, amely értelmében az információszolgáltatás csak olyan kritériumokhoz köthető, amelyek nem szigorúbbak a nemzeti szinten alkalmazandó feltételeknél.³²

A *Prümi Egyezmény*, azaz a Belga Királyság, a Németországi Szövetségi Köztársaság, a Spanyol Királyság, a Francia Köztársaság, a Luxemburgi Nagyhercegség, a Holland Királyság és az Osztrák Köztársaság között létrejött, különösen a terrorizmus, a határokon átnyúló bűnözés, valamint az illegális migráció elleni küzdelemre irányuló, határokon átnyúló együttműködés megerősítéséről szóló szerződés,³³ amely 2008-ban 15 tagállam kezdeményezésére³⁴ immár az Európai Unió joganyagába is átültetésre került.³⁵ A kerethatározat lehetővé teszi a DNS-profilok, daktiloszkópiái adatok és gépjármű-nyilvántartási adatok továbbítását, a határon átnyúló dimenzióval rendelkező nagyszabású eseményekkel kapcsolatos adatok átadását, valamint terrorcselekmények megelőzése érdekében folytatott információcserét.³⁶ Az ez alapján megvalósuló adatcsere mechanizmusának alapja, hogy a tagállamok hozzáférést biztosítanak

26 A Tanács 2006/960/IB kerethatározata. 1. cikk (1) bekezdés

27 A Tanács 2006/960/IB kerethatározata. 1. cikk (4)-(5) bekezdések

28 A Tanács 2006/960/IB kerethatározata. 2. cikk

29 A Tanács 2006/960/IB kerethatározata. 12. cikk (1) bekezdés

V.o.: MITSILEGAS, Valsamis: *EU Criminal Law, Modern Studies in European Law*. Oxford and Portland, Oregon, 2009. 252. o.

30 A Tanács 2006/960/IB kerethatározata. 4. cikk

31 A Tanács 2006/960/IB kerethatározata. 10. cikk

32 Lásd: COM (2012) 0735 végleges.

33 Lásd például: BALZACQ, Thierry – BIGO, Didier – CARRERA, Sergio – GUILD, Elspeth: *Security and the Two-Level Game: The Treaty of Prüm, the EU and the Management of Threats*. Centre for European Policy Studies. CEPS Working Documents. No. 234, January 2006. 15. o.

Lásd: <http://www.ceps.be/book/security-and-two-level-game-treaty-pr%C3%BCm-eu-and-management-threats> (Letöltés dátuma: 2014. március 11.)

BALZACQ, Thierry: *The Treaty of Prüm and the principle of loyalty (Art. 10 EC)*. Briefing Paper. European Parliament. Directorate-General Internal Policies Policy. Unit C. Citizens' Rights And Constitutional Affairs January 2006.

Lásd: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/Join/2006/378269/IPOL-LIBE_NT\(2006\)378269_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/Join/2006/378269/IPOL-LIBE_NT(2006)378269_EN.pdf) (Letöltés dátuma: 2014. január 08.)

34 A Belga Királyság, a Bolgár Köztársaság, a Németországi Szövetségi Köztársaság, a Spanyol Királyság, a Francia Köztársaság, a Luxemburgi Nagyhercegség, a Holland Királyság, az Osztrák Köztársaság, a Szlovén Köztársaság, a Szlovák Köztársaság, az Olasz Köztársaság, a Finn Köztársaság, a Portugál Köztársaság, Románia és a Svéd Királyság kezdeményezése a Tanács határozata a különösen a terrorizmus és a határokon átnyúló bűnözés elleni küzdelemre irányuló, határokon átnyúló együttműködés megerősítéséről elfogadása tekintetében. HL C 71., 2007.3.28., 35—45. o.

35 A Tanács 2008/615/IB határozata (2008. június 23.) a különösen a terrorizmus és a határokon átnyúló bűnözés elleni küzdelemre irányuló, határokon átnyúló együttműködés megerősítéséről. HL L 210, 06/08/2008 o. 0001 – 0011 (Továbbiakban: A Tanács 2008/615/IB határozata.)

36 A Tanács 2008/615/IB határozata. 1. cikk

egymás DNS-elemzési állományaihoz, daktiloszkópai azonosítási rendszereihez, valamint gépjármű-nyilvántartási adataihoz.³⁷

A prűmi-határozat rendelkezéseinek átültetéséről 2012-ben a Bizottság értékelő jelentést készített, amelyben a végrehajtás jelentős késedelméről adott számot. Így például 2012. október 31-ig a rendszert összesen 13 tagállam alkalmazta, illetve „14 tagállam állt készen arra, hogy automatizált ujjenyomat-azonosító rendszerét (AFIS) a többi tagállam adatkeresésre használja”.³⁸ A végrehajtás elmaradását a Bizottság alapvetően azzal magyarázta, hogy nemzeti szinten nem kapott kellő hangsúlyt az akadályok leküzdésére vonatkozó szándék. Ugyanakkor felhívta a figyelmet arra is, hogy a prűmi-határozat a harmadik pilléres eszközként került elfogadásra, így immár ezzel kapcsolatban is 2014. december 1-jétől a Bizottság élhet a kötelezettségzegési eljárás indításának lehetőségével.³⁹

III.2. Büntetőítéletekre vonatkozó információcsere

A büntetőítéletekre vonatkozó információk cseréje eszközöként egyrészt az *Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló egyezményt* kell megemlíteni.⁴⁰ Az egyezmény a klasszikus értelemben vett jogsegély intézményén túl, lehetővé teszi a tagállamok között az ún. megkeresés nélküli információcserét is, amely olyan bűncselekmények és meghatározott szabálysértések vonatkozásában merülhet fel, amelyek vonatkozásában a szankcionálás, illetve a felelősségre vonás az információt átvevő hatóság illetékességi körébe tartozik.⁴¹

Az egyezmény hatályba lépését követően egy további, jellemzően harmadik pilléres jogi instrumentum, a *bűnügyi nyilvántartásban szereplő információk cseréjéről szóló határozat* került elfogadásra.⁴² Ez a határozat alapvetően az ítéletekkel kapcsolatos információk továbbításának már meglévő mechanizmusait kívánta kiegészíteni, s nem pedig helyettesíteni azokat.⁴³ A büntetőítéletekre vonatkozó információszolgáltatás fejlődésének következő lépcsőfokaként a *Tanács 2009/315/IB kerethatározata* értékelhető a *bűnügyi nyilvántartásból származó információk tagállamok közötti cseréjének megszervezéséről és azok tartalmáról*,⁴⁴ továbbá ehhez kapcsolódóan az *Európai Bűnügyi Nyilvántartási Információs Rendszer* létrehozása.⁴⁵ Ez előbbi kerethatározat az ítéletekkel kapcsolatos információszolgáltatás hatékonyságának növelése érdekében, jelentős mértékű változást eredményezett. Egyrészt hatályon kívül helyezte a fentebb említett, a bűnügyi nyilvántartásban szereplő információk cseréjéről szóló határozatot, másrészt a tagállamok között a bűnügyi jogsegélyről szóló európai egyezmény 22. cikkének

37 A Tanács 2008/615/IB határozata. (10) Preambulum-bekezdés

Lásd: JACOBS, James B. – BLITSA, Dimitra: Sharing Criminal Records: The United States, the European Union and Interpol Compared. In: Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review. Vol. 30, Issue 2, Spring 2008. 186-187. o.

38 A Bizottság Jelentése az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak a különösen a terrorizmus és a határokon átnyúló bűnözés elleni küzdelemre irányuló, határokon átnyúló együttműködés megerősítéséről szóló, 2008. június 23-i 2008/615/IB tanácsi határozat (prűmi határozat) végrehajtásáról. COM(2012) 732 final. (Továbbiakban: COM(2012) 732 final) 3. Végrehajtás jelenlegi helyzete.

39 COM(2012) 732 final. 4.2. Következtetés.

40 Egyezmény a Tanács által az Európai Unióról szóló szerződés 34. cikkének megfelelően létrehozott, az Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegélyről. HL C 197., 2000.7.12., 3—23. o. (Továbbiakban: EU Kölcsönös Bűnügyi Jogsegélyegyezmény.)

41 EU Kölcsönös Bűnügyi Jogsegélyegyezmény. 7. cikk (1) bekezdés

42 A Tanács 2005/876/IB határozata a bűnügyi nyilvántartásban szereplő információk cseréjéről. HL L 322., 2005.12.9., 33—37. o. (Továbbiakban: A Tanács 2005/876/IB határozata.)

43 A Tanács 2005/876/IB határozata. (8) Preambulum-bekezdés

44 A Tanács 2009/315/IB kerethatározata a bűnügyi nyilvántartásból származó információk tagállamok közötti cseréjének megszervezéséről és azok tartalmáról. HL L 93., 2009.4.7., 23—32. o. (Továbbiakban: A Tanács 2009/315/IB kerethatározata.)

45 A Tanács 2009/316/IB határozata (2009. április 6.) a 2009/315/IB kerethatározat 11. cikke alkalmazásában az Európai Bűnügyi Nyilvántartási Információs Rendszer (ECRIS) létrehozásáról. HL L 93., 2009.4.7., 33—48. o. (Továbbiakban: A Tanács 2009/316/IB kerethatározata.)

helyébe lépett.⁴⁶ Harmadrészt megállapította a másik tagállam állampolgárával szemben hozott ítélettel kapcsolatos információ továbbításának menetét, részletesen taglalva az ítélethozatal, valamint az állampolgárság szerinti tagállam kötelezettségeit, a megkeresés, továbbá a válaszadás menetét. Negyedrészét megteremtette az ítéletekkel kapcsolatos információk tagállamok közötti cseréjét szolgáló számítógépes rendszer megalkotásának és fejlesztésének alapját.⁴⁷ Meg kell jegyezni azonban, hogy az Európai Bűnügyi Nyilvántartási Információs Rendszer nem egy egységes központi adatbázis kialakítást tűzte ki célul, hanem az egyes tagállamok bűnügyi nyilvántartási adatbázisain alapul. Működésének alapját egyrészt egy olyan összeköttetést biztosító szoftver jelenti, amely a tagállamok bűnügyi nyilvántartási adatbázisai közötti információcserét teszi lehetővé, másrészt pedig ehhez egy kommunikációs infrastruktúra kapcsolódik.⁴⁸

Pusztán egy meghatározott körben, azonban büntetőítéletekre vonatkozó információcserét is biztosít a *Tanács terrorista bűncselekményekre vonatkozó információcseréről és együttműködésről szóló kerethatározata*,⁴⁹ amely az információszolgáltatást részben az Europol, részben az Eurojust, részben pedig a tagállamok felé teszi lehetővé.⁵⁰

III.3. További bűnüldözési célú adatbázisok és információs rendszerek

Az uniós szintű bűnüldözési adatbázisok körét tekintve, elsősorban az *Europol Információs Rendszerét*, továbbá a *Schengeni Információs Rendszert* kell megemlíteni.

A *Schengeni Információs Rendszer* kidolgozásának egyik alapvető indokául szolgált a belső határok felszámolásából, valamint a szabad mozgási elv kiteljesedéséből eredő biztonsági deficit, illetve kockázatok csökkentése, amelyet részben maga a Schengeni Egyezmény (1985), majd Schengeni Végrehajtási Egyezmény megkötése (1990), majd annak hatályba lépése eredményezett.⁵¹ Így a schengeni térség biztonságának egyik elengedhetetlen eszköze, egy olyan információs rendszer kidolgozása lett, amely segítségével a tagállamok személyekhez és tárgyakhoz kapcsolódó figyelmeztető jelzésekhez férhetnek többek között határellenőrzések, rendőrségi vagy vámellenőrzések során.⁵² A SIS rendszer új generációjának (SIS II)⁵³ bevezetésére 2013. április 9. napjától került sor, amelyben immár bővült a rendszerezett adatok,⁵⁴ továbbá funkciói köre is.⁵⁵ A SIS rendszer működéséhez kapcsolódóan a SIRENE-irodák

46 A Tanács 2009/315/IB kerethatározata. (9) Preambulum-bekezdés

47 A Tanács 2009/315/IB kerethatározata. 11. cikk

48 A Tanács 2009/316/IB kerethatározata. 3. cikk

Az ECRIS működéséről lásd részletesen: JONES, Chris: Statewatch Analysis – Implementing the „principle of availability” The European Criminal Record Information System. The European Police Record System. The Information Exchange Platform for Law Enforcement Authorities.

Lásd: <http://www.statewatch.org/analyses/no-145-ecris-epris-ixp.pdf> (Letöltés dátuma: 2014. január 10.)

Vö.: MITSILEGAS, Valsamis: i.m. 250-251. o.

49 A Tanács 2005/671/IB határozata (2005. szeptember 20.) a terrorista bűncselekményekre vonatkozó információcseréről és együttműködésről. HL L 253., 2005.9.29., 22—24. o. (Továbbiakban: A Tanács 2005/671/IB határozata.)

50 A Tanács 2005/671/IB határozata. 2. cikk

51 MAHMOOD, Shiraz: The Schengen Information System: An Inequitable Data Protection Regime. In: International Journal of Refugee Law. Vol. 7, Issue 2, Oxford University Press 1995. 179-200. o. 199. o.

52 Schengeni Végrehajtási Egyezmény. 94. cikk (1) bekezdés

53 SIS II rendszer fejlesztéséről lásd részletesen: TAMÁS, Csaba Gergely: Hit – No hit? Tények és adalékok a Schengeni Információs Rendszer második generációjának kifejlesztéséhez. 22-40. o.

54 A Tanács 2007/533/IB határozata (2007. június 12.) a Schengeni Információs Rendszer második generációjának (SIS II) létrehozásáról, működtetéséről és használatáról. HL L 205., 2007.8.7., 63—84. o. (Továbbiakban lásd: A Tanács 2007/533/IB határozata.) 22. cikk

55 Így figyelmeztető jelzések kiadása immár az átadás céljából letartóztatandó személyek körére is lehetővé válik (Lásd: A Tanács 2007/533/IB határozata. V. fejezet), bővül azon tárgyak köre, amelyekre rejtett ellenőrzés vagy célzott ellenőrzés (Lásd: 36. cikk (1) bekezdés), lefoglalás vagy büntetőeljárásban bizonyítékként történő felhasználás céljából figyelmeztető jelzés adható ki (Lásd: 38. cikk (2) bekezdés), az egyes tagállamok a figyelmeztető jelzésekhez megjelölést csatolhatnak (Lásd: (16) Preambulum-bekezdés), illetve azok közötti kapcsolatokat hozhatnák létre (Lásd: (17) Preambulum-bekezdés).

rendelgetése, hogy amennyiben a SIS-ben találat vagy figyelmeztető jelzés merül fel, úgy attól a tagállamtól, amely a figyelmeztető jelzést leadta, kiegészítő információt szerezhetnek be.⁵⁶

Az *Európai Rendőrségi Hivatal* elsődleges feladatai közé tartozik az információk és bűnüldözési operatív információk összegyűjtése, tárolása, feldolgozása, elemzése és cseréje,⁵⁷ amelyre a tagállamoknak nemzeti egységein keresztül biztosít lehetőséget.⁵⁸ Ennek a tevékenységének az ellátásához az általa kidolgozott elemzési munkafajlok,⁵⁹ információs rendszer,⁶⁰ illetve tárgymutatói/index rendszer⁶¹ szolgál eszközzel.

Az Europol Információs Rendszerét, továbbá a Schengeni Információs Rendszert meghaladóan, azonban számos olyan rendszert is figyelembe kell venni, amely ugyancsak a bűnüldözési cél szolgálatába állítható.⁶² A teljesség igénye nélkül többek között ide sorolható például a vámhatóságok közötti bűnüldözési információcseré,⁶³ a tagállamok pénzügyi hírszerző egységei (FIU) közötti,⁶⁴ valamint a vagyon-visszaszerzési hivatalok közötti együttműködés,⁶⁵ az utas-nyilvántartási adatállományok,⁶⁶ a Vízum Információs Rendszer,⁶⁷ etc. Mindezek mellett kiemelendő az Eurojust,⁶⁸ továbbá az Interpol információcserében⁶⁹ betöltött szerepe is.

Következtetések – záró gondolatok

A jogi környezet fent felvázolt rendszere alapján, jól érzékelhető, hogy rendkívül széles azon eszközök, illetve mechanizmusok köre, amelyek jelenleg közvetlen, vagy akár közvetett módon lehetővé teszik a bűnüldözési célú adatok határokon átnyúló cseréjét. A szabályanyag kazuisztikus jellege azonban az információcseré egyes alternatívái közötti eligazodást megnehezítheti. A párhuzamos megoldások léte egyben az egyes eszközök szokásjogi alapon történő alkalmazását is előidézhetik, illetve azt, hogy az újabb, hatékonyabbnak minősülő eszközök igénybe vétele az egyes tagállamokban háttérbe szorul. Ez a probléma az egyes

56 Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Strengthening law enforcement cooperation in the EU: the European Information Exchange Model (EIXM). COM (2012) 0735 final.

57 A Tanács határozata (2009. április 6.) az Európai Rendőrségi Hivatal (Europol) létrehozásáról. 5. cikk

58 Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Strengthening law enforcement cooperation in the EU: the European Information Exchange Model (EIXM). COM (2012) 0735 final. 2.1. Eszközök

59 A Tanács határozata (2009. április 6.) az Európai Rendőrségi Hivatal (Europol) létrehozásáról. 14. cikk

60 A Tanács határozata (2009. április 6.) az Európai Rendőrségi Hivatal (Europol) létrehozásáról. 11. cikk

61 A Tanács határozata (2009. április 6.) az Európai Rendőrségi Hivatal (Europol) létrehozásáról. 15. cikk

62 Az információs rendszerek széleskörű bemutatását lásd: COM (2010) 0385 végleges.

63 Jogi keretrendszerét részben a II. Nápolyi Egyezmény teremtette meg. Lásd: Egyezmény az Európai Unióról szóló szerződés K.3. cikké alapján létrehozott, a vámigazgatási szervek közötti kölcsönös segítségnyújtásról és együttműködésről. HL C 24., 1998.1.23., 2—22. o.

64 A pénzmosás elleni küzdelemre fókuszálva. Lásd: A Tanács határozata (2000. október 17.) a tagállamok pénzügyi hírszerző egységeinek az információcseré terén folytatott együttműködésére vonatkozó rendelkezésekről. HL L 271., 2000.10.24., 4—6. o. 1. cikk (1) bekezdés

65 Feladata többek között, a bűncselekményből származó jövedelmek és bűncselekményhez kapcsolódó egyéb tulajdon felkutatásának és azonosításának az elősegítése. Lásd: A Tanács 2007/845/IB határozata (2007. december 6.) a tagállamok vagyon-visszaszerzési hivatalai közötti, a bűncselekményből származó jövedelmek és a bűncselekményekhez kapcsolódó egyéb tulajdon felkutatása és azonosítása terén való együttműködéséről. HL L 332., 2007.12.18., 103—105. o. 1. cikk (1) bekezdés

66 Az utas-nyilvántartási adatállományok részben az illegális bevándorlás elleni küzdelmet szolgálják. Lásd: A Tanács 2004/82/EK irányelve (2004. április 29.) a fuvarozóknak az utasokkal kapcsolatos adatok közlésére vonatkozó kötelezettségéről. HL L 261., 2004.8.6., 4—4. o. 3. cikk (1) bekezdés

A Bizottság 2011-ben a PNR-adatokhoz kapcsolódóan, illetve azoknak a terrorista és súlyos bűncselekmények megelőzése, felderítése, kivizsgálása és az elkövetők büntetőeljárás alá vonása érdekében való felhasználására tett javaslatot.

Lásd: Javaslat: Az Európai Parlament és a Tanács Irányelve az utas nyilvántartási adatállomány (PNR) felhasználásáról a terrorista bűncselekmények és súlyos bűncselekmények megelőzése, felderítése, kivizsgálása és büntetőeljárás alá vonása érdekében. COM/2011/0032 végleges - COD 2011/0023

67 A tagállamok kijelölt hatóságai terrorcselekmények vagy más súlyos bűncselekmények megelőzése, felderítése érdekében hozzáférhetnek a Vízum Információs Rendszerben rögzített adatok meghatározott köréhez, ahogyan arra az Europol is jogosult feladatai ellátása érdekében.

Lásd: Az Európai Parlament és a Tanács 767/2008/EK rendelete (2008. július 9.) a vízuminformációs rendszeréről (VIS) és a rövid távú tartózkodásra jogosító vízumokra vonatkozó adatok tagállamok közötti cseréjéről (VIS-rendelet). HL L 218., 2008.8.13., 60—81. o. 3. cikk

68 A Tanács 2009/426/IB határozata (2008. december 16.) az Eurojust megerősítéséről és az Eurojust létrehozásáról a bűnözés súlyos formái elleni fokozott küzdelem céljából szóló 2002/187/IB határozat módosításáról. HL L 138., 2009.6.4., 14—32. o.

69 A Tanács 2005/69/IB közös állásponjtja (2005. január 24.) egyes adatoknak az Interpallal történő cseréjéről. HL L 27., 2005.1.29., 61—62. o.

alternatívák tekintetében bizonytalanságot eredményezhet, amely egyben a hatékonyságot is veszélyeztetheti.

Az Európai Bizottság következtetései alapján is látható, hogy az egyes rendszerekben tárolt információk, illetve funkciók között jelentős mértékű átfedések mutatkoznak,⁷⁰ amelyre megoldásként talán azok egységesítése, centralizálása szolgálhat. Ez az elképzelés azonban úgy vélem, jelenleg nem illeszkedik az uniós jogalkotás ambícióiba, a lehetséges irány talán sokkal inkább az adatbázisok közötti átjárhatóság megteremtésében keresendő.⁷¹

A büntetőítéletekre vonatkozó információk cseréjén túl, különösen a határokon átnyúló bűncselekmények vonatkozásában megfontolandó a tagállami bűnüldöző hatóságok számára a folyamatban lévő eljárásokat rögzítő tagállami nyilvántartásokhoz való hozzáférés biztosítása is, amelynek azonban legnagyobb, s egyben talán jelen körülmények között áthidalhatatlan korlátját az eltérő tagállami szabályok jelenthetik.

Irodalomjegyzék:

1. *BALZACQ, Thierry – BIGO, Didier – CARRERA, Sergio – GUILD, Elspeth*: Security and the Two-Level Game: The Treaty of Prüm, the EU and the Management of Threats. Centre for European Policy Studies. CEPS Working Documents. No. 234, January 2006. 15. o.
2. Lásd: <http://www.ceps.be/book/security-and-two-level-game-treaty-pr%C3%BCm-eu-and-management-threats> (Letöltés dátuma: 2014. március 11.)
3. *BALZACQ, Thierry*: The Treaty of Prüm and the principle of loyalty (Art. 10 EC). Briefing Paper. European Parliament. Directorate-General Internal Policies Policy. Unit C. Citizens' Rights And Constitutional Affairs January 2006.
4. Lásd: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2006/378269/IPOL-LIBE_NT\(2006\)378269_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2006/378269/IPOL-LIBE_NT(2006)378269_EN.pdf) (Letöltés dátuma: 2014. január 08.)
5. *DE HERT, Paul – GUTWIRTH, Serge*: Interoperability of police databases within the EU: an accountable political choice? International Review of Law Computers & Technology, Volume 20, Nos 1&2, March–July 2006. 21–35. o.
6. Lásd: <http://www.vub.ac.be/LSTS/pub/Dehert/041.pdf> (Letöltés dátuma: 2013. december 21.)
7. *FOCANT, Jeanine – KAZLAUSKAITE, Giedre – DE WEVER, Wilfried – LOMBAERTS, Marc – Meulemans, Tim – VERMEULEN, Gert – EECHAUDT, Vincent – DE BONDT, Wendy*: Study on possible ways to enhance efficiency in the exchange of police records between the Member States by setting up a European Police Records Index System. EPRIS. European Commission, 2012.
8. *HORVÁTH, Katalin*: A Falcone-program és az európai bűnügyi nyilvántartás. In: *Magyar jog*. 2005. (52. évf.) 8. sz. 470-478. o.
9. *JACOBS, James B. – BLITSA, Dimitra*: Sharing Criminal Records: The United States, the European Union and Interpol Compared. In: *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*. Vol. 30, Issue 2, Spring 2008. 125-210. o.
10. *JONES, Chris*: Statewatch Analysis – Implementing the „principle of availability” The European Criminal Record Information Sytem. The European Police Record System. The Information Exchange Platform for Law Enforcement Authorities.
11. Lásd: <http://www.statewatch.org/analyses/no-145-ecris-epris-ixp.pdf> (Letöltés dátuma: 2014. január 10.)
12. *MAHMOOD, Shiraz*: The Schengen Information System: An Inequitable Data Protection Regime. In: *International Journal of Refugee Law*. Vol. 7, Issue 2, Oxford University Press 1995. 179-200. o.

70 COM (2010) 0385 végleges.

71 Az interoperabilitás javítására vonatkozóan lásd: A Bizottság Közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek az európai adatbázisok közötti hatékonyság fokozásáról, interoperabilitásuk javításáról és szinergiahatásokról a bel- és igazságügyi együttműködés területén. COM(2005) 597 végleges.

13. *MITSILEGAS, Valsamis*: EU Criminal Law, Modern Studies in European Law. Oxford and Portland, Oregon, 2009.
14. *STEFANOU, Constantin – XANTHAKI, Helen*: 'The Use of Criminal Records as a Means of Preventing Organised Crime in the Areas of Money-laundering and Public Procurement: the EU Approach'. European Commission FALCONE Study. Ref.No. 1999/FAL/197, IALS, 1999.
15. *STEFANOU, Constantin – XANTHAKI, Helen*: Introduction: How did the idea of a European Criminal Record come about? In: *STEFANOU, Constantin – XANTHAKI, Helen* (szerk.): Towards a European Criminal Record. Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, 2008. 1-23. o.
16. *VERMEULEN, Gert – VANDER BEKEN, Tom – DE BUSSEER, Els – DORMAELS, Arne*: Blueprint for an EU Criminal Records Database. Maklu, Antwerp-Apeldoorn, 2002.

I. Bevezetés

A terror kíméletlenül erőszakos cselekvési módszer valamilyen igény érvényesítésére, amely a megfélemlítésben rejlő lehetőségeket használja ki,¹ s mint ilyen a politikai életben már régóta ismeretes.² Bár Magyarországon a terrorcselekmény, mint bűncselekmény csak a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény³ óta fenyegetett büntetéssel, szabályozástörténeti előzményei a magyar büntetőjogban éppen 100 évvel korábbra, a büntettekéről és vétségekről szóló 1878. évi V. törvénycikkre⁴ nyúlnak vissza. A terrorista cselekmények, azaz *a fennálló jogrend biztonságát erőszakkal támadással veszélyeztető bűncselekmények előzményeit* ugyanis már a Csemegi-Kódexben, az államrend elleni bűncselekmények között megtalálhatjuk. E korai szabályozás jegyei a Magyarország Büntető Törvénykönyvéről szóló 2012. évi C. törvény⁵ jelenleg hatályos három új, terrorista cselekmények elleni fellépést szolgáló tényállásán, a Btk. 314-316. §-ai szerinti terrorcselekmény, 317. §-a szerinti terrorcselekmény feljelentésének elmulasztása, és a 318. §-a szerinti terrorizmus finanszírozása kapcsán is felfedezhetőek.

A tanulmány célja tehát a Btk. 314-318. §-aival büntetni rendelt terrorista cselekmények, illetve elsősorban a terrorcselekmény bűncselekményének szabályozástörténeti előzményeinek feltárása. Ennek során elsőként a jelenleg hatályos, terrorizmus elleni büntetőjogi fellépést biztosító törvényi tényállások *szabályozástechnikai sajátosságainak kiemelésére* kerül sor, majd ezt követi a terrorcselekménnyel rokon szabályozási megoldású *történeti előzmények áttekintése*. Az egyes bűncselekmények átfogó elemzésére azonban – a terjedelmi korlátokra figyelemmel – nem kerül sor, kizárólag a hasonló formában megjelenő, kiemelkedően súlyos cselekményekkel szemben alkalmazott büntetőjogi szabályozás azonosságára mutatok rá.

A terrorista cselekmények elleni fellépést szolgáló tényállások, és azok történeti előzményei bemutatása kapcsán eltértek a hagyományos, a büntetőjog különös részi tankönyvek, kommentárok által alkalmazott ismertetési módszertől. Elsőként a terrorcselekmény, mint bűncselekmény jogi tárgyának, majd a törvényi tényállás főbb sajátosságainak bemutatására kerül sor. Ezután, mintegy a terrorcselekménnyel párhuzamba állítva, a hasonló szabályozási technikát követő állam elleni bűncselekmények közös jogi tárgyát, valamint a szabályozásuk főbb módzatait ismertetem vázlatosan. Ezt követi a terrorcselekmény egyes változatai kapcsán a szabályozástörténeti előzmények feltárása. Tanulmányomban tehát a terrorcselekmény bűncselekményének hatályos szabályozásához vezető út körüljárására teszek kísérletet.

II. A terrorcselekményekre vonatkozó büntetőjogi szabályozás fejlődéstörténete

1. A bűncselekmények jogi tárgya és a főbb sajátosságaik

a) A terrorcselekmény hatályos szabályozásának főbb jellemzői

A Btk. *a terrorcselekményre vonatkozó szabályozás átláthatóvá tétele érdekében*⁶ három önálló tényállással kívánja megvalósítani a terrorizmus megjelenési formáival szembeni hatékony büntetőjogi fellépést.

A Btk. 314-316. §-aiban szabályozott terrorcselekmény bűncselekményének, valamint a terrorizmus elleni fellépést szolgáló további két tényállásnak, a Btk. 317. §-a szerinti terrorcselekmény feljelentésének elmulasztásának, és a Btk. 318. §-a szerinti terrorizmus finanszírozásának közös *jogi tárgya* az államok, állami szervek, nemzetközi szervezetek

¹Vida Mihály – Szomora Zsolt: A közbiztonság elleni bűncselekmények. In: Nagy Ferenc (szerk.): A magyar büntetőjog különös része. HVG-ORAC. Budapest, 2009. 396. o.

²Erdősy Emil – Földvár I József – Horváth Tibor: A magyar büntetőjog különös része II. Tankönyvkiadó. Budapest, 1989. 120. p.

³A továbbiakban: 1978-as Btk. vagy régi Btk.

⁴A továbbiakban: 1878-as Btk. vagy Csemegi-Kódex

⁵A továbbiakban: Btk.

⁶A Btk. indokolása. Részletes indokolás a 314-319. §-hoz.

kényszermentes cselekvőségéhez, működésük zavartalanságához fűződő társadalmi érdek,⁷ valamint a lakosság félelemmentes életvitele, háborítatlan életfeltételei, továbbá a személyek szabadsága és az anyagi javak sértetlensége biztosítása.⁸ A terrorcselekmény bűncselekményével a törvényhozó az állami szervek és társadalmi szervezetek zavartalan működésében megnyilvánuló közbiztonságot, közelebbről azt a társadalmi igényt kívánja büntetőjogi védelemben részesíteni, hogy e szervezetek ténykedésében saját, kényszermentes elhatározásuk érvényesülhessen.⁹

A terrorizmus elleni fellépést szolgáló három önálló tényállás *hatályos szabályozásának szerkezete* az alábbiaképpen¹⁰ foglalható össze:

- 1) Súlyos bűncselekmények elkövetése terrorista célból [Btk. 314. § (1) bek.]
- 2) Tradicionális államzsarolás elkövetése terrorista célból [Btk. 314. § (2) bek.]
- 3) Sui generis előkészületi jellegű terrorista magatartások
 - a) Általános előkészület: az 1) vagy a 2) pontban írtak előkészülete, azaz személyi, tárgyi, illetve anyagi feltételeinek biztosítása [Btk. 315. § (1) bek. és Btk. 318. § (1) bek.]
 - b) Speciális előkészület: az 1) vagy a 2) pontban írtak terrorista csoport keretében történő elkövetésére vonatkozó előkészülete, azaz a terrorcselekmény szervezett elkövetésének személyi, tárgyi, illetve anyagi feltételeinek biztosítása [Btk. 315. § (2) bek. és Btk. 318. § (2) bek.]
- 4) Terrorcselekménnyel fenyegetés [Btk. 316. §]
 - + A megelőzés törvényi eszközei:
 - Korlátlan enyhítés kilátásba helyezése [Btk. 314. § (3) bek.]
 - Büntethetőséget megszüntető ok kilátásba helyezése [Btk. 315. § (3) bek.]
 - Feljelentési kötelezettség előírása [Btk. 317. §]
 - + Értelmező rendelkezések:
 - A súlyos bűncselekmények tételes felsorolása [Btk. 314. § (4) bek.]
 - A terrorista csoport fogalma [Btk. 319. §]

A terrorcselekmény bűncselekményének tehát *két alapesete* van: a súlyos bűncselekmények elkövetése terrorista célból [Btk. 314. § (1) bek.], és a tradicionális államzsarolás elkövetése terrorista célból [Btk. 314. § (2) bek.]. Mindkét alapeset a legsúlyosabb büntetőjogi szankcióval fenyegetett, azaz tíz évtől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendők. A Btk. 314. § (1) bekezdésében szereplő tényállást a 314. § (4) bekezdésében taxatív meghatározott súlyos, személy elleni erőszakos, közveszélyt okozó, vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekmények (terrorista alaphűncselekmények) valamelyikének a 314. § (1) bekezdés a)-c) pontjaiban meghatározott valamely terrorista célzattól történő elkövetése avatja terrorcselekménnyé.¹¹ A Btk. 314. § (2) bekezdésével szabályozott bűncselekmény összetett bűncselekmény (delictum compositum), amely eszközcselekményt és célcselekményt foglal magában.¹² Az eszközcselekmény a jelentős anyagi javak hatalomba kerítése, míg a célcselekmény a feltételszabás tartalmú fenyegetéssel nyomatékossított követelés intézése, amely szubjektív oldalon a Btk. 314. § (1) bekezdés a) pontjában meghatározott terrorista célzattal valósul meg.

A terrorcselekmény előkészületi jellegű elkövetési magatartásokkal megvalósuló változata – a bűncselekmény kiemelkedő tárgyi súlyára figyelemmel – szintén büntetendő. A törvény a

7 Belovics Ervin: A közbiztonság elleni bűncselekmények – Btk. XXX. Fejezet. In: Busch Béla (szerk.): Büntetőjog II. Különös Rész. A 2012. évi C. törvény alapján. HVG-ORAC. Budapest, 2012. 471. o.

8 Belegi József: A közbiztonság elleni bűncselekmények – Btk. XXX. Fejezet. In: Kónya István (szerk.): Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. II. kötet. HVG-ORAC. Budapest, 2013. 1194. o.

9 Erdősy – Foldvári – Horváth i. m.: 121-122. o.; Fonyó Antal (szerk.): Magyar büntetőjog különös rész. BM Könyvkiadó, Budapest 1981. 347. o.

10 A hatályos tényállások szerkezeti áttekintéséhez Tóth Mihály által a terrorcselekmény 1978-as Btk. szerinti szabályozásáról írt tanulmány szerinti szerkezeti felépítést vettem alapul. Lásd. Tóth Mihály: A terrorcselekmény büntetőjogi szabályozásának és gyakorlatának változásai. Hadtudomány, 2013/1-2. szám. 36. o. Forrás: http://mhtt.eu/hadtudomany/HT_2013_1-2_mhtt.pdf (letöltés ideje: 2014. március 8.)

11 Belegi i. m.: 1194. o.

12 Vida – Szomora i. m.: 399. o.

terrorcselekmény előkészületi jellegű cselekményeit – fogalmilag a Btk. 11. § (1) bekezdésében felsorolt magatartásokat – sui generis alakzatként a Btk. 315. § (1) bekezdésével rendeli büntetni. Az előkészületi magatartások teljes körű felsorolásával, és a terrorcselekmény feltételeinek biztosításához anyagi eszköz szolgáltatásának, gyűjtésének, a terrorcselekmény elkövetésére készülő személy vagy rá tekintettel más anyagi eszközzel támogatásának a Btk. 318. § (1) bekezdésében önálló bűncselekménykénti szankcionálásával a jogalkotó maradéktalan összhangot teremtett a nemzetközi elvárásokkal.¹³ A tényállások a terrorista alapbűncselekmények, illetve terrorista eszközcselekmény elkövetése nélkül alapozza meg a terrorista bűnelkövetők büntetőjogi felelősségét. Tehát a sui generis előkészületi jellegű elkövetési magatartások a konkrét terrorista alapbűncselekményt, eszközcselekményt megelőző, vagy azon kívüli cselekmények lehetnek, az elkövetők ekkor a terrorcselekmény előkészítésében vesznek részt. Emellett súlyosabban rendeli büntetni a törvény a terrorcselekmény szervezett, terrorista csoportban történő elkövetéséhez személyi, tárgyi, illetve anyagi feltételeinek biztosítását [Btk. 315. § (2) bek. és Btk. 318. § (2) bek.].

A terrorcselekmény bűncselekményének *privilegizált esetét*¹⁴ fenyegeti büntetéssel a jogalkotó a Btk. 316. §-ában. E változat megvalósulásának feltétele, hogy a terrorista alapbűncselekmények, illetve eszközcselekmény terrorista célzatú elkövetése a fenyegetés kinyilvánításáig még előkészületi szakba sem juthat.¹⁵

b) A terrorcselekmények szabályozástörténeti előzményei: az állam elleni bűncselekmények főbb jellemzői¹⁶

Állam elleni bűncselekmények alatt az adott állam alkotmányában, az alapvető alkotmányos elvekben rögzített államhatalmi, politikai rendszert, annak létezését, alapintézményeit és működését, továbbá az állam függetlenségét, területi épségét sértő vagy veszélyeztető deliktumok értendőek, amelyeket általában a fennálló hatalmi-politikai rendszerrel szembeni államellenes célzattal vagy motívummal követnek el.¹⁷ Azonban az állam elleni legsúlyosabb bűncselekmények köre és fogalma összefügg az adott állam berendezkedésével. Ezen cselekmények tehát a történelem folyamán eltérő felfogásúak és körük ingadozik.¹⁸ A továbbiakban egy rövid áttekintést nyújtok az állami elleni bűncselekmények büntetőjogi szabályozásának történetéről, elsősorban azon bűncselekményi körre fókuszálva, amelyek a későbbi terrorcselekmény bűncselekményének történeti előzményeként szóba jöhetnek.

Az első kodifikált magyar Büntető Törvénykönyvben, a *Csemege-Kódexben* két fő csoportra bonthatóak az ide tartozó bűncselekmények: egyrészt az állam léte és alapintézményei ellen intézett cselekményekre; másrészt az államhatalom békés működését fenyegető cselekményekre. A XVIII. századtól két fontosabb *állam léte és alapintézményei elleni bűncselekménytípus* különült el: a felségsértés és a hűtlenség. Az előbbi alatt „az állam, illetőleg ennek leglényegesebb alkatrészei megsemmisítésére irányult erőszakos merénylet”¹⁹ értendő, míg az utóbbi az állam külső biztonsága és a nemzetközi jogállása elleni támadásként fogható fel.²⁰ Az *államhatalom békés működését fenyegető bűncselekmények* pedig a lázadás, a hatóságok, országgyűlési tagok vagy hatósági közegek elleni erőszak, továbbá az alkotmány, a törvény, a hatóságok vagy a hatósági közegek elleni izgatás célzatosan elkövethető alakzatai.²¹ Kiemelendő,

13 Belegi I. m.: 1199. o.

14 Erdősy Emil: Közbiztonság elleni bűncselekmények. In: Tóth Mihály (szerk.): Magyar Büntetőjog Különös Rész. Osiris. Budapest, 2005. 325. o.; Balogh Ágnes: Büntetőjog II. Különös Rész. Dialóg Campus. Budapest-Pécs, 2005. 304. o.; Blaskó Béla: A közrend elleni bűncselekmények. In: Blaskó Béla (szerk.): Büntetőjog Különös Rész II. Rejtjel. Budapest, 2006. 25. o.

15 Vida – Szomora I. m.: 400. o.

16 A terrorcselekmények szabályozástörténeti előzményeiről bővebben lásd. Karsai Krisztina – Neparáczki Anna – Szomora Zolt: The approach to terrorist offences by means of criminal law in Hungary: A national report to the Third Session of International Forum on Crime and Criminal Law in the Global Era. Sistema Penal & Violencia. 2012/4. szám 75-107. o.

17 Maráz Vilmosné: Az állam elleni bűncselekmények. In: Nagy Ferenc (szerk.): A magyar büntetőjog különös része. HVG-ORAC. Budapest, 2009. 19. o.

18 Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. IV. átdolgozott kiadás. Grill Károly Könyvkiadó. Budapest, 1914. 583. p.

19 Az 1878-as Btk. indokolása. A második rész indokolása. I. fejezet. A felségsértés.

20 Maráz né I. m.: 19. o.

21 Maráz né I. m.: 20. o.

hogy az ún. klasszikus iskola tanaira épülő Csemegi-Kódex állam elleni bűncselekményei *az egyes elkövető cselekményéből indulnak ki*, ugyanakkor az adott cselekmények kiemelkedő veszélyességére tekintettel a bűncselekményekhez kapcsolódóan büntetni rendeli – a főszabályként büntetlen – az előkészületet, a szövetséget, illetve a feljelentés elmulasztását is.

Az I. világháborút követő összeomlás után azonban a magyar törvényhozó „tudatára ébredt” annak, hogy a megváltozott körülmények miatt a fennálló állami és társadalmi rend megóvására új jogszabályra van szükség.²² Így megszületett *az 1921. évi III. törvénycikk az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről*.²³ Az Átv. miniszteri indokolásából is kitűnik, hogy e törvény más megközelítést, szabályozási módot alkalmazva egészíti ki a Csemegi-Kódex állam elleni bűncselekményi körét. A miniszteri indokolás szerint az Átv. irányelvűl az szolgált, hogy „a fennálló törvényes rend felforgatására vagy megsemmisítésére jogellenes úton törekvő bármily mozgalom vagy szervezkedés már a legkezdetlegesebb stádiumában büntetés alá vonható legyen, másrészt, hogy az ily cselekmények veszélyességükkel arányban álló, szigorú büntetés alá essenek.” Az Átv. tehát az állami vagy társadalmi rend erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére irányuló *mozgalommal/szervezkedéssel kapcsolatos, azzal összefüggésben álló elkövetési magatartásokat* veszi alapul.

Az 1938. évi XVI. törvénycikk az állami rend megóvása végett szükséges büntetőjogi rendelkezések között 5. §-ával kiegészíti az Átv. alapján büntetendő mozgalmak/szervezkedések körét. Ezzel a magyar jogalkotó – a megváltozott viszonyok követelményeihez képest – *kiterjeszti a büntetendő cselekmények körét* az olyan mozgalomra/szervezkedésre is, amely csupán a felületes – megtévesztő – látszat szerint nem erőszakkal kíván célba jutni.²⁴

A II. világháborút követő politikai és társadalmi változásokhoz igazodva *az 1946. évi VII. törvénycikk*²⁵ e két utóbbi törvényt hatályon kívül helyezte, és a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelme érdekében több új tényállást is bevezetett. A szabályozás 1. §-a látja el büntetőjogi védelemmel a demokratikus állami berendezkedést, valamint a köztársasági államformát a legsúlyosabb támadásokkal szemben. *Mind az egyes támadó cselekményt, mind pedig a szervezett elkövetéshez szükséges cselekményeket büntetni rendeli.* Az izolált cselekmény, valamint a mozgalom/szervezkedés akkor büntetendő, ha az közvetlenül a demokratikus állami rend megbontására vagy megdöntésére, avagy a köztársasági államforma jogellenes módon való megváltoztatására irányul.²⁶

*Az 1961. évi V. törvény, mint az új, átfogó szocialista büntető kódex*²⁷, a különös rész legelején helyezte el az állam elleni büntetteket. Ezek között is elsőként, a legsúlyosabb állam elleni büntettként a 116. §-ban rendelte büntetni az összeesküvést, ami a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi, vagy gazdasági rendjének megdöntésére, aláásására vagy gyengítésére irányul. Az összeesküvés tényállása gyakorlatilag az 1946. évi VII. törvény 1. §-ában meghatározott szervezkedés tényállásának helyébe lépett.²⁸ E súlyos bűncselekményt tehát ismét *a szervezett, titkos elkövetési mód* jellemzi. Hasonlóan a Csemegi-Kódexhez, az 1961-es Btk. is büntetni rendelte az állam léte és alapintézményei elleni bűncselekmények másik típusát is, amelyek az állam külső biztonságát veszélyeztetik (hazaárulás, az ellenség támogatása, kémkedés). Az államhatalom békés működését fenyegető bűncselekmények pedig a lázadás, a kártevés, a rombolás, a merénylet, és az izgatás voltak.

*Az 1971. évi 28. törvényerejű rendelet*²⁹ az összeesküvés mellett új tényállásként bevezette a szervezkedést. Ezzel az állam elleni bűncselekmények között különbséget tett az „ellenforradalmi erőcsoportosulások” között.³⁰ Az 1971-es tvr. kiemelte az összeesküvés

22 Angyal Pál: A magyar büntetőjog kézikönyve IV. Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. tc. Athenaeum Kiadó, Budapest, 1928. 1. o.

23 A továbbiakban Átv.

24 Az állami rend megóvása végett szükséges büntetőjogi rendelkezésekről szóló 1938. évi XVI. törvénycikk indokolása. Részletes indokolás az 5. §-hoz.

25 A továbbiakban: Dáktv.

26 A Dáktv. indokolása. Részletes indokolás az 1. §-hoz.

27 A továbbiakban: 1961-es Btk.

28 A Büntető Törvénykönyv módosításáról és kiegészítéséről szóló 1971. évi 28. törvényerejű rendelet indokolása. Részletes indokolás a 34. §-hoz.

29 A továbbiakban: 1971-es tvr.

30 Az 1971-es tvr. indokolása. Általános indokolás 2. e) pont.

tényállásából a kevésbé veszélyes – Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjének aláásására vagy gyengítésére irányuló – elkövetési módokat, és enyhébb büntetéssel rendelte büntetni. A tanulmány témájához kapcsolódó további lényeges módosítása az 1971-es tvr.-nek, hogy kiegészítette az 1961-es Btk.-et a légi jármű jogellenes hatalomba kerítésének tényállásával. A légi jármű jogellenes hatalomba kerítését³¹ ekkor még a jogalkotó a közlekedés biztonságának büntetőjogi védelmére hivatott bűncselekmények élére helyezte el.³²

Az 1978-as Btk. megalkotásakor eredetileg tíz állam elleni bűntettéről rendelkezett, amelyek közös jogi tárgya a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi és gazdasági rendje volt. A Btk. miniszteri indokolása szerint a cselekmény állam elleni jellegét az egyes tényállásokban egyrészt az elkövetési magatartás objektív irányának meghatározása jellemzi (összeesküvés, lázadás, hűtlenség), másrészt az állam elleni célzat (kártévés, rombolás, hazaárulás, ellenség támogatása, rombolás, izgatás), valamint az állam elleni motívum (merénylet, tetteges bántalmazással elkövetett izgatás) jelenti.³³ Hasonlóan az 1961-es Btk.-hoz, az elsőként büntetni rendelt, legsúlyosabbnak tekintett állam elleni bűntett az összeesküvés, ami mind a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi és gazdasági rendjének megdöntését, mind ennek gyengítését átfogta. Ekkor került a terrorcselekmény önálló bűncselekményként, az 1978-as Btk. 261. §-ában szabályozásra, amit a magyar jogalkotó a szervezett és hivatásos bűnözés félelmetes, minőségileg új formáival indokolt.³⁴

Az 1989-es rendszerváltáskor a jogállami garanciák megteremtése érdekében az állam elleni bűncselekmények átfogóan módosításra kerültek az 1989. évi XXV. törvénnyel. A jogi védelem alapja a Magyar Köztársaság alkotmányos rendje lett. Az új szabályozás kiiktatta a jogállami szempontból aggályos deliktumokat (pl. kártévést, merényletet, izgatást), a valóságos előkészületi cselekményeket rendeli büntetni, és csak az alkotmányos rend erőszakos úton történő megváltoztatása ellen lépett fel.³⁵ A korábbi összeesküvés helyébe pedig két bűncselekmény, az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása és az alkotmányos rend elleni szervezkedés lépett. Közös jellemzőjük, hogy az alkotmányos rend erőszakkal vagy ezzel fenyegetve való megváltoztatására irányulnak, amelyet a köznyelv puccsnak nevez. Fontos különbség viszont, hogy az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása, mint legsúlyosabb állam elleni bűntett, az egyes elkövető cselekményéből indul ki, visszatérve a Btk.(1878.) szabályozási módjához. Ezzel a magyar jogalkotó a jogállamiság eszméjének megfelelő szabályozást választott, amely – mint látható – nem volt idegen a magyar büntetőjogtól: csupán háttérbe szorult az 1878-as Btk.-nak a két világháború megrázkódtatásait követő két rendtörvény kiegészítéseivel, illetve elfeledetté vált a szocialista büntetőjog rendszerében. A szervezett elkövetést büntető alkotmányos rend elleni szervezkedés a rendszerváltás óta már valós súlyának megfelelően enyhébben ítéendő meg.

A jelenleg hatályos Btk. az állam elleni bűncselekmények szabályozásán nem változtatott,³⁶ azonban a törvény Különös Részén belül az emberi élethez és méltósághoz való jogból levezethető alapvető jogok sérelmével járó bűncselekményeket az állam elleni bűncselekmények elé sorolta,³⁷ kifejezve ezzel elsődlegességüket.

31 A légi jármű jogellenes hatalomba kerítése gyakori eszközcselekménye volt az 1970-es évekbeli ún. konvencionális terrorcselekményeknek.

32 Ugyanakkor a közlekedés biztonságának büntetőjogi védelmére hivatott bűncselekmények ekkor még nem képeztek külön fejezetet az 1961-es Btk.-ben, a közbiztonság és közrend elleni bűncselekmények közé tartoztak.

33 Az 1978-as Btk. indokolása. Részletes indokolás a X. fejezethez.

34 Az 1978-as Btk. indokolása. Részletes indokolás a 261. §-hoz.

35 Marázné i. m.: 21. o.

36 Gál István László: Az állam elleni bűncselekmények. In: Polt Péter (Főszerk.): Új Btk. Kommentár. 5. kötet. Különös Rész. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyvkiadó. Budapest, 2013. 69. o.

37 A Btk. indokolása a XXIV. Fejezethez.

2. A terrorcselekmény első változata (Btk. 314. § (1) bek.) és történeti előzményei

a) Közös vonásai az állam elleni bűntettekkel

A terrorcselekmény első változata az 1878-as Btk. állam elleni bűntettei közül a *felsőszékhelyi* alapeseteivel (126. § és 127. §) mutat rokon vonásokat. A 126. §-ban szabályozott király elleni felsőszékhelyi alá tartoznak mindazon cselekmények, amelyek az uralkodói jogok gyakorolhatóságának feltételeit semmisítik meg, illetve támadják vagy veszélyeztetik.¹ A bűncselekmény elkövetési magatartásait a törvény taxatív felsorolja. A 126. § három csoportot különböztet meg: elsőként rendelkezik a király élete elleni merényletekről, másodsorban a király testi épsége és egészsége elleni cselekmények, míg harmadsorban a király személyes szabadsága elleni támadások tartoznak ide.² *Tehát a taxatív meghatározott köztörvényes bűncselekményi kör a felsőszékhelyi eszközcselekményeként az állam létének, működésének veszélybe kerülése miatt³ lesz súlyosabban büntetendő.* A 127. § szerinti alkotmány és államterület elleni felsőszékhelyi alapesettel ellentétben nem határozza meg konkrétan az elkövetési magatartást, hanem az elkövetés erőszakossága és a cselekmény közvetlen – alkotmány, mint az államhatalom szervezete⁴ vagy államterület, mint az állam anyagi alkotó része⁵ elleni - irányultsága lesz tényállási elem. Ez az alapeset azonban inkább az 1978-as Btk. 139. §-ával, az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatásának bűncselekményével rokon: mind az elkövetési magatartás megfogalmazása, mind az elkövetési mód,⁶ mind a közvetlen irányultság tekintetében.

Hasonló szabályozási módszert csak több évtized múltán, az átfogó szocialista 1961-es Btk. 126. §-a, a *merénylet* kapcsán találunk. A merénylet azon terrorisztikus cselekményeket fenyegette büntetéssel, amelyek meghatározott személyi kör (államhatalmi szerv tagja, állami szervnél vagy társadalmi szervnél irányító szerepet betöltő személy) ellen követnek el (a szocialista) állam elleni motívummal (a szocializmus érdekében kifejtett tevékenység miatt). A passzív alanyok tehát hivatali munkájuk révén – amely egyben politikai munkának, szocializmus érdekében kifejtett tevékenységnek tekintendő – részesültek kiemelt védelemben, és a merénylet. – hasonlóan a felsőszékhelyi alapesetnek legsúlyosabb megítélés alá eső csoportjaival – az emberölés, illetve a súlyos testi sértés bűncselekményének elkövetési magatartásával valósulhatott meg. *A merénylet tehát egyrésztől magán viseli a terrorcselekmény jegyeit szabályozási módja révén, másrésztől pedig általa tekinthető terrorisztikus cselekménynek, hogy a fentebbi cselekmények „a félelem légkörét, a bizonytalanság érzését idézhetik elő, pánikot kelthetnek nemcsak a tisztséget viselők, hanem a rendszerhez hű emberek között is”.*

b) Tényállás-történet

Habár az 1978-as Btk. szabályozta először önálló tényállásban a terrorcselekményt, a Btk. 314. §-ának (1) bekezdésének megfelelő tényállást az 1978-as Btk. 2003. évi II. törvénnyel történt módosításakor iktatta be a magyar jogalkotó. Ezzel Magyarország eleget tett a

1 Angyal Pál: A magyar büntetőjog kézikönyve VII. Felsőszékhelyi. Királysértés. Hűtlenség. Lázadás. Hatóságok büntetőjogi védelme. Athenaeum Kiadó, Budapest, 1930. 11. o.

2 Finkey i. m.: 585. o.

3 A király személyét érő olyan támadások ugyanis, amelyek őt nem uralkodói minőségében támadják a királysértés [(Btk. 1878.) 139. §], mint enyhébben büntetendő állam elleni bűntett lesz büntetendő.

4 Finkey i. m.: 585. o.

5 Finkey i. m.: 585. o.

6 Az elkövetési módot tekintve az 1978-as Btk. 139. §-a azonban tágabb: nemcsak az erőszakot, hanem az azzal való fenyegetést is rögzíti.

7 Földvári József: Büntetőjog különös rész. Tankönyvkiadó. Budapest, 1969. 47. o.

nemzetközi kötelezettségvállalásainak mind az ENSZ⁸, mind az Európai Unió⁹ vonatkozásában. A módosítással a terrorcselekmény négy változatban került szabályozásra, valamint a harmonizációs kötelezettségnek megfelelően rögzítette a jogalkotó a jelenlegi (1) bekezdésben a terrorista alpbűncselekmények körét és a terrorista célzatot. Az első változat tartalmi módosítására azóta nem került sor.

3. A terrorcselekmény második változata (Btk. 314. § (2) bek.) és történeti előzményei

a) Közös vonásai az állam elleni bűntettekkel

A terrorcselekmény második alapesetének szabályozási módját tekintve egy összetett bűncselekményről van szó: egy terrorista célcselekményből (terrorista célzatú követelés kikényszerítése fenyegetéssel) és eszközcselekményből (jelentős anyagi javak hatalomba kerítése) tevődik össze. Azonban a második alapeset államkényszerítésként, államzsarolásként fogható fel: lényeges elhatároló törvényi tényállási eleme, hogy a követelés címzettje állami szerv vagy nemzetközi szervezet; továbbá egyetlen eszközcselekménnyel valósulhat meg, ami – eltérően az első változat szabályozásától – nem mint egy önálló bűncselekmény kerül meghatározásra.

A Csemegi-Kódexben büntetni rendelt államhatalom békés működését fenyegető bűncselekmények közül *a lázadás*, valamint *a hatóságok, országgyűlési tagok vagy hatósági közegek elleni erőszak* mutat e változattal rokon vonásokat: mindkét bűncselekmény esetén a saját akaratát akarja az elkövető jogtalanul az állami és társadalmi tényezők fölé helyezni.¹⁰ A két bűncselekmény közötti különbség azonban egyrészt az, hogy „a lázadás alá eső cselekmények főbb tényezőiben támadják meg az állami hatalmat, míg a hatóság elleni erőszak nem a törvényhozás és annak alkatrészei s nem is az összes minisztérium ellen, hanem az egyes miniszterek, a közhatóság s ennek közegei ellen irányul”.¹¹ Másrészt a lázadást csak csoportosulás követheti el, míg a hatóság elleni erőszak elkövetője egyes személy is lehet.¹² Amíg tehát a lázadás a törvényi tényállásban meghatározott, kiemelt jelentőségű állami szerv kényszerítésére irányul, a hatóság elleni erőszak „a törvényes hatóság cselekvésének jogtalan erő kényszere alá helyezésében áll”.¹³ A terrorcselekmény második alapesete e két bűncselekmény között helyezkedik el: az elkövető a követelését állami szervhez¹⁴ intézi, amely azonban nem feltétlenül kell, hogy az államhatalom fő letéteményesei közül kerüljön ki. *A címzetti kört tekintve a terrorcselekmény tehát a lázadásnál kisebb, de a hatóság elleni erőszagnál nagyobb súlyú bűncselekményként fogható fel. Az elkövetői kört tekintve is ugyanerre a megállapításra juthatunk: amíg lázadást csak csoportosulás követheti el, a hatóság elleni erőszakot akár csoportosulás, akár egy személy is elkövetheti: a terrorcselekmény második alapesete az egyes elkövető cselekményéből indul ki ugyan, de a szervezetten történő, terrorista csoportban elkövetés szintén lehetséges.*

Az 1961-es Btk. a fentebbi bűncselekmények közül csak a lázadást szabályozta állam elleni bűntettként, azonban a törvényi tényállás már nem tartalmazta sem az elkövetési tárgyakat (legfőbb államhatalmi szervek felsorolását), sem az akadályozási, illetve kényszerítési célzatot. A hivatalos személy elleni erőszak pedig már az államigazgatás és igazságszolgáltatás elleni bűntettek sorát bővítette.

8 A legjelentősebb vonatkozó ENSZ egyezmény: a terrorizmus finanszírozásának visszaszorításáról szóló, New Yorkban, az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének 54. ülésén, 1999. december 9-én elfogadott nemzetközi egyezmény. A továbbiakban: ENSZ Egyezmény.

9 Tanács 2002. június 13-ai kerethatározata a terrorizmus elleni küzdelemről (2002/475/IB). A továbbiakban: 2002-es kerethatározat.

10 Angyal (1930.) i. m.: 78. o.

11 1878-as Btk. indokolása. Második rész. V. fejezet.

12 Angyal (1930.) i. m.: 94. o.

13 Uo.

14 Illetve nemzetközi szervezethez, de ez a címzetti kör nem jelenik meg a terrorcselekmény állam elleni bűntett előzményei között.

b) Tényállás-történet

A Btk. 314. § (2) bekezdése az a változat, amely eredetileg szerepelt terrorcselekményként a Büntető Törvénykönyvben a közrend elleni bűncselekmények fejezetben, a közbiztonság elleni bűncselekmények cím alatt. A tényállás bevezetését az indokolta, hogy „a hivatásos és szervezett bűnözés [...] a kényszerítésnek és a zsarolásnak az eddig ismerteknél félelmetesebb, minőségileg új formáit hozta létre. Közös vonásuk, hogy az elkövető (személy vagy csoport) előzetes biztosíték szerzésével igyekszik kizárni a kudarc lehetőségét.”¹⁵ Ugyanakkor az előzetes biztosíték szerzése alatt nemcsak a jelentős anyagi javak hatalomba kerülése volt értendő, hanem más személy személyi szabadságától megfosztása is. Ez a két, egymással alternatív viszonyban álló elkövetési magatartás volt a terrorcselekmény eszközcselekménye,¹⁶ a célcselekmény pedig a követelés intézése állami szervhez vagy társadalmi szervezethez. Azaz a terrorcselekmény eredeti formájában az elkövető a saját akarátának érvényesülését a címzett állami szervek tevékenységében azzal a fenyegetéssel kívánta biztosítani, amelyet maga az eszközcselekmény foglalt magában.¹⁷ A halál vagy különösen súlyos hátrány okozása, illetve a háború idején történő elkövetés képezték a terrorcselekmény minősített esetét.¹⁸

Ezen változat első módosítására több mint két évtizeddel később került csak sor, kifejezett indokálul pedig a 2001. szeptember 11-én az Amerikai Egyesült Államokat ért terrortámadás szolgált.¹⁹ A 2001. évi LXXXIII. törvény a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemben a pénzmosás elleni hatékony fellépést kívánta megvalósítani, ennek érdekében előírta a terrorcselekmény elkövetéséhez anyagi eszközt szolgáltató személy büntetőjogi felelősségre vonását a terrorizmus finanszírozásának visszaszorításáról szóló ENSZ Egyezménynek megfelelően.

A 2003. évi II. törvény viszont a terrorcselekmény tényállását teljesen újjá alakította, különösen a 2002-es kerethatározat rendelkezéseinek figyelembe vételével. Ezzel a módosítással nyerte el a (2) bekezdésben szereplő változat is a mai formáját.

4. A terrorcselekmény harmadik változata (Btk. 315. és 318. §) és történeti előzményei

a) Közös vonásai az állam elleni bűntettekkel

Mint ahogy a fentebbiek során (II. 1. a) rész) kifejtésre került, a terrorcselekmény kiemelkedő veszélyességére tekintettel a jogalkotó a Btk. 314. § (1) és (2) bekezdésében szabályozott büntett elkövetésére irányuló előkészületi jellegű cselekményeket és a finanszírozás formáit mint önálló, sui generis előkészületi változatokat rendeli büntetni. A Btk. 314. § (2) bekezdése, valamint a 318. § (2) bekezdése pedig a terrorista csoport létrehozatalát, valamint a terrorista csoporthoz kapcsolódó támogató tevékenységet fenyegeti büntetéssel, amennyiben az elkövető magatartását a terrorcselekmény első vagy második változatának véghezvitele érdekében fejti ki. Azaz a terrorcselekmény ezen harmadik változatának történeti előzményeit a Btk. 314. § (1) és (2) bekezdésével rokon bűntettek között, az ezekre irányuló előkészületi, illetve szervezkedéssel kapcsolatos cselekmények között kell keresnünk.

A Csemegi-Kódexben a Btk. 314. § (1) bekezdésének előzménye – lásd. II. 2. a) rész – a *felségsértés bűncselekménye*. Ennek pedig „különös veszélyességére és súlyos következményeire való tekintettel sui generis deliktumként rendeli büntetni a törvény az általános rész szabályai

¹⁵ 1978-as Btk. indokolása. In: Magyar Közlöny, 1978. évi 92. szám, 1219. o.

¹⁶ Fonyó i. m.: 348. o.

¹⁷ Erdősy – Földvári – Horváth i. m.: 123. o.

¹⁸ A terrorcselekmény minősített esetét a Btk. a legsúlyosabb büntetési tétellel fenyegette, és a 23/1990. (X. 31.) AB határozat megszületéséig halálbüntetés is kiszabható volt.

¹⁹ A terrorizmus elleni küzdelemlről, a pénzmosás megakadályozásáról szóló rendelkezések szigorításáról, valamint az egyes korlátozó intézkedések elrendeléséről szóló 2001. évi LXXXIII. törvény indokolása. Általános indokolás.

szerint különben büntetlen előkészületi cselekményt, a szövetséget, a felségsértés elkövetésére irányuló nyilvános egyenes felhívást”.²⁰ A szocialista büntető kódexben büntetett *merényletre* irányuló előkészületi cselekmény végrehajtását pedig általános érvénnyel, azaz minden előkészületi cselekményre nézve²¹ büntetni rendeli.

Az ún. rendtörvények módosításai (Átv. és Dáktv.) révén a jogalkotó már az olyan visszaéléseket is büntetni rendelte, amelyek a Csemegei-Kódex állam elleni bűncselekményei szempontjából általában „első lépésként” – legtöbbször még büntetés alá nem eső előkészületi cselekményekként²² – jelentkeznek. Az ilyen mozgalom/szervezkedés kezdeményezése, létrehozatalában rejlő nagy közveszélyesség miatt szigorú büntetésekkel fenyegette a törvény ezen előkészületi jellegű cselekményeket. *A rendtörvények tehát a mozgalommal/szervezkedéssel kapcsolatos elkövetési magatartásokból indultak ki*, amelyek az „elkövetési tevékenység nézőszögéből”²³ tértek el egymástól. *A kezdeményezés, vezetés, tevékeny részvétel és az előmozdítás – szintén előkészületi jellegű – elkövetési magatartásaik csupán elnevezésükben térnek el a jelenleg hatályos Btk. 314. § (2) bekezdésének elkövetési magatartásaitól, ahol az elkövetők a terrorista csoport megszervezése érdekében fejtik ki tevékenységüket.* Az 1946. évi VII. törvény a mozgalmat/szervezkedést lényeges anyagi támogatásban részesítő elkövetőt is a legsúlyosabb büntetéssel fenyegette, amelynek indokául a mozgalmak mögött álló tőke, anyagi támogatás jelentőségét hozza.²⁴ *Ez pedig a Btk. 318. § (2) bekezdésben szereplő anyagi eszközöket szolgáltató vagy gyűjtő cselekménnyel rokon, ha azt a terrorista csoport létrehozatala érdekében fejtik ki.*

Az 1961-es Btk. 116. §-ában büntetett *összeesküvés*, valamint az 1971-es tvr. módosításával beiktatott *szervezkedés* elkövetési magatartásai megegyeznek a rendtörvényekben szabályozott bűncselekményekével, így az ott kifejtettek irányadók.

Az 1978-as Btk. 139. §-ában szintén szabályozta az összeesküvés tényállását, ennek elkövetési magatartásai a kezdeményezés, vezető tevékenység kifejtése, a részvétel és a támogatás voltak.²⁵ Azonban ez a törvény *már önálló tényállásban rendelte büntetni a terrorcselekmény büntettét*, amelyet a speciális terrorista célzathoz történő elkövetés révén határolt el az állam elleni bűncselekményektől.

b) Tényállás-történet

Az 1978-as Btk. 261. §-ában büntetni rendelte a terrorcselekményt, kriminalisztikai tapasztalatokra és a bűncselekmény megelőzésének fontosságára hivatkozva²⁶ már ez az eredeti tényállás is pönalizálta a terrorcselekmény előkészületét. Fontos kiemelni, hogy ekkor a terrorcselekmény előkészülete általánosságban, minden előkészületi cselekményre nézve büntetendő volt, de nem mint a jelenlegi befejezett sui generis előkészületi jellegű változat.

A 2007. évi XXVII. törvény módosítása kifejezetten a terrorcselekmény előkészületével volt kapcsolatos: a magyar szabályozás ugyanis nem volt teljesen összhangban az 1999-es ENSZ Egyezményvel. Ezzel a módosítással azonban önálló, befejezett, sui generis előkészületi jellegű tényállási változattá vált az 1978-as Btk. 261. § (4) és (5) bekezdése. Az 1999-es ENSZ

20 Angyal (1930.) i. m.: 25. o.

21 Az 1961-es Btk. 11. §-ában már szabályozta az előkészület fogalmát, az egyes előkészületi cselekmények pedig tartalmilag megegyeztek az előkészület mai fogalmában szereplő cselekményekkel.

22 Az Átv. indokolása.

23 Angyal (1928.) i. m.: 29. o.

24 A Dáktv. indokolása.

25 Ezek az 1989. évi XXV. törvény módosításával a létrehozatalra, vezetésre, és részvételre változtak, a támogatás bűnszegédi magatartásként értékelendő.

26 1978-as Btk. indokolása. In: Magyar Közlöny 1978. évi 92. sz. 1219. o.

Egyezmény rendelkezései szerint a terrorcselekmény „elkövetéséhez forrás gyűjtését, biztosítását akkor is büntetni kell, ha a terrorcselekményt nem terrorista csoportban, hanem önállóan, illetve ezt a szervezetségi szintet el nem érő módon szándékoznak elkövetni”. Továbbá az Egyezmény 2. cikkének 4. bekezdése a források biztosításának, illetve gyűjtésének a kísérletét is büntetni rendeli, ami az előkészület általános jelleggel történő szankcionálása esetén kizárt.²⁷ Az (5) bekezdés tartalma nem változott meg, a módosítás során az egyszerűbb áttekinthetőség kedvéért nem sorolta fel ismét a (4) bekezdés szerinti elkövetési magatartásokat, hanem azokra utalva változatlanul büntetni rendelte a terrorista csoporthoz kapcsolódó megvalósításukat, illetve a terrorista csoport bármilyen támogatását.

5. A terrorcselekmény negyedik változata (Btk. 316. § bek.) és történeti előzményei

A terrorizmus, illetve nemzetközi terrorizmus széles körben elfogadottnak tartott kriminológiai fogalmában²⁸ is megjelenik, hogy a terroristák célul tűzött törekvéseik elérése érdekében nemcsak „módszeres erőszak-alkalmazással” élnek, hanem a terrorcselekmények *az erőszak-alkalmazással való fenyegetéssel is megvalósíthatóak*, hiszen az ilyen tartalmú fenyegetés szintén alkalmas arra, hogy az államban, a társadalomban megalkuvó magatartást eredményezzen. Ugyanakkor a terrorcselekménnyel fenyegetés büntetendővé nyilvánítására csupán az 1978-as Btk. 2003. évi II. törvénnyel történt módosításakor került sor, kifejezett indokául pedig a 2002-es kerethatározat 1. cikk (1) bekezdés i) pontjának való megfelelés szolgált.²⁹

Megállapítható, hogy e bűncselekményi változat nem mutat rokon vonásokat a korábbi állam elleni bűncselekményekkel, azok között *nem fedezhető fel szabályozástörténeti előzménye*.

III. Záró gondolatok

A terrorcselekmények, mint bűncselekmények történeti vonatkozásainak áttekintése révén – reményeim szerint – láthatóvá vált, hogy a terrorizmus jelensége, és az azzal szembeni büntetőjogi fellépés igen hosszú múltra tekint vissza, és az nem kizárólag a modern kor sajátja. A terrorista támadások, a terrorista merényletek már az első magyar kodifikált Büntető Törvénykönyv idején sem voltak ismeretlenek, sőt a későbbi ún. szocialista büntető kódexben is megjelent a kor szellemének megfelelő szabályozás igénye. Erre tekintettel megállapítható, hogy – bár elsőként a terrorcselekmény bűncselekményét csak az 1978-as Btk. tartalmazta – a terrorizmus korabeli megjelenési formái elleni büntető anyagi jogi rendelkezések szabályozástechnikai sajátosságai nagyfokú hasonlóságot mutatnak a mai hatályos Btk. szabályozási megoldásával.

²⁷ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény és más büntetőjogi tárgyú törvények módosításáról szóló 2007. évi XXVII. törvény indokolása. Részletes indokolás a 9. §-hoz.

²⁸ Póczik Szilveszter: A terrorizmus kriminológiai perspektívában. Definíció, jog, történelem. Rendészeti Szemle. 2006/9. szám. 45. o.; Korinek László: Kriminológia. II. kötet. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2010. 407. o.

²⁹ A büntető jogszabályok és a hozzájuk kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2003. évi II. törvény indokolása. Részletes indokolás a 15. §-hoz. 8. pont.

Felhasznált irodalom

1. Angyal Pál: A magyar büntetőjog kézikönyve IV. Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. tc. Athenaeum Kiadó, Budapest, 1928.
2. Angyal Pál: A magyar büntetőjog kézikönyve VII. Felségsértés. Királysértés. Hűtlenség. Lázadás. Hatóságok büntetőjogi védelme. Athenaeum Kiadó, Budapest, 1930.
3. Balogh Ágnes: Büntetőjog II. Különös Rész. Dialóg Campus. Budapest-Pécs, 2005.
4. Belegi József: A közbiztonság elleni bűncselekmények – Btk. XXX. Fejezet. In: Kónya István (szerk.): Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. II. kötet. HVG-ORAC. Budapest, 2013.
5. Belovics Ervin: A közbiztonság elleni bűncselekmények – Btk. XXX. Fejezet. In: Busch Béla (szerk.): Büntetőjog II. Különös Rész. A 2012. évi C. törvény alapján. HVG-ORAC. Budapest, 2012.
6. Blaskó Béla: A közrend elleni bűncselekmények. In: Blaskó Béla (szerk.): Büntetőjog Különös Rész II. Rejtjel. Budapest, 2006.
7. Erdősy Emil – Földvári József – Horváth Tibor: A magyar büntetőjog különös része II. Tankönyvkiadó. Budapest, 1989.
8. Erdősy Emil: Közbiztonság elleni bűncselekmények. In: Tóth Mihály (szerk.): Magyar Büntetőjog Különös Rész. Osiris. Budapest, 2005.
9. Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. IV. átdolgozott kiadás. Grill Károly Könyvkiadó. Budapest, 1914.
10. Földvári József: Büntetőjog különös rész. Tankönyvkiadó. Budapest, 1969.
11. Fonyó Antal (szerk.): Magyar büntetőjog különös rész. BM Könyvkiadó, Budapest 1981.
12. Gál István László: Az állam elleni bűncselekmények. In: Polt Péter (Főszerk.): Új Btk. Kommentár. 5. kötet. Különös Rész. Nemzeti Közszolgálati és Tankönyvkiadó. Budapest, 2013.
13. Karsai Krisztina – Neparáczi Anna – Szomora Zsolt: The approach to terrorist offences by means of criminal law in Hungary: A national report to the Third Session of International Forum on Crime and Criminal Law in the Global Era. Sistema Penal & Violencia. 2012/4. szám 75-107. o.
14. Korinek László: Kriminológia. II. kötet. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2010.
15. Maráz Vilmosné: Az állam elleni bűncselekmények. In: Nagy Ferenc (szerk.): A magyar büntetőjog különös része. HVG-ORAC. Budapest, 2009.
16. Póczik Szilveszter: A terrorizmus kriminológiai perspektívában. Definíció, jog, történelem. Rendészeti Szemle. 2006/9. szám. 45-59. o.
17. Tóth Mihály: A terrorcselekmény büntetőjogi szabályozásának és gyakorlatának változásai. Hadtudomány. 2013/1-2. szám. 30-40. o.
18. Vida Mihály – Szomora Zsolt: A közbiztonság elleni bűncselekmények. In: Nagy Ferenc (szerk.): A magyar büntetőjog különös része. HVG-ORAC. Budapest, 2009.

Felhasznált joganyagok

1. A büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi V. törvény és indokolása
2. Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvénycikk és indokolása
3. Az állami rend megóvása végett szükséges büntetőjogi rendelkezésekről szóló 1938. évi XVI. törvénycikk és indokolása
4. A demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. törvénycikk és indokolása
5. A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény
6. A Büntető Törvénykönyv módosításáról és kiegészítéséről szóló 1971. évi 28. törvényerejű rendelet és indokolása
7. A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény és miniszteri indokolása

8. A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló 1989. évi XXV. törvény és indokolása
9. A terrorizmus finanszírozásának visszaszorításáról szóló, New Yorkban, az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének 54. ülészakán, 1999. december 9-én elfogadott nemzetközi egyezmény
10. A terrorizmus elleni küzdelemről, a pénzmosás megakadályozásáról szóló rendelkezések szigorításáról, valamint az egyes korlátozó intézkedések elrendeléséről szóló 2001. évi LXXXIII. törvény és indokolása
11. A büntető jogszabályok és a hozzájuk kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2003. évi II. törvény és indokolása
12. Az Európai Unió Tanácsának 2002. június 13.-ai kerethatározata a terrorizmus elleni küzdelemről (2002/475/IB)
13. A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény és más büntetőjogi tárgyú törvények módosításáról szóló 2007. évi XXVII. törvény és indokolása
14. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény és indokolás

dr. Szabó Szandra Kinga: Uniós bírósági gyakorlat a szabálytalanságok területén - ME, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Az uniós támogatások felhasználására szigorú uniós és azon alapuló nemzeti jogi előírások adta keretben van lehetőség valamennyi tagállamban. A jogszabályi rendelkezések és a támogatás nem szerződésszerű, jogszerűtlen vagy rendeltetésellenes felhasználása esetére ismert súlyos jogkövetkezmények ellenére azonban a gyakorlatban az uniós pénzek felhasználása során számos esetben megsértésre kerülnek a jogszabályok és a támogatási szerződések. Erre vonatkozó gyanú esetén nemcsak a vonatkozó tagállami jogszabályban meghatározott szerv(ek) indíthat(nak) az eset kivizsgálása céljára ún. szabálytalansági eljárást, de az Európai Bizottság is lefolytathat ellenőrzést és alkalmazhat szankciókat, melyek közül a legsúlyosabb a támogatások összegének teljes vagy részleges csökkentése, így a kedvezményezettnek a teljes támogatás vagy annak egy részének visszafizetésére kötelezése.

Tanulmányomban a Strukturális Alapokból és a Kohéziós Alapból származó támogatások esetén alkalmazott pénzügyi korrekció területére kialakult uniós bírósági gyakorlatot mutatom be kizárólag bírósági ítéletekre alapozva. Az Európai Unió illetékes bíróságai előtt e területen két típusú eljárással találkozhatunk: egyrészt a nemzeti bíróság előtt folyamatban lévő ügyben az Unió bírósága felé előterjesztett előzetes döntéshozatali eljárással, másrészt egy tagállam vagy kedvezményezett által az Európai Bizottság ellen indított peres eljárással. Az előbbiben csak egy-egy kérdést válaszol meg a bíróság a közösségi jog alapján, míg az utóbbi eljárásban a felperes keresetének teljes egészében való megítélése a feladata. A következőket bírói gyakorlat az utóbbi eljárásokban azt mutatja, hogy (a) a bíróság mindig a Bizottság javára dönt, azaz amennyiben korábban szabálytalanságot ítélt meg a Bizottság, úgy azt a bíróság helyesnek fogadja el és nem bírálja felül, továbbá (b) a szabálytalanság elkövetése – jogszerűen – magával vonja a pénzügyi korrekció alkalmazását, (c) amelynek mértékét arányosnak ítéli meg a bíróság. A bírói gyakorlatban e két típusú eljárások esetén együttesen kialakításra kerültek immáron következetesen alkalmazott bírói álláspontok, melyek részletesen ismertetésre kerülnek a jelen cikkben.

A szabálytalanság által okozott pénzügyi érdeksérelem

A „szabálytalanság” kifejezés definícióját uniós rendelet a következőképpen adja meg: a közösségi jog valamely rendelkezésének egy gazdasági megvalósító cselekedetéből vagy mulasztásából adódó bármiféle megsértése, amely az Európai Unió általános költségvetését az általános költségvetésre rótt indokolatlan költség formájában sérti vagy sértheti.¹ Az uniós bírósági gyakorlat kitért ezen definíció elemzésére, értelmezésre is. A bírák meglátása szerint a jogszabályok nem tesznek mennyiségi vagy minőségi különbséget a szabálytalanságok között, valamint a konkrét pénzügyi kihatással nem járó szabálytalanságok is komolyan érinthetik az Unió pénzügyi érdekeit, ezért indokoltá tehetik a Bizottság részéről a pénzügyi korrekció alkalmazását.² A fogalom továbbá nem határozza meg a szabálytalanság lehetséges elkövetőit sem, azaz nem részletezi, hogy ki/mi minősülhet gazdasági megvalósítónak. Ebből következően a Bíróság egy ítéletében arra a megállapításra jutott, hogy egy nemzeti hatóság, közigazgatási szerv által az uniós pénzügyi támogatás nyújtásával összefüggően elkövetett jogsértés is szabálytalanságnak minősül tekintettel arra, hogy ezen szervek közül szerepet töltenek be a Strukturális Alapok végrehajtása során.³ Mindezek felül pedig egy intézkedés hatalommal való visszaélésnek is tekinthető, amennyiben kiderül, hogy azt kizárólag azzal a céllal hozták meg, vagy legalább a fő cél az volt, hogy az eljárás véget érjen vagy valamely jogszabály által előírt eljárást, az ügy körülményeivel való további foglalkozást elkerüljék.⁴ Mindez jogos alapot szolgáltat annak a következetes bírói gyakorlatnak, hogy szabálytalanság elkövetése esetén indokoltan és jogszerűen alkalmazhatja a Bizottság (vagy a nemzeti szerv) a pénzügyi korrekciót jogkövetkezményként.

Arányosság elve

1 A Tanács 2006. július 11-i 1083/2006/EK rendelete az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alapra és a Kohéziós Alapra vonatkozó általános rendelkezések megállapításáról és az 1260/1999/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről 2. cikk 7. pont. A fogalmat azonban a nemzeti jogszabályok tovább bővíthetik, Magyarországon a 4/2011. (I.28.) Korm. rendelet 2.§ (1) 24. pontja például a következő kiegészítést teszi hozzá: „... továbbá a nemzeti jogszabályok előírásainak, és a támogatási szerződésben a felek által vállalt kötelezettségeknek a megsértése, amelyek eredményeképpen Magyarország pénzügyi érdekei sérülnek, illetve sérülhetnek.”

2 C-199/03. sz. ügyben (Írország v. Európai Bizottság) 2005.09.15. napján a Bíróság által hozott ítélet:

T-265/08. sz. ügyben (Német Szövetségi Köztársaság v. Európai Bizottság) 2012.09.19. napján a Törvényszék által hozott ítélet

3 T-265/08. sz. ügy u.o.

4 T-182/96. sz. ügyben (Partex — Companhia Portuguesa de Serviços v. Európai Közösségek Bizottsága) az Elsőfokú Bíróság által 1999.09.16. napján hozott ítélet

Az Európai Unióról szóló Szerződés 5. cikke (a korábbi szerződésekhez hasonlóan) fekteti le általános elvként az arányosság követelményét, amely elvnek megfelelően az Unió intézkedése sem tartalmilag, sem formailag nem terjedhet túl azon, ami a Szerződések célkitűzéseinek eléréséhez szükséges. Ezen elv alkalmazása számos peres eljárásban felvetődött és a bírói gyakorlat egy egységes álláspontot képvisel ennek alkalmazására a vitatott pénzügyi korrekciók területén.

Az arányosság elve megköveteli, hogy az uniós intézmények jogi aktusai ne haladják meg a szóban forgó szabályozás által kitűzött jogszerű célok elérésére alkalmas és ahhoz szükséges mértéket, így amikor több alkalmas intézkedés közül lehet választani, a legkevésbé kényszerítőt kell igénybe venni, és az okozott hátrányok nem lehetnek túlzottak az elérni kívánt célokhoz képest. Az arányosság elvére tekintettel különösen azon kötelezettségek megsértése szankcionálható az uniós szabályozás által biztosított jog (pl. pénzügyi támogatás) elvesztésével, amelyek teljesítése valamely uniós rendszer megfelelő működése tekintetében alapvető fontosságú.⁵ Tehát szabálytalanság elkövetése esetén a pénzügyi támogatás csökkentése vagy elvesztése arányos szankciónak minősül a gyakorlat szerint még akkor is, ha más intézkedések helyett csak ennek az alkalmazása mellett döntenek. Álláspontom szerint a bírói gyakorlat részben azért ennyire egységes a pénzügyi korrekció alkalmazásának jogszerűsége tekintetében, mert az elkövetett szabálytalanság mindig az EU költségvetésének sérelmével vagy annak veszélyével jár. Továbbá, a pénzügyi rendelkezések nyilvánvaló megsértése esetén a támogatás visszafizetésétől eltérő döntés csalást vonna maga után, mivel a jövőbeli kedvezményezetteket arra csábítaná, hogy a támogatás iránt benyújtandó kérelmükben a szükséges támogatás összegét magasabb mértékben határozzák meg a több uniós támogatáshoz jutás érdekében, ennek kockázata pedig csak az lenne, hogy a túlértékelés miatt később leszállítják a támogatás összegét.⁶ Ugyanakkor természetesen lehetősége van a kedvezményezettnek arra, hogy vitassa a támogatás megszüntetését és annak visszafizetését, amennyiben a támogatás felhasználása tekintetében jóhiszeműen járt el, e feltétel teljesülésének vizsgálata azonban a nemzeti bíróság feladatát képezi.⁷

Jogbiztonság követelménye

Az Európai Unióban a jogbiztonság követelményét a bírói gyakorlat alakította ki. A szabálytalanságok területén pedig a következők szerint érvényesül. A jogbiztonság elve megköveteli, hogy a jogszabályok legyenek egyértelműek és pontosak, így a közösségi joggal kapcsolatos helyzetek és jogviszonyok kiszámíthatósága biztosítva legyen. Az elvből következik továbbá a közösségi rendelkezések ellentmondásmentes módon való megfogalmazásának követelménye is.⁸ A közösségi szabályozásnak továbbá lehetővé kell tennie az érdekeltek számára az őket terhelő kötelezettség terjedelmének pontos ismeretét. A jogalanyoknak ugyanis képeseknek kell lenniük arra, hogy egyértelműen megismerhessék jogaikat és kötelezettségeiket, és ezeknek megfelelően járjanak el. A jogbiztonság ezen követelményének még szigorúbban kell érvényesülnie az olyan szabályozás esetén, amely pénzügyi következményekkel járhat,⁹ így a pénzügyi támogatási rendszer végrehajtása területén.

Bizalomvédelem elve

A bizalomvédelem elvének nincsen pontos meghatározása, azonban egyszerűen fogalmazva arra utal, hogy védelmet élvez az a helyzet, amikor valamely személy egy adott körülmény alapján joggal bízott valamiben (szabálytalanság esetén például a hatóság pozitív döntésében, valamely intézkedés alkalmazásában vagy mellőzésében).

A bizalomvédelem elvére való hivatkozás jogának fennállásához három feltétel teljesülése szükséges. Először a közösségi adminisztrációnak pontos, feltételhez nem kötött és egybehangzó, valamint hatáskörrel rendelkező és megbízható forrásokból származó ígéreteket kell nyújtania az érdekelt számára. Másodsor ezen ígéreteknél jogos várakozást kell kelteniük abban a személyben, akihez azt intézik. Harmadsor az adott ígéreteknél összhangban kell állniuk a vonatkozó szabályokkal.¹⁰ Az egyedi bírósági döntésekből továbbá kiderül, hogy a bíróság szerint – példálózva – mely konkrét esetekben egyértelműen nem jogosult a kedvezményezett a bizalomvédelem elvére hivatkozni.

5 T-402/06. sz. ügyben (Spanyol Királyság v. Európai Bizottság) a Törvényszék által 2013.09.16. napján hozott ítélet; T-308/05. sz. ügyben (Olasz Köztársaság v. Európai Községek Bizottsága) az Elsőfokú Bíróság által 2007.12.12. napján hozott ítélet; T-199/99. sz. ügyben (Sgaravatti Mediterranea Srl v. Európai Községek Bizottsága) az Elsőfokú Bíróság által 2002.09.26. napján hozott ítélet.

6 T-199/99. sz. ügyben (Sgaravatti Mediterranea Srl v. Európai Községek Bizottsága) az Elsőfokú Bíróság által 2002.09.26. napján hozott ítélet

7 C-158/06. sz. ügyben (Stichting ROM-projekten vs. Staatssecretaris van Economische Zaken) a Bíróság által 2007.06.21. napján hozott ítélet

8 T-308/05. sz. ügy u.o.

9 C-158/06. sz. ügy u.o

10 T-347/03. sz. ügyben (Eugénio Branco Lda v. Európai Községek Bizottsága) az Elsőfokú Bíróság által 2005.06.30. napján hozott ítélet

Ha a Bizottság nem végezte el egy korábbi pénzügyi időszakban az indokolt korrekciót, hanem méltányosságból eltúrta a szabálytalanságot, ettől még az érintett tagállam semmilyen jogot nem szerez arra, hogy a jogbiztonság vagy bizalomvédelem elve alapján a következő pénzügyi időszak során elkövetett szabálytalanságok esetén ugyanezt a hozzáállást várhassa el a Bizottságtól.¹¹ A kedvezményezett, ha a projektet nem azon feltételekkel teljesítette, amelyekhez a támogatás nyújtását kötötték, vagy hatályban lévő jogszabályt neki felróható módon nyilvánvalóan megsértett, nem hivatkozhat a bizalomvédelem elvére.¹²

Európai Bizottság ellenőrzése szabálytalanság esetén

Az Európai Bizottság közösségi jogszabály alapján jogosult eljárást, illetve ellenőrzést lefolytatni a tagállamokkal vagy a kedvezményezettekkel szemben, legfőképpen akkor, amennyiben bármilyen gyanús körülmény a tudomására jut. A bíróság ítéletek e témában tett megállapításai – a szabálytalansági döntés indokolásán túlmenően, amelyet később részletezek – két fő gondolat köré csoportosíthatóak.

Az egyik annak vizsgálata, hogy a Bizottság mennyiben alkalmazhatja a saját belső iránymutatásait és ahhoz hasonló magatartási szabályokat. A bírói gyakorlat megállapította, hogy semmi akadálya annak, hogy a Bizottság a pénzügyi korrekcióra vonatkozó belső iránymutatásokat fogadjon el, és érintett egységeit kötelezze azok alkalmazására. Az ilyen belső iránymutatások azokat az általános irányvonalakat határozzák meg, amelyek alapján a Bizottság utóbb egyedi határozatokat kíván elfogadni. Az ítélezési gyakorlat szerint azonban a Bizottság ilyen aktusa, amely mindössze azon szándékát tükrözi, hogy egy meghatározott irányvonalat kövessen a számára biztosított hatáskörök gyakorlása során, nem tekinthető joghatások kiváltására irányuló aktusnak.¹³ A Bizottság azonban nemcsak belső iránymutatásokat tekint irányadónak, hanem külső joghatás kiváltására irányuló, az iránymutatásokhoz hasonló igazgatási magatartási szabályokat is. Azáltal, hogy ilyen szabályokat elfogad és azoknak a közzétételével kihirdeti, hogy a továbbiakban e szabályokat fogja alkalmazni az azok által érintett esetekre, korlátozza magát mérlegelési jogköre gyakorlásában, és nem térhet el e szabályoktól, ellenkező esetben ugyanis adott esetben az általános jogelveknek – mint az egyenlő bánásmód, a jogbiztonság és a bizalomvédelem elvének – megsértése címén felelősségre vonható. Következésképpen nem zárható ki, hogy az ilyen általános magatartási szabályok bizonyos feltételekkel és a tartalmuknak megfelelően joghatást válthatnak ki, és különösen az sem zárható ki, hogy az igazgatás egy konkrét esetben e szabályoktól az általános jogelvekkel – mint az egyenlő bánásmód vagy a bizalomvédelem elvével – összeegyeztethető indokokkal történő igazolás nélkül nem térhet el, feltéve hogy az általa alkalmazott megközelítés nem ellentétes az uniós jog más, a jogszabályi hierarchia szerint magasabb rendű szabályaival.¹⁴

Emellett a másik fő gondolat annak vizsgálatára irányul, hogy a Bizottság a nemzeti szervek ellenőrzésének eredményeire mennyiben támaszkodhat. Az Unió által nyújtott pénzügyi támogatások monitoring rendszere a Bizottság és a hatáskörrel rendelkező nemzeti hatóságok szoros együttműködésén alapul. Ennek megfelelően a Bizottság jogosan fogadhatja el a nemzeti hatóság ellenőrzésének eredményét anélkül, hogy ő maga újabb vizsgálatot folytatna le és ezen eredmények alapján jogosult döntést hozni arról, hogy történt-e szabálytalanság. A bizottság ismételt vizsgálata aláásná a nemzeti hatóságokkal való együttműködés elvét.¹⁵ Ugyanakkor más uniós intézmény megállapításainak figyelembe vételével kapcsolatosan már nem teljesen ez az álláspont irányadó. Az egyik perben többek között arról is döntenie kellett a Törvényszéknek, hogy a Bizottság köteles-e figyelembe venni az Európai Számvevőszék megállapításait. Az ügyben a Törvényszék kimondta, hogy Bizottság nincs kötve az ellenőrző szerv észrevételeihez. Éppen ellenkezőleg az a feladata, hogy maga értékelje a feltárt szabálytalanságokat. A Bizottság, illetve a Számvevőszék által végzett ellenőrzés hasonló. Mindkét esetben tiszteletben kell tartani a védelemhez való jogot, magas szintű ellenőrzési standardokat alkalmaznak, a tagállamot tájékoztatják a helyszíni ellenőrzés elvégzését megelőzően, az ellenőrzéseken részt vehetnek a nemzeti hatóságok meghatalmazottai, és az érintett tagállamot fel kell hívni az ellenőrzés eredményeire vonatkozó észrevételeinek megtételére. Ezzel szemben az ellenőrzések két típusa esetén előrelátható gyakorlati következmények nem hasonlóak, mivel a Számvevőszék jelentése nem rendelkezik kötéserővel, és mivel közvetlenül ennek alapján nem írható elő pénzügyi korrekció. A Számvevőszék és a Bizottság ugyanis eltérő szerepet tölt be az Unió költségvetési eljárásában. Következésképpen rendszertani

11 C-199/03. sz. ügy u.o.

12 C-383/06. és C-384/06. és C-385/06. sz. egyesített ügyekben (Vereniging Nationaal Overlegorgaan Sociale Werkvoorziening; Gemeente Rotterdam és a Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid v. Sociaal Economische Samenwerking West-Brabant; Algemene Directie voor de Arbeidsvoorziening) a Bíróság által 2008.03.13. napján hozott ítélet; T-182/96. sz. ügy u.o.

13 T-265/08. sz. ügy u.o.

14 T-402/06. sz. ügy u.o.

15 T-199/99. sz. ügy u.o.

szempontból a két intézmény szerepe és feladatkörei nem azonosak, és a Bizottság nem veheti át automatikusan a Számvevőszék megállapításait.¹⁶

Pénzügyi korrekcióról szóló döntés indokolása

Akár nemzeti szerv, akár a Bizottság dönt pénzügyi korrekció kiszabásáról, döntését megfelelően indokolni köteles. Az uniós bírósági gyakorlat kidolgozta a „megfelelő” indokolás követelményeit. Amint az az állandó ítélkezési gyakorlatból kitűnik az indokolást az adott ügy természetéhez kell igazítani, valamint világosan és egyértelműen kell megfogalmazni a jogi aktust kiadó intézmény érvelését, hogy az az érdekelték számára a meghozott intézkedés indokait megismerhetővé, a hatáskörrel rendelkező bíróság számára pedig a felülvizsgálati jogkört gyakorolhatóvá tegye. Az indokolás követelményét az ügy körülményeire, így többek között a jogi aktus tartalmára, az előadott indokok jellegére és a címzettek, illetve a jogi aktus által közvetlenül és személyükben érintett más személyek magyarázathoz jutás iránti érdekére figyelemmel kell értékelni. Nem követelmény az indokolással szemben, hogy a releváns tény- és jogkérdések minden részletére kitérjen, mivel az indokolás megfelelőségét nemcsak a szövege, hanem a háttere, valamint az érintett témára vonatkozó jogszabályok összessége alapján kell megítélni.¹⁷ A Bizottság által hozott döntés esetében nem feltétlenül kell az indokolásnak világosan tartalmaznia azokat az érveket, amelyek a támogatás csökkentését igazolják, az is elég, ha világosan utal az adott tagállam hatáskörrel rendelkező nemzeti hatóságának azon intézkedésére, amely a csökkentést indokolja.¹⁸

Keresetlevél tartalma

Nemcsak a szabálytalansági döntések indokolására, hanem a bíróság elé benyújtott keresetlevél tartalmára nézve is található előírás az egyik ítéletben. A keresetlevélben meg kell jelölni a jogvita tárgyát, és a keresetlevélnek tartalmaznia kell azoknak a jogalapoknak a rövid összefoglalását, amelyekre a kérelmet alapozzák. E megjelölésnek kellően érthetőnek és pontosnak kell lennie annak érdekében, hogy az alperes felkészülhessen a védekezésre, és az Elsőfokú Bíróság birtokában legyen minden olyan információ, amely a kereset tárgyában való határozathozatalhoz szükséges. A jogbiztonság és az igazságügyben megvalósuló gondos ügyintézés biztosítása érdekében a kereset elfogadhatóságához az szükséges, hogy a kereset szövegéből legalább összefoglaló jelleggel, de logikusan és érthetően kitűnjenek mindazok a lényeges jogi és ténybeli elemek, amelyekre a keresetet alapítják. A valamely közösségi intézmény által állítólagosan okozott károk megtérítése iránti kérelmet tartalmazó keresetlevél akkor felel meg e követelményeknek, ha tartalmazza azokat az elemeket, amelyek alapján azonosítható a felperes által az intézmény terhére rótt magatartás, azokat az okokat, amelyek alapján a felperes úgy véli, hogy okozati összefüggés áll fenn a magatartás és az állítólagosan elszenvedett kár között, valamint tartalmazza a kár jellegének és mértékének megjelölését. Márpedig amennyiben a felperes semmilyen adatot nem szolgáltat, a Bíróság nem köteles felmérni és ellenőrizni a kifogásolt magatartás és a hivatkozott kár közötti esetleges okozati összefüggés fennállását.¹⁹

Összefoglaló

Ahogy a tanulmányból láthattuk, a nemzeti és uniós jog alapján szabálytalanság elkövetése esetén a kapott támogatás részbeni vagy teljes visszafizetésére kötelezhető a kedvezményezett, jogvita esetén pedig bírói út igénybevétele van lehetőség. Jogvita esetén eltérő esetekben van lehetőség nemzeti és uniós bírósághoz fordulni. Amennyiben a nemzeti bíróságok előtt tesznek a felek kísérletet az ügy megoldására, a nemzeti jog alkalmazása nem sértheti a közösségi jog alkalmazását és hatékonyságát. A nemzeti bíróságnak főszabály szerint a saját nemzeti jogát kell alkalmaznia, miközben biztosítania kell a közösségi jog teljes érvényesülését, ami azt eredményezheti, hogy – ha szükséges – ne alkalmazza azt a nemzeti jogszabályt, amely ennek akadályát képezi, vagy értelmezzen egy, kizárólag a belső helyzetre kidolgozott nemzeti

¹⁶ T-265/08. sz. ügy u.o

¹⁷ T-387/07. sz. ügyben (Portugál Köztársaság v. Európai Bizottság) a Törvényszék által 2011.03.03. napján hozott ítélet; T-290/02. sz. ügyben (Associazione Consorzio Tessili vs. Európai Közösségek Bizottsága) az Elsőfokú Bíróság által 2004.09.14. napján hozott ítélet

¹⁸ T-182/96. sz. ügy u.o.; T-199/99. sz. ügy u.o.

¹⁹ T 444/07. sz. ügyben (Centre de promotion de l'emploi par la micro entreprise v. Európai Bizottság) az Elsőfokú Bíróság által 2009.06.30. napján hozott ítélet

jogszabályt.²⁰ A konkrét jogszabályok alkalmazásán túlmenően a nemzeti bíróságok számára a jelen tanulmányban kifejtett uniós bírósági gyakorlat segítségül lehet jogviták eldöntésében megelőzve ezzel egy esetleges előzetes döntéshozatali eljárás megindításának szükségességét. A fentebb kifejtett elvek – gyakran, mint alapelvek – természetesen más jogterületen is alkalmazást nyertek, ugyanakkor fontosnak tartottam bemutatni, hogy a szabálytalanság területén a bírói gyakorlat azokat hogyan alkalmazza párhuzamosan a kifejezetten pénzügyi korrekció esetére következetesen figyelembe vett bírósági álláspontokkal.

20 C-383/06. és C-384/06. és C-385/06. sz. egyesített ügyek u.o.

1. Bevezető gondolatok

Az Európai Unió a tagállamoktól független, önálló költségvetéssel rendelkezik, amely összege évente mintegy 130-150 milliárd eurót tesz ki. Az Unió *bevételei* a hagyományos saját forrásokból (vámok, mezőgazdasági lefölözések, cukorilletékek), a tagállamok hozzáadottértékadó (VAT – Value Added Tax) bevételéből származó részesedésből, valamint az ún. GNI-forrásból, a tagállamok által, a bruttó nemzeti össztermékük arányában teljesített hozzájárulásból származnak. A költségvetés *kiadási oldalát* az uniós intézmények adminisztratív, intézményi kiadásai, illetve az egyes uniós politikák finanszírozására szolgáló előirányzatok alkotják. A kiadási oldal legnagyobb hányada a közös agrárpolitika és a strukturális politika kiadásainak finanszírozását szolgálja.¹

Az Európai Unió költségvetése sokféle, rendkívül változatos kriminális magatartás célpontja. Bár a hivatalos adatok szerint a csalások által érintett összeg mindössze a költségvetés 1-2%-át² teszi ki, egyes becslések szerint az uniós büdzsé 10-20%-a tűnik el jogellenes módon.³ A költségvetést sértő magatartások ilyen mértékű elszaporodása nemcsak gazdasági hátrányokkal jár, de akadályozza az áruk, szolgáltatások és a tőke szabad áramlását, és veszélyezteti az uniós politikák végrehajtását. Különösen fontos feladatot jelent az Unió számára, hogy megteremtse a pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények elleni fellépés megfelelő kereteit. E cél elérése érdekében számos különböző, elsősorban közigazgatási jogi eszköz is bevezethető, de a jogsértés súlyára tekintettel az Unió nem tekinthet el a büntetőjog alkalmazásától sem.

A 2009. december 1-jén hatályba lépett Lisszaboni Szerződés jelentősen megerősítette az Unió pénzügyi érdekek védelmével kapcsolatos hatáskörét. Ennek alapján a Bizottság két olyan jogalkotási javaslatot is kidolgozott, amely az uniós költségvetést sértő bűncselekmények elleni büntetőjogi fellépést erősítené meg. Jelen tanulmány célja e két jogalkotási javaslat, az Unió pénzügyi érdekeit érintő csalás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről szóló irányelvjavaslat, és az Európai Ügyészségről létrehozásáról szóló rendeletjavaslat bemutatása.

2. A Lisszaboni Szerződés előtti rövid Uniós helyzetkép

Bár az alapító szerződések eredetileg nem tartalmaztak a pénzügyi érdekek védelmére vonatkozó rendelkezéseket, az Európai Közösség viszonylag korán, már az 1960-as években felismerte a visszaélések elleni fellépés szükségességét. A pénzügyi érdekek védelmét kezdetben ún. *szektorális irányelvekkel* próbálták megteremteni, ez azonban az egységes szabályozás hiánya miatt nem volt kellően hatékony.⁴

Az 1990-es évekre felmerült az igény a tagállami védelmet meghaladó, közösségi szintű védelem kialakítására. Mivel a büntetőjog ekkor még a közösségi jog keretein kívül esett, és a III. pilléres együttműködés keretei közé tartozott, 1995-ben az Unió párhuzamosan két jogi aktust is elfogadott: egy *rendeletet*⁵ és egy *egyezményt*⁶. Az I. pilléres rendelet a pénzügyi érdekeket sértő magatartások elleni fellépés közigazgatási jogi eszközeit tartalmazta, míg a III. pilléres együttműködés keretei között elfogadott egyezmény a csalások elleni büntetőjogi fellépés alapjait fektette le.

1 A költségvetés szerkezetéről bővebben lásd: Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2011. 253-260.

2 Lásd: A Bizottság jelentése az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak: Az Európai Unió pénzügyi érdekeinek védelme – Csalás elleni küzdelem. 2012. évi éves jelentés [COM(2013) 548.]

3 Lásd például: Siebert, Thomas: The European Fight against Fraud – The Community's Competence to Enact Criminal Laws and Its Power to Approximate National Criminal Law by Directives. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, Vol. 16/1, 2008. 89.

4 Karsai Krisztina: Mozaikkép a közösségi pénzügyi érdekek büntetőjogi védelméről. Európai Jog, 2002/5. 14.

5 A Tanács 2988/95/EK, Euratom rendelete (1995. december 18.) az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről [HL L 312., 1995. 12. 23.]

6 Az Európai Unióról szóló szerződés K.3. cikke alapján, az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről szóló 1995. június 26-án elfogadott egyezmény [HL C 316., 1995. 11. 27.]

Az *Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről szóló 1995. évi egyezmény* (PIF egyezmény) volt az első olyan uniós jogforrás, amely a pénzügyi érdekek védelme érdekében a büntetőjog eszközrendszerét vette igénybe. Az egyezmény meghatározta a Közösség pénzügyi érdekeit sértő csalás egységes büntetőjogi fogalmát, és előírta a tagállamoknak, hogy a közösségi csalást nyilvánítsák bűncselekménnyé és hatékony, arányos és visszatartó erejű szankciókkal, a legsúlyosabb esetekben szabadságvesztéssel büntessék. Az egyezmény kötelezte a tagállamokat, hogy – a belső jogukban meghatározott alapelvekkel összhangban – tegyék lehetővé a vállalkozások vezetőinek vagy a vállalkozáson belül döntési jogosultsággal rendelkező vagy ellenőrzést gyakorló személyek büntetőjogi felelősségre vonását.⁷ A közösségi jogalkotó felismerte, hogy a Közösségek pénzügyi érdekeit egyéb bűncselekmények is károsíthatják vagy fenyegethetik, ezért később *három kiegészítő jegyzőkönyvet* is csatolt az egyezményhez. Az első jegyzőkönyv⁸ az aktív és passzív vesztegetés elleni büntetőjogi fellépésről, a második⁹ a közösségi költségvetést sértő bűncselekményekből származó vagyontisztára mosása elleni küzdelemről és a jogi személyek felelősségre vonásáról, a harmadik¹⁰ pedig az Európai Bíróság, az egyezmény értelmezésével kapcsolatos jogkörének kiterjesztéséről rendelkezett.

A PIF egyezmény legnagyobb érdeme az volt, hogy meghatározta az Európai Unió pénzügyi érdekeit sértő csalás egységes fogalmát, és kötelezővé tette a költségvetést sértő magatartások elleni büntetőjogi fellépést. Az egyezmény végrehajtása azonban problémákba ütközött, mivel a hatálybalépéséhez a tagállamok ratifikációjára volt szükség, amely azonban hosszú évekig elhúzódott. Ennél is nagyobb problémát jelentett, hogy – amint azt az Európai Bizottság az egyezmény végrehajtásáról szóló jelentéseiben¹¹ többször is kifogásolta – a legtöbb tagállam nem ültette át megfelelően az egyezmény és a kiegészítő jegyzőkönyvek rendelkezéseit a nemzeti jogába. Emiatt az egyezmény nem tudott kellően hozzájárulni az Unió pénzügyi érdekeinek egységes és hatékony védelméhez.¹² Ezt felismerve a Bizottság már 2001-ben kidolgozott egy *irányelvjavaslatot a pénzügyi érdekek büntetőjogi védelméről*¹³, amely – a megfelelő számú tagállami ratifikáció hiányában még hatályba nem lépett – egyezményt váltotta volna fel. A 2001-es irányelvjavaslat gyakorlatilag változtatás nélkül vette át a PIF egyezmény és a kiegészítő jegyzőkönyvek rendelkezéseit, mégis jelentős előrelépést jelentett volna. Az egyezménnyel szemben ugyanis, amely tagállami ratifikációjának kikényszerítésére az Unió nem rendelkezik jogi eszközzel, az irányelv meghatározott határidőben történő átültetésének elmaradása esetén a Bizottság eljárást indíthat a mulasztó tagállammal szemben. A javaslatot azonban végül nem fogadták el, és a PIF egyezmény 2002-ben történő hatálybalépése miatt az irányelv elfogadásának kérdése háttérbe szorult.

3. Az Európai Unió pénzügyi érdekeinek védelme a Lisszaboni Szerződés után

A *Lisszaboni Szerződés* jelentősen megerősítette az Unió hatáskörét a pénzügyi érdekeit sértő magatartások elleni fellépés terén. Míg 2009 előtt a csalás elleni küzdelem elsődlegesen a tagállamok feladata volt, addig a Lisszaboni Szerződésben sokkal hangsúlyosabbá vált az Unió

7 Bővebben lásd: Killmann, Bernd-Roland – Schröder, Jens: Betrugs- und Finanzdelikte. In: Sieber, Ulrich – Brüner, Franz-Hermann – Satzger, Helmut – v. Heintschel-Heinegg, Bernd (Hrsg.): Europäisches Strafrecht. Nomos, Baden-Baden, 2011. 287-291.

8 Jegyzőkönyv az Európai Unióról szóló szerződés K.3. cikke alapján létrejött, az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről szóló egyezményhez [HL C 313., 1996. 10. 23.]

9 Második Jegyzőkönyv az Európai Unióról szóló szerződés K.3. cikke alapján létrejött, az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről szóló egyezményhez [HL C 221., 1997. 07. 19]

10 Jegyzőkönyv az Európai Unióról szóló szerződés K.3. cikke alapján létrejött, az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről szóló egyezménynek az Európai Közösségek Bírósága általi, előzetes döntéshozatal révén történő értelmezéséről [HL C 151., 1997. 05. 20.]

11 Bővebben lásd: Report from the Commission: Implementation by Member States of the Convention on the Protection of the European Communities' financial interests and its protocols [COM(2004) 709], Second Report from the Commission: Implementation by Member States of the Convention on the Protection of the European Communities' financial interests and its protocols [COM(2008) 77.]

12 Jacsó Judit: Gondolatok az Európai Unió költségvetésének büntetőjogi védelméről a Lisszaboni Szerződés tükrében. In: Róth Erika (szerk.): Tanulmányok Dr. Dr. h. c. Horváth Tibor professor emeritus 85. születésnapja tiszteletére. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2012. 68.

13 Az Európai Bizottság irányelvjavaslata a Közösség pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelméről [COM (2001) 272., módosította COM(2002) 577.]

szerepe, amely egy sokkal szélesebb körű jogalkotási felhatalmazást kapott.¹⁴ A Szerződés kimondja, hogy az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében meghozza az Unió pénzügyi érdekeit sértő csalások megelőzése és az azok elleni küzdelem terén a szükséges intézkedéseket azzal a céllal, hogy hathatós és azonos mértékű védelmet nyújtsanak a tagállamokban, valamint az Unió intézményeiben, szerveiben és hivatalaiban.¹⁵ Ez a rendelkezés már az Amszterdami Szerződésben is megjelent, a korábbi szöveg azonban tartalmazott egy számos értelmezési nehézséget¹⁶ felvető korlátozást is, amely szerint a Tanács által elfogadott intézkedések nem érinthetik a nemzeti büntetőjog alkalmazását, illetve a nemzeti igazságszolgáltatást. A Lisszaboni Szerződés eltörölte ezt a kikötést, ami által az uniós jogalkotó felhatalmazást kapott arra, hogy a pénzügyi érdekeket sértő csalások ellen minden „szükséges intézkedést” meghozzon, beleértve a büntetőjogi eszközöket is.¹⁷ Így lehetővé vált az is, hogy az uniós jogalkotó – szűk körben, kizárólag az Unió pénzügyi érdekeinek védelme érdekében – közvetlenül alkalmazható, *szupranacionális büntetőjogi tényállásokat* fogadjon el.¹⁸

Másfél évvel a Lisszaboni Szerződés hatálybalépését követően, 2011. május 26-án a Bizottság egy *közleményt*¹⁹ adott ki, amelyben részletesen megvizsgálta, hogy az Unió milyen eredményeket ért el a csalások elleni küzdelem terén és hogy a még hatékonyabb védelem megteremtése érdekében milyen további intézkedések megtételére van szükség.

A Bizottság a közleményében arra a következtetésre jutott, hogy bár az elmúlt 15 év során számos helyen történt előrelépés, ennek ellenére még mindig jelentős különbségek mutatkoznak az Unión belül a pénzügyi érdekek büntetőjogi védelméről. A tagállami büntetőjogok harmonizációjára irányuló törekvések ellenére nagy különbségek vannak az egyes államokban a bűncselekmények fogalmának meghatározása, az ilyen cselekmények esetében kiszabható szankciók fajtája és mértéke, a bűncselekmények elévülési ideje, valamint a vállalatvezetők és jogi személyek büntetőjogi felelőssége terén, amely eredményeként az elrettentő hatás szintje tagállamonként jelentősen különbözik. Nem működik hatékonyan a tagállamok közti együttműködés sem, pedig az uniós költségvetés védelme kapcsán gyakran előfordul, hogy határokon átnyúló ügyekben kell nyomozást folytatni és a határozatoknak külföldön kell érvényt szerezni. Mindez hátráltatja, hogy az EU egész területén egyenértékű büntetőjogi védelem alakulhasson ki, lehetővé teszi, hogy egyes tagállamokban a bűncselekmények büntetlenül maradjanak, és ahhoz vezethet, hogy az alkalmazandó nemzeti büntetőjogtól függően a hasonló egyedi eseteket eltérően bírálják el.

A közlemény második felében a Bizottság azt vizsgálja, hogy az Uniónak milyen intézkedéseket kellene meghoznia ahhoz, hogy a pénzügyi érdekek védelme még hatékonyabbá váljon. Ennek érdekében a Bizottság három olyan területet határozott meg, ahol előre kell lépni:

- a) a büntető- és igazgatási eljárások erősítése,
- b) a büntető anyagi jog erősítése,
- c) megerősített intézményi keret.²⁰

Mivel az uniós költségvetés megkárosítása elleni küzdelem egyik sarkalatos pontja a büntetőjog, a Bizottság a legfontosabb feladatként egy, az *uniós pénzügyi érdekek büntetőjogi védelméről szóló kezdeményezés kidolgozását* tűzte ki célul. A javaslat kidolgozása során a jogalkotónak meg kell fontolnia a korábbi dokumentumokban szabályozott bűncselekmények mellett egyes további jogsértéstípusok – például a sikkasztás és a hatáskörrel való visszaélés – fogalmának meghatározását is. A Bizottság szerint a javaslatnak bizonyos általános részi

14 Jacsó: i. m. 75.

15 EUMSZ. 325. cikk (4) bekezdés.

16 Lásd: Farkas Ákos: Büntetőjogi együttműködés az Európai Unióban. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 24.

17 Sicurella, Rosaria: Some reflections on the need for a general theory of the competence of the European Union in criminal law. In: Klip, André (ed.): Substantive Criminal Law of the European Union. Maklu, Antwerpen – Apeldoorn – Portland, 2011. 236.

18 Lásd: Satzger, Helmut: Internationales und Europäisches Strafrecht. Strafanwendungsrecht – Europäisches Straf- und Strafverfahrensrecht – Völkerstrafrecht. Nomos, Baden-Baden, 2011. 100.; Hecker, Bernd: Europäisches Strafrecht. Springer Verlag, Berlin – Heidelberg, 2012. 493.

19 A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Az Európai Unió pénzügyi érdekeinek a büntetőjog és igazgatási vizsgálatok által biztosított védelméről. Integrált politika az adófizetők pénzének megővésére [COM(2011) 293.]

20 Kuhl, Lothar: The Initiative for a Directive on the Protection of the EU Financial Interests by Substantive Criminal Law. EuCrIm, The European Criminal Law Associations' Forum, 2012/2. 63.

kérdésekre – így a bűnsegélyre, a felbujtásra, a bűncselekmény kísérletére, a szándékos vagy gondatlan vétkességre – is ki kell terjednie, és módszeresebb szabályokat kell tartalmaznia a jogi személyek büntetőjogi felelősségéről, valamint a joghatóságról és az elévülési időről.²¹

Az anyagi büntetőjogi szabályozás erősítése mellett a Bizottság közleményében eljárásjogi és intézményi reformokat is megfogalmaz. A *büntető eljárásjog erősítése* érdekében meg kell könnyíteni az ügyészek és bírák számára a csalások elkövetői elleni küzdelmet, biztosítani kell a jogellenesen megszerzett vagyon elvonásának jogi lehetőségét, valamint meg kell teremteni a rendőri és igazságügyi hatóságok, a vám- és adóhatóságok, a bírósági és más illetékes hatóságok közötti információcsere feltételeit. Az *intézményi keret megerősítése* érdekében korszerűsíteni kell az Eurojust kapacitásait és fontos feladat lenne felállítani egy szakosított európai bűnüldöző hatóságot, az *Európai Ügyészséget*.

3.1. A pénzügyi érdekek büntetőjogi védelméről szóló 2012. évi irányelvjavaslat

Az Európai Bizottság a közleményében kitűzött céloknak megfelelően 2012-ben egy *irányelvjavaslatot* dolgozott ki a *pénzügyi érdekek büntetőjogi védelméről*.²² Az irányelv jogalapjaként a Bizottság az EUMSZ. 325. cikk (4) bekezdését jelölte meg.²³ A javaslat a PIF egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyvei helyébe lépne, hatályon kívül helyezve azokat.

A javaslat elsőként az *Unió pénzügyi érdekeit*²⁴ sértő *csalás fogalmát* határozza meg, amely lényegében megegyezik az egyezményben használt definícióval. A javaslat szerint szándékos elkövetés esetén csalásnak minősülnek az alábbi magatartások:

- a) a kiadások tekintetében a következőkre vonatkozó bármely cselekmény vagy mulasztás:
 - (i) olyan hamis, helytelen vagy hiányos nyilatkozatok vagy dokumentumok felhasználása vagy előterjesztése, amelyek következménye az Unió általános költségvetéséből származó vagy az Unió kezelésében levő, illetve az Unió nevében kezelt költségvetésekből biztosított pénzeszközök jogtalan megszerzése vagy visszatartása,
 - (ii) információ elhallgatása és ezzel egy konkrét kötelezettség megszegése, az előbbiekkal megegyező következményekkel, vagy
 - (iii) kötelezettségvállalásoknak vagy kiadásoknak nem a megjelölt és a döntés alapjául szolgáló célokra történő jogellenes felhasználása;
- b) a bevételek tekintetében a következőkre vonatkozó bármely cselekmény vagy mulasztás:
 - (i) olyan hamis, helytelen vagy hiányos nyilatkozatok vagy dokumentumok felhasználása vagy előterjesztése, amelyek következménye az Unió általános költségvetésében, vagy az Unió kezelésében levő, illetve az Unió nevében kezelt költségvetésekben lévő források jogellenes csökkenése,
 - (ii) információ elhallgatása és ezzel egy konkrét kötelezettség megszegése, az előbbiekkal megegyező következményekkel, vagy

21 Brodowski, Dominik: Strafrechtsrelevante Entwicklungen in der Europäischen Union – ein Überblick. Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik, 11/2011. 944.

22 Az Európai Bizottság javaslata: Az Európai Parlament és a Tanács irányelve az Unió pénzügyi érdekeit érintő csalás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről [COM(2012) 363.]

23 Érdekeség, hogy a 325. cikk nem határozza meg, hogy az intézkedéseket milyen jogforrási formában kell kibocsátani, így az unió jogalkotó akár rendeleti formát is választhatott volna. A jogalkotónak azonban valamennyi unió jogalkotás során figyelembe kell vennie a szubszidiaritás és az arányosság elvét, a büntetőjog területén pedig a Bizottság szerint különösen fontos, hogy az Unió ne lépje túl a cél eléréséhez szükséges és arányos mértéket. A javaslat indoklása szerinti az irányelv a megfelelő jogi aktus ahhoz, hogy összehangolt büntetőjogi rendelkezéseket állapítson meg az EU pénzügyi érdekeinek védelme területén, miközben bizonyos fokú rugalmasságot enged a tagállamoknak. A szubszidiaritás és arányosság elvéről és az unió büntetőjogi tárgyú jogalkotásával kapcsolatos követelményekről bővebben lásd: Jacsó Judit – Udvarhelyi Bence: Az Európai Unió büntetőpolitikája a pénzmosás elleni fellépés tükrében. In: Stipta István (szerk.): Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium. Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai, Tomus 12. Gazdász-Elasztik Kft. Miskolc 2013. 122-126.

24 Az irányelvjavaslat az első olyan unió jogforrás, amely pontosan meghatározza az Unió pénzügyi érdekeinek fogalmát. A definíció szerint pénzügyi érdekek minősül az Unió költségvetése, valamint a Szerződések alapján létrehozott intézmények, szervek, hivatalok és ügynökségek költségvetései, vagy az általuk kezelt vagy ellenőrzött költségvetések által lefedett, azokból szerzett vagy származó valamennyi bevétel és kiadás [2. cikk].

(iii) a jogszerűen szerzett haszon jogellenes felhasználása, az előbbiekkal megegyező következményekkel [3. cikk].

A javaslat nem kizárólag a szigorú értelemben vett csalást szabályozza, hanem a csaláshoz kapcsolódó más olyan bűncselekményeket is, amelyek károsíthatják az Európai Unió költségvetését. A javaslat négy ilyen bűncselekményt határoz meg: a közbeszerzési ajánlattevők tisztességtelen magatartását, a pénzmosást, az aktív és passzív korrupciót és a hűtlen kezelést.

Az Unió pénzügyi érdekeit sértő csaláshoz kapcsolódó bűncselekmények közül a korrupció és a pénzmosás már a PIF egyezményhez kapcsolt jegyzőkönyvekben is szerepelt. A *vesztegetés* vonatkozásában a javaslat az 1996-os első jegyzőkönyv fogalmából indul ki, fontos különbség azonban, hogy a hivatali kötelezettség megsértésére már nem feltétele a vesztegetésnek.²⁵ Ez lényeges szigorítást jelent a jegyzőkönyv szabályozásához képest. Az irányelv szerint:

- a) *passzív megvesztegetés*: azon tisztviselő²⁶ által elkövetett cselekmény, aki közvetlenül vagy közvetítő útján bármilyen előnyt kér, vagy az előnyt elfogadja a maga vagy harmadik személy javára, vagy ilyen előny ígérését elfogadja azért, hogy hivatali kötelességét megszegve, hatáskörébe tartozó intézkedést vagy hatásköre gyakorlása során intézkedést tegyen vagy ne tegyen, aminek révén sérti vagy esetleg sértheti az Unió pénzügyi érdekeit;
- b) *aktív megvesztegetés*: bármely olyan személy által elkövetett cselekmény, aki közvetlenül vagy közvetítő útján bármilyen előnyt ígér vagy nyújt kifejezetten a tisztviselő számára vagy harmadik személy javára, azért, hogy a tisztviselő hivatali kötelességét megszegve, hatáskörébe tartozó intézkedést vagy hatásköre gyakorlása során intézkedést tegyen vagy ne tegyen, aminek révén sérti vagy esetleg sértheti az Unió pénzügyi érdekeit [4. cikk (3) bekezdés].

A tagállamoknak fel kell lépniük az irányelvben szereplő bűncselekményekből származó jövedelem tisztára mosásával szemben is. A *pénzmosás* vonatkozásában a javaslat a III. pénzmosási irányelv fogalmára utal vissza [4. cikk (2) bekezdés].²⁷

Az irányelvjavaslat két másik csaláshoz kapcsolódó bűncselekményt is büntetni rendel, amelyet a korábbi jogforrásokban nem találhatunk. Az első a *közbeszerzési ajánlattevők tisztességtelen magatartása*. A preambulum szerint az Unió pénzügyi érdekei abban az esetben is sérülhetnek, ha az egyes ajánlattevők a pályáztató szervtől jogosulatlanul megszerzett adatok alapján szolgáltatnak információt az ajánlatkérő vagy odaítélő hatóságoknak, azzal a céllal, hogy megkerüljék vagy eltorzítsák a közbeszerzési vagy odaítélési eljárásra vonatkozó szabályokat. Ezen magatartás nagyon hasonlít a csaláshoz, de az ajánlattevő nem feltétlenül valósítja meg a csalás teljes tényállását, mivel a benyújtott pályázat teljes mértékben megfelelhet valamennyi követelménynek. Annak érdekében, hogy az ilyen magatartások se maradjanak büntetlenül, a tagállamok kötelesek felelősségre vonni a jelölteket, az ajánlattevőket, valamint az ajánlati felhívásokra történő válaszadásért vagy a pályázatok elkészítésért felelős, illetve azokban részt vevő személyeket, az Unió pénzügyi érdekeit érintő közbeszerzési vagy támogatás-odaítélési

²⁵ Kuhl: i. m. 65.

²⁶ A javaslat értelmében tisztviselő:

a jogalkotási, közigazgatási vagy bírói tisztséget betöltő személy, aki az Unióban vagy a tagállamokban, illetve harmadik országokban közfeladatot lát el, valamint az Unióban vagy a tagállamokban, illetve harmadik országokban közfeladatot ellátó, ilyen tisztséggel nem rendelkező személy, akik részt vesz az Unió pénzügyi érdekeinek kezelésében, vagy az arra vonatkozó döntések meghozatalában [4. cikk (5) bekezdés].

²⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2005/60/EK irányelve (2005. október 26.) a pénzügyi rendszereknek a pénzmosás, valamint terrorizmus finanszírozása céljára való felhasználásának megelőzéséről [HL L 309., 2005. 11. 25.]. Az irányelv 1. cikke szerint szándékos elkövetés esetén pénzmosásnak minősül:

a vagyon átváltása vagy átruházása annak ismeretében, hogy az bűnözői cselekményből vagy ilyen cselekményben való közreműködésből származik, a vagyon jogellenes eredetének elrejtése vagy leplezése céljából, vagy az ilyen cselekmény elkövetésében részt vevő személy tevékenysége jogi következményeinek elkerülése céljából nyújtott segítség;

a vagyon valódi természetének, forrásának, helyének, rendelkezésre állásának, mozgásának, a hozzáfűződő jogoknak vagy tulajdonjogának elrejtése vagy leplezése, annak ismeretében, hogy az bűnözői cselekményből vagy ilyen cselekményben való közreműködésből származik;

vagyon megszerzése, birtoklása vagy használata a szerzés időpontjában annak ismeretében, hogy az bűnözői cselekményből vagy ilyen cselekményben való közreműködésből származik;

az előző pontokban említett bármely cselekmény elkövetésében való részvétel, elkövetésére való szövetkezés, elkövetésének megkísérlése, valamint elkövetésének támogatása, pártolása, elősegítése és ajánlása.

eljárás során az ajánlatkérő vagy támogatás odaítélő szervek vagy hatóságok számára nyújtott tájékoztatásért, vagy a tájékoztatásnyújtás elmulasztásáért, ha azt a jogosultsági, kizárási, kiválasztási vagy odaítélési kritériumok alkalmazásának megkerülése, vagy eltorzítása céljából, szándékosan követik el [4. cikk (1) bekezdés].

A *hűtlen kezelés* a másik olyan bűncselekmény, amely a korábbi dokumentumokban nem szerepelt. A Bizottság indokolása szerint ez a cselekmény szintén nem vonható a szorosan vett csalás fogalma alá, de az Unió pénzügyi érdekeinek sérelmével járhat. Ezért szándékos elkövetés esetén bűncselekménynek minősül, ha a tisztviselő nem rendeltetésszerűen használ fel, vagy fizet ki pénzeszközöket, illetve sajátít ki, vagy használ fel eszközöket [4. cikk (4) bekezdés].

A javaslat előírja a fent említett *bűncselekmények büntetendővé nyilvánítását*. A javaslat mind az öt bűncselekményt kizárólag szándékos elkövetés esetén rendeli büntetni, a gondatlan alakzatot nem. A befejezett tettesi alakzat mellett ugyanakkor a tagállamoknak szankcionálniuk kell a bűncselekmények elkövetésének kísérletét²⁸, valamint a felbujtást és a bűnsegélyt is [5. cikk]. A természetes személyek mellett biztosítani kell a *jogi személyek felelősségre vonhatóságát* is.²⁹ A jogi személyek felelősségre vonásának feltétele, hogy az irányelvben felsorolt valamely bűncselekményt a jogi személy javára – akár saját nevében, akár a jogi személy valamely szervének tagjaként eljárva – olyan személy kövesse el, aki a jogi személyen belül vezető tisztséget tölt be. A vezető tisztség alapulhat a jogi személy képviselőjének jogán, a jogi személy nevében történő döntéshozatal jogán, vagy a jogi személyen belüli ellenőrzés gyakorlásának jogán. A jogi személy továbbá akkor is felelősségre vonható, ha a vezető személy által gyakorolt felügyelet vagy ellenőrzés hiányossága tette lehetővé, hogy a bűncselekményt egy neki alárendelt személy a jogi személy javára elkövesse. A jogi személy felelősségre vonása a bűncselekményt elkövető természetes személy felelősségének megállapítását nem akadályozza [6. cikk]. Fontos megemlíteni, hogy a 1997-es jegyzőkönyvhöz hasonlóan a javaslat sem tartalmazza a büntetőjogi felelősség kifejezést, ami az jelenti, hogy a büntetőjogon kívüli más – például közigazgatási vagy polgári jogi – felelősség meghatározására is lehetőség van.

A javaslat részletesen szabályozza a természetes és jogi személyekkel szemben kiszabható szankciókat is [7-9. cikk]. Természetes személy elkövető esetén az irányelvjavaslat – a korábbi dokumentumokhoz hasonlóan – rögzíti a *hatékony, arányos és visszatartó erejű büntetőjogi szankciók* előírásának követelményét. A javaslat némileg módosítva átveszi a PIF egyezmény által alkalmazott értékhatárok szerinti differenciálást:³⁰

- a) Kisebb súlyú, azaz 10.000 eurónál kevesebb kárt okozó vagy előnyt eredményező, illetve különösen súlyos körülmények megvalósulásával nem járó szabálysértések esetén a tagállamok büntetőjogon kívüli jogkövetkezményeket is meghatározhatnak, vagyis szabadon eldönthetik, hogy büntetőjogi vagy más jellegű – közigazgatási – szankciókat alkalmaznak.
- b) A 10.000 eurónál súlyosabb bűncselekmények esetében a tagállamok már kötelesek büntetőjogi szankciókat előírni.
- c) Különösen súlyos esetben a javaslat kötelezővé teszi a szabadságvesztés-büntetés alkalmazását. A szabadságelvonnással járó szankció akkor kötelező, ha a csalás, a közbeszerzési ajánlattevők tisztességtelen magatartása és a hűtlen kezelés elkövetése legalább 100.000 euró összegű, pénzmosás és a korrupció pedig legalább 30.000 euró előnnyel vagy kárral jár.

A PIF egyezményben a kisebb csalásokra vonatkozó felső értékhatár 4.000 ECU (euró) volt, míg a súlyos csalásra vonatkozó elkövetési érték minimum összeget a tagállamok szabadon határozhatták meg, a határérték azonban 50.000 ECU-nél (eurónál) nem lehetett magasabb. Az

²⁸ A javaslat 5. cikke csak a csalás és a hűtlen kezelés kísérletének büntetendőségéről szól. A Bizottság indokolása szerint ugyanakkor a többi bűncselekmény tényállása úgy van meghatározva, hogy az a kísérletre is kiterjedjen.

²⁹ Jogi személy: az alkalmazandó jog alapján jogi személyiséggel rendelkező bármely jogalany, kivéve az államokat vagy egyéb, közhatalmi jogositványokat gyakorló közjogi testületeket, valamint a közjogi nemzetközi szervezeteket [6. cikk (4) bekezdés].

³⁰ Az értékhatárok szerinti különbségtétel szintén az arányosság elvére és a büntetőjog ultima ratio jellegére vezethető vissza. Az uniós jogalkotó álláspontja szerint aránytalan a kisebb súlyú cselekményeket is büntetőjogi szankciókkal sújtani, ezekben az esetekben a közigazgatási szankció is ugyanolyan vagy még inkább hatékony lehet. Lásd: Kuhl: i. m. 64.

egyezmény kiegészítő jegyzőkönyvei a korrupció és a pénzmosás vonatkozásában értékhatár szerinti különbségtételt nem írtak elő. Az új irányelvjavaslat valamennyi bűncselekmény esetén egységes értékhatárokat ír elő, a kisebb súlyú csalások felső határát 10.000 euróra emelte fel, a különösen súlyos csalások alsó határát pedig 100.000 illetve 30.000 euróban állapította meg.

A javaslat egyik legjelentősebb újítása, hogy a súlyos bűncselekmények elkövetése esetén kötelezővé tett *szabadságvesztés-büntetés alsó és felső határát* is meghatározza. A fent említett értékhatár elérése vagy túllépése esetén a tagállamoknak minimális büntetésenként legalább 6 hónapos és maximális büntetésenként legalább 5 éves szabadságvesztést kell előírniuk, amennyiben pedig a bűncselekményt bünszervezetben követték el, az elkövetőket – az értékhatártól függetlenül – legalább 10 éves szabadságvesztés-büntetéssel kell fenyegetni.³¹ A Bizottság indokolása szerint az irányelv e rendelkezése biztosítja az Unión belül a szankciók egységességét, aminek következtében az Unió pénzügyi érdekei Unió-szerte hatékony és azonos védelemben részesülnek. Az előírt minimum szankciókat úgy határozták meg, hogy azok megfelelő elrettentő hatást fejtsenek ki, arányosak legyenek a bűncselekmények súlyával, továbbá biztosítsák, hogy az európai elfogatóparancsról szóló kerethatározat³² 2. cikkében felsorolt bűncselekmények esetén az elfogatóparancsot ki lehessen bocsátani és végre lehessen hajtani, ami által lehetővé válik egy hatékonyabb igazságügyi és bűnüldözési együttműködés.

A jogi személy elkövetőkkel szemben a tagállamoknak ugyancsak hatékony, arányos és visszatartó erejű szankciókat kell megállapítaniuk. Ebbe a körbe elsősorban a büntetőjogi és nem büntetőjogi pénzbüntetések tartoznak, de egyéb szankciók is előírhatók, mint például az állami kedvezményekből és támogatásokból való kizárás, a gazdasági tevékenységek gyakorlásától való ideiglenes vagy végleges eltiltás, a bírósági felügyelet alá helyezés, a bíróság által elrendelt végelszámolás, valamint a bűncselekmény elkövetésére használt létesítmények ideiglenes vagy végleges bezárása.

A tagállamoknak az elkövetők szankcionálása mellett gondoskodniuk kell a bűncselekményekből származó jövedelmek és eszközök befagyasztásáról és elkobzásáról [10. cikk]. A PIF egyezményhez és jegyzőkönyveihez hasonlóan rendelkezik a javaslat a *joghatóság kérdéséről* is, amely a korábbi szabályozáshoz képest lényegesen egyszerűsödött. A joghatóság megállapításánál a területi és az aktív személyi elv érvényesül, vagyis tagállamok akkor kötelesek eljárni, amennyiben az adott bűncselekményt részben vagy egészben a területükön követték el, vagy ha az elkövető az érintett tagállam állampolgára [11. cikk]. A korábbi dokumentumokhoz képest új elem, hogy a javaslat rendelkezik az Unió pénzügyi érdekeit érintő bűncselekmények *elévüléséről*. A javaslat minimum öt éves elévülési időt határoz meg. A tagállamoknak az elkövetéstől számítva legalább ennyi időn belül kell biztosítaniuk a nyomozás, a büntetőeljárás és a tárgyalás lefolytatását, valamint a bírósági határozatok meghozatalát. Az elévülés megszakad az elkövetéstől számított legalább tíz éven belül fogatosított tagállami intézkedés következtében. Ilyen intézkedésnek minősül különösen a nyomozás vagy a büntetőeljárás tényleges megindítása. A kiszabott büntetés végrehajtása a jogerős ítélet meghozatalától számított legalább tíz év után évül el [12. cikk]. A javaslat rendelkezik végül a tagállamok és az Európai Bizottság közötti *együttműködésről és információcseréről*, amely keretében a Bizottság *technikai és operatív támogatást* nyújt a tagállamoknak [15. cikk].

3.2. Az Európai Ügyészség felállításáról szóló rendeletjavaslat

Az Európai Ügyészség létrehozatalának gondolata hosszú múltra nyúlik vissza, először az 1997-es *Corpus Jurisbar*³³, és az Európai Bizottság 2001. évi *Zöld Könyvében*³⁴ jelent meg. Bár

31 A bünszervezet fogalmánál a szervezett bűnözés elleni küzdelemről szóló 2008/841/IB tanácsi kerethatározat [HL L 300., 2008. 11. 11.] fogalma irányadó. Eszerint a bünszervezet olyan, kettőnél több személyből álló, hosszabb időre létrejött szervezett csoport, amely összehangoltan működik, és amelynek célja az, hogy legalább négy évig terjedő szabadságvesztéssel vagy szabadságelvonással járó intézkedéssel vagy annál szigorúbb szankcióval büntetendő bűncselekményeket kövessen el közvetlen vagy közvetett pénzügyi vagy egyéb anyagi haszonszerzés érdekében [1. cikk 1. pont]

32 A Tanács kerethatározata (2002. június 13.) az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról [HL L 190., 2002. 07. 18.]

33 Bővebben lásd: Delmas-Marty, Mireille: *Corpus Juris Introducing Penal Provisions for the Purpose of the Financial Interests of the European Union*. Economica, Paris, 1997. 44-145.; Dona, Gabriele: *Towards a European Judicial Area? – A Corpus Juris Introducing Penal Provisions for the Purpose of the Protection of the*

egyik dokumentum sem minősült kötelező erejű jogforrásnak, és egyiket sem követte másodlagos jogforrás megalkotása, az Európai Ügyészség felállításának a gondolata továbbra is az érdeklődés központjában maradt. Az Európai Ügyészségre vonatkozó alapvető szabályok végül 2004-ben az *Alkotmányszerződés*, 2007-ben pedig a *Lisszaboni Szerződés* rendelkezései közé kerültek be, vagyis a jogintézményt jelenleg már elsődleges jogforrás szabályozza.

A Lisszaboni Szerződés hatályos szabályai [EUMSz. 86. cikk] szerint az Európai Ügyészséget az Eurojustból hozhatja létre a Tanács, amely az Európai Parlament egyetértését követően egyhangú szavazattal dönt.³⁵ Az Európai Ügyészség felállítása rendelet formájában történhet, amely meghatározza az Ügyészség jogállását, feladatainak ellátására irányadó feltételeket, a tevékenységét szabályozó eljárási szabályokat, a bizonyítékok elfogadhatóságának szabályait, valamint a feladatai ellátása során végzett eljárási cselekményeinek bíróság általi felülvizsgálatára vonatkozó szabályokat. A Szerződés rendelkezik az Ügyészség hatásköréről, amely az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények elkövetőinek felkutatására, a nyomozás lefolytatására, bíróság elé állításukra és a vádhatósági feladatok ellátására terjed ki. Az Európai Tanács ugyanakkor az Európai Parlament egyetértését és a Bizottsággal folytatott konzultációt követően egyhangú határozatban kiterjesztheti az Európai Ügyészség hatáskörét a több tagállamra kiterjedő vonatkozású más súlyos bűncselekményekre is.³⁶

Az EUMSz. 86. cikkben foglalt hatáskör alapján 2013-ban a Bizottság újabb jogalkotási javaslatot dolgozott ki: egy *rendeletjavaslatot az Európai Ügyészség felállításáról*, amely a 2012-es jogalkotási javaslatot egészíti ki.³⁷ A javaslat a korábbi dokumentumok szabályozásából indul ki, és sok helyen teljes egészében átvette a Corpus Juris és a Zöld Könyv egyes megoldásait.

A javaslat indokolásában a Bizottság kifejti, hogy az Európai Unió pénzügyi érdekeit károsító bűncselekmények üldözése jelenleg a tagállamok kizárólagos hatáskörébe tartozik, ezen a téren nem létezik uniós hatóság. Mivel ezek a bűncselekmények legtöbbször több államra kiterjedően valósulnak meg, ezért az ellenük történő fellépés európai szinten szorosan összehangolt és hatékony nyomozási és vádemelési tevékenységet igényelne. A jelenlegi helyzetben az uniós költségvetést sértő bűncselekmények elleni fellépése terén nem érvényesül a Szerződés által előírt hatékonyság, egyenértékűség és elrettentő hatás követelménye.³⁸ E hiányosságok orvoslása céljából dolgozta ki a Bizottság a javaslatot, amely fő célja az Unió pénzügyi érdekei védelmének hatékonyabbá tétele, a nyomozások és vádemelések eredményességének növelése, a visszatartó hatás erősítése, valamint közvetve az uniós polgárok uniós intézményekbe vetett bizalmának növelése.

A rendeletjavaslat elsőként az Európai Ügyészség jogállására és felépítésére vonatkozó szabályokat sorolja fel. Az *Európai Ügyészség szervezete és fellépése* [6-10. cikk] lényegében megegyezik a Corpus Juris és a Zöld Könyv szabályozási koncepciójával.³⁹ Az Európai Ügyészség decentralizált felépítésű szerv, amely az európai ügyészből, az európai ügyész helyetteseiből, valamint tagállamonként legalább egy delegált európai ügyészből áll. Az Ügyészség élén az európai ügyész áll, aki irányítja az Európai Ügyészség tevékenységét és szervezi munkáját. Az európai ügyész munkáját négy helyettes segíti, távollétében vagy akadályoztatása esetén

Financial Interests of the European Union. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 6/3, 1998. 282-297.; Lévai Ilona: *Corpus Juris Europae. Európai büntetőjog és Ügyészség az EU pénzügyi érdekei védelmére? Európai Tükör*, 1998/4. 65-89.; Farkas: i. m. 50-69.,

34 Bővebben lásd: Fijnaut, Cyrille – Groenhuijsen, M.S.: *A European Public Prosecution Service: Comments on the Green Paper. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 10/4, 2002. 321–336.; Nürnberger, Silke: *Die zukünftige Europäische Staatsanwaltschaft – Eine Einführung. Zeitschrift für das Juristische Studium*, 2009/5. 497-502.

35 A Szerződés egyhangúság hiánya esetén is lehetővé teszi, hogy legalább kilenc tagállam megerősített együttműködés keretében létrehozza az Európai Ügyészséget. [EUMSz. 86. cikk (1) bekezdés].

36 E körbe elsősorban az EUMSz. 83. cikk (1) bekezdésében felsorolt, ún. uniós dimenziójú bűncselekmények tartozhatnak. Érdekesség, hogy a végül hatályba nem lépett Alkotmányszerződés a súlyos, határon átnyúló bűncselekményeket is automatikusan az Ügyészség hatáskörébe utalta volna, a Lisszaboni Szerződés viszont a szervezet hatáskörét szűkebben vonta meg, ami csak az Európai Tanács egyhangú döntésével terjeszthető ki az említett bűncselekményekre. Lásd: Vervaele, John A. E.: *The material scope of competence of the European Public Prosecutor's Office: Lex incerta and unpraevia. ERA Forum*. Published online: 27 February 2014. 3-5.

37 Az Európai Bizottság javaslata: A Tanács rendelete az Európai Ügyészség létrehozásáról [COM(2013) 534.]

38 Lásd: EUMSz. 325. cikk (1)-(2) bekezdés

39 Az Európai Ügyészség felépítésének lehetséges modelljeiről bővebben lásd: White, Simone: *A Decentralised European Public Prosecutor's Office. Contradiction in Terms or highly workable Solution? Eurocrim, The European Criminal Law Associations' Forum*, 2012/2. 69-73.

helyettesítik őt. Az európai ügyészt és helyetteseit az Európai Parlament hozzájárulásával a Tanács nevezi ki nyolc éves, nem megújítható időtartamra, egyszerű többséggel, olyan személyek közül, akik felsőbb bírói tisztségbe történő kinevezéshez előírt képesítéssel, valamint jelentős ügyészi tapasztalattal rendelkeznek. Ha az európai ügyész vagy a helyettes ügyész már nem felel meg az előírt feltételeknek, vagy ha súlyos kötelezettségszegést követett el, az Európai Bíróság felmentheti tisztségéből. A tagállamokban működő delegált európai ügyészeket az európai ügyész nevezi ki öt éves, megújítható időtartamra. A delegált ügyészekkel szemben is követelmény a felsőbb bírói tisztségbe történő kinevezéshez előírt képesítés és a jelentős ügyészi tapasztalat. A delegált európai ügyészek felmentése az európai ügyész jogkörébe tartozik. Az Európai Ügyészség kinevezésére és felmentésére vonatkozó szabályok biztosítják az Ügyészség függetlenségét és elszámoltathatóságát. A javaslat külön kiemeli, hogy az Európai Ügyészség feladatainak ellátása során senkitől sem fogadhat el utasítást [5. cikk], tevékenységéről pedig az európai ügyész évente jelentést tesz a Parlamentnek, a Tanácsnak és a Bizottságnak [70. cikk].

Az Európai Ügyészség *kizárólagos hatáskörébe* tartozik az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények üldözése, az elkövetők felkutatása, velük szemben a nyomozás lefolytatása, bíróság elé állítása, valamint a vádhatósági feladatok ellátása [4. és 11. cikk]. A rendelet az Európai Ügyészség hatáskörét a vonatkozó uniós jogot végrehajtó nemzeti jogra utalással határozza meg. A szervezet hatáskörébe tartozó bűncselekmények két csoportba oszthatók:

- a) automatikusan az Európai Ügyészség hatáskörébe tartoznak a nemzeti jog által végrehajtott 2012-es irányelvjavaslatában felsorolt bűncselekmények [12. cikk];
- b) az Ügyészség járulékos hatáskörébe tartozik minden más olyan bűncselekmény is, amely nem tekinthető ugyan az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekményeknek, de elválaszthatatlanul összekapcsolódik az irányelvjavaslatban szabályozott öt deliktum egyikével, feltéve, hogy az ilyen ügyben a pénzügyi érdeket sértő bűncselekmény a meghatározó, és a két bűncselekmény azonos tényeken alapul [13. cikk].⁴⁰

A javaslat rögzíti, hogy az Európai Ügyészség hatáskörét csak akkor gyakorolhatja, ha a bűncselekményt részben vagy egészben egy vagy több tagállam területén követték el, vagy azt tagállami állampolgár, uniós alkalmazott vagy az intézmények tagja követte el [14. cikk]. Az európai ügyészség hatásköre a nemzeti joghatósági igényekkel szemben elsőbbséget élvez.⁴¹

A javaslat második része az *Európai Ügyészség eljárására* vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza. A *nyomozás* az európai ügyész vagy valamely delegált európai ügyész írásbeli határozatával indul meg, amennyiben megalapozottan feltehető, hogy pénzügyi érdekeket sértő bűncselekményt követnek vagy követtek el. A rendelet minden tagállami vagy uniós szervnek kötelezővé teszi az Ügyészség azonnali értesítését, ha olyan cselekményről szerez tudomást, amely a szervezet hatáskörébe tartozhat. A nyomozás megindulását követően az európai ügyész az ügyet egy delegált európai ügyész elé utalja. A nagyobb költséghatékonyság biztosítása érdekében a nyomozási és vádemelési feladatokat főszabály szerint a delegált európai ügyészek látják el, de szükség esetén az európai ügyész maga is eljárhat, ha a bűncselekmény súlya vagy egyéb körülmények ezt indokolják [15-18. cikk]. A javaslat részletesen felsorolja az Ügyészség által elvégezhető vagy elrendelhető nyomozati cselekményeket [26. cikk (1) bekezdés].⁴²

A nyomozás lezárását követően az európai ügyész dönt az *eljárás megszüntetéséről* vagy a *nemzeti bíróság előtti vádemelésről*. A büntetőjogi igény érvényesítésének követelményére figyelemmel az Európai Ügyészség nyomozásainak rendszerint vádemeléssel kell zárulniuk. Az eljárás megszüntetése akkor kötelező, ha a gyanúsított meghalt, ha kegyelemben vagy

40 A javaslat preambuluma (21. pont) az EUMSZ. 86. cikk (4) bekezdésével összhangban utal arra is, hogy bár az Ügyészség hatásköre kizárólag a pénzügyi érdekeket sértő bűncselekményekre korlátozódik, az szervezet hatáskörét az Európai Tanács egyhangú határozattal a több országot érintő, más súlyos bűncselekményekre is kiterjeszheti.

41 Vo. Klip, André: The Substantive Criminal Law Jurisdiction of the European Public Prosecutor's Office. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, Vol. 20/4, 2012. 373-376.

42 A rendelet preambuluma rögzíti, hogy aránytalan lenne, ha javaslat az Európai Ügyészség nyomozási és vádemelési tevékenységének ellátásával kapcsolatban részletes rendelkezéseket tartalmazna, így a jogalkotó csak a nyomozati cselekmények felsorolására szorítkozik, a többi kérdést – különösen a cselekmények foganatosításához kapcsolódó szabályokat – pedig a nemzeti jogok hatáskörébe utalja.

mentességben részesült, ha a nyomozás tárgyát képező cselekmény nem bűncselekmény, ha a bűncselekmény már elévült, vagy ha a gyanúsítottat ugyanazon tényállás alapján már korábban jogerősen felmentették vagy elítélték. Az Európai Ügyész ezenkívül mérlegelési jogkörében akkor is megszüntetheti az eljárást, ha az érintett bűncselekmény kisebb súlyú, vagy nem állnak rendelkezésre megfelelő bizonyítékok. A javaslat az opportunitás elve alapján lehetőséget biztosít az Európai Ügyészség számára a büntetőjogi igény érvényesítéséről való lemondásra, amennyiben a vádemelés nem indokolt. Ilyenkor az Ügyészség egyösszegű pénzbüntetés megfizetésére kötelezi a gyanúsítottat, amely teljesítését követően vele szemben az eljárást jogerős megszüntetik. Amennyiben az eljárás nem szüntethető meg, az Ügyészség vádat emel, és kijelöli az illetékes nemzeti bíróságot⁴³ [27-29. cikk]. A bírósági eljárás a nemzeti bíróság hatáskörébe tartozik, amely során a vádhatósági feladatokat a delegált európai ügyész látja el.

A rendeletjavaslat az eljárás lefolytatására vonatkozó rendelkezései tehát egy sajátos munkamegosztást határoznak meg az Unió és a tagállamok között. Míg a bűncselekmények nyomozása, a vádemelés és a vád képviselése egy uniós szerv, az Európai Ügyészség kezében lenne, addig a bírósági eljárás lefolytatása és az ítélet meghozatala és végrehajtása a nemzeti hatóságok hatáskörében maradna. A rendeletjavaslat kimondja, hogy az Ügyészség a nyomozati és vádemelési cselekmények *bírósági felülvizsgálata* szempontjából nemzeti hatóságnak minősül, vagyis a bírósági felülvizsgálat a nemzeti bíróságok hatáskörébe tartozik [36. cikk].⁴⁴

A javaslat végül szabályozza az Európai Ügyészség és az uniós intézmények vagy egyéb szervek, valamint az unión kívüli szereplők között fennálló kapcsolatokat. Speciális szabályok vonatkoznak az Európai Ügyészség és az Eurojust kapcsolatára, tekintettel arra, hogy a Szerződés alapján az Ügyészséget az Eurojustból kell létrehozni, így a rendelet részletesen meghatározza a két hivatal között fennálló kapcsolatot [56-59. cikk].

4. Összegzés

Az Európai Unió pénzügyi érdekeinek hatékony védelme kizárólag a nemzeti büntetőjog segítségével nem biztosítható, ezért nélkülözhetetlen az uniós szintű egységes fellépés megteremtésére. A Lisszaboni Szerződés széleskörű hatáskörrel ruházta fel az uniós jogalkotót, aki élve ezzel a hatáskörrel két olyan jogalkotási javaslatot dolgozott ki, amelyek biztosíthatják a pénzügyi érdekeket sértő magatartások elleni egységes, uniós szintű fellépést. Míg az irányelvjavaslat a pénzügyi érdekek büntetőjogi védelmének anyagi oldalát szabályozza, meghatározva az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények és az elkövetőkkel szemben alkalmazható szankciók körét, addig a rendeletjavaslat a bűncselekmények üldözésének eljárási szabályait tartalmazza, létrehozva egy uniós szervet, amely hatáskörébe tartozik az említett bűncselekmények elkövetőivel szemben a nyomozás lefolytatása és a vádemelés.

A két javaslat tagadhatatlanul jelentős előrelépést hozna a pénzügyi érdekek védelme terén, problémát jelent azonban, hogy a tagállamok még mindig nem mondanak le könnyen a szuverenitásukról a büntetőjogot érintő kérdésekben. Jól példázza ezt az a tény, hogy a 2012-es irányelvjavaslat első tanácsi szintű vitájában a tagállamok jelentős mértékben módosították a Bizottság eredeti javaslatát és annak jogalapját.⁴⁵ A tanácsi olvasat eredményeképp a javaslat lényegesen felpuhult, így például kikerültek belőle a minimum szankciókra vonatkozó

43 A bíróság illetékessége a bűncselekmény elkövetési helye, a gyanúsított vagy a sértett szokásos tartózkodási helye, illetve a bizonyítékok fellelhetőségének helye alapján határozható meg.

44 Bővebben lásd: Brodowski, Dominik: Strafrechtsrelevante Entwicklungen in der Europäischen Union – ein Überblick. Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik, 11/2012. 461-462.

45 A Tanács az irányelv jogalapjaként az EUMSZ. 83. cikk (2) bekezdését jelölte meg. Ez azzal a következménnyel is járna, hogy a tagállamok e javaslat vonatkozásában is alkalmazhatnák a 83. cikk (3) bekezdés szerinti vészféljelzést, amely szerint bármely állam felfüggesztheti a döntéshozatali eljárást, amennyiben a javaslat a büntető igazságügyi rendszerének alapvető vonatkozásait érinti. Így bármely állam elérheti, hogy a javaslat rá nézve ne legyen kötelező. További problémát jelentene, hogy a Szerződés 21. és 22. kiegészítő jegyzőkönyve értelmében Dánia nem vesz részt a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség intézkedéseinek elfogadásában, az Egyesült Királyság és Írország pedig eseti alapon dönti el, hogy részt kíván-e venni az adott intézkedésben. Amennyiben a javaslat jogalapja a 83. cikk maradna, erre a három tagállamokra nem vonatkoznának az irányelv rendelkezései, így azt akkor se lehetne az egész Unióban egységesen alkalmazni, ha egyik tagállam sem vette igénybe a vészféljelzést.

rendeletek.⁴⁶ Az Európai Parlament ugyan a Tanács módosításait elvetette és lényegében a Bizottság eredeti változatához tért vissza, a két szerv közötti véleménykülönbség akár a jogalkotási eljárás eredményességét is veszélyeztetheti. Fontos lenne tehát a két javaslat elfogadása, lehetőleg a Bizottság javaslatával egyező módon, hiszen e két dokumentum nagymértékben hozzájárulhat egy hatékonyabb védelem megteremtéséhez és a csalások számának visszaszorításához.

5. Summary

The European Union has realized that it is essential to combat the frauds and other illegal activities affecting its financial interests. Article 325 TFEU empowered the Union legislator to adopt the necessary measures in the field of the fight against fraud, including the criminal law measures as well. In 2012 the Commission submitted a Proposal for a Directive on the fight against fraud to the Union's financial interests by means of criminal law, which determines the definition of the fraud and other fraud related offences affecting the Union's financial interests and sets out a certain minimum criminal sanctions for its perpetrators. In 2013 the Commission submitted another Proposal for a Regulation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office, which determines the general rules applicable to the European Public Prosecutor's Office and the rules of procedure applicable to its activities. With the two new Proposals the European Union creates an effective framework for the protection of the Union's financial interest.

6. Irodalomjegyzék

1. BRODOWSKI, DOMINIK: Strafrechtsrelevante Entwicklungen in der Europäischen Union – ein Überblick. Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik, 11/2011.
2. BRODOWSKI, DOMINIK: Strafrechtsrelevante Entwicklungen in der Europäischen Union – ein Überblick. Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik, 11/2012.
3. DELMAS-MARTY, MIREILLE: Corpus Juris Introducing Penal Provisions for the Purpose of the Financial Interests of the European Union. Economía, Paris, 1997.
4. DONA, GABRIELE: Towards a European Judicial Area? – A Corpus Juris Introducing Penal Provisions for the Purpose of the Protection of the Financial Interests of the European Union. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, Vol. 6/3, 1998.
5. FARKAS ÁKOS: Büntetőjogi együttműködés az Európai Unióban. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
6. FIJNAUT, CYRILLE – GROENHUIJSEN, M.S.: A European Public Prosecution Service: Comments on the Green Paper. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, Vol. 10/4, 2002.
7. HECKER, BERND: Europäisches Strafrecht. Springer Verlag, Berlin – Heidelberg, 2012.
8. HORVÁTH ZOLTÁN: Kézikönyv az Európai Unióról. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2011.
9. JACSÓ JUDIT: Gondolatok az Európai Unió költségvetésének büntetőjogi védelméről a Lisszaboni Szerződés tükrében. In: Róth Erika (szerk.): Tanulmányok Dr. Dr. h. c. Horváth Tibor professor emeritus 85. születésnapja tiszteletére. Bibo Kiadó, Miskolc, 2012.
10. JACSÓ JUDIT – UDVARHELYI BENCE: Az Európai Unió büntetőpolitikája a pénzmosás elleni fellépés tükrében. In: Stipta István (szerk.): Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium. Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai, Tomus 12. Gazdász-Elasztik Kft. Miskolc 2013.
11. KARSAI KRISZTINA: Mozaikkép a közösségi pénzügyi érdekek büntetőjogi védelméről. Európai Jog, 2002/5.
12. KLIP, ANDRÉ: The Substantive Criminal Law Jurisdiction of the European Public Prosecutor's Office. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, Vol. 20/4, 2012.
13. KUHL, LOTHAR: The Initiative for a Directive on the Protection of the EU Financial Interests by Substantive Criminal Law. Eucrim, The European Criminal Law Associations' Forum, 2012/2.

⁴⁶ Bővebben lásd: Vervaele: i. m. 12.

14. LÉVAI ILONA: *Corpus Juris Europae*. Európai büntetőjog és Ügyészség az EU pénzügyi érdekei védelmére? *Európai Tükör*, 1998/4.
15. NÜRNBERGER, SILKE: Die zukünftige Europäische Staatsanwaltschaft – Eine Einführung. *Zeitschrift für das Juristische Studium*, 2009/5.
16. SATZGER, HELMUT: *Internationales und Europäisches Strafrecht. Strafanwendungsrecht – Europäisches Straf- und Strafverfahrensrecht – Völkerstrafrecht*. Nomos, Baden-Baden, 2011.
17. SICURELLA, ROSARIA: Some reflections on the need for a general theory of the competence of the European Union in criminal law. In: Klip, André (ed.): *Substantive Criminal Law of the European Union*. Maklu, Antwerpen – Apeldoorn – Portland, 2011.
18. SIEBER, ULRICH – BRÜNER, FRANZ-HERMANN – SATZGER, HELMUT – V. HEINTSCHEL-HEINEGG, BERND (Hrsg.): *Europäisches Strafrecht*. Nomos, Baden-Baden, 2011.
19. SIEBERT, THOMAS: The European Fight against Fraud – The Community's Competence to Enact Criminal Laws and Its Power to Approximate National Criminal Law by Directives. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 16/1, 2008.
20. VERVAELE, JOHN A. E.: The material scope of competence of the European Public Prosecutor's Office: *Lex incerta* and *unpraevia*. ERA Forum. Published online: 27 February 2014.
21. WHITE, SIMONE: A Decentralised European Public Prosecutor's Office. Contradiction in Terms or highly workable Solution? *Eurocrim, The European Criminal Law Associations' Forum*, 2012/2.

Absztrakt

Az új típusú médiahasználat, a mindennapi élet interakciós helyzetinek átalakulása nem csupán azokat a területeket érintik, melyekről szívesen beszélünk (új típusú közösségi formák, generációs, nemi vagy kulturális különbségek a médiahasználatban), de a normasértés vagy a bűn fogalmával is kapcsolatba hozható. A Z generáció médiahasználatának – az azonnali üzenetküldő programokkal történő csevegésnek – e sajátos szempontból történő vizsgálata nem csak a bűnügyi vonatkozásokra ad választ, hanem megvilágítja a korosztály kommunikációs szokásait is.

Kulcsszavak: igazságügyi informatikai szakértő, büntetőeljárás, kommunikáció kutatás, sexting

1. Problémafelvetés

A kommunikációs tartalom elemzésének módszerei – legyenek azok kvantitatív, vagy kvalitatív eljárások – számos tudományág eszköztárában megtalálták a helyüket. A jelentős kutatási potenciált mutató területek (pl. marketing kutatás, fogyasztási szokások kutatása) mellett olyan tudományterületek is léteznek, ahol kutatási kezdeményezések alig figyelhetők meg, noha a gyakorlat oldaláról erős igény mutatkozik rá. Ilyen tudományterület a Digital Forensic Science szövegtörzsek elemzésével foglalkozó szakterülete, melynek körvonalai még csak formálódó fázisban vannak.

A Digital Forensic Science azokat a tudományos módszereket és eljárásokat foglalja magába, melyek a jogi eljárásokat látják el hiteles információval azon esetekben, ahol digitális adat és/vagy – a kifejezés tágabb értelmében vett – a számítógép rendszer is az ügy részét képezi (Máté, 2013). Ilyen digitális adat lehet többek között az azonnali üzenetküldő programokkal (instant messenger, pl. Skype, ICQ, korábban az MSN stb.) folytatott beszélgetések során létrejött szövegtest. Ezek vizsgálata jellemzően a büntetőeljárás nyomozati szakában történik abból a célból, hogy megerősítse vagy cáfolja a vizsgálat alá vont személy kapcsolatát a nyomozás tárgyával. A vizsgálat adatkinyerési és adatelőfeldolgozási (elő-feldolgozás) részét az igazságügyi informatikai szakértő végzi, aki a bűnügyi vonatkozások mellett számos egyéb megfigyelést is tehet.

A megfigyelt jelenségek részletes, társadalomtudományi eszközökkel végzett vizsgálata az érintett személyek és/vagy csoportok etnográfiai irányú megközelítése által olyan információkat is felszínre hozhatnak, melyek visszahatva az eredeti célra (bűnfelderítés) új eszközöket adhatnak a nyomozók és a terület iránt érdeklődő kutatók kezébe.

2. A kutatás jogszabályi, kommunikációtudományi és műszaki háttere

Az igazságügyi informatikai szakértői vizsgálat során végzett adatmentés, adatelemzés eredménye a digitális bizonyíték, melynek elsődleges felhasználása büntetőeljárás nyomozási szakaszában történik. A kinyert és a nyomozó hatóságnak átadott digitális tartalmak ezt követően nyomozati iratokhoz csatolva kerülnek a büntetőeljárás következő állomásaihoz. Az igazságügyi informatikai szakértőnél megtalálható eredeti mentésről közvetlenül nem rendelkezik jogszabály. A hazai szakértői gyakorlatban két eljárás mód honosodott meg: egyrészt a munka végeztével a szakértő minden hozzá került digitális tartalmat véglegesen töröl a számítógépéről és egyéb adathordozóiról, egyedül a szakértői vélemény dokumentum állományát tartja meg archívumában a vizsgálattal összefüggésben. A másik megközelítésben (jelen sorok szerzője ezt támogatja) a szakértő a mentett digitális bizonyítékokat a szakértői archívumában megőrzi (Máté, 2014).

Amennyiben a szakértő az archívumban történő tárolás mellett dönt, úgy felmerül a tárolt információk további felhasználhatóságának kérdése. Erre a választ a az igazságügyi szakértői tevékenységről szóló 2005. évi XLVII. törvényben (Sztv.) találjuk meg, melyben a 12. § (3) szerint: „Ha jogszabály másként nem rendelkezik, az (1) bekezdésben foglaltak nem zárják ki a szakértői vizsgálat során feltárt tényeknek és adatoknak tudományos vagy oktatási célra - személyazonosításra alkalmatlan módon - történő felhasználását.” Ez a felhatalmazás teszi lehetővé, hogy az igazságügyi informatikai szakértői vizsgálatok eredményét, a kinyert tartalmakat az eredeti céltól akár eltérő irányba végzett tudományos kutatás forrásaként felhasználhassuk.

A rendelkezésre álló, s immár jogszerűen fel is használható forrásadatok „újrahasznosításának” irányát részben meghatározzák azok a körülmények, melyek létrejöttükért felelősek. Ez nem más, mint a számítógép által közvetített információcsere (computer mediated communication) jelensége, mely kezdetben főként a technológiailag fejlett országokban (1970-es évektől), majd a 21. századra csaknem az egész világon elterjedté vált (Spears, 1990). Az elterjedtségből eredő mindennapos használat majd az egymáshoz kapcsolódás (vö. internet) lehetősége létrehozta a „globális falut” (McLuhan-Zingrone, 1997), melyben viselkedési formák, törzsé és helyi népszokások alakultak ki, s egyben váltak vizsgálhatóvá a kommunikáció kutatók számára. A számítógépes térben történő jelenlét lenyomata, s a belőle levonható következtetések és megtehető előrejelzések nem csak a társadalomkutatók, de a kriminalisztika művelői számára is új utakat, kutatási mezőket nyitnak meg.

Az új kutatási területek egyik kiemelt területe az online kommunikáció tartalmi vizsgálata. Ezt a telekommunikáció részbeni komputerizálódása teszi vizsgálhatóvá oly módon, hogy a létrejövő szövegtörzsek (azonnali üzenetküldő programokkal folytatott szöveges beszélgetések) tárolódnak a számítógépeken, melyek részben egyszerű adatkinyerési, részben forenzikus módszerekkel vizsgálhatóvá tehető. Az igazságügyi informatikai szakértők munkájuk során rutinszerűen tárják fel a gyanúsítottak által folytatott elektronikus kommunikáció (elektronikus levelezés, instant messenger programok használata, közösségi oldalakon történő kapcsolattartás, SMS üzenetek stb.) különféle formáit és teszik hozzáférhetővé, elemezhetővé a nyomozóhatóság illetékes munkatársai számára.

A szakértő munkáját a legtöbb esetben megkönnyíti az a körülmény, hogy a kommunikáció szereplői természetes módon használják a, s nem alkalmaznak titkosítást, vagy egyéb fedő tevékenységet. Az esetek egy részben maga a felhasználó menti a kommunikációs tartalmakat (naplózott beszélgetések), utalva azok időrendjére is, így a szakértőnek „csupán” a szövegtörzsek összhangot kell megteremtenie a kinyert szövegtörzsek között, melyek kis részben képi információt is tartalmazhatnak (emotikonok stb.), s melyek az ügyek jellegétől függően alkalmasak lehetnek további kutatásra, a mögöttes társadalmi jelenségek, vagy viselkedési módok feltárására.

3. A tiltott pornográf felvétellel visszaélés és a sexting jelenség (esettanulmány)

A következőkben egy tiltott pornográf felvétellel visszaélés gyanúja miatt ismeretlen tettes ellen indított nyomozással összefüggésben készített igazságügyi informatikai szakértői vélemények mentett kommunikációs tartalmainak társadalomtudományi módszerekkel történő újraelemzését mutatom be, mint a kriminalisztikai tartalmak „újrahasznosításának” egyik lehetőségét.

3.1 Estelírás

A ××× Rendőrkapitányság „a Btk. 204. § (2) bekezdésébe ütköző és aszerint minősülő tiltott pornográf felvétellel visszaélés büntett gyanúja miatt ismeretlen tettes ellen folyamatban lévő büntetőügyben a Be. 99. § (3) bekezdése és a 100. § (1) bekezdés első mondata alapján - figyelemmel a Be. 99. § (1) bekezdés és a 102. § (1) (2) bekezdésre” (44/2011) szakértőként

rendelt ki. Az ügy nyomozása során további szakértői vizsgálatokra is sor került (45/2011, 46/2011, 53/2011 és 54/2011 szakértői ügyszámon).

Az ügyben sértettként szereplő fiatalkorú személy mobiltelefonnal két fényképet készített saját magáról, melyet barátja részére elküldött. Kapcsolatuk megszakadását követően a fényképek kikerültek egy weboldalra, majd a weboldal elérhetősége elsőként az iskolai közösség tagjai számára vált hozzáférhetővé, majd később a sértett édesanyja számára is. Ezt követően történt meg a fejjelentés, mely alapján elindult a nyomozás. A nyomozás során lefoglalásra került az iskolai közösség több tagjának számítógépes és mobiltelefonja, s a szakértő vizsgálat során egy számítógépen előtalálásra kerültek a keresett fénykép felvételek. A képek feltöltésére vonatkozóan digitális bizonyíték került elő, így az ügyészség a tiltott pornográf felvétel tartásával elkövetett cselekmény miatt emelt vádat az iskolai közösség egyik tagja ellen. A bírói szakaszban (2014) sor került a szakértő tárgyaláson történő meghallgatására is, ahol a szakértő a feltárt tények mellett az ügy mögötti kulturális jelenséget is bemutatta.

3.2. Jogszabályi háttér

Az 1978. évi IV. törvény (rég. Btk.) 204. § (1) tartalmazza a tiltott pornográf felvétellel visszaélés tényállásának leírását a következőképpen: „Aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyről vagy személyekről pornográf felvételt megszerez, tart, büntettet követ el”. A (7)-ből megismerhetjük a felvétel és a pornográf felvétel definícióját is:

„E § alkalmazásában

- a) felvétel: a videó-, film-, vagy fényképfelvétel, illetőleg más módon előállított képfelvétel,
- b) pornográf felvétel: az olyan felvétel, amely a nemiséget súlyosan szemérem sértő nyíltsággal, célzatosan a nemi vágy felkeltésére irányuló módon ábrázolja,” [rég. Btk. 204. § (7)]

3.3. A kutatás módszere

A kutatás módszereként a megfigyelés bizonyult használhatónak. Ez részben abból következik, hogy a szakértő – aki a kutatás alapanyagát kinyeri, szolgáltatja – a büntetőeljárás során szinte soha nem kerül közvetlen kapcsolatba sem a sértettel, sem a gyanúsítottal, sem a tanúkkal. Munkája során a vizsgálatra megkapott eszközökön fellelhető digitális nyomokat kell rögzítenie és a nyomozó hatóság számára értékelhető formában átadnia.

A módszert a következő alapvető tulajdonságok jellemzik az elsődleges vizsgálat során:

- nincs kapcsolat az elemzendő tartalom forrásával,
- a vizsgálat fókuszja a szakértőtől független,
- a vizsgálat közvetett, hátrahagyott nyomok alapján történik.

A másodlagos vizsgálat jellemzői:

- nincs kapcsolat az elemzendő tartalom forrásával,
- a vizsgálat fókuszát a kutató határozza meg,
- a vizsgálat közvetett, hátrahagyott nyomok alapján történik.

A kutatás során alkalmazható megközelítési módokat a vizsgálat irányultsága határozza meg legerősebben, de nem kizárt az átjárás az egyes megközelítési módok között. Az esettanulmánnyal összefüggő kutatás során kriminálisztikai és társadalomtudományi megközelítésekkel történt a vizsgálat:

3.3.1. Kriminálisztikai nézőpont

A kriminálisztikai megközelítés célorientáltan a büntetőeljárásban történő felhasználhatóságra koncentrál. Alapvető mozzanatai is erre utalnak (Palmer et al., 2001):

- Identification – azonosítás
- Preservation – megóvás
- Collection – összegyűjtés

- Examination – vizsgálat
- Analysis – elemzés
- Presentation – bemutatás
- Decision – döntés

Az ügyek elsődleges vizsgálatánál jól használható módszertan „hiányossága” a mögöttes jelenségek iránti érzéketlenség. A módszer alkalmas a másodlagos vizsgálatok alapanyagának elfogultságtól mentes előkészítésére.

3.3.2. Forenzikus nyelvészeti megközelítés

„A kriminalisztikai nyelvészet feladata a bűncselekmények nyelvi bizonyítékainak az elemzése. A legfontosabb kérdés, amelyre a hatóság a választ keresi, a ki tette – jelen esetben írta a szöveget?” (Hugyecz, 2011). Ez a megközelítési mód szintén az elsődleges vizsgálat során alkalmazható, illetve ismeretlen szerző esetén (pl. beazonosítatlan beszélgetőpartner) alkalmas lehet a beszélgetésben résztvevők tulajdonságainak (pl. életkor, nem, iskolázottság, szakma stb.) behatárolásához. A forenzikus nyelvészet a következő módszereket alkalmazza:

- Nyelvi bizonyítékok: okiratok, szakértői vélemények (Tremmel-Fenyvesi, 1998),
- Nyelvészeti megközelítés (nyelvészeti szakkérdések)
 - ~ Formai jegyek vizsgálata,
 - ~ Szókészlet vizsgálata,
 - ~ Nyelvtani jegyek vizsgálata.

3.3.3. Tartalomelemzés

A tartalomelemzés a szövegtörzsek vizsgálata, mely a szöveg mögöttes – nyíltan ki nem fejtett – mondanivalóját tárja fel kvantitatív és kvalitatív módszerek alkalmazásával. A módszer, melynek a hét fő komponensét az alábbiakban olvashatjuk (Krippendorff, 1995) alkalmas a másodlagos vizsgálatok céljaira:

- Adatkészítés
- Egység meghatározás
- Mintavétel
- Adatrögzítés
- Adatredukció
- Következtetés
- Elemzés

3.3.4. Kulturális antropológia és Netnográfia

Az etnográfiai leírás, más néven kulturális antropológia hasonlóságot mutat a tartalomelemzéssel, de vizsgálati területe jóval tágabb, nem korlátozódik a szövegekre, hanem kiterjed a társadalmi beszédhelyzetekre is, s megpróbálja azok jelentését kinyerni és rögzíteni (Geertz, 1994).

A számítógépek által közvetített kommunikáció megjelenését követően jelent meg a kulturális antropológia alkalmazott altudományként is értelmezhető netnográfia mely elsősorban a vásárlói viselkedés vizsgálatára koncentrál, de fő felhasználási módjai alapján (lásd az alábbi felsorolásban) a másodlagos vizsgálatoknál jól hasznosíthatók:

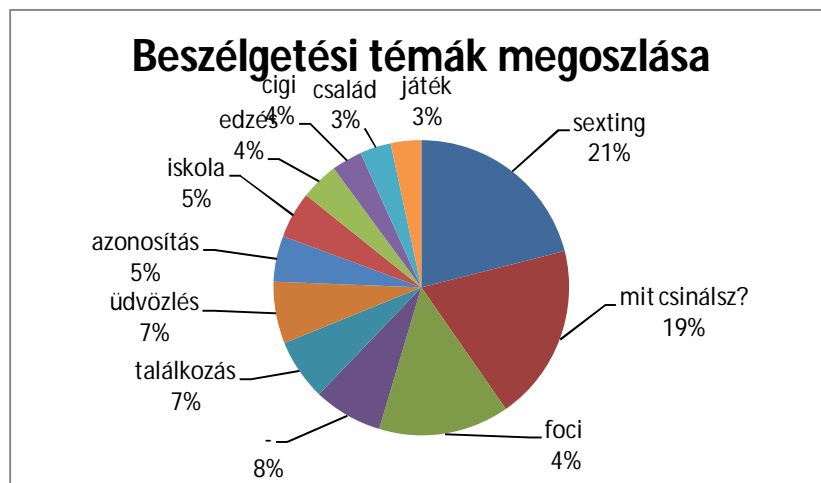
- as a methodology to study “pure” cybercultures and virtual communities,
- as a methodological tool to study “derived” cybercultures and virtual communities, and
- as an exploratory tool to study general topics. (Kozinets, 1998)

3.4. Kutatási adatok

A részletes vizsgálat során a kinyert azonnali üzenetküldő programmal (MSN) folytatott beszélgetések közül egy 15 napos periódus szöveges kommunikációját vizsgáltam abból a célból,

hogyan a kommunikációban felfedezhető-e az elsődleges vizsgálatban érintett cselekménnyel (tiltott pornográf felvétellel visszaélés) kapcsolatos magatartás.

Az adatok feldolgozása során 150 üzenetcsoporthoz (beszélgetés) találtam, mely összesen 3 890 üzenetből állt, melynek 57%-át fiúk, 43%-át lányok küldték. A kommunikációban 56 szereplő volt azonosítható (37% fiú, 63% lány), a résztvevők 95%-a 18 éven alulként volt azonosítható. Az összes beszélgetési idő 33 óra 6 percet tett ki és 31 beszélgetési témát foglalt magába. Az első 12 téma 4 alkalommal vagy annál többször került elő, megoszlásukat a következő diagram mutatja:

1. ÁBRA - BESZÉLGETÉSI TÉMÁK MEGOSZLÁSA

Amint az megfigyelhető a legnagyobb számban a sexting témájú beszélgetések fordultak elő a kommunikációban, mely a kutatói kérdéssel kapcsolatban szoros összefüggést jelez.

3.5. A sexting jelenség

A beszélgetések témaköri besorolásánál (osztályozásánál) merült fel a szexuális tartalommal rendelkező szövegek csoportjának megnevezése. Mivel az azonnal üzenetküldő programok (korábban MSN, Skype, ICQ stb.) rendelkeznek kép és video küldési funkcionálisokkal, s a besorolandó beszélgetések rendszerint tartalmaztak képi üzeneteket is, a szakirodalmi egyezések alapján a sexting megnevezést alkalmaztam.

A sextingen első megközelítésben a Z generációhoz tartozó fiatalok körében telekommunikációs, vagy számítógéppel közvetített kommunikációban zajló szexuális tartalmú kép és/vagy szöveges tartalmak küldését, cseréjét értjük. A definíció kérdése az USA-ban is megfogalmazódott, amikor elsősorban a médiában a következőkben felsorolt viselkedési formákra kezdték alkalmazni a kifejezést (2009-2010):

- one minor sending one picture to a perceived significant other;
- a minor taking and/or distributing pictures of him or herself and others engaged in sexually explicit conduct;
- a minor extensively forwarding or disseminating a nude picture of another youth without her knowledge,
- a minor posting such pictures on a web site
- an older teen asking (or coercing) another youth for such pictures;
- a person impersonating a classmate to dupe and or blackmail other minors into sending pictures,
- adults sending pictures or videos to minors or possessing sexually explicit pictures of juveniles, and
- adults sending sexually suggestive text or images to other adults. (Leary, 2010)

A kifejezetten nem jogi terminusként, hanem média-közzsóként használt meghatározások jelentős egyezést mutatnak az esettanulmányban szereplő ügy elsődleges vizsgálati céljában meghatározott tiltott pornográf felvétellel visszaélés büntetével. Ugyanez a kérdés merül fel Leary idevágó tanulmányának címében is: Sexting or Self-Produced Child Pornography?

A válasz megadása előtt vessünk egy pillantást a tengeren túli statisztikai adatokra. Két, egymástól független tanulmány adatai szerint a National Campaign felmérésben részt vett tizenévesek 20%-a küldött már magáról meztelen, vagy félig meztelen képeket online, illetve a Cox felmérése válaszadóinak 19%-a küldött, kapott, vagy továbbított már szexuális utalású meztelen, vagy majdnem meztelen képet MMS, vagy e-mail útján (Leary, 2010. p.500).

Emlékeztetőül: bár az esettanulmányban vizsgált magyarországi mintában a beszélgetések 17%-a volt sexting tartalmú, ugyan akkor a felmérés kis mintán történt kevés résztvevővel, ezért a nagy mértékű egyezés ellenére sem vonhatunk le egyértelmű következtetéseket ezen adatokból. Az mindenesetre kijelenthető, hogy a USA-ban észlelt tendenciák megjelentek a magyarországi azonos életkori csoportokban is. Mivel a 2012. évi C. törvény (új Btk.) 204. § továbbra is büntetni rendeli az immár gyermekpornográfia megnevezéssel azonosított magatartást, azokat a jelenségeket, melyek a bűncselekmény elkövetéséhez vezethetnek kutatni szükséges és a kutatási eredményeket a bűnmegelőzési gyakorlatban hasznosítani kell.

4. A kutatási eredmények hasznosítása

A kutatás során feltárt tartalmak vizsgálatából egyértelműen kiderült, hogy az elsődleges vizsgálat célcselekményét (tiltott pornográf felvétellel visszaélés) megelőzte egy olyan kommunikációs és egyben eszközhasználati (telefon és instant messenger programok) gyakorlat, mely önmagában is jogszabályellenes volt (a régi Btk. is tiltotta az érintett típusú képek tartását). A szöveges tartalom elemzéséből az is nyilvánvaló, hogy a kommunikáció résztvevői ebben az időszakban nem voltak tudatában a cselekmény törvénybeütköző jellegének és mindennapi gyakorlatként éltek a sextinggel.

Bár jelen sorok szerzőjének nem célja és feladat sem a jogszabályok tartalmi vizsgálata és még kevésbé bírálata, az mindenképpen kijelenthető a vizsgálat eredményei alapján, hogy a régi Btk.-ban tiltott pornográf felvétellel visszaélés, az új Btk.-ban gyermekpornográfiaaként szereplő cselekményt általában nem lehet azonosnak tekinteni a sexting jelenséggel. Az is megfogalmazható, hogy a sexting következménye lehet olyan cselekmény, melyet büntetőjogilag kell értékelni, s ennek részbeni okaként a sextinggel kapcsolatos hiányos ismeret is azonosítható.

A 18. év alatti életkori csoport fogékony az új kommunikációs technológiák iránt, s szülei generációjánál általában jobb szinten, készségszerűen kezelik azokat. Ugyanakkor a technológiahasználathoz nem társul a használat következményeivel kapcsolatos ismeretanyag, melynek pótlása szükséges az esettanulmányban vizsgált következmények elkerülése érdekében.

Az információ átadás módjai között szerepet kell kapnia valóságos eseményeken alapuló, hiteles személyek által bemutatott ügyeknek, melyek a kulturális jelenségek mögött rejlő veszélyeket és következményeket is megvilágítják. Ilyen megoldás lehet a sextinggel kapcsolatos ismeretek beépítése rendőrség által évek óta sikeresen alkalmazott DADA programba, vagy a témával foglalkozó, a korosztály kommunikációs igényeihez alkalmazkodó tartalmak kifejlesztése (vírusvideo, közösségi kommunikáció stb.).

A további kutatásokat lehetővé tevő tartalom újrahasznosítás területén az igazságügyi informatikai szakértői vizsgálatok eredményének, a digitális bizonyítékoknak központi, anonimizálható tárolása és annak kutatók általi feldolgozhatósága teremthetne megfelelő bázist. E lehetőség vizsgálatára egy önálló tanulmányban kerülhet sor.

Jogszabályok

1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
2005. évi XLVII. törvény az igazságügyi szakértői tevékenységről
2012. évi C. törvény - a Büntető Törvénykönyvről

Irodalom

- 44/2011 szakértői ügyszámú eset kirendelő határozata. Máté István Zsolt szakértői archívum, 2011, nem nyilvános irat.
- GEERTZ, Clifford: Az értelmezés hatalma. Budapest, Századvég Kiadó, 1994. 188.p.
- HUGYECZ Enikő Henriett: Ki a szerző? – Avagy hogyan profiloznak a laikusok? in E-nyelv Magazin 2011/03. Budapest, Inter Nonprofit Kft. 2011. online: <http://e-nyelvmagazin.hu/2011/08/31/ki-a-szerzo-%e2%80%93-avagy-hogyan-profiloznak-a-laikusok/>, hozzáférés: 2013.09.18.
- KOZINETS, Robert V.: On Netnography: Initial Reflections on Consumer Research Investigations of Cyberculture. in NA - Advances in Consumer Research Volume 25, eds. Joseph W. Alba & J. Wesley Hutchinson, Provo, UT : Association for Consumer Research, 1998. pp.366-371.
- KRIPPENDORFF, Klaus: A tartalomelemzés módszertanának alapjai. Balassi Kiadó, Budapest, 1995. p.57.
- LEARY, Mary G.: Sexting or Self-Produced Child Pornography? The Dialogue Continues – Structured Prosecutorial Discretion within a Multidisciplinary Response. in Virginia Journal of Social Policy and the Law. Vol. 17, No. 3, Spring 2010 Charlottesville, VA, USA, 2010. online: <http://ssrn.com/abstract=1657007>, hozzáférés: 2013.10.26.
- MÁTÉ István Zsolt: A digitális bizonyíték. in Jogász Doktoranduszok V. Országos Szakmai Találkozója konferenciakötet, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014 megjelenés alatt.
- MÁTÉ István Zsolt: Digital Forensic Science – szabványosítási törekvések „régén” és ma. in ISZAK2013 Konferencia Kötet CD-ROM, Budapest, Budapesti Igazságügyi Szakértői Kamra, 2013. 1.p. ISBN: 978-963-08-7882-1.
- MCLUHAN, E. – ZINGRONE F (eds.): Essential McLuhan. London, Routledge, 1997. ISBN 0-203-99296-2.
- PALMER, Gary et al.: A Road Map for Digital Forensic Research. First Digital Forensic Research Workshop. Utica, NY, USA, 2001.
- SPEARS et al.: Social psychological theories of computer-mediated communication: Social pain or social gain? in The Handbook of Language and Social Psychology. Oxford, Wiley, 1990.
- TREMMEL Flórián – FENYVESI Csaba: Kriminálisztika. Tankönyv és atlasz. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 1998.

6 – Tájépítészet – Tájökológia – Földtudományok Szekció

Lektorálták: Prof. Dr. Csemez Attila, Kovács Vilmos

Alábbi írás a tájépítészeti szakterület szemszögéből tárja fel város és vidéke kapcsolatrendszerét Pásztó és vidéke példáján, a tájtörténet kutatásának eddig elért eredményei alapján.

Bevezetés

Az egymás szomszédságában vagy közelségében lévő települések egymással kapcsolatban állnak. E kapcsolat sokféle és sokrétegű, különösen akkor, ha az egyik település egy város, a másik, vagy a többi, község. A települési funkciók önmagukban strukturálhatják város és vidéke kapcsolatát, de tudjuk, hogy számos más tényező is befolyásolhatja e kapcsolat milyenségét. A közgondolkodás számára nem okoz gondot meghatározni, hogy egy településnek milyen másik települések alkotják a vidékét, a tudomány számára ez korántsem ilyen egyszerűen eldönthető kérdés. A valóság tükörcserepeiből próbálhatjuk megérteni azokat a tájban lejátszódó folyamatokat, amelyek a városok és vidékeik egységének felbomlásához vezettek. A települések rendkívül sokrétű egymáshoz fűződő viszonya egyre szembetűnőbb módon zilálódik szét. A terület- és vidékfejlesztés olyan kihívások előtt áll, amelyeknek valószínűleg akkor lehet megfelelni, ha ezt az ezerszálú összefüggésrendszert komplexen közelítjük meg, ahol a teret a természeti folyamatok és az ember tevékenysége kölcsönhatásában dinamikusan alakuló tájként¹ szemléljük.

A városok és a vidék fejlesztési tervezésének együttes, táj alapú megközelítésének módja még nem terjedt el, aminek oka valószínűleg egyrészt a tudományos világ táj fogalmának különféle értelmezéseiben, valamint a fejlesztési típusú tervezés – a természeti alapoktól gyakran eltávolodó – gazdasági orientációjában rejlik.

A területi tervezés és a vidékfejlesztés szakemberei számára egyaránt vissza-visszatérő jelenség, hogy bizonyos, több települést is érintő problémák nem kezelhetők jól megyei szinten, de az egyetlen településre szorítkozó települési tervezési szint már szintén nem alkalmas azok megoldására. Úgy tűnik, hiányzik egy láncszem a területi tervezés és a településtervezés között.² Ugyanakkor látjuk, hogy az egy-egy térségen belül tapasztalható kohézió, a települések szövevényes kapcsolatrendszere erős helyi identitással társulva képes önmagát megkülönböztetni más térségektől. Az ilyen területegységek gyakran a megyénél, de még a kistérségnél/járásnál is kisebbnek mutatkoznak. Felmerül azonban a kérdés, hogy hogyan lehet a tervezés számára jól kezelhető módon lehatárolni ezeket a homogénnek tekinthető köztes területegységeket?

Feltételezem, hogy a táj alkalmas szervező erőt jelenít meg és keretet adhat a benne lévő települések együttműködéséhez és együtt-tervezéséhez.

Doktori kutatásaimmal végső soron olyan kérdésekre keresek választ, mint hogy mekkora, milyen területre terjed ki egy város vidéke? Milyen tényezői vannak a településközi kapcsolatoknak, milyen táji adottságok határozzák meg egy város és vidéke, illetve az azon lévő települések összetartozását? Mi táplálja a kohéziót a tájban?

Kutatásaimban azon vidéki térségek települései felé fordulok, ahol lehetőséget látok a város-vidék kiegyensúlyozottabb, együttműködésen alapuló kapcsolatának kialakulására. Kutatásaimhoz kisvárosokat választottam mintaterületként, mert a kisvárosok lehetnek a hatékony terület- vagy vidékfejlesztés kulcsterületei (Csatári, 2013). Meggyőződésem szerint *a természetes (organikusan szerveződő) összetartozáson alapuló, a településközi együttműködést elősegítő, táj alapú tervezés térnyerése nem csak a kisvárosok, hanem az azokat körülvevő hagyományos falvak fennmaradásának is egyik záloga lehet.*

¹ A táj fogalmát sokan, sokféleképpen határozták meg. A tájépítészek, mint a jelen cikk szerzője is, Csemez Attilának, Mócsényi Mihály korábbi definíciója alapján megfogalmazott tájértelmezését tekintik kiindulásnak, miszerint a táj a természet és a társadalom kölcsönhatásaiban fejlődő komplex területi egység, ami tükrözi a természeti adottságokat, a társadalmi és gazdasági viszonyokat, ugyanakkor magas szintű vizuális-esztétikai értékek hordozója. (Csemez, 1996)

² vö. Körmeny Imre: A területi tervezés hiányzó láncszeme, 2007. in: Falu Város Régió 2007/2. p.46-51.

Úgy gondolom, a város és vidéke közötti kapcsolatrendszer megismerésében hasznos állomás lehet a tájtörténeti kutatás. Historia est magistra vitae³ - tartja a latin mondás, és valóban, a tájban korábban lejátszódott folyamatok sok tanulsággal szolgálhatnak a jelenkor számára. Kutatásaimat a három mintaterületen, tájtörténeti vizsgálatokkal kezdtem, elsőként Pásztó városának történetét tekintem át.

Pásztó ezredévi tájtörténeti tapasztalata

Tájtörténeti vizsgálataimat négy témakörben végeztem: a területhasználatok, a birtokviszonyok, a táj népe és a közigazgatás területi változásait kutattam, remélve, hogy tetten érhetőek lesznek azok a táji tényezők, amelyek a települések egymáshoz való viszonyát alakíthatták.

Területhasználati változások

A honfoglaló magyarok kelet felől 895-ben érkezve, vegyes összetételű szláv népeket találtak a térségben, véglegesen 900-ban telepedtek meg a térségben Árpád nemzetségének tagjai. (Györffy Gy. 1987; Borovszky, Heves)

Település, várak, apátság

Az első szálláshelyek helyén Géza fejedelem udvarházakat és várkörzeteket hozott létre, ilyen volt Pata vára, mely a későbbi Pásztó és Gyöngyös között félúton helyezkedett el. Pásztó is valószínűleg eredetileg első szálláshely lehetett, s mint ilyen, a királyi birtokállományba tartozott. Szent István király udvarhellyé alakította, ahol már fegyveres szabadok is szolgáltak a korábbi udvarházak szolgálónépei mellett. (Györffy Gy. 1987)

A királyi alapítású *pásztói apátság* kezdeteiről több feltevés is él. Györffy (1987) szerint az apátságot eredetileg (1138 előtt) valószínűsíthetően a görög rítusú baziliták kapták, Valter Ilona, régészeti kutatásai alapján, bencések megtelepedését írta le. A monostor III. Béla adományából 1190-ben a ciszterciek kezére került, és ettől kezdve Pásztó fejlődésének meghatározójává vált. A monostor a Mátrából eredő Kövicses-patak egyik ága mellett, egy magaslaton állt. (Valter) Egyes források szerint a településnek hamarabb volt temploma, mint a monostornak (Borovszky, Heves). Az viszont bizonyos, hogy az apátság mellett kialakult falunak már a XIII. században saját plébániatemploma volt. Az apátságnak harcos jobbágysai, nyergestartó lovászsai voltak, de birtokolt két falut (Alattyánt és Németit) és egy fél halastavat (Györffy, 1987) is. A monostor azonban nem csak földműveléssel foglalkozott; a régészeti ásatások középkori kovácsműhely és üveghuta nyomaira is bukkantak (Valter).

A tatárjárást követően, IV. Béla király ösztönzésére meginduló várépítések egyik eredménye a Mátra nyugati nyúlványainak legmagasabb pontján, a király fia, István által, a XIII. század közepén emelt Ágasvár. (Györffy, 1987) A hasznosi (Cserteri) várat 1300-1320 között építették, hogy Ágasvárral és Óvárral együtt védelmezzék egy hadiutat. A bronzkori alapokra épült Óvár három részből tevődött össze, kiterjedése alapján a XIII. században Magyarország legnagyobb vára volt. (jupiter.elte.hu)⁴

A király a XIII. század közepén adományozta el Pásztó-környéki birtokait, és ezt követően a Rátót nemzetség családjainak évszázadokon át tartó birtoklása jó hatással volt a város fejlődésére. A városi ispotály is földesúri alapítás, papját megemlíti egy 1487-es oklevél. A plébániatemplom többszöri nagyobbítgatása is arra utal, hogy a városnak egyre több lakosa volt, szépen fejlődött. Pásztónak már a XV. század elején iskolája is volt. 1428-ban oklevél említi a pásztói iskolamestert. (Valter)

³ A történelem az élet tanítómestere.

⁴ Érdekes, hogy a XIII. században három várat is építettek Hasznos fölött a Mátrában egy fontos hadiút védelmére. A források azonban nem mutatnak fontos útvonalat ebben az irányban. A hegyeken át valószínűleg csak nehéz ösvényen lehetett eljutni esetleg Gyöngyösre, de Gyöngyöstől észak felé rendes nagyút is vezetett, az szolgálta a Mátrán való átkelést. Pásztóról Szurdokpüspökön keresztül a hegyek lábánál sokkal jobb, Pata várával megerősített úton is el lehetett jutni. A Zagyva völgyére való rálátást egy vár is kiszolgálhatta volna. Ezért felmerül a kérdés, hogy vajon miért volt szükség a három várra? Elképzelhető, hogy egy újabb tatár betörés esetén a nagyméretű Óvár a város lakóinak menedékhelyéül is szolgálhatott volna, és az is, hogy a Hasznos közeli források, valamint a Kövicses-patak vize volt nagyon fontos a város és a környék számára, és ezt próbálták védeni a várakkal. Ugyanakkor ezen váraknak hamar leáldozott a napja. A tatárjárás utáni békeidők szükségtelemévé tették fenntartásukat. Később, a török elleni harcokban sem játszottak szerepet.

A XVI. században Pásztót erősségként említették, de hogy pontosan milyen volt, nem tudjuk. Valószínűleg földsáncok és palánkok vették körül. 1551-ben a török elől visszahúzódó királyi csapatok felégették a város nagy részével együtt. Csak néhány kőház maradt meg. A lakosság a Zagyván túli Pusztatemplomnak nevezett domb környékén keresett menedéket, a ciszterci szerzetesek Heiligen-Kreuzba menekültek. Míg 1549-ben 48 porta állt a mezővárosban, 1641-ben már csak nyolc (Borovszky, Heves) – a város gyakorlatilag elpusztult.

A törökidők elmúltával lassan kezdett visszaszivárogni a nép a városba. 1679-ben Thököly kurucjai Pásztó környékén tanyáztak, ami nem kis tehertétel volt az amúgy is szegény városnak. A pásztóiak a szabadságharc idején Rákóczi mellé álltak. Közben azonban természeti csapások (jégverés, marhavész) is érik a várost, amit csak súlyosbított a rendkívül sok és hosszú ideig tartó birtokvita az összes birtokos között: a nagybirtokosok és a kisbirtokosok, a jobbágyok, a város, a plébánia és az apátság állandóan perben állt. Nagy Béni leírja, hogy 1688-ban élt a városban az a hagyomány, hogy a város környékén só és ezüst lelőhelyek vannak, de erről nem tudott senki a királynál sem, így a történet csak monda maradt. (Borovszky, Heves)

1699-ben a Welehrádi apát, akit I. Lipót kért fel a pásztói monostor újraélesztésére, követet küld Pásztóra. Ő írja le a tapasztaltakat: az elpusztult város helyén állatok legelésznek és a házak helyét kertekké alakították. A visszatelepülők nyomorúságos viskókban élnek, városi kiváltságait semmibe vették a földesurak. Végül I. Lipót megerősíti a városi kiváltságokat, a szerzetesek újjáépítik a kolostort (de a templomukat már nem)⁵, a városi plébániatemplomot felújítják. A városon kívül elhelyezett huták helyén jött létre később Alsóhuta városrész⁶. (Borovszky, Heves)

1790-ben nagy tűz pusztított a városban, mely a következő években többször is megismétlődött. Az ipari forradalom elkerülte a várost, mezővárosi jellege (mondhatjuk, mind a mai napig) megmaradt.

A XX. század nagy történelmi változásai természetesen Pásztót is érintették. Az I. Világháborút követően elvesztett Felvidék a Pásztó melletti főútvonalat mellékúttá, az akkor már csak nagyközségi rangú települést perifériává tette. A II. Világháborút követő változások jelentősek voltak mind a közigazgatás, mind a birtokviszonyok megváltozása tekintetében, a földhasználatok nagy részét megmaradtak.

A XX. században a lakosság szám majdnem megkétszereződött (paszto.hu), ami a beépített területek növekedését vonta maga után. A két világháború közötti élelnek egyesületi élet a természetjárókat is összehozta. (Fodor, 2007) Ekkor kezdődött meg Pásztón a rekreációs célú területfelhasználás, vélhetően ennek eredményei az Ágasvári és Hidegkúti turistaházak, a turistautak, a Békás-tói üdülőövezet és a napjainkban is szaporodó szálláshelyek.

1978-ban az akkori pásztói termelőszövetkezet – némi bevétel érdekében – alakította ki a muzslai üdülőövezetet. (30 év a szocialista mezőgazdaság útján)

Amikor Pásztó 1983-ban ismét városi rangra emelkedett, Hasznost is hozzá csatolták. (wikipedia2)

A rendszerváltás után több külföldi és magán cég telepedett meg a város határában, ahol új területfelhasználás, egy ipari park jelent meg.

Mezőgazdaság

A XIV. századra az állattenyésztés mellett megerősödő földművelés vált uralkodóvá. A Mátra lankásabb lejtőin szőlőt termesztettek⁷, a mátraalji bort messzire szállították. A magas szintű borkultúrát az 1960-as években Valter Ilona által feltárt középkori pincék is igazolják. A folyókon megjelenő sok malom (Borovszky, Heves) jelentős gabonatermesztésre utal. Tavasz és őszi búzát is vetettek, a földet ugaroltatták (Borovszky, Heves). A gabonafélék mellett elterjedt volt a kendertermesztés. A mezei földek talán legelők és kaszálók voltak, hiszen a lótarás még általános volt. A lovakat takarmányon is tartották, de szilaj ménesek is voltak. Fancsal és Tar

5 A pásztói apátság önállósága a XIX. század közepére megszűnt, a visszatelepülő szerzetesek nem is lakták állandóan. (Fodor, 2007)

6 Ma Mátrakeresztes, továbbra is Pásztó része.

7 Pásztó is a mátraaljai szőlőkultúrához tartozott a középkorban, már az Árpád-kortól kezdve. Erről tanúskodik Mátraszőlős település is, mely a régészeti kutatások eredményei szerint már az Árpád-korban is létezett (Valter).

környékén kertekről is beszélnek a korai források, ahol alma, körte és dió termett. (Győrffy, 1987) A kertekben mindenütt természetek hüvelyeseket is (Borovszky, Heves). Győrffy a nógrádi részek leírásánál kiemeli a zabot a gabonafélék közül, a természet gyümölcsök között megemlíti még a szilvát is. A tartott állatok a ló és az ökör mellett a bárány, malac, kecske, juh és tyúk szerepel a földesúrnak adandó ajándékok listáján (Győrffy, 1998). Méz és viasz is szerepelt az adó lajstromokban, ebből tudható, hogy méhészettel is foglalkoztak a környékiek (Borovszky, Heves).

A török idők után megjelenik a kertekben a mandula, a cseresznye és a barack is. A szőlőtermesztés is újraindul és a filoxéra megjelenéséig virágzott. Azóta, bár újratelepítették a szőlők egy részét, a szőlőkultúra hanyatlásnak indult a térségben.

Pásztó a XVIII. században önálló bortized-kerületet alkotott, hiszen annyi bort termeltek, mint Lőrinc, Apc, Fancsal, Jobbágyi, Szurdokpüspöki, Szent-Jakab, Hasznos és Tar együttevén. 1717-ben már Lengyelországba is szállítanak bort. Pásztó terménytized-kerületet tizenöt másik településsel alkotott⁸.

A XIX. században búzát, rozst, kukoricát, burgonyát és takarmányrépát termeltek főként a kisebb birtokokon, többnyire saját célra, vagy a piacra. A nagybirtokokon természetek a cukorrépat a selypi és hatvani cukorgyárak számára. A XX. századra az állattenyésztés kissé lehanyaglott; a kevés legelő miatt kevés állatot tudtak tartani.

1949-ben alakult az első pásztói termelészövetkezeti csoport, ami közel 7000 ha-on gazdálkodó termelészövetkezetté nőtte ki magát; 1975-ben magába foglalta a pásztói TSZ-en kívül a hasznosi, tari, mátraszőlősi TSZ-eket is.

Kereskedelem, ipar

Pásztó a XIII. században vásártartási jogot kapott a királytól. A vásárok miatt vélhetőleg kézművesek is éltek ekkor már a városban. Tari Lőrinc birtokos kérésére Zsigmond király mezővárossá nyilvánította Pásztót – az 1407-ben kelt oklevél Buda városához hasonló jogokkal ruházta fel a várost (ami azonban nem jelentette azt, hogy szabad királyi városi rangra emelkedhetett volna). Bár Pásztó környezetében vásártartási jogot kapott Jobbágyi is, hetivásár tartására 1329-ben (Győrffy, 1987), a Zagyva menti falvak népe Pásztó és Hatvan vásárait látogatta (Győrffy, 1998).

Az egyre élénkülő városi életet jelzik a Zagyván (Selypnél és Pásztón) és a Kövicses-patakon (Pásztón) megjelenő malmok is. (Győrffy, 1987)

Az apátságoknak is voltak malmai, kovácsműhelye és üveghutája a török időkig, majd az 1715 körül visszatelepülő ciszterek a városon kívül, a Mátrában, a Pásztóhoz tartozó birtokaikon hoznak létre új hutákat. A XVIII. századra tekintélyes céhek (csizmadia, szabó, szűcs, varga, pintér, takács) jönnek létre, az országút forgalmas, a kereskedelem újra fellendül. Az alföldi gabona és gyümölcs a felföldi fával cserél gazdát a területen keresztül. (Borovszky, Heves) A céheken kívül is vannak szép számmal kézműves mesterek a városban, a XIX. században neves volt a fazekasok kisipara (Fodor, 2007).

A mezőváros kiheverte a török hódoltság következményeit, a XVIII. században egyfajta másodvirágzását élte, fejlődése azonban megtorpant, késő középkori helyzetét nem nyerte vissza. A XIX. században jelentősége csökkent, amin az infrastrukturális fejlesztések sem változtattak. Salgótarján iparosodásával és Hatvan élelmiszeripari fejlesztéseivel a kis mezőváros nem tudott lépést tartani. (Fodor, 2007)

A XIX. század második felére három céh, csizmadia, szabó és egy több szakmát is tömörítő céh maradt. Összesen biztos, hogy több, mint száz iparos működött a városban, mert 1886-ban, az ipari törvény rendelkezésének értelmében, Pásztón (a megyében elsőként) megalakult az ipartestület. A XX. század első felében az iparosok megélhetési nehézségekkel küszködtek, de

⁸ Hasznos, Báthon, Szurdokpüspöki, Maconka, Barla, Reck, Derecske, Mindszent, Dorogháza, Suha, Újfal, Pétervására, Köved, Tar, Szent-Jakab és Pásztó alkotta a terménytized-kerületet (Borovszky, Heves).

ellátták termékeikkel és szolgáltatásaikkal a Pásztó környékén lévő, mintegy huszonöt települést. (Fodor, 2007)⁹

Szurdokpüspökiben kőbánya kezdte meg működését. Felmerült a környéken szénbányászat lehetősége is, de a nagybirtokosok keresztül húzták a város számításait, mert vagy nem adták el földjeiket, vagy nagyon drágán akarták csak átadni, így a bányászatból nem lett semmi. (Borovszky, Heves)

A XX. század elején még működött a településen három vízimalom és egy gőzmalom. A technikai fejlődéssel és a gabonatermesztés visszaszorulásával a vízimalmok megszűntek.

Az egyre nehezebbé váló megélhetés terméke a XX. századra megjelenő három hitelintézet: a Pásztó Takarékpénztár, a Hatvanvidéki Takarékpénztár és a Pásztó és Vidéke Hitelszövetkezet.

A szocializmus idején a lakosság fő megélhetését továbbra is a mezőgazdaság, a szőlőművelés és a könnyűipar biztosította. Mátrakeresztesen ekkor teljesedett ki a fakanálkészítés kézműves ipara, ami egyedülállóan mondható Magyarországon.

Erdőgazdálkodás

A Mátrát egészen a XVII. századig tölgyerdők fedték, a rengeteget kevésbé háborgatták. A síkság disznótartói időnként felhajtották állataikat makkoltatni. A hegyhátak legelőit, rétjeit szintén a lenti állattartók hasznosították. (Borovszky, Heves)

A pásztói szerzetesek által alapított üveghutákat a XIX. században már nem használták, de a hutások sok bosszúságot és kárt okoztak az erdőtulajdonosoknak falopásaikkal és kártételeikkel. A fák nagyarányú kiirtására azonban csak az 1790 és 1836-os pásztói nagy tűzvészek után került sor, amikor sok épületfára volt szükség a város újjáépítéséhez. Ekkor tarolták le a várost körülölelő dombokat. (Borovszky, Heves)

Közlekedés, szállítás

Az Árpád-kori megye területét különböző hadi és kereskedelmi utak tárták föl. A Pest felől Hatvanon, Adácson, Kompolton, Szikszón keresztül haladó fő kereskedelmi út Szihalomnál érte el a megyehatárt. A kompolti vám jegyzékeiből tudható, hogy ez volt a só és a bor szállításának útvonala. Ebből Hatvannál ágazott ki egy nagyút Jobbágyi, Pásztó és Tar irányába. Jelentős volt még a Pásztót Szurdokpüspökinél induló, Gyöngyössel összekötő út is, amelynek felénél Pata vára helyezkedett el. (Györffy, 1987) Ezt az útvonalat budai útnak is nevezték, mert a kereskedők egy része – a kompolti vám elkerülése érdekében – Budáról Pásztón keresztül mentek Gyöngyösön át Egerbe, s közben Pásztón vásároztak is (Valter).

Pásztó még a XVII-XVIII. században is közlekedési csomópontnak számított, hiszen innen Buda felé, Gyöngyös és Eger felé, Hatvan, Fülek, Szécsény felé egyaránt vezettek utak.

A Budapest-ruttkai vasútvonal megépítése (1872) egy ideig kedvező helyzetbe hozta Pásztót. Mind a fa, mind a cukorrépa szállításában fontos vonalon, Pásztó környékén, még Hatvan, Apc-Zagyvaszántó, Szurdokpüspöki, Tar és Nagybátony is rendelkezett állomással. (Borovszky, Heves)

A magas-Mátrába vezető utat 1939-ben, robbantással alakították ki, mely megteremtette a kapcsolatot Pásztó és a hegyvidék kedvelt kirándulóhelyei között.

Vízhasználatok

Pásztó városa a Zagyva és a mátrai Kövicses-patak összefolyásánál alakult ki, a víz fontos települési tényező volt. A Hasznos fölötti forrásvidék fontos volt Pásztó számára. A patak azonban nem csak ivóvízzel látta el a várost és hajtotta malmait, hanem komoly veszélyforrást is jelentett hektikus vízjárásával. A patak nagyvize közel akkora vízhozamú, mint a Zagyva nagyvizei, csak kiszámíthatatlanul, hirtelen, nagy mennyiségű görgeteg követ zúdítva érkeztek árhullámai a városra. Az árhullámok lassítására és a malmok biztosítására már a középkorban duzzasztókat és malomárkot építettek. (Borovszky, Heves)

⁹ A települési együttműködések szempontjából érdekes adat, hogy 1893-ban, az ipar testületi zászló avatásának ünnepségére más városok képviselőit is meghívták. Ezek a városok a következők voltak: Rimaszombat, Losonc, Szolnok, Hatvan. (Fodor, 2007)

A Zagyva folyó szabályozása 1880-ban kezdődött meg. (Papanek, 2013)
Pásztó határában termálvizet találtak, ahol 1960-ban egy strandot építettek. 1986-ban pedig, Hasznos fölött, egy 2,3 millió m³-es ivóvíz tározó létesült. (paszto.hu)

Birtokviszonyok

Pásztó kezdetben fejedelmi, majd királyi birtok volt, az apátság (és a hozzá tartozó falvak) kegyura is a király volt (Györffy, 1987., Valter). A pásztói királyi udvarházhoz számíthatók a későbbi Nógrád megye területén Homokterenyé, Vizslás és Kotyfalva¹⁰, a Karulos- és Solymospatak melletti solymárok, valamint vélhetően a Kazár-völgyi vasverők (Györffy, 1998).

A királyi birtokon alakult Gyöngyöspata szolgáló falvai először Szücsi, Szántó, Halász, Solymos és Fedémes voltak (Valter).

Az apátságot dél felől Apc nembeli birtokos birtoka határolta, melynek törzsbirtoka Apc volt, de birtokolta Szántót Nógrádban és birtokolt Sarudnál, a Tiszánál is. Pásztótól keletre a teljes Mátraalja az Aba nemzetség birtokában volt, melyhez tartoztak még birtokok egészen a Tiszáig, sőt, még azon túl is. Egyes falvak más (idegen)várak birtokai voltak. Fancsal és Szántó például Fehérvárhoz tartozott, Lengyent pedig Nógrád vára birtokolta.

A XI. század végén Püspökhatvant a váci püspök, Hatvan-Keresztúrt és Hatvan-Püspököt az esztergomi érsek, Palotást pedig a francia eredetűnek mondott Kökényes-Rénold nemzetség kapta meg, akik a Dengeleg- (Bér-) és a Füzegy- (Buják-)patak mentén Hatvantól Nógrád megye közepe felé eső Nándorig nyúlt el (Györffy, 1998).

Ágasvárat 1265-ben a királynéi lovászmester, a Rátót nemzetségbeli Porcs István kapta Kutassó, Bárkány és Tar falukkal és a pásztói apátság kegyúri köteletségével együtt. A birtokhoz tartozott ekkor Bátor, Lelesz fele, Poroszló és Fedémes is. (Györffy, 1987, Valter) A Rátót nemzetség családjai (Pásztói, Tari és Kazai-Kakas családok) évszázadokon át birtokolták Pásztót és környékét (Valter).

Hasznos vára az Árpád-korban Torontál vármegyéhez tartozott (Györffy, 1987). Más források szerint az ágasvári Porcs István fia építette, és 1454-ben a Pásztói család kezébe került. A törökök ellenállás nélkül elfoglalták, majd az egri vár tartozéka lett. Később cisztercita apátsági birtokba került. Óvár eredetileg királyi birtok volt, majd Ágasvárral együtt a Rátót nemzetséghez került. (jupiter.elte.hu)

A XVIII. század elejétől a legnagyobb birtokos a környéken az Almásy család vált. Egyébként a század birtokpöröktől volt hangos, a birtokviszonyok folyamatosan változtak.

II. József megszüntette az apátságot, birtokaikat elvette, amelyet I. Ferenc 1802-ben visszaadott a rendnek. A szerzetesek később bérbe adták birtokaikat az erdő kivételével. (Borovszky, Heves) A többi területet még II. József idején négy részre osztották, a negyedét a jobbágyok, háromnegyedét négy család (Almásy, Koháry, Fáy, Szalai) kapta meg.

A XX. század elején pásztói kisbirtokosok nagyjából 1200 holdnyi területet birtokoltak a nógrádi határból. Három nagy és két középbirtokosnak is volt Nógrádban összesen 500 hold erdő és 200 hold szántó területe. Ugyanakkor a hasznosi határban 400 hold erdőt a Zirci apátság birtokolt. (Borovszky, Heves)

A birtokviszonyok alapvetően a II. Világháborút követően változtak meg. A régi nagybirtokokon alapult egy állami gazdaság és a tsz, de a magántulajdonú kis telkek is fennmaradtak. A rendszerváltás után a TSZ és az ÁG magánkézbe kerülve, mezőgazdasági tevékenységet folytató cégekké alakultak. (30 év a szocialista mezőgazdaság útján)

A táj népe

Az Árpád-kori lakosság összetételéről a tájhasználat-történeti részben már volt szó. Az alapvetően magyar ajkú lakosság (beleértve a palócokat is) nem változott a Zagyva völgyében az évszázadok alatt. A vizsgált térségben magyarányú betelepítések nem voltak.

¹⁰ Később Kisterenyé része lett (Györffy, 1998)

Heves megye déli részén jászok¹¹ éltek, akikről azt tudjuk, hogy az Árpád-korban még valószínűleg félnomád állattartók voltak, mert 1366-ban oklevélben tilalmazták számukra, hogy a tőlük körülbelül 40 km-re elhelyezkedő Pásztó, Hasznos és Tar határait is használják (Györffy, 1987).

A Milléneum idején Heves megye leírásában kisebb nemzetiségi csoportokról olvashatunk. Ezek szerint Hasznoson és Szuhán „tótok”¹², Kompolton németek éltek. Nógrád megyében 42 tót község volt, köztük például Sámsonháza. Külön említik a palócokat¹³, akik a Mátraalján is éltek szép számban és kultúrájuk máig meghatározó a térségben. (Borovszky, Nógrád, Heves) Érdekes ugyanakkor, hogy a XIX. században Pásztón készített kerámia tárgyak stílusát a néprajz tudomány a közép-tisza stíluscsoportba sorolja. (Fodor, 2007)

Vallási tekintetben nagy többségben vannak a katolikusok, protestánsok a vizsgált térségben nem voltak. Izraelita vallásúak viszont Heves megyében szinte minden községben voltak, jelentősebb számban Pásztón, Gyöngyösön és Egerben éltek. (Borovszky, Heves)

A XX. század elején Pásztónak 5291 lakosa volt, amiből 210 földművelő gazda, 192 iparos, 77 kereskedő, 36 értelmiségi és 615 házzal rendelkező napszámos és egyéb foglalkozású. A városban 851 ház állt. A lakosok főleg katolikusok voltak, 10% körül volt az izraeliták aránya. A városban több egyesület is működött, főleg az egyházak körül szerveződve (Borovszky, Heves), de az ipartestület is jelentős szervező erő volt. Pásztó igyekezett fönntartani városias-polgári jellegét a nagyközségi időkben is. (Fodor, 2007)

Közigazgatás

A Géza fejedelem által létrehozott várkörzetek lettek a későbbi esperességek központjai. A Patai várnál kialakuló Gyöngyöspata volt ilyen esperesi székhely, ehhez tartozott a Zagyva-völgye is. A Zagyván túl, nyugat felől (a Zagyva forrásvidékét is beleértve) a nógrádi esperesség területe feküdt (Györffy, 1998). A Patai esperességhez összesen 46 plébánia tartozott¹⁴.

A pásztói apátság 1190 után hiteles helyként működött, melyet több ott kiadott oklevél is tanúsít (Györffy, 1987).

A Zagyva-völgye, a Mátra, a Mátraalja és az Abák – Tiszántúlra is kiterjedő – birtokai alkották főbb vonalakban a Szent István király által alapított „Újvármegyét”, melynek központja Abaújvár lett. A Mátraalji rész központja Hevesújvár lett, amely akkor már magába foglalta a Patai vár körzetét is. Az egységes megye azonban a XI. században még nem alakult ki. A megye határa még később is, amikor Abaújvár elválik Hevesújvártól, és kialakul Hevesvármegye, (1323-ra tehető, amikor négy szolgabíró állítanak a járások élére), vannak falvak, melyeket két megyéhez tartozónak írnak le. Ilyen például Jobbágyi (1328-ig) és Selyp is. (Györffy, 1987)

A XIV. századra a vármegye lényegében kialakult. Pásztó mezőváros mellett Gyöngyöspata 1460-ban, Mátyás királytól kapott mezővárosi rangot. Gyöngyös már 1334-ben, az Aba nembeli Csák Máté legyőzése után lett mezőváros. Hatvan is városi jellegű település már 1406-ban, országos vásárai nagy hírvérek voltak.

11 A jászok eredete még kérdéses, a XIII. század közepén már tömegesen voltak jelen, betelepedésük a Jászságba azonban észrevétlenül történt. (Györffy, 1987)

12 Ezek a tótok már betelepített szlovákok, a honfoglaláskor itt élt szláv népek teljesen beolvadtak a magyarságba. (Borovszky, Heves, Nógrád)

13 A palócok eredete nem teljesen tisztázott. Anonymus leírása alapján észak felől érkezett kunok leszármazottai, de lehetséges, hogy Csaba királyfi itt hagyott székelyei tekinthetők a palócok őseinek (Györffy, 1998). XX. század első éveiben Heves megye volt az egyik legsűrűbben lakott megye az országban. Egy palóc házban akár 35-40 családtag is élt együtt. A nagy kivándorlás idején, érthető módon, főleg a palócok köréből került ki az a több, mint 4000 ember, akik kivándoroltak (főleg Amerikába). (Borovszky, Heves)

A Magyar Néprajzi Lexikon szerint „Palócföld a néprajzi irodalom nyomán kialakult fiktív tájfogalom, amellyel Hont, Nógrád, Heves, Borsod, Gömör történeti megyék földjét, a hipotetikus palócnak, palóc jellegűnek tekintett népesség lakóhelyét jelöli a néprajzi irodalom. E lakosság egységes palóc elnevezése tudományosan nem hiteles. ... Mind a nyelvi, mind a település- és társadalomtörténeti elemzés, mind a népi műveltség vizsgálata arra vall, hogy a palócnak vélt jelenségek szélesebb körben terjedtek el, mintsem az a palócoknak lennének tulajdoníthatók, ill. maga a palócság szűkebb területen él, mint egyes szerzők vélik. A Palócföld helyett helyesebb a Felföld megjelölést használni, mivel a magyar népi műveltség történeti, társadalomfejlődési szempontból jelentős valamennyi jelensége és eleme a magyar nyelvterület É-i, felföldi sávjában egyes feltételezeten „palócnak” tekintett jellegzetességektől függetlenül összefüggő elterjedés területet alkot s ez egybeesik a Felföld, Felső-Magyarország magyarsága nagytájji kereteivel.”

14 Pásztó, Tar, Unga, Karácsond, Kompolt, Nagyút, Gyöngyös, Halász, Encs, Visonta, Pyspeki, Pata, Réde, Györk, Apcz, Szücsi, Solymos, Adács, Hort, Boja, Erk, Visznek, Oroszi, Hatvan, Csány, Zsadány, Detk, Ugra, Bodony, Lengyend, Recsk, Ivány, Dorogháza, Pétervársára, Szent-Pál, Szent-Jakab, Vécs, Domoszló, Tarnócza, Sár, Markaz, Fedemes, Nádasd, Halmaj, Bik, Bod, Ecséd, Nána. (Borovszky, Heves)

A XVI. században Heves megye tizedszedő kerülete volt Pásztó, s mellette Pata, Nagy-Heves, Kis-Heves, Debrővölgye. (Borovszky, Heves)

Az 1848-49-es szabadságharcot követően, amikor az alkotmányos rend helyreállt, 1876-ban Pásztó központi funkciót kapott a Gyöngyös-Pásztói járásban (wikipedia), amelyet az 1883-as megyerendezést követően elvettek és Hatvannak adták. Hevesvármegye hat (Egri, Gyöngyösi, Hatvani, Hevesi, Pétervásári, Tiszafüredi) járásra oszlott. A Hatvani járás községei a következők voltak: Apcz, Csány, Ecséd, Hasznos, Hatvan, Hort, Pásztó, Rózsaszentmárton, Szurdokpüspöki, Tar és Zagyvaszentjakab. Képviselőválasztó-kerület szempontjából Pásztó Gyöngyöspatához tartozott. (Borovszky, Heves)

1931-ben Pásztón szolgabírói kirendeltséget állítottak fel. (Vass, 1939)

Pásztó az 1950-es megyerendezést követően járási székhely lett, amikor az évszázados megyehatárt a Zagyvától keletebbre, a Mátra gerincén húzták meg. Pásztó ekkor Nógrád megyei nagyközségként Sziráktól vette át a központi szerepkört. 1983-ban megszűntek a járások, de Pásztó városi rangot kapott. 2013 óta újra járási székhely Nógrád megyében.

Néhány tanulság és sok újabb kérdés

Pásztó története két szempontból is hordoz magában fontos tanulságokat a táji összetartozással kapcsolatban. Egyrészt, ha kívülről tekintünk a városra, felmerülhet a kérdés, hogy miért rekedt meg a fejlődés útján a XVIII. században? Másrészt a várost belülről szemlélve az a kérdés, hogy kapcsolatainak kényszerű megváltozása hogyan módosítja, egyáltalán módosítja-e a táji összetartozást egyes településekkel?

Először járjuk körbe az *első kérdést!* Ha Pásztó „hanyatlásának” indokait keressük, a történeti kutatás alapján találhatunk valószínűsíthető indokokat:

- A török hódoltság elmúltával, a XVIII. századra visszatelepülő lakosság, bár hamar visszatért a másfél századdal azelőtt felhagyott tevékenységekbe, a háborús idők zavarosában feléledő birtokharok az élet konszolidálásával felerősödtek. Az egész évszázadon végighúzóódó állandó pereskedés nem tette lehetővé a város számára, hogy ott egységes, összekovácsolódott, a köz érdekében is tenni hajlandó, erős helyi identitással rendelkező városi polgárság kialakuljon. Az *együttműködés* tehát nélkülözhetetlennek tűnik a harmonikus fejlődéshez.
- A középkori kereskedelem az egyenrangú városokat hálózatba szervezte, ami a XVIII-XIX. században, amikor a települések különböző fejlődési pályákra léptek, felbomlott. Az együttműködést a verseny váltotta fel, amivel Pásztó mezőváros nem tudott lépést tartani.
- A polgárosodás elmaradását, illetve az iparosításhoz szükséges tőke felhalmozását a XVIII. században, a város eredeti kialakulásának módja is befolyásolhatta. Pásztó az apátság és a plébánia árnyékában fejlődött mezővárossá, ahol az egyik legnagyobb földbirtokos az egyház volt évszázadokon keresztül. Az egyházi birtokok célja (a profitot nem termelő) egyházi intézmények fenntartásának biztosítása volt, ezért a tőkefelhalmozásban nem tudott a térségben gazdasági lendítőerőként szolgálni. Másrészt viszont éppen intézményei által hozzájárult a városi polgári lét kialakulásához a közművelődésben vállalt szerepe és a vallási élet – az élet egyéb területeire is kiható – irányítása által. Ez viszont éppen a mezővárosi létet erősítette.
- Pásztó a XVIII. század végén és a XIX. század elején sok természeti csapással is meg kellett küzdi: tűzvészek, járványok, filoxéra. Az állandó újrakezdés, a szőlők (mint az egyik legfontosabb megélhetési alap) kipusztulása, s mindezek következtében a város lakóinak szegényedése, a folytonos küzdelem az életben maradásért vélhetőleg felőrölte az esetleg feltámadó vállalkozói kedvet.
- Az I. Világháború után elveszett a Felföld jelentős része, ami a Pásztó mellett vezető kereskedelmi utat és kapcsolatokat, a várossá fejlődésnek (az apátságon kívüli) másik tényezőjét lényegében haszontalanná tette.
- A vasút megépülése lehetett volna előny. Az is volt, amennyiben a megtermelt cukorrépat vasúton lehetett elszállítani a selypi és hatvani cukorgyárakba. Végső soron

viszont ez is csak a mezővárosi jelleget erősítette, hiszen a pásztói birtokosok a mezőgazdasági termények beszállítójaként, és nem feldolgozóként, léptek be az iparosítással kialakuló új rendszerbe.

- A közigazgatási átszervezés, melynek során Pásztó hosszú időre nagyközséggé lépett vissza, szintén nem volt kedvező a városra nézve (még akkor sem, ha a városi öntudat továbbra is fennmaradt).

A hanyatlás szót idézőjelbe tettem, mert nem hagy nyugodni a gondolat, hogy vajon hanyatlásnak kell-e tekinteni, ha egy település nem fejlődik iparvárossá, majd metropolisszá. Ha elfogadjuk, hogy a tájaknak van eltartóképessége (amit ugyan kívülről behozott erőforrásokkal – nem fenntartható módon – hosszú ideig lehet növelni), és a fenntarthatóság jegyében az állandó mennyiségi növekedést nem tartjuk az élet céljának, akkor arra a következtetésre is el lehet jutni, hogy Pásztó a XVIII. században mennyiségi szempontból elérte a növekedés határait. A fejlődés új útjait azonban nem találta meg, amit megmutat a XIX. század végi nagy kivándorlási hullám (Borovszky, Heves) és a napjainkban is tapasztalható elvándorlás. Új utakat kell tehát találni ahhoz, hogy Pásztó és vidéke lakói számára a teljes élet feltételei biztosítottak legyenek, és olyan jó legyen ott élni, hogy újra virágzó városként emlegessék a környékével együtt. A kérdés az, hogy ehhez milyen külső befolyásoló tényezőkre lehet támaszkodni, és abban mi a szerepe a *táji együttműködéseknek* – ez kijelöli a további kutatások irányát.

A *második kérdéskörrel kapcsolatban* azon kell elgondolkodnunk, hogy a településközi kapcsolatokat mennyire határozza meg a táj. Pásztó, mint láttuk, évszázadokon át Heves megyéhez tartozva, kapcsolataiban a Mátrához, a mátraalji településekhez és az Alföldhöz kötődött. A Zagyván túli nógrádi területeken, a földbirtokok és a vásárok révén, csak néhány településsel állt kapcsolatban. Ehhez képest a Nógrád megyéhez való kapcsolás óriási változást jelentett a város életében. Pásztónak most szinte teljesen más települések számára kell városi szolgáltatásokat nyújtania, mint az előző 600 éven keresztül. Kérdés, hogy a Mátra átváltható-e a Cserhátra, illetve, hogy a mai ember számára mit jelent 600 év tapasztalata? Ötven év alatt, mai felgyorsult világunk változhatott-e annyit, hogy a korábbi kötelékek felszívódhassanak és kialakultak-e újak? Vagy a XVIII. századi zavarodottságot éljük meg e tájon újra? A településközi kapcsolatok átszervezését tekinthetjük válasznak is az idők kihívására, de az is lehet, hogy egy szervesült kapcsolatrendszer téptünk szét... Az is lehet, hogy *táji alapon újra kell gondolni annak a vidéknek a határait, amelynek Pásztó lesz a városa*. Ez a második kérdéskör, amire még további kutatások segítségével kell megkísérelni választ adni.

Források:

1. Csatári Bálint (2013): „Sors, nyiss nekem tért...” Reflexiók a vidéki térproblémákról szóló cikkekhez, A Falu, XXVIII. évf. 2.szám, p.23-26.
2. Csemez Attila (1996): Tájtervezés – tájrendezés, Mezőgazda. p.15.
3. Fodor Miklós Zoltán (2007): Pásztói évszázadok, Pásztó. Pásztó várossá nyilvánításának 600. évfordulója alkalmából rendezett kiállítás kiadványa
4. Györffy György (1987): Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, Akadémiai Kiadó Budapest, III. kötet, 39-146 p.: Hevesvármegye
5. Györffy György (1998): Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, Akadémiai Kiadó Budapest, IV. kötet, 205-322 p.: Nógrád vármegye
6. Heves Vármegye (é.n.) szerk.: Borovszky Samu, Országos Monografia Társaság, Budapest, *Magyarország vármegyéi* szerk. Borovszky Samu
7. Nógrád Vármegye (é.n.) szerk.: Borovszky Samu, Országos Monografia Társaság, Budapest, *Magyarország vármegyéi* szerk. Borovszky Samu
8. Papanek László (2013): A Zagyva folyó árvízvédelme, megoldott és megoldásra váró feladatok www.hidrologia.hu/vandorgyules/.../052_papanek_laszlo.doc
9. Soós Imre (1991): Képek a pásztói egyházközség és művelődés életéből 1848-ig. In: Tanulmányok Pásztó történetéből. Szerk.: Á. Varga László, Salgótarján

10. Valter Ilona: Az észak-magyarországi mezővárosok és Pápa fejlődésének rokon vonásai és különbözőségei. [www.jmvmk.papa.hu/digitalizalt -dokumentumok/valter_ilona_az_eszak_magyarorszagi_mezovarosok_es_papa_fejlodesenek_rokon](http://www.jmvmk.papa.hu/digitalizalt-dokumentumok/valter_ilona_az_eszak_magyarorszagi_mezovarosok_es_papa_fejlodesenek_rokon) (letöltés ideje: 2014.03.07.)
11. Vass József (1939): Pásztó története, Gyöngyös
12. Magyar Néprajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/4-391.html> (letöltés ideje: 2014.03.10.)
13. 30 év a szocialista mezőgazdaság útján (1979) Pásztó
14. www.jupiter.elte.hu/lapgyartortenet.php (2014.03.04)
15. http://hu.wikipedia.org/wiki/Heves_v%C3%A1rmege (2014.02.14.)
16. wikipedia2:
http://hu.wikipedia.org/wiki/P%C3%A1szt%C3%B3i_j%C3%A1r%C3%A1s
17. www.paszto.hu

I. Örökségvédelmi kutatómunka és építészeti tervezés

Doktori disszertációm témája művészettörténetileg a római kor és a középkor közötti kontinuitást adó emlékek sorában kiemelkedő jelentőségű Cella Trichora, a pécsi Szent István tér alatt. Mikor doktori dolgozatom elkészítésébe belefogtam, tisztában voltam azzal, hogy meg kell küzdenem egy olyan nehézséggel, amely minden hasonló jellegű munkának, ügynek mindenképp kijár.

Ahogy a többi ókeresztény emlékénél is, a Cella Trichora esetében is magas történeti és művészeti értékkel bíró emlékmagyarról van szó, a védelmére és bemutatására irányuló műveletet alapos elemzés és mérlegelés kellett, hogy megelőzze. Az elemzéssel a műtárgy állapotát kívántam feltárni és ebből kiindulva kialakítani a lehető legjobb és legszükségesebb megoldást.

A munkát a ma rendelkezésre álló csonka adathalmaz, levéltári hagyatékok aprólékos áttanulmányozásával kezdtem, vizsgával, elemezve, csoportosítva a tudományos feltételezéseket, szempontokat.

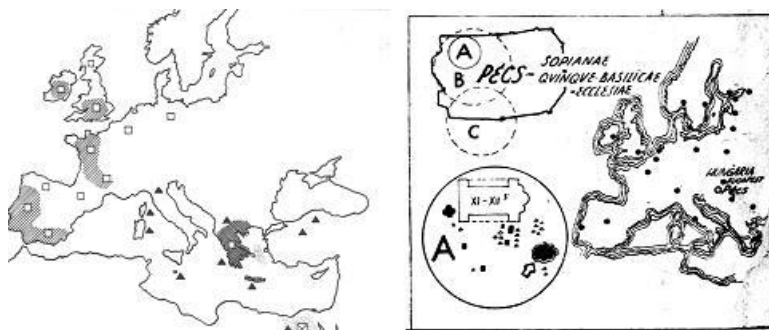
II. Ókeresztény temető – kezdetek

Hazánk történetének jelentős részét képezi az az időszak, amikor a Római Birodalom (Imperium Romanum) kb. időszámításunk kezdetén elfoglalta a mai Dunántúlt és Pannonia provincia néven bekebelezte a Római Birodalomba. Pécs (Sopiana) Kr.e. 10-ben került a Római Birodalom fennhatósága alá. A Római Birodalom hazánkban mind katonailag, mind gazdaságilag berendezkedett, létrehozva egy fejlett városi kultúrát. Egyik ilyen fontos város volt Sopiana, ami a mai Pécs belvárosa területén helyezkedett el.

Kutatásokból kiderül, hogy az egykori Sopiana területén már időszámításunk szerint II. századában hatalmas épületek álltak, falikat falfestmények borították, több helyen központi illetve padló alatti fűtési rendszer (hypocaustum) működött. A városi kultúra a rómaiakkal érkezett erre a tájra, jelentőségét az itt összefutó kereskedelmi és hadiutak adták.

Pécs városa több fontos római út találkozásánál épült, kisebb-nagyobb faluszerű települések, illetve villagazdaságok övezték. Legismertebb ezek közül a Hosszúhetényi Somkerék-dűlőben lévő római villa, de hasonló Pellérd, Bicsérd, Vasas, Bogád, Komló határában is található.

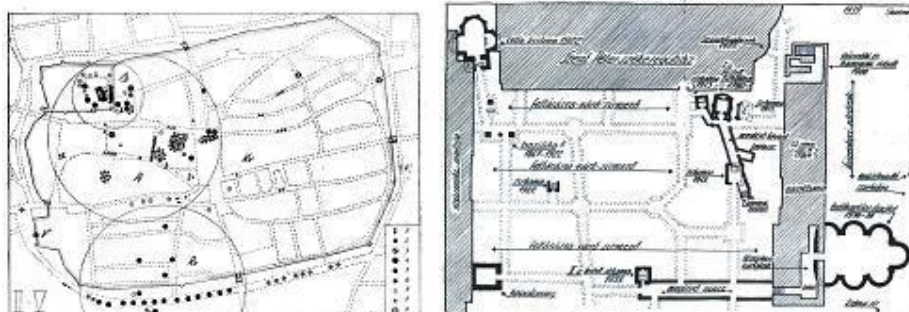
Sopiana a III. század végétől jelentősen fejlődött, Diocletianus római császár (284-305) idején az addigi két részre osztott Pannonia provinciát négyfelé osztották, ennek egyik részeként, Valeria tartományának polgári közigazgatási székhelye Sopiana lett. A tartományi székhely a III. század végén a dél felől beáramló kereszténység egyik központja lett. A Kr. u. IV. században Ravenna és Aquilea irányából terjedt a kereszténység az északi térségek felé. A Drávától északra Poetovio (Ptuj, Szlovénia), Savaria (Szombathely) és Aquincum (Óbuda) egyházközségei álltak püspöki fennhatóság alatt. Írásos dokumentumok nem igazolják, hogy Sopianaiban püspöki székhely volt, de a XVIII. század végétől előkerült ókeresztény kápolnák, sír építmények mind arra utalnak, hogy a IV. században püspöki székhely lehetett itt.

1. ábra: Térképek – – ókeresztény temetők – Gyosztonyi Gyula hagyatéka (Pécsi Püspöki Levéltár)

A késő római temetők általában az egykori római várostól északra és keletre helyezkedtek el. Ezek nagyobb számban Sopianaee északnyugati részén, nagyjából a Dóm tér - Ferencesek utcája – Széchenyi tér – Aradi vértanúk útja által körülhatárolható, a IV. század közepe táján kialakult temetőben létesültek, de a nagy kiterjedésű temető elsősorban a mai Székesegyház környékén található. A késő római temetők közül ma ismert ilyen nagy kiterjedésű temetőterület még az Apáca utca és Káptalan utca környékén fordul elő.

A jelenleg is látogatható ókeresztény emlékek felső része csak nyomokban maradt ránk. A Sopianaeeban feltárt sírok, sírkamrák eltérő tengerszint feletti magassága, egymástól való távolsága mutatja, hogy a domboldalra telepített temető teraszos kialakítású volt. A feltevések szerint a pécsi ókeresztény temető építményei teraszosan helyezkedtek el, a felső teraszról lehetett megközelíteni a sírkápolnát, a cella memoriae-t és az alsó teraszról a temetkezési helyként szolgáló cubiculumot. Ezek a temetkezési helyek tehát kétszintesek, a sírkamrából és a fölötte lévő kápolnából álltak.

2. ábra: Pécs átnézeti térkép – ókeresztény temető – Gyosztonyi Gyula hagyatéka (Pécsi Püspöki Levéltár)

A pécsi bazilika alttemploma nagyjából azonos szintmagasságban áll a székesegyház nyugati végén 1922-ben feltárt Cella Trichorával - a háromkaréjos kápolnával, a Péter Pál és a mellette lévő kisebb sírkamrákkal, valamint a keresztelőkápolnával. A Cella Septichora - a hétkaréjos templom és a Korsós sírkamra már egy következő szint, ezután az Ókeresztény Mauzóleum, végül az Apáca utcai sírkápolnák talajszintje a következő a sorban. Az akkori római járósínterű épületek környezetét a századok során az északi várfal léte előtt a Mecsekről szabadon lesodródó hordalék töltötte fel. Az erózió és a természetes feltöltődés eltüntette a mesterséges tereplépcsőket, Ennek köszönhető, hogy van ahol a felszín közelében, és van ahol több méter mélységben kerültek elő a római sírok.

III. Pannónia ókeresztény kultuszépületei

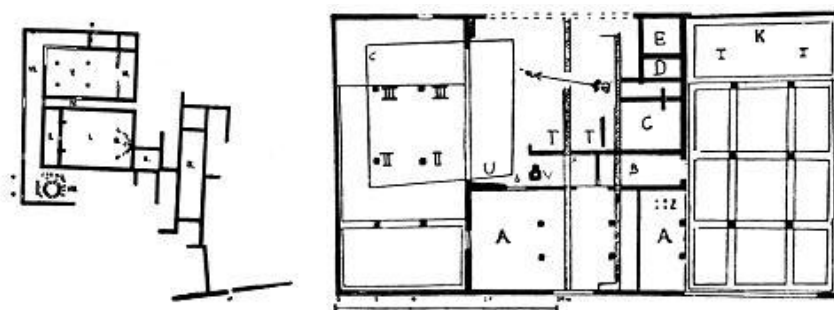
Krisztus vallása a III. század folyamán jutott el Pannónia területére. Itt először a tartomány déli városaiban (Sirmium – Mitrovica - Szávaszentdemeter, Siscia – Sissek - Sziszek, Poetovio –

Pettau – Ptuj) vert gyökeret a század második felében. A Drávától északra fekvő területek később, a constantinusi béke éveiben nyíltak meg a keresztény hit számára.

A IV. század második felétől kezdődőleg már beszélhetünk keresztény Pannóniáról. A keresztény életnek ismert központjai a fent említettekén kívül Savaria – Szombathely, Brigetio – Ószőny, Aquincum – Óbuda, Sopianae – Pécs, Mursa – Eszék, ahonnan a környező vidékre is áttért az új vallásos világnézet.

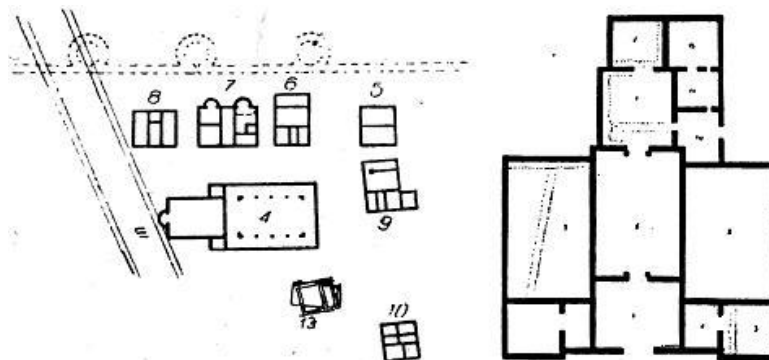
A keresztény hit terjesztésében Itália és Kelet tartományai egyaránt kivették részüket. A Pannoniai keresztény művészet egyrészt a Róma és a közelebbi itáliai centrum, Aquileia művészetének formakincseiből táplálkozott.

A Pannonia földjén előkerült emlékek közül az egyházközségi kultuszépület a bazilikák és a sírkápolnáknak egyik csoportja, a cella trichora. A kultuszépületek osztályozásánál nem csak építészeti, hanem liturgikus szempontokat figyelembe véve kapunk képet az ókeresztény temetkezési szokásokról eljutva a cella trichora-hoz. Az ókereszténység szemében is ez volt az irányadó, amikor a nem háromhajós, kisebb méretű templomokat is „basilica” névvel illették.

3. ábra: Aquileiai bazilika – Gyosztanyi Gyula hagyatéka (Pécsi Püspöki Levéltár)

Pannoniában is az első kultuszhelyeket magánházakban rendezték be. Az adottságok, a meglévő alaprajzi forma, a felépítmény, a meglévő épület esetében is a liturgikus szükséglet volt a mértékadó. A magánházban berendezett szentélyre is a bazilika elnevezést használták. Kezdetben itt a bazilika nem több mint családi szentély, nem egy egész egyházközség központja. A római birodalom területén ez jelentette mindenütt a fejlődés egyik kiindulópontját. Az alaptípusból több irányban indult meg a fejlődés.

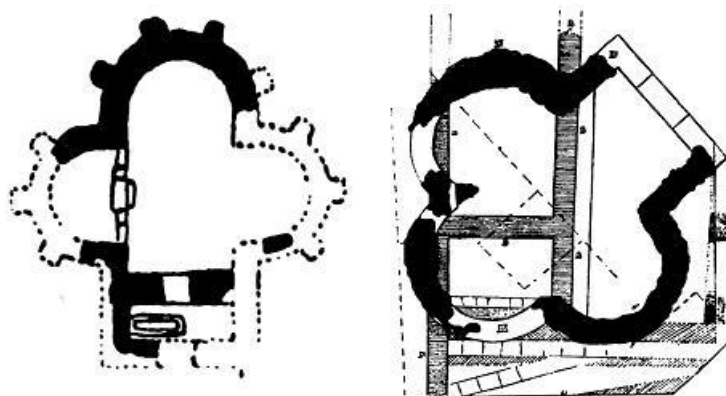
4. ábra: Fenéki nagyobb kultuszépület és Kékkúti bazilika – Gyosztanyi Gyula hagyatéka (Pécsi Püspöki Levéltár)

A pannóniai ókeresztény építőművészetben jelentkező új formák és építészeti megoldások, meglévő formákból, elsősorban Aquileia környezetéből jelentek meg. A kisméretű bazilikák kibővítése, illetve újabbak építése vált szükségessé az egyházközségek lélekszámának gyarapodásával. Újabb kultuszépület építéskor az exedrát (félkör alaprajzú falfülke, az apszis elődje) és a klérus félköríves ülőhelyét lebontották, a szentélyrészt a középhajót lezáró apszisba került. A kibővítések másik módja volt egy vagy több sekrestye hozzáépítése a hajóhoz.

A keleti, bizánci közvetítéssel idekerült építészeti hatások egyik példáját mutatja a kisebb fenéki kultuszépület, amely az V-VI. század időszakából származhat. A háromszatú előcsarnokos (narthex) bazilika középhajóját egy nagyobb átmérőjű apszis zárja be. A szentély lezárásának ez a módja nem volt ismert az itáliából származó korai keresztény építészetben.

A másik épületcsoport, épületkomplexum a bazilikatípusok esetében az aquicumi polgárváros bazilikája és a pannoniai kékkúti épületcsoport. Itt két teremegyházat folyosórész kapcsol össze. Az építészeti bazilikatípusú két kultuszépületet folyosó vette körül. Először magánházból alakították át, majd később önállóan épült apszis nélküli teremtemplomok voltak. Ezek a bazilikatípusok az egyházközségek mindennapos liturgikus szükségleteit szolgálták.

A kultuszépületek egy másik csoportja a halott-, illetve a mártírtisztelettel kapcsolatos. A temetői bazilikák, kápolnák és a memoriák különféle változatokban képviselt formái az egyházközségi bazilikák csoportjában is előfordulnak. Ezek a temetői bazilikák, kápolnák szerényebb méretűek és elmarad a reprezentatív jellegű teremegyház típustól, mivel a temetői kápolnának minden kultikus cselekménye a halott-, illetve a mártírkultusszal függ össze. Itt nem kap helyet olyan az egész élő egyházközséget érintő kultikus cselekmény, mint például a keresztesítés, konfirmáció stb., itt az egész klérus jelenléte szükségtelen.

5. ábra: Pécsi és az Óbudai cella trichora – Gyosztanyi Gyula hagyatéka (Pécsi Püspöki Levéltár)

A temetői kultuszépületeknek egy, Pannoniában is kedvelt típusa a kvadratikus középteret három oldalról apszisokkal lezáró, kupolával fedett centrális építmény, a cella trichora. Az ókeresztény építőművészet ezt a centrális elrendezést, a középteret kupolával fedett épületformát előszeretettel a temetői sírkápolnáknál használták Itáliában. A dunai provinciák, elsősorban Pannonia felé Aquileia játszotta a közvetítő szerepét. Tartományunkban Sirmium (Mitrovica), Sopianae (Pécs), Aquincum (Budapest-Óbuda) és Savariából (Szombathely) ismeretesek cella trichor-ák. Valamennyi közül a pécsi Cella Trichora rendelkezik a legnagyobb múlttal.

IV. Karéjos építmények - formák és rendszerük

A szakirodalomban a karéjos épületek minden részletre kiterjedő összefoglalása még hiányos, de kijelenthető, hogy olyan alaprajzi elrendezésről van szó, ami maga nemében egyedülállónak tekinthető.

A karéjos építmények legkorábbi nyomait a római pogány építészetben találjuk, ahol a térképzések során általában a tiszta és vegyes négykaréjos elrendezés uralkodik, minden esetben egy négyzetes, nyolcszög vagy kör alaprajzú középtér körül, átlós irányban elhelyezkedő karéjos fülkékkel.

A háromkaréjos vagy más néven lóhere-alaprajzú, háromapszisos templomtípus már a kereszténység legkorábbi idejéből ismeretes. Számos példa ismert az egykori Római Birodalomból, az északi-, keleti- és déli provinciákból.

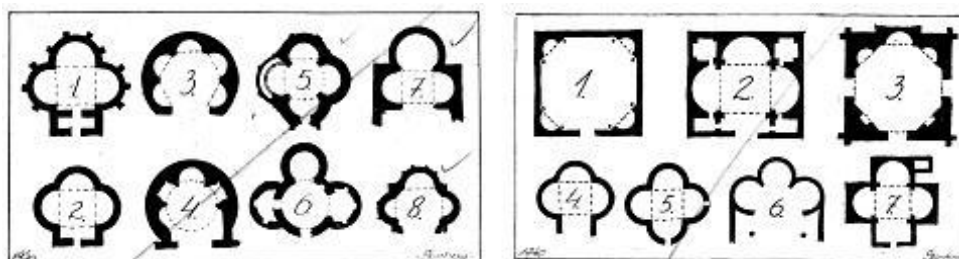
Rendeltetésük alapján a temetői kápolnák, a cella memóriák sorában helyezkednek el, kultikus célokra csak ritkábban használták, vagy csak később alakultak át.

Építészetileg, szerkezetét tekintve egy négyszögű, gerendázattal vízszintesen lefedett vagy ritkább esetekben boltozott, magas középtér köré csoportosuló karéjokból alakult ki, amit negyed gömb boltozatok fedtek le kelet-, nyugat- és észak felé, a déli oldalon előcsarnokkal, nyitott bejárattal kialakítva.

Előcsarnok típus jellegzetes képviselői a római San Sixtus és San Cecilia kápolnák illetve centrális templom a Szent Callixtus katakomba felett, és a pécsi festett Cella Trichora.

Az előcsarnok nélkülieknek egész sora ismert, Itáliában a San Soteris a római katakomba felett, az Adriai-tenger partjáról Nonában a San Nicolo, a Dalmát tengerpartról Veglia – szigetén San Grysogonos és San Donato, hazánk területén a Pécsin kívül Óbuda – Aquincumban, Szombathely – Savariában és Somogy megyében Ságváron egy-egy háromkaréjos kápolna.

Háromkaréjos kápolnák találhatóak a Földközi – tenger partvidékén, Afrikában Bir Ftoulahnál tártak fel egyet, továbbá Aquemmun Ubekkarnál, az északi parton pedig Corintusban.

6. ábra: Magyarországi és Afrikai, Szíriai karéjos épületek – Gyosztynyi Gyula hagyatéka (Pécsi Püspöki Levéltár)

A cella trichorák csoportjába sorolható az algériai Tebessai háromkaréjos épület is, ahol a félköröket különböző helységek töltik ki. Tulajdonképpen a görögkereszt alaprajzú építmények is ide tartoznak, ahol a középtérbe nyíló fülkék az előzőektől eltérően egyenes záródásúak. Ilyen épület a IX. századból Heiligenkreuzi és a Ruwehai bazilikák centrális épületei.

Ennek az alaptípusnak továbbfejlesztése látható azokon a Dalmát tengerparton előforduló építményeken, ahol a két oldalból a szentély irányában kisebb szentélyapszisok nyílnak, ilyen a Nomai San Crece, a Sceglei San Cathalina Pola és a Zarai San Vite. A Polában lévő San Maria Fromosa az íves és egyenes záródású ágak kombinált típusa, másolata a hossz- és kereszthajós szentélyapszisos középkori templomtípusoknak.

Mindezek a cella memoria típusú építmények méreteikben a liturgikus szükségleteknek felelnek meg, nagyobb tömegek befogadásra nem alkalmasak. A római és magyarországi példák építési kora a IV. századba vezethető vissza, a többi építmény keletzése még a XI. században is kimutatható. A cella trichora – háromkaréjos kápolna típusú épületeknél a nyers forma önmagában korhatározó, de pontos építési idő csakis a kísérő körülményekből állapítható meg, mint ahogy a pécsi Cella Trichora esetében is.

A háromnál több karéjból álló alaprajzi példák már kevesebb számban ismeretesek. Két esetben a kilenckaréjos elrendezés is ismert. Ezek egyike a római Minerva Medica néven ismert templom, illetve a kölni Szent Gereon - kolostor középtérét alkotó egykori római kori építmény.

A pécsi ókeresztény temetőterületen, a Szent Péter székesegyháztól délkeletre, 1938-ban felfedezett és mára teljes pompájában bemutatásra került hétkaréjos temetői épület, a Cella Septichora kelet-nyugat irányú tengely köré csoportosuló és nyújtott nyolcszögű középtér oldalain elhelyezkedő hét karéjból áll.

A kölni Szent Gereon ovális alaprajzára felfűzött kilenc karéj már több hasonlóságot mutat, közvetlen kapcsolatba hozható a pécsivel. A római Minerva Medica szabályos tízszög kilenc oldalán elhelyezkedő karéjokból áll, a kölni Szent Gereon - kolostor középtere Friedrich Rathgen rekonstrukciója szerint is az ovális középtér körül elhelyezkedő kilenckaréjos elrendezésre utal. Ez utóbbi alaprajzát tekintve közelíti legjobban a pécsi Cella Septichora épületének nyújtott nyolcszög alaprajzú középterét.

A lényeges különbség, hogy a pécsi altemplomból és felépítményből állt, míg az előző kettő csak „egyszerű” templom, olyan mint a zarai San Donato baptisteriuma. A cella trichorához csak formailag hasonló szíriai négykaréjos építmények a pécsi hétkaréjos templommal semmiféle kapcsolatba nem hozhatóak. A pécsi típusú világviszonylatban is egyedülállónak mondható.

A római három- és négykaréjos építmények középterét kupola, a karéjos fülkétet félgömb fedte le. Ugyanez a rendszer jelentkezik a római Minerva Medica néven ismert tízszögű templománál, ez a az egyike az antikvitás óta legtöbbször vizsgált épületeknek. Ezzel szemben a kölni Szent Gereon - kolostor középterének eredeti lefedése még vita tárgya, a középteret körül fogó és fülkékkel megbontott, támpillérekkel megerősített falrendszere kupola hordására alkalmasnak tűnik, ma is gótikus kupolát hord bizonyos átépítésekkel és megerősítésekkel. Kérdésként felmerülhet, hogy a római boltozattechnika használt-e, ismerte-e az ovális kupolát, mert a Gosztonyi Gyula által készített karéjos épületek alaprajzi sémái között, levéltári kutatásaim során nem bukkantam ilyen típusúra.

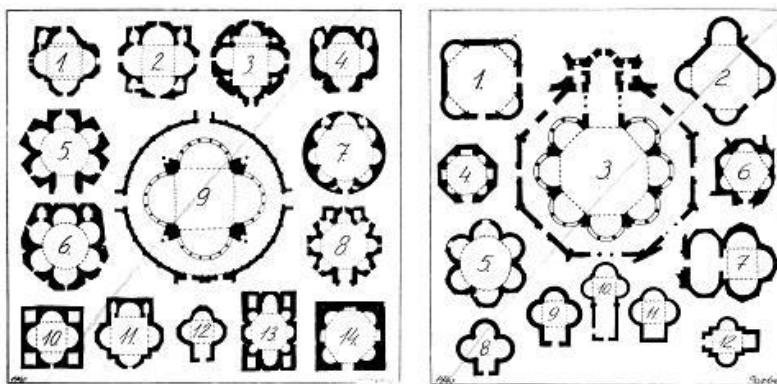
Ejnar Dyggve dán építész és régész salonai és balkáni vizsgálatai, kutatásai során arra az álláspontra jutott, hogy bizonyos liturgiai esetekben nem volt feltétlenül szükség, hasonló kultuszépületek kupolás lefedésére, a későbbiekben keleten szokás volt a nyitott középtér, legfőképpen a baptisteriumoknál (keresztelő kápolna, illuminatorium).

A római ókeresztény temetői épületek sorában a cella trichora típusú, kupolás vagy síkfödémes középtérrel, valamint félkupolás conchákkal (félkör alaprajzú térbővületek) kialakított temetői kápolnák mellett, az egy emeletes, hatkaréjos temetői kápolna emlékeztet még a pécsi elrendezésre. Az alapvető különbség az, hogy középtere kör alaprajzú és ennek a körvonalán helyezkedik el hat háromnegyedkör alaprajzú fülke.

Afrika és Szíria ókeresztény területein, a Földközi – tenger déli és keleti partvidékén a kupolás és síkfödémes, vagy a nyitott középteres, három- és négykaréjos alaprajzok különböző típusai képviselik a karéjos épületek jellegzetes formáit. A fülkés szentélyzáródású épületek lényegében alig hozhatók kapcsolatba a karéjos épületekkel.

Az örmény építészet is nagy jelentőségű és mennyiségű karéjos építményt alkotott, sok négykaréjos elrendezés mellett megtalálható itt a hat- és nyolckaréjos és a háromkaréjos elrendezésű is, minden esetben kupolás lefedéssel. A középtér mindig négyzetes, kör-, vagy szabályos sokszög alaprajzú, így a pécsi alaprajzhoz egyik sem viszonyítható.

Az Adria-tenger mentén kialakult középkori építészeti emlékek között a ravennai San Vitale bazilika nyolckaréjos középtere mellett a háromkaréjos temetői kápolnák, négykaréjos baptisteriumok és hatkaréjos épületek képviselik ezt a fajta alaprajzi elrendezés típusait, itt is boltozott vagy síkfödémes, ritkábban nyitott középtérrel. Itt sem ismert pécsihez hasonló elrendezés.

7. ábra: Ókeresztény karéjos épületek Örményországban, Mezopotámiában Styger szerint és Középkori kastélyos épületek az Adriai tenger mentén – Gyosztonyi Gyula hagyatéka (Pécsi Püspöki Levéltár)

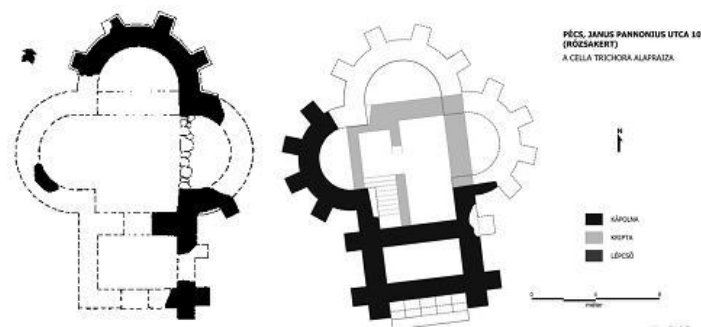
A Földközi-tenger északnyugati partvidékén Olaszország, Franciaország és Németország területén egy középkori háromkaréjos és cella trichora rendszerű építmények mellett Saint Michel Entraigues nyolckaréjos elrendezése, a puyperouxi templom hétkaréjos kórusrésze és a regensburgi Alter Dom tizenegy-karéjos elrendezése is figyelemre méltó. Mindhárom épület keletkezését a XI. században vagy az azt követő időkre datálják. Ezek közül a pécsihez leginkább a puyperouxi templom hasonlítható, az eltérés mindössze a szentélyapszissal átellenes oldalon található, ahol a karéjpárok közös tengelyvonalon helyezkednek el, így a középtér nem záródik négyszögletesre.

A kelet európai és balkáni középkori építészet emlékei a három-, és négykaréjos formák, kivételt képez a preslavi körtemplom, amely egy kör alakú központi térhez csatlakozó kilenc karéjból áll.

Hazánk középkori emlékei során néhány fülkés körtemplom és szentélyrészlet képviseli a karéjos formákat három-, vagy többkaréjos rendszerben, minden esetben szabályos középtér körül. Ezeket Gerevich Tibor a pannóniai cella tichorákkal hozta bizonyos kapcsolatba, mint a pécsi, aquincum – obudai és szombathelyi IV. századbeli építményeket.

A nemrégiben előkerült másik pécsi Cella Trichora-ra a kiemelt régészeti lelőhelynek számító történelmi belvárosban a Janus Pannonius utca 10 szám alatti területen bukkantak a régészek. A helyszínen 2010-ben kezdődött az ásatás.

A feltárás a Sopianae késő római kori északi temetőjének és a középkori városnak a területére esett, előkerült többek között a IV. század végén, az V. század elején épült, késő római kori háromapszisos temetői épület, a Cella Trichora, hat téglasír, és egy középkori, kőfalazatú épület maradványaira is rábukkantak a régészek, amely egykor tűz martaléka lett. A kriptá üres volt, valószínűleg szarkofágok, később eltávolított kőedények lehettek benne.

8. ábra: Sopianae ókeresztény temetőjében található cella trichorák rekonstrukciós alaprajza – Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága, Janus Pannonius Múzeum, Régészet, Tóth Zsolt és Pózsárkó Csaba

Az épületből leginkább a nyugati apszis maradt meg, külső oldalán a támpillérekkel. A dóm mellett lévő cella trichora-hoz hasonlóan nézhetett ki ez az épület is, amiben viszont a Rózsakerti cella trichora különbözik, hogy nem csak egy földfelszín feletti kápolnából áll, hanem a kápolna alatt egy kriptá is található.

A kápolna délnyugati saránál lehetett lejutni a tényleges temetkező helységbe. Ennél a cella trichora-nál a kriptá unikumnak számít, mivel az eddig ismert trichora-k Pannoniában nem rendelkeznek kriptával. A többi sírkamránál megfigyelhető volt, hogy félköríves dongaboltozat zárta, itt viszont síkfödémekkel van dolgunk, kétszeresen is egyedi építészeti megoldású ez a háromkaréjos épület.

V. Örökségvédelem az oktatásban

„...Minden művészet és minden művész elkötelezettje a maga népének és hazájának, szülőföldjének. Amelyik nem az – nem művész!” (Kós Károly)

A műemlékvédelmi oktatás alapjait Dr. Szabó Pál professzor fektette le karunkon. A professzor, mint műemlékvédelmi szakember és épületfizikus, erős építészettörténeti alapokra helyezte, de alapvetően műszaki jellegű műemlékvédelmet oktatott és a diáksággal igyekezett megértetni a gyakorlati módszerek ismeretének fontosságát. Műemlékvédelmi oktatása építészettörténeti – anyagtani, műszaki műemlékvédelmi és egy gyakorlati feladatból állt, melynek keretében hallgatóként valamilyen élő feladatot kellett megoldanunk. Az itt tanultak és a szó legnemesebb értelmében vett „megszállott” oktatóim, mestereim, Bachman Zoltán és Kistelegdi István professzorok hatására kezdetem el komolyabban foglalkozni az örökségvédelemmel kapcsolatos feladatokkal. Professzoraim oktatási módszere példaértékű számomra. Mindennapi munkájuk tanulsága, hogy a diákokat vezető oktató, nem lehet más, mint megértő, féltő és szerető tanító. Mindig és mindenhol együtt kell „élni” a diáksággal, mert csak így lehet megérteni a lelküket, segíteni a fejlődésüket, hogy jó építészek, jó emberek legyenek.

„A hagyomány forrás, erő, hatalom annak a kezében, aki keresi – s biztosan meg is találja – nemzeti kultúránk, művészetünk sajátos helyét a nagyvilágban. A múlt kihunyóban lévő paraszának felszítása, tisztító tüzeinek lángra lobbantása fegyver a hozzáértő kezében, önmagunk fönntartására, megerősítésére, nemzeti karakterünk megőrzésére.” (Kistelegdi István)

VI. Élő projektek az oktatásban

A doktori tanulmányaim alatt elkezdett kutatásaim oktatásba való integrálásával, a diákjaim épületkutatásokba való bevonásával szeretném elérni, hogy a hagyományos műemlékvédelmi ismeretek mellett az általános értékvédelemmel is foglalkozzanak, a védelem fogalmát kiterjesztve speciális rendeltetéshez kötődő építészeti védelemre, pl. ipari és mérnöki létesítmények védelmére. Az oktatott tantárgyak célja, hogy a hallgatók megismerkedjenek az örökségvédelem elméletével és gyakorlatával. A hallgatóknak meg kell érteniük a történeti idők és a rehabilitáció, az egyedi és területi védelem.

9. ábra: Szajki téglagyár felmérése építésztechnikus alapszakos hallgatókkal

„A műemlék műveltebbé, szellemileg – lelkiileg gazdagabbá, bölcsébbé, emberibbé teszi az embert azokon az élményeken keresztül, melyeket elődeink – elsősorban saját népének – kultúrájával való találkozás nyújt.” (Pogány Frigyes)

Ezt a találkozást az oktatásban az újabb generáció számára a diákeveik alatt van lehetőségem biztosítani az Épületrehabilitáció és Műemlékvédelem tárgyakon keresztül. Kutatási munkám fontos részét képezi a diákjaimmal való közös munka. Célom kutatni, felmérni, megismerni, bemutatni, megőrizni és hasznosítani az építészeti kultúrát, további törekvés még a magyar építészet gyökereinek megismerése mellett a rajzkészség, a térlátás, az építészetelmélet, az önálló alkotó – és kutató képesség kialakítása, továbbfejlesztése a hallgatókban.

Az oktatás, a nevelés fontos részének tartom az építészeti örökség helyének megtalálását napjainkban. A kutatások, felmérések folytán, az ott szerzett tapasztalatokkal, ismeretekkel a hallgatók olyan építésszé formálódnak, akik megismerik és megértik a hagyományokat és építésztként olyan épületeket terveznek, amelyek kortárs és meghatározó építészeti irányzatok ismerete mellett fgyelembe veszik a gyökerek üzenetét, szellemiségét.

Múltunk megismerése révén talán nem hivalkodó, nem a „nyugatot majmoló”, „pöffeszkedő”, hanem egyszerű, racionális, környezetbarát, humánus, tájba – környezetbe illő, őszinte házak valósulnak meg kezük nyomán.

Irodalomjegyzék

[1] FÜLEP F., BACHMAN Z., PINTÉR A., Sopianae – Pécs ókeresztény emlékei, Bp., KÖH tervtár, 1988

[2] NAGY T. – Szépművészet - A Pannoniai ókeresztény egyházközségi bazilikák, II. évfolyam 6. szám, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1941

[3] BOROS L. – KALMÁR L. – A világörökség rangján - A Pécsi Bazilika és a város ókeresztény emlékei, Alexandra Kiadó, Pécs

[4] GOSZTONYI GY. – Építőművészet – Sopianae Christianae - Pécs őskeresztény műemlékei

[5] PINTÉR I. - Építőművészet – A pécsi ókeresztény temetkezési hely (Cubiculum)

[6] GOSZTONYI GY. – A Magyar Mérnök – és Építész – Egylet Közlönye – A pécsi hétkaréjos ókeresztény temetői épület építészeti jelentősége, LXXIV. kötet, Budapest, 1940

[7] GOSZTONYI GY., SZŐNYI O. – Káptalani Levéltár, Gosztonyi Gyula és Szőnyi Ottó hagyatéka, Pécsi Püspöki és Káptalani Levéltár

„A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.”

Bevezetés

Kutatásom során a vízitúrázással (azon belül is elsősorban a hazai földrajzi helyzetnek megfelelően a síkvízi túrázással) kapcsolatos tájépítészeti és tájvédelmi szempontokkal foglalkozom. Magyarország bővelkedik különböző méretű, jellegű és sebességű síkvizekben, amelyek nagy része kiválóan alkalmas a vízitúrázásra. Ennek megfelelően a természetjárás, valamint az ökoturizmus szempontjából hatalmas jelentőségű ez a hazánkban évszázados hagyományokkal rendelkező tevékenység. A vízitúrázás és a folyóvízi turizmus ennek ellenére tájépítészeti szempontból kevésbé kutatott téma, amely különösen annak tekintetében, hogy a kézzel hajtott csónakokkal történő túrázás tevékenységében kiemelkedő jelentősége van a természeti- táji környezetnek.

A legtöbb hazai közepes méretű folyón korlátozott mennyiségű kikötési és táborozási lehetőség van csupán, ráadásul ezek kialakítása és színvonala sokszor környezet- és természetvédelmi szempontú aggályokat is felvet. Bizonyos, jelenleg kevésbé népszerű célterületet jelentő folyókon a vízreszállás és kikötés sokszor problémás, nincs vagy kevés az alkalmas megállóhely, így a túrázók akkor is kénytelenek vadkempingezni, hogyha egyébként lenne igényük és lehetőségük magasabb kategóriájú szálláshelyen tölteni az éjszakát. A mégis létrejövő fejlesztések és funkcióváltások nélkülözik a megalapozottságot és a rendszerszemléletet, szabályozás hiányában az esetlegesség dominál, ami helyrehozhatatlan károkat okozhat folyóink mentén természet-, környezet- és tájvédelmi szempontból egyaránt.

Helyzetértékelés

Kutatásom során vizsgálom a vízitúrázás hazai történetét, a jelenlegi útvonalak és pihenőhelyek kialakulásának funkcionális, tájszerkezeti és településszerkezeti okait, a jogi, település- és területrendezési háttér szerepét, valamint az ezekkel kapcsolatos problémákat és lehetőségeket. A tervezés megalapozásaként vizsgálom a vízitúrázás tájra gyakorolt hatásait, a pihenő- és megállóhelyek kialakulásának és kialakításának szempontrendszerét, a különböző partszakasztípusok erre való alkalmasságát, valamint a különböző szolgáltatási színvonalú megállóhelyek egymáshoz való viszonyát, optimális téri rendszerét. Kutatásom aktualitását az adja, hogy egyelőre várat magára egy, gyakorlatban is alkalmazható módszertan kidolgozása a folyóparti területek kikötésre, vízitúrázási célú fejlesztésre alkalmasságának megállapítására, új útvonalak, illetve kikötő- és pihenőhelyek kiválasztására, az egyes létesítmények tájépítészeti kialakítására, környezetrendezésére (különös tekintettel a természet- és környezetvédelmi érdekekre és a tájbaillesztési lehetőségekre). Nem történt meg egyelőre a vízitúrázási infrastruktúra általános, rendszerszintű vizsgálata, valamint hiányos a vízitúrázás szempontrendszerének különböző tervezési szinteken történő megjelenítése.

Tekintve, hogy a megálló- és pihenőhelyek, valamint a legkedveltebb útvonalak rendszere a gazdasági és táji adottságok együttesének köszönheti létét, a már meglévő helyzet, illetve annak fejlesztési lehetőségeinek vizsgálatakor fontos lenne megérteni azt, hogy miért ott alakultak, illetve alakulnak ki a megálló- és pihenőhelyek, ahol, hol milyen jellegű pihenőhelyet érdemes létrehozni, illetve hogy hogyan lehetne egységes tervezési-fejlesztési elveket megfogalmazni a turizmus alapjául szolgáló tájpotenciál megőrzése érdekében. Szintén fontos szempont a természet-, környezet- és tájvédelmi célok érvényesülése a kizárólag gazdasági szempontú, fejlesztésorientált érdekek ellensúlyozásával. A fent felsorolt célok eléréséhez részletes terepi vizsgálatok szükségesek, amelyeket több mintaterületen szeretnék elvégezni, majd a korábbi hasonló témájú kutatások eredményeinek figyelembevételével, különböző tájvizsgálati módszerek együttes alkalmazásával egy olyan értékelési rendszer elkészítése, amely a különböző adottságok figyelembevételével segítheti a kikötőhelyek térbeli rendszerének kidolgozását.

A téma tájépitészeti szempontú feldolgozása azért is szükséges, mert a vízitúrázás infrastruktúrájának fejlesztése jellemzően komplex, multidiszciplináris, több szintet érintő tervezési feladat. Az objektumtervezéstől (létesítmények környezetrendezése, tájbaillesztése, növénytelepítés stb.) a települési szinten keresztül (településrendezési tervekbe történő integráció, fenntartás, hulladékszállítás megszervezése stb.) a vízgyűjtőszintű tervezésig számos helyen kellene megjelennie a témának. A vízitúrázás sajátosságai miatt ráadásul a megállóhelyek hálózata mindenképpen sok települést érint, így a többszintű tervezés elkerülhetetlen.

Eddigi kutatások áttekintése

Magyarország földrajzi adottságai kiválóak a síkvízi vízitúrázáshoz, közel 4300 kilométernyi túrázásra alkalmas folyószakasz található hazánkban (DONKA A. 2012). A vízitúrázás – és egyúttal a folyóvízi turizmus – témáját ugyanakkor Magyarországon eddig leginkább csak gazdasági, turisztikai, illetve természetföldrajzi szempontból, illetve egy-egy különálló vízfolyásra koncentrálnak vizsgálják annak ellenére, hogy a síkvízi vízitúrázás tevékenysége rendkívül szorosan kötődik a táji környezethez. Az elméleti háttér és az általánosan használható vizsgálati szempontrendszer kidolgozása eddig nem történt meg, ráadásul az egyes kutatások gyakran eltérő szinten kezelik a témát (DONKA A. 2012A).

A vízitúrázók eligazítására, a tudnivalók összefoglalására már a 20. század elejétől kezdve rendszeresen készültek kézikönyvek, kiadványok (A TELJESSÉG IGÉNYE NÉLKÜL: ZSEMBERY GY. 1921, PHILIPPOVICS 1943, BÁNYAI B. ET AL. 1954). A víziturizmussal foglalkozó munkák nagy része egy vagy néhány vízfolyásra készül (A TELJESSÉG IGÉNYE NÉLKÜL: GODA P. – KÖTELES L. 1984, BAKÓ L. ET AL. 2001, BOKÁNYINÉ BODA GY. 2001), ezek rendszerint sorra veszik a meglévő pihenőhelyeket, értékelik állapotukat és ismertetik a meglévő szolgáltatásokat. Hasonlóan jár el a Magyarország teljes területére készített vízitúra-útikalauzában BOKODY J. (1999) is. A megállóhelyeket adottságnak tekintő szemlélet fedezhető fel a vízitúrázással kapcsolatos újabb tanulmányokban (DONKA A. 2012) is. DÁVID L. ÉS TÁRSAI (2009), valamint UJVÁRI K. (2009) megemlítik a kikötési pontok hálózatának fejleszthetőségét, de részletekbe nem bocsátkoznak, a potenciális megállóhelyeket nem vizsgálják.

DONKA ATTILA, aki az egyes folyók vízitúrázásra való alkamasságával és a folyók víziturisztikai minősítésével foglalkozik (DONKA A. 2012A, DONKA A. – GILA Cs. 2013), különböző szempontok alapján kvantitatív értékelést végzett például az Élővíz-csatornára (DONKA A. – GILA Cs. 2013). Értékelési módszerében a legnagyobb súllyal a víztest természeti-fizikai adottságai, valamint a víz növényzettel való borítottsága, a védett értékek jelenléte és a folyó látványértéke („élmény jellegű adottságok”) számítanak, a kikötési helyek értékelésével és vizsgálatával, a folyó és a parti sáv kapcsolatával nem foglalkozik jelentős terjedelemben. Ez ugyanakkor bizonyos folyószakaszokon – pl. a Ráckevei-Duna-ágban – fontos szempont lehet a magas beépítettség vagy a kikötési lehetőségeket korlátozó más tényezők miatt, amelyek igen jelentősen befolyásolják a vízitúrázási lehetőségeket. DONKA A. 2012-es munkájában (*A vízitúrázás gazdasági hatásai a folyó menti településeken*) számbaveszi a vízitúrázás egy településen való megjelenését akadályozó tényezők között azt is, ha a folyó parti sávja nem kedvez a kikötésnek, illetve felsorol a vízitúra-megállóhelyek létesülése szempontjából előnyös néhány szempontot is, de főként fizikai és infrastrukturális akadályok szempontjából, egyéb szempontokat nem vizsgál.

Területhasználatok, táji adottságok szerepe a megállóhelyek kialakulásában

A megállóhelyek kialakítása során a megközelítés és infrastrukturális ellátottság mellett kiemelt figyelmet kell szentelni a táji adottságok megfelelő kihasználására, valamint a környezet és a táj esztétikai értékeinek megőrzésére egyaránt. A pusztán gazdasági, létesítményfejlesztési szempontok mellett figyelembe kell venni, hogy a vízitúrázás rendkívül szorosan kötődik a folyó hullámtere és az azt körülvevő táj természeti adottságaihoz és értékeihez, így a túlzott infrastruktúra-fejlesztés éppen a vízitúrázás bizonyos formái számára fontos vonzástényezőket veszélyeztetheti. Kutatásom során ezért objektumszinten sem az egyes létesítmények és építmények fejlesztésének lehetőségeire fókuszálok, hanem a vízitúrázás és az egyéb

területhasználatok kölcsönhatásaira, a különböző funkciók elhelyezkedésére, a felmerülő konfliktusokra, korlátozó tényezőkre és a problémák megoldásának lehetőségeire.

A megállóhelyek vizsgálatakor figyelembe kell venni, hogy a vízitúrázásnak több típusa van, amelyek eltérő infrastruktúra-igényűek. Sok túrázó csoport megelégszik minimális komforttal (ivóvíz, tisztálkodási lehetőség, tűzrakóhely, hulladékgyűjtő) is a táborozásra kijelölt helyen, mások ellenben igénylik a különböző szolgáltatások és szórakozási lehetőségek, szállásépületek jelenlétét is. Természetesen a skála szinte teljes, ráadásul egy túra különböző állomásain ugyanannak a csoportnak is más-más igényei lehetnek – néhány naponta egy magasabb komfortfokozatú megállóhely legtöbbször alapvető elvárás. Azoknak a túráknak, amelyeket gépjármű kísér, természetesen szükségük van a megközelítést biztosító útra is.

Összességében elmondható, hogy nagyobb csoportok fogadására alkalmas megállóhelyek létesítése szempontjából mindenképp előnyös a jól belátható, vízi közlekedési akadályoktól messze fekvő, egyenletes lejtésű, eredetileg is gyér növényzettel rendelkező partszakasz (DONKA A. 2012A). Fontos szempont továbbá, hogy milyen hosszú a kikötésre, illetve a hajók kiemelésére és vízre bocsátására alkalmas rész, a táborozó- vagy pihenőhely megközelíthetősége a part irányából. Sok esetben az árvízvédelmi létesítmények megnehezítik a csónakok mozgatását a partról a pihenőhelyig, a nagyon meredek dőlésszögű, magas gátoldal ezért korlátozó tényezőként jelenik meg a pihenőhelyek kijelölése szempontjából.

A megállóhelyek létesítése szempontjából nem lehet eltekinteni a felszínborítás és a területhasználatok kérdéséről sem. Bizonyos területhasználatok kizárják a pihenőhelyek létesítésének lehetőségét: ilyenek az ipari létesítmények, a nádasok vagy az intenzíven művelt mezőgazdasági területek. Igen jelentős korlátozó tényezőt jelent az összefüggő erdőborítás, hiszen jelentősebb számú személy elszállásolására és a csónakok elhelyezésére alkalmas létesítmény építése ilyen területen igen költséges lehet. Különböző mértékben, de szintén konfliktusok születhetnek a lakóterületeken történő megállás során is. A legalkalmasabbak – a kifejezetten üdülési-rekreációs funkciójú területek mellett – a gyepterületek, ahol egy kevésbé kiépített, alacsony kapacitású pihenőhelyet akár a meglévő területhasználat megtartása mellett is ki lehet alakítani. Komfort szempontjából a kaszált területek előnyösebbek a legeltetetteknél, leginkább az állatok szelektív rágása és az ürülék jelenléte miatt.

A megállóhelyek kijelölése során a funkcionalitás mellett figyelembe kell venni a tájképi és esztétikai szempontokat is. A változatos, érdekes tájszerkezet jelentőségét DONKA A – GILA Cs. (2013) is kiemeli. A megállóhelyeken a látványnak, a tájképnek annyiban még jelentősebb a szerepe, hogy áthaladás helyett huzamosabb ideig tartózkodik a szemlélő egy helyen, így az esztétikailag előnyös fekvésű területek előnyben részesítendőek új megállóhelyek létesítésekor. A meglévő, esetlegesen vizuális konfliktusokkal, előnytelen táji környezettel terhelt megállóhelyek esetében pedig a konfliktusok feloldása sokat javíthat a megítélésükön.

Települések szerepe

A települések a túrázók számára szórakozási, élelmiszer- és ivóvízszerezési lehetőséget nyújt, számos szolgáltatás (posta, egészségügyi ellátás, vezetékes internet, nagyobb üzletek stb.) pedig csak itt érhető el számukra. A különböző típusú vízitúrák megállóhelyeinek kiválasztásakor így nagy hangsúlyt kap a folyóparti települések elhelyezkedése, a beépítettség jellege, valamint a part közelében elérhető szolgáltatások száma és minősége. A vízparttól távolabb fekvő települések esetében a megállóhelytől mért távolság és a megközelíthetőség is fontos szempont (DONKA A. 2012B). Azokon a településeken, ahol a folyó beépítésre szánt területen halad keresztül, jelentős a beépítési mód és a településszerkezet jellege a túrázók és a helyi lakosok szempontjából egyaránt.

A túrázók szempontjából fontos a megállásra alkalmas, szabad partszakaszok megléte, sűrű vízparti beépítés esetében (pl. a Ráckevei-Dunán) ez megnehezítheti a megállást. A víziközlekedés rendjéről szóló 57/2011 NFM rendelet alapján ráadásul tilos csónakkal fürdésre kijelölt területen közlekedni, ami jelentősen leszűkítheti a kikötési lehetőségeket. A közbiztonság szintén fontos szempont: a hajók és a túrázók értéktárgyainak biztonsága a bűnözéssel erősebben fertőzött településeken és településrészekben olykor nehezen

biztosítható, ez sok esetben lehet konfliktusok forrása. Szintén fontos megemlíteni, hogy a nagyobb csoportok több óráig történő parton tartózkodása zavarhatja a helyi lakosok nyugalma, ráadásul a túrázók gyakran nem veszik figyelembe a közterületek használatára vonatkozó helyi és országos szintű jogszabályokat. Az ebből adódó problémák kikötési pontok, kifejezetten vízitúrázók számára kialakított pihenőhelyek kijelölésével, a szabályokról szóló tájékoztató táblák kihelyezésével oldhatók meg.

Tájhasználati konfliktusok, táj-, természet- és környezetvédelmi problémák

A vízitúrázás infrastruktúrájának megjelenése a part menti területeken könnyen vezethet tájhasználati konfliktusok és problémák kialakulásához. Az időszakosan – a nyári turisztikai főszezonban – megjelenő, esetenként jelentős látogatóforgalom zavarhatja a terület gazdasági célú használatát és kezelését (kaszálás, legeltetés, erdőgazdálkodási tevékenységek). Más üdülési-rekreációs tevékenységek szintén konfliktusba kerülhetnek a túrázókkal, bár a parthoz leginkább kötődő horgászattal ritkán merül fel komoly ellentét (DÁVID L. ET AL. 2009). A hirtelen megjelenő nagyobb létszámú csoportok a helyi lakosokat és a vízpartot pihenésre, kikapcsolódásra, kijelölt hely esetén fürdésre használókat elriaszthatják. A szezonban jelentkező vendégforgalom jelentős taposási terhelést jelent a növényzet számára. A vízitúrázás vendégforgalma általában még a legfrekvenciáltabb helyeken, főszezonban sem jelent állandó kihasználtságot, azonban leszűkítheti az egyéb, gazdasági haszonnal kecsegtető hasznosítási lehetőségek körét. Ezzel együtt megemlítendő, hogy a parti területhasználatok megváltoztatása, az infrastruktúra nem megfelelő fenntartása, egyes beruházások és fejlesztések zavarhatják a területek vízitúra-megállóhelyként történő használatát, vagy akár teljesen alkalmatlanná is tehetik a parti részt ilyen jellegű funkció ellátására, ami komoly problémát jelenthet a kevesebb potenciális kikötőhellyel rendelkező folyókon és folyószakaszokon.

Kutatásom során kiemelten foglalkozom a táj-, természet- és környezetvédelmi szempontokkal. Magyarország folyóvizei nagy jelentőségűek a vízminőség-védelemben (különös tekintettel a Víz Keretirányelvre), az árvízvédelemben, a folyómenti vegetáció pedig egyrészt igen jelentős ökológiai folyosó, másrészt értékes és sok esetben veszélyeztetett és közösségi jelentőségűként számon tartott élőhely egyaránt. Magyarország országos jelentőségű védett természeti területeinek jelentős része fekszik folyóink árterén, az Országos Ökológiai Hálózat és a Natura 2000-területek szintén gyakran helyezkednek el ilyen területeken. A vízitúrázás és a természetvédelem érdekei ezért gyakran kerülnek konfliktusba egymással.

Vízitúrázás közben a kívánatosnál gyakrabban fordul elő, hogy védett állat- és növényfajok egyedeit közvetlenül veszélyezteti a túrázó. Mivel Magyarországon számos olyan vízi és vízparti növényfaj áll jogi védelem alatt a védett és a fokozottan védett növény- és állatfajokról is szóló 13/2001. KöM rendelet alapján (pl.: sulyom – *Trapa natans*, rucaöröm – *Salvinia natans*, fehér tündérrózsa – *Nymphaea alba*, tündérfátyol – *Nymphoides peltata* stb.), amelyek helyenként kifejezetten gyakorinak mondhatók, ezek minden egyes egyedének megóvása sokszor szinte megoldhatatlan. Partra szálláskor, illetve a hajók vízre bocsátásakor a vízi-vízparti vegetáció sérülése elkerülhetetlen, rendszeresen használt kikötőhelyeken gyakran figyelhető meg teljesen zavart, leromlott fajkészletű növényállomány. A vízitúrázás infrastruktúrájának fejlesztése, a kiszolgáló létesítmények, építmények létrehozása vagy akár a kempingezéssel járó taposási és egyéb terhelés szintén élőhelyeket és növényállományokat veszélyeztethet. A természetvédelmi érdekeket sértheti továbbá a túrázók által okozott zajhatás, amely zavaró hatással van az állatvilágra. A természetvédelmi célú előírások és védettségek ugyanakkor komoly korlátozásokat jelentenek a túrázás szempontjából – egyes védett területeken a végezhető tevékenységek és a fejlesztési lehetőségek erősen korlátozottak.

A vízitúrázáskor felmerülhetnek környezetvédelmi problémák is, ezek főként a túrázók figyelmetlenségéből és az infrastruktúra hiányosságaiból adódnak. A szilárd és folyékony hulladékok elhelyezése sok helyen nem megoldott, több folyószakaszon is jelentős problémát jelent az illegális hulladékelhelyezés (VERES L. ET AL. 2011).

Összegzés

A síkvízi vízitúrázás egy komplex, a szabályozási, fejlesztési, védelmi és marketingtevékenységekkel, a turisztikával, a vízgazdálkodással, a környezet- és természetvédelemmel, valamint a településrendezéssel is szoros kapcsolatban álló tevékenység. Ennek ellenére Magyarországon tájépítészeti szempontból eddig más, hasonló jellegű turizmusformákhoz képest kevésbé kutatott téma, amely azonban számos szakmai feladatot nyújt a tájlesztés, a tájrehabilitációs tevékenységek, a természetvédelem, az élőhely-rehabilitáció, a környezetrendezés, a tájbaillesztés és a településrendezés, a komplex térségi tervezés, a tájértékelés és a tájmodellezés részterületeiben egyaránt, így mindenképpen érdemes arra, hogy a tájépítészet is kiemelten foglalkozzon vele. Mindezek alapján kutatásom során célom egy általánosan használható, területtől függetlenül alkalmazható értékelési rendszer kidolgozása, amely a vízitúrázás infrastruktúra-hálózatának fejlesztésében a gyakorlatban is alkalmazható.

A vízitúrázás parti sávval való kapcsolódásának a kikötő- és megállóhelyeket középpontba állító vizsgálatok a megállóhelyek felmérése, jellegzetességeinek, típusainak és fejlesztési lehetőségeinek vizsgálata mellett foglalkozni kell kialakulásuk okaival, valamint a megállóhelyek létesítésére való alkalmasság kérdéskörével is, amelynek jobb megismerését a területhasználatok, a természeti adottságok és a településhálózat jellegzetességeinek vizsgálata alapozhat meg. A folyóparti tájban végzett tevékenységek sajnos gyakran kerülnek konfliktusba egymással, illetve egyéb (védelmi, gazdasági) érdekekkel, a vízitúrázás infrastruktúrájának fejlesztése során törekedni kell az ilyen konfliktusok és problémák elkerülésére.

Felhasznált irodalom

1. Bakó Levente et al. (2001): *A Dunakanyar és az Alsó Ipoly mente kerékpáros- és vízitúra-kalauza*. Ipoly Unió Környezetvédelmi és Kulturális Egyesület, „Két Kerékkal Kevesebb” A Dunakanyar Kerékpárosainak Egyesülete. Vác. pp. 2-9.
2. Bokányiné Boda Gyöngyi (2003): *A Rába víziturizmusának stratégiája*. Kőszeg. 61 p.
3. Bányai Béla et al. (1954): *Evezés*. Sport Lap- és Könyvkiadó. Budapest. 115 p.
4. Bokody József (1999): *Kék vizeken – Vízitúrázók útikalauza*. Mezőgazda Kiadó. Budapest. 194 p.
5. Dávid Lóránt et al. (2005): Észak- és Kelet-Magyarország folyóinak vízi turizmusa. In: Dávid Lóránt (szerk.): *Fenntartható horgász-, vadász- és víziturizmus*. Károly Róbert Főiskola Turizmus és Területfejlesztési Tanszék. Gyöngyös. pp. 118-159.
6. Donka Attila (2012a): A vízitúrázás célterületeinek természeti szempontú értékelése. *Természetföldrajzi Közlemények a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből* 31. szám. Pécs. pp.3-40.
7. Donka Attila (201b): *A vízitúrázás gazdasági hatásai a folyó menti településeken*. Kitekintés-Perspective XVI. évf./18. szám. Békéscsaba. pp. 253-258.
8. Donka Attila – Gila Csaba (2013): *Kísérlet az Élővíz-csatorna víziturisztikai értékelésére*. Modern Geográfia 2013/4. szám, pp. 9-32.
9. Goda Péter – Köteles Lajos (1984): *Körös-Sárréti útikalauz*. Békés megyei Természetvédelmi és Idegenforgalmi Gazdasági Társaság. Kondoros. 419 p.
10. Philippovics Károly (1943): A túra- és vándorevezés jelentősége. In: *Az evezés kézikönyve*. Magyar Evezős Szövetség. Budapest. pp. 185-186.
11. Ujvári Krisztina (2009): *A Tisza-völgy vízi turizmusának fejlesztési lehetőségei*. Modern Geográfia (www.moderngeografia.hu) 2009/4. szám, 15 p.
12. Veres Lajos et al. (2011): *Turizmus és közlekedés*. Pécsi Tudományegyetem. Pécs. pp. 112-120.
13. Zsembery Gyula (1921): *Az evezés és a rokon sportok – a jártassági vizsgák kézikönyve*. (Második kiadás). Ismeretlen kiadó. Budapest.

Ombódi Ildikó: A pannonhalmi bencések komáromfüssi jószágkormányzói kertje a 19. század közepén - BCE - TTDI

1216-ban készült III. Ince pápa azon összeírása, amely részletesen felsorolta a pannonhalmi apátság privilégiumait, valamint az apátsághoz tartozó templomokat és birtokokat.¹ Az összeírásban még Fys néven szerepel a Komáromtól mintegy 30 km-re nyugatra fekvő, alsó-csallóközi Komáromfüss (ma Trávník, SK), amely a 19. század közepén vált a hazai bencés kongregáció egyik vezető gazdasági központjává.

A bencés rend 1802-es visszaállítását követően Novák Krizosztom főapát (1802-1828) iránymutatása mellett indult el az újjászervezés. A főapát Füссön – amely nemesi szék és a pannonhalmi főapát bandériumának székhelye is volt – birtokteremtés céljából az elszegényedett egyházi nemesektől jelentős összegekért visszaváltotta a földeket, s a Vallásalaptól visszakapott megüresedett nemesi kúriákat sem adományozta el. E folyamat eredményeként 1808-ban már hét féltelék és azok tartozékai a főapátságnak jövedelmeztek.² Novák főapát 1811. március 23-án személyesen is ellátogatott a településre. Látogatásának kettős célja volt, egyrészt segíteni kívánta a nemesi széket a tisztségviselők megválasztásában, másrészt a szabaddá vált kúriákat kívánta visszaszerezni az apátságnak. A főapát álláspontja szerint a nemesi szék jelentőségét veszítette, a nemeseknek szinte már semmilyen kötelezettségük nem volt a kiváltságok és birtokok ellenében.³ Ezt a birtokteremtési kísérletet az egyházi nemesek, illetve a címek és kiváltságokat elnyerni vágyók nehezményezték. Törekvéseikkel végül célt értek, s 1830-ban törvény kötelezte a mindenkori főapátot, hogy a megvett nemesi kúriákat ismét adományozza el. Kovács Tamás főapát (1829-1840) eleget téve az utasításnak kilenc féltelket juttatott egyházi nemeseknek, akiket kizárólag saját hűséges emberei közül válogatott ki.⁴ Ez a birtokadományozás kisebb visszalépést jelentett, de elindította a gazdasági birtokok átszervezését is. A Novák főapát által létrehozott pannonhalmi, kismegyeri és füssi kerületi kormányzóságokat Kovács főapát 1830. március 12-én kiadott tiszti szabályzatával újraosztotta, s a főapátsági javakat négy kerületbe sorolta, amelyek közül a füssi volt az egyetlen, amelynek élén „rendtag administrator” állt.⁵

A mindenkori füssi jószágkormányzó a település központjában álló, Szent Benedek tiszteletére felszentelt katolikus templom melletti házban lakott. A 18. század harmadik harmadában épült földszintes jószágkormányzói házat a 19. század első harmadának végén emeletessé bővítették.⁶ A téglány alaprajzú épület – amely a plébánialak, a nemesi szék gyülekezőhelye, a rendi székház és a jószágkormányzó lakása is volt egyben – bővítését 1828-ban kezdték, s az 1830. év folyamán fejezték be.⁷ A bővített állapotról fennmaradt a Franz Eher által jegyzett 1830-as dátummal ellátott felmérési rajz (1. kép), amelyen az utcai homlokzat ábrázolása mellett szerepel a földszinti és emeleti alaprajz is. A klasszicista stílusú épület főhomlokzatán két igen kis kiugrású, kéttengelyes sarokrízalit van, az udvari kilenc-tengelyes homlokzat közepén napóra kapott helyet. Az alagsorban nagy boltíves pincével kialakított

1 Resko 1996, 1.; Resko 2010, 24.; Borovszky 1906, 63.; Sörös 1916, 414-415.

2 Borovszky 1906, 63.; Sörös 1916, 414-415.; Resko 2010, 52. és W. Nagy 2000, 63. A Vallásalap kezelése alatt vette kezdetét az a folyamat, hogy a megüresedett nemesi kúriákat nem adományozták el ismételt, hanem azok területével növelték a központi birtokot. A jószágkormányzóság egyéb jövedelmei között meg kell említeni a dunai malomrészek bevételét, az urasághoz tartozó területeken telelő vagy nyaraló malmok által fizetett ún. karópénzt, a kocsmajogot, a dunai halászatból befolyó bevételeket és a „vejész-helyek” csekély bérleti díjait (Sörös 1916a 415.; Resko 2010, 52.).

3 Resko 2010, 52.

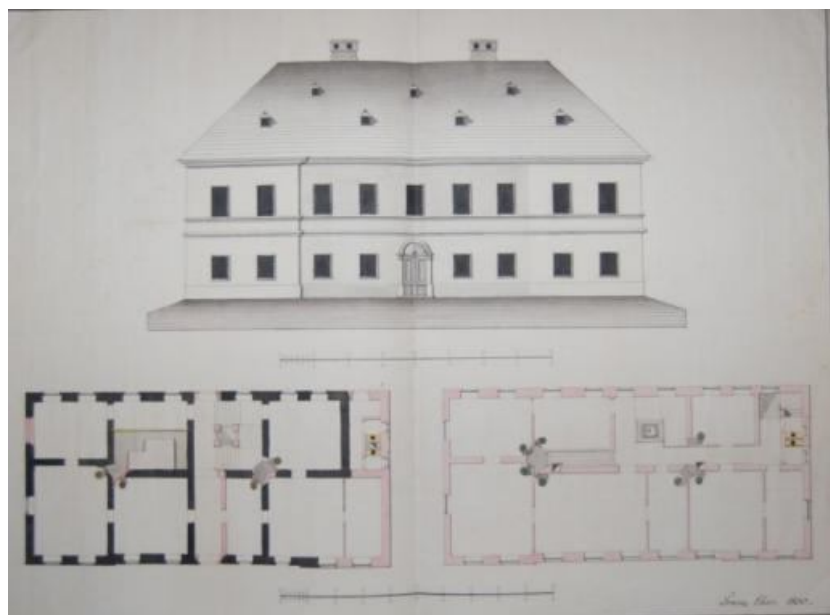
4 Sörös 1916, 415.; Resko 2010, 53-54. Az adományozás mintegy 20.000 váltót forintnyi kárt jelentett a rend számára.

5 Sörös 1916, 331. A másik három kerület szentmártoni (pannonhalmi), tárkányi és kismegyeri központtal alakult meg.

6 Sörös 1916, 309.; Resko 1996, 8-10. A templom átépítését 1762-ben fejezték be, majd a 19. század első felében klasszicista stílusban ismét átépítették. Az 1911-ben végzett átalakítás során nyerte el mai formáját, amikor is az íves kialakítású oromfalat és aprócska tornyocskáját átépítve létrehozták a mostani négyzet keresztmetszetű, magas homlokzati tornyot.

7 Sörös 1916, 309.; Resko 2010, 54. Mivel 1830-ban Kismegyerre hívták össze a kormányzósági ülést, feltételezhető, hogy az építkezés ekkor még tartott, viszont abból, hogy 1831. április 27-én már Füссön gyűltek össze a kormányzósági üléshez, az következik, hogy ekkorra teljesen elkészült az épület.

főépülethez nyugatról kisebb gazdasági épület simult, amely egy korabeli helyszínrajz alapján ló- és tehénistálló, valamint egyéb melléképület volt a félszer és a főépület között.⁸

1. kép: A füssi jósággormányzói ház (1830) – pannonhalmi Főapátsági Levéltár, jelzet nélkül

Szedes Fábian (1784-1859) 1841-ben jósággormányzóként került a rend füssi birtokára, s itt élt 1859-ben bekövetkezett haláláig. Szedes, korának különösen kimagasló és megbecsült egyénisége kezdetben nem akart Füssre költözni, csak átmenetileg kívánta betölteni a pozíciót, amíg a jósággormányzói kinevezést visszautasító Czinar Mór utódját megtalálják. A gazdasági irányításban tapasztalt idősödő szerzetesnek azonban megtetszett a csallóközi birtok, s így végleges kinevezést kapott annak irányítására.⁹

Szedes 1803-ban lépett be a bencés rendbe, jeleskedett az irodalom, a nyelvújítás és a nyelvművelés területén, foglalkozott szótárszerkesztéssel, ő a magyar néprajzi monográfiák ősatyja, számos kertészeti, kertművészeti írás szerzője, és nem utolsósorban kerttervező. Részt vett a reformkori törekvésekben, szívén viselte a magyar nyelv ügyét, írásaiban foglalkozott nyelvtani kérdésekkel, népszerűsítette a nemzeti irodalmat. 1828-tól hat éven át szerkesztette az *Uránia* című almanachot, s az Akadémia is levelező tagjai közé választotta. A magyarországi kertészeti, kertművészeti mozgalmak vezető alakja, az érett tájképi kertek egyik első hazai traktátusírója, a pannonhalmi főapátsági kert és a bakonybéli monostori kert tervezője élete utolsó tizenhét évét a csallóközi birtok felvirágoztatásával, szépítésével töltötte.¹⁰

Annak ellenére, hogy egyes források szerint Szedes „csalódottan vonult vissza a gazdasági pályára”¹¹, a szerzetes ekkor sem hagyott fel nyelvészeti és kertművészeti törekvéseivel. Ezekre az évekre datálható szótárszerkesztői tevékenységének jelentős része, s Szedes itt is kamatoztatta kerttervezői és gazdasági tapasztalatait. Füssi éve alatt vezette magyar nyelven írt *Jegyzőkönyvét*¹², amelyben a haszonkerti munkák mellett többnyire dalianemesítéseiről írt, s ezekben az években keletkezett a *Kertészeti jegyzetek*¹³ címet viselő, szintén magyar nyelvű

8 Soros 1916, 309.; Resko 1996, 4., 11. Resko munkájában 1889-re datálta a jósággormányzói ház emeletessé bővítését, de a pannonhalmi Főapátsági Levéltárban fennmaradt felmérési rajz tanúsága szerint az átépítés és bővítés a 19. század első felében megtörtént. A helyszínen talált bélyeges téglák is ezt a korábbi bővítést igazolják. Az udvarban állt egy másik gazdasági épület is, továbbá az épületegyütteshez tartoztak a tanítói lakások is, amelyeket a 18. század végén emeltek.

9 Resko 2010, 211.

10 Szedes Fábian életrajzát, kertművészeti munkásságát ld. részletesen Ombódi Ildikó Szedes Fábian, a kerttervező. Egy bencés szerzetes kertművészeti munkássága című dolgozatában (Budapesti Corvinus Egyetem, Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár. Budapest, 2010).

11 Klemm 1931, 230, 241.

12 BK. 80/VIII. 2.[A kéziratok oldalai számozatlanok.]

13 BK. 80/VII. 3.[A kéziratok oldalai számozatlanok.]

kézirata is. E kiemelkedő jelentőségű autográf iratokat a pannonhalmi Főapátsági Levéltár őrzi Benedictius gyűjteményében.¹⁴

A bencés rend füssi birtoka gazdasági központ volt, ezért Szedernek nem állt módjában a pannonhalmihoz vagy a bakonybélihez hasonló, nagyléptékű, érett tájképi kert kialakítása. A jószágkormányzói házhoz csak egy kisebb kert tartozott, az is gyümölcsfákkal volt betelepítve. Az 1840-ben készült második katonai felmérés nem is mutat semmilyen díszkerti kialakítást az apátsági épületegyütteshez, ugyanakkor Szeder fennmaradt jegyzetei bizonyítják, hogy a szerzetes nem mondott le arról, hogy ezt a gazdasági orientáltságú birtokot is ízlésének megfelelően csinosítsa. A jószágkormányzói ház gyümölcsfákkal betelepített kertjét impozáns virágágyakkal ékesítette. A kiültetések meghatározó faja a dália – Szeder jegyzeteiben akkori közép-európai nevén említve a „Georgina” – volt,¹⁵ amelynek szaporítására és hibridizációjára vonatkozó észrevételeit éveken keresztül pontosan feljegyezte. Nemcsak a növény szaporításával, teletetésével kapcsolatos megfigyeléseit írta le naplóiban, de egy Füssön kialakított kiültetés rajzát is rögzítette kisebb széljegyzetekkel együtt.

Szeder 1845. április 17-én „egy új kerek rabátba 19 Georginát” ültetett, amelyek közül tizenkettő május 19-én ki is hajtott.¹⁶ A kör alakú ágyás a következő módon épült fel: a középpontban egy tő helyezkedett el, majd az első (belső) körben hat virág, míg a második (külső) körben tizenkét virág kapott helyet. Színek szerinti rendszerezés nem fedezhető fel, ezért feltételezhető, hogy méretbeli különbség volt a fajták között, de az is elképzelhető, hogy véletlenszerű volt a gumók elrendezése. Ezt nem tudjuk megállapítani, mert e fajták mára kiszelektálódtak.¹⁷

Az ültetési tervben szereplő fajták azonosításában nagy segítséget nyújt az 1831 és 1841 között Pannonhalmán vezetett *Kertészeti Napló* második kötetében található dáliaakatalógus, amelyben közel ötven fajta felsorolása található.¹⁸ A fajtanevek mellett Szeder Fábián német nyelven írt rövid megjegyzéseit olvashatjuk, többnyire a virágszínekkel, virágtípussal (szimpla vagy telt) és szíromformákkal (cakkozott vagy ép szélű) kapcsolatban. Ha a kerek ágyás számozott töveihez (I. oszlop) hozzárendeljük a dália katalógusból a megjegyzések alapján a színeknek megfelelő fajtákat (II. oszlop), akkor a következő listát kapjuk:¹⁹

I. oszlop

1. cinnober
2. cseresznye veres
3. Fejér veres huzás
4. Rósa sárga vo
5. Mint az 1.
6. Fejér
7. Sárga (világos)
8. Mint az 1.
9. Mint a' 2.
10. Mint a 3.
11. Piros, tömött szép
12. Orange
13. Cseresznye hátul fejér huzás
- 14.
15. Sárga (Arany)

II. oszlop

- Norbitonheros. (37.)
Granta (22.)
Venus Veicht's (60)
Pictaformosa (40.)
Norbitonheros. (37.)
Bride of Abyvos (8.)
Madame Vestris. (33.)
Norbitonheros. (37.)
Granta (22.)
Venus Veicht's (60)
Alpha (100.)
Aurantiaca Speciosissima (4.)
Marie. (35.)
nincs adatunk
Gloria Mundi (18.)

¹⁴ Szeder Fábián német, magyar és latin nyelven keletkezett iratai a BK. 80/ jelzet alatt találhatóak. Kéziratainak jelentős része itt, míg egy kisebb töredéke az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában került elhelyezésre.

¹⁵ BK. 80/VII. 3.; BK. 80/VII. 2. a., b. A dália – más nevén Georgina vagy györgyike – a korszak kedvelt dísznövénye volt. Nevét Georgi szentpétervári akadémikusról és a svéd Dahl botanikusról kapta, mivel egymástól függetlenül ketten is leírták a fajt (Piller – Bánhidi 2005, 31-38. és Szántó – Mándy – Fekete 2003, 22-23.).

¹⁶ BK. 80/VII. 3.

¹⁷ A mai kertészeti fajtajegyzékekben legalábbis nem találhatóak meg a Szeder által említett fajták, s az eddig fellelt korabeli hazai katalógusok sem tartalmazzák ezeket.

¹⁸ BK 80/ VII. 2. a., b.

¹⁹ Ez csak egy megfeleltetés a számos lehetséges variáció közül.

16.	nincs adatunk
17. Mint az I_ Purpur.	Invincible Seal's (25.)
18. Fejér veres huzás	Queen Elisabeth (43.)
19. Sárga ~ ~	Sulfurea pellucida (114)

A kiültetéssel kapcsolatban e fenti felsorolás mellett egy másik – a virágszínekkel kapcsolatos – összegzés is fennmaradt Szeder jegyzetei között:

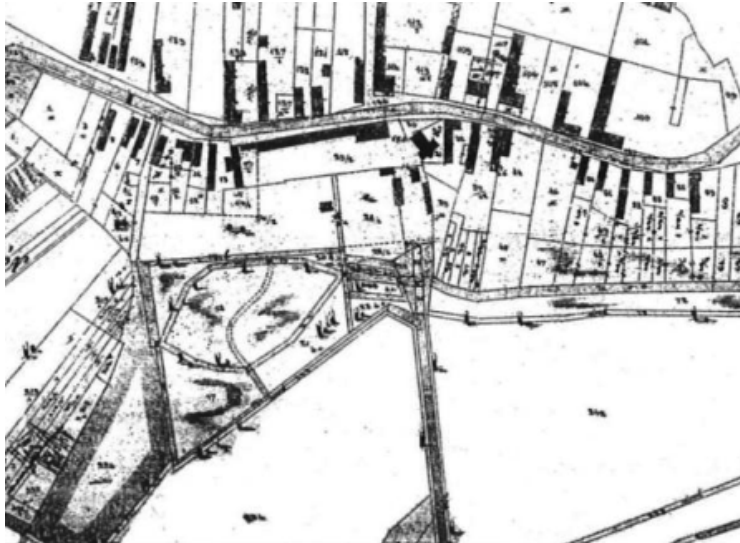
„Fejér: 3, 6, 18.

Sárga: 7, 12, 15, 19.

Veres: 1, 2, 4, 11, 13.

Purpur (értsd: bíborvörös): 17.”²⁰

Az ismert adatok alapján megállapítható, hogy tizenegy virág egyszínű, hat pedig tarka volt. Az egyszínűek közül egy fehér, egy narancssárga, egy lila, kettő sárga, hat vörös. A tarka dáliaak közül egy virágnak az alapszíne rózsaszín, vonásai sárgák, egy alapszíne vörös, a szirmok hátoldalán fehér vonásokkal, egy virág alapszíne sárga, foltjai vörösek s végül háromnak az alapszíne fehér, círádái vörösek. A fennmaradt kiültetési rajz segít képet alkotni a korszak divatos növényágyainak kialakításáról, valamint az alkalmazott, de mára részben kiszelektálódott kertészeti fajtákról. A gyümölcsös virágágyakkal történő díszítése igazolja, hogy Szeder a gyakorlatban is törekedett a gazdasági és esztétikai érdekek egyesítésére, amelyre az 1825-ben a *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain publikált traktátusában²¹ is nagy hangsúlyt fektetett.

2. kép: Füsz kataszteri térképe (1889) – közli Resko 2010, 62.

Az 1889-es kataszteri térkép (2. kép) segít képet alkotni, Szeder hogyan integrálta kertművészeti elképzelését a gazdasági funkcióhoz. A jószágkormányzó ház kertje után egy közös használatú vízenyős terület, nádas terület el, amelynek déli partján húzódott az íves úthálózattal feltárt, dísznövényekkel gazdagított tájképi kert, amelynek mégis gazdasági funkciója dominált. Szeder igazgatása alatt felvirágzott a füssi uradalom, ami lelkiismeretességének és korszerű gazdasági ismereteinek köszönhető, hiszen Szeder megvizsgálta a föld minőségét, s kikísérletezte, milyen növényfajokat érdemes termesztetni a területen.²² A község földjei igen jónak számítottak, mezőgazdasági termesztésre is alkalmasak voltak, mégis főleg a juh- és lótenyésztés emelkedett ki. Az 1830-as évektől kezdve egyre

²⁰ BK. 80/VII. 3.

²¹ Szeder 1825. A traktátus részletes elemzését ld. bővebben Ombódi Ildikó Szeder Fábián, a kerttervező. Egy bencés szerzetes kertművészeti munkássága című dolgozatában (Budapesti Corvinus Egyetem, Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár, Budapest, 2010).

²² Resko 2010, 211.

nagyobb szerepet kapott a lótenyésztés, amely az 1840-es évek végén indult rohamos fejlődésnek.²³

Szeder valamennyi fennmaradt kertművészeti írásában erőteljesen dominál, hogy a „haszonvehető” és a „mulattató” funkciójú kerteket a lehető legjobban kell ötvözni,²⁴ mert csak akkor szülehet igazán értékes alkotás, ha a szépség és esztétikum mellett a gazdasági szempontokat, a használhatóságot is szem előtt tartják. Ez az elv rányomta bélyegét tervezői munkásságára is, amely eredményeként öt bencés központ kertje kapott a szerzetes keze nyomán korszerű kialakítást.²⁵ Szeder a füssi kertben sok időt szentelt a megfelelő gyümölcsfák kiválogatására, szaporítására, érdeklődése középpontjába a pomológia került. Érdemeit dicséri, hogy nagy hozamú gyümölcsfái komoly hírnévre tettek szert.²⁶ Az idősödő szerzetes élete végéig maga gondozta facsémétét, s szívesen sétált virágai között is.²⁷ Sok látogatót, vendéget fogadott a birtokon, s ha módja volt rá, vendégeit is a kertbe invitálta. Erről tanúskodik az alábbi idézet is: „Az érdeemes öreget hasonlón a gyümölcsfához ősszel, mely már meghozta áldásdús gyümölcsét, saját kezével ápolt csemetéi és virágai közt találtuk.”²⁸ Szeder Fábían 1859. december 13-án Füssön halt meg, sírja a település temetőjében található.²⁹

Szeder füssi évei nemcsak a gazdasági fellendülést hozták magukkal, de erre az időre tehető az a társadalmi, szerkezeti átalakulás is, amelyet a nemesi szék felszámolása jelentett. A nemesi szék intézménye az 1848/1849-es szabadságharcot követően végképp idejétmúlttá vált, a főapátok nem is szenteltek rá figyelmet, mígnem 1850-ben megszűnt az intézmény és megtörtént a földosztás. A tagosítás 1850 szeptembere és októbere között zajlott. A 24 nemesi kúriához egyenként 2163 négyszögöl belsőséget rendeltek, s a határt is ennek megfelelően osztották fel. A legelőt és a székház kertjétől délre húzódó nádasokat továbbra is közös földként kezelték, s együttesen használták. Szeder a tagosítást követően is nagyobb gondok nélkül, sikeresen irányította a nagybirtokot.³⁰

Szeder halála után jelentős átalakulás vette kezdetét, 1866-ban öt jószágkormányzóságba sorolták át a gazdasági birtokokat. Füss jelentőségét igazolja, hogy továbbra is gazdasági központ maradt, a „dunán-inneni” jószágkormányzóság igazgatási helyeként funkcionált.³¹ Az átszervezést követő évben sikerült is a birtokot gyarapítani, a főapátság 12.015 forint ellenében megvette Szabó Dávid 107 holdas, a székház telekszomszédságában álló birtokát a hozzá tartozó épületekkel együtt.³² Ugyanebben az évben november 19-én egy óriási zivatar során villámcsapás érte a falut, s a tűz egyedül a templomot és székházat kímélte meg, szinte az egész település leégett.³³

A füssi uradalom Szeder Fábían vezetése alatt élte fénykorát. A szerzetes közel két évtizedes tevékenysége során kikísérletezte, mely növényfajok a legalkalmasabbak a

23 Sörös 1916, 415.; Resko 1996, 5.; Resko 2010, 55., 57., 63. A szabadságharc idején a császári hadsereg eltartásához Füssnek is hozzá kellett járulnia, s Szeder feljegyzése szerint 1849 januárja és szeptembere között a császári katonák a főapátság fogait vették igénybe. Az 1880-as évekre már eléggé közismert volt a ménes, azonban az ellenőrizetlen fedezetések miatt hamar elértéktelenedett. Vaszary főapát kísérletet tett a hanyatlás megállítására, azonban Fehér Ipoly főapát végleg felszámoltatta a ménes maradványait: az értékesebb lovakat eladták, a többi pedig bevonták a mezőgazdasági művelésbe.

24 BK. 80/I. 2.

25 Ombódi 2010, 33-73.

26 Resko 2010, 211-212.

27 Resko 2010, 211.

28 Vasárnapi Ujság 1858, 53-55.; Baranyay 1928, 223. Baranyay idézett munkájában egy ismeretlen szerző Vasárnapi Ujság-ban megjelent cikkére hivatkozott.

29 Szeder Fábían életrajzát, kertművészeti munkásságát ld. részletesen Ombódi Ildikó: Szeder Fábían, a kerttervező. Egy bencés szerzetes kertművészeti munkássága című dolgozatában (Budapesti Corvinus Egyetem, Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár. Budapest, 2010). Szeder sírfelirata a következő: †/Itt nyugszik az Urban/ügy a tanítót mint irodalmi/pályán koszorúzott/SZEDER FÁBIÁN/szent Benedek rendű pap./Meghalt/1859.diki december 13.dikán/életének/75.dik évében/mint a fő apátság Füßs-kerületi/Javainak kormányzója./t/Konyörög egy Miatyánkért.

30 Sörös 1916, 339., 415.; Resko 1996, 6. és Resko 2010, 17-18., 54., 59., 211-212. A nemesi szék intézménye fokozatosan veszítette el jelentőségét, 1838-tól csak helyettes tisztek voltak, vagyis az úri szék már nem hívhatott össze közgyűlést a széki tisztségek megválasztásához. 1850-ben a praedialis szék a megye hatósága alá került, majd 1855. február 3-án kelt császári parancs megszüntette a főapátság háramlási jogát.

31 Sörös 1916, 333. A „dunán-inneni” jószágkormányzóság mellett ekkor jött létre a győri, a komáromi, a veszprémi és a szent-mártoni jószágkormányzóság, amelyek élén már egyöntetűen szerzetesek álltak. A jószágkormányzóságokat végül Rimely Mihály főapát (1842-1865) törölte el, mert azok nem teljesítették a feladatukat. Rimely egyedül a füssi gazdasági központot hagyta meg, amely egészen 1916-ig létezett a komáromival összeolvadva (Resko 2010, 60.).

32 Sörös 1916, 415.; Resko 2010, 61.

33 Sörös 1916, 416.; Resko 1996, 4.; Resko 2010, 61.

termesztésre, korszerű és hatékony irányítású gazdasági birtokot szervezett, s lehetőségeihez mérten a korszak kertművészeti irányultságának megfelelő díszkertet létesített. Az egyházi épületegyüttes – templom, székház és melléképületek – e nagy és szép park szélén feküdt, amely mára szinte teljes egészében megsemmisült.³⁴ Szeder Fábián füssi tevékenységének feldolgozása, a jószágkormányzói központhoz tartozó kert történetének kutatása árnyalja a polihisztor szerzetesről alkotott képünket, gazdagítja a korszak magyarországi kertművészetéről szerzett ismereteinket. A kutatás eredményeit felhasználva lehetőség kínálkozik a település katolikus temploma mellett álló székház – amelyet a helybeliek „kastélyként” emlegetnek, s ma a helyi könyvtárnak és plébánialaknak ad otthont³⁵ – kertjének hiteles helyreállítására. A település büszke arra, hogy magáénak vallhatja Szeder Fábiánt, ezt igazolja az is, hogy a székház északi homlokzatán emléktáblát helyeztek el s az épületben emlékszobát rendeztek be tiszteletére.³⁶

Irodalom

- Baranyay 1928 Baranyay József (1928): *Régi utazások Komárom vármegyében*. Spitzer S. Nyomda, Komárom.
- BK. 80/I. 2. Szeder, Fabianus: *Connotationes variae*. (Olvasmány – kivonatok, velős mondások, hasznos tudnivalók, verspróbálgatások.) 1817-1830. BK. 80/I. 2.
- BK. 80/VII. 2. a., b. Szeder Fábián *Kertészeti Naplója*, 1830-1841., BK. 80/VII. 2. a., b.
- BK. 80/VII. 3. Szeder Fábián: *Kertészeti jegyzetek*. 1844-1848. BK. 80/VII. 3.
- BK. 80/VIII. 2. Szeder Fábián: *Jegyzőkönyv*. (Naplószerű feljegyzések.) Füss, 1843-1863. BK. 80/VIII. 2.
- Borovszky 1906 Borovszky Samu (1906, szerk.): *Komárom vármegye és Komárom sz. kir. város*. Országos Monografia Társaság, Budapest. /Magyarország vármegyéi és városai sorozat./
- Klemm 1931 Klemm Antal (1931): Szeder Fábián nyelvtudományi és nyelvművelő működése. *Pannonhalmi Szemle*. VI. évf. 3. sz. 220-245.
- Koncsol 2001 Koncsol László (2001): *A Csallóköz városai és falvai*. 1. köt. Kalligram, Pozsony.
- Ombódi 2010 Ombódi Ildikó: *Szeder Fábián, a kerttervező. Egy bencés szerzetes kertművészeti munkássága*. Diplomadolgozat, 2010. Budapesti Corvinus Egyetem, Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár.
- Piller – Bánhidi 2005 Piller Mária – Bánhidi Imre (2005): *Hagymás dísznövények*. S. n., S. I.
- Reško 1996 Reško, Alexander (1996): *Komáromfüss: látnivalók*. Komáromi Nyomda és Kiadó, Komárno.
- Resko 2010 Resko Sándor (2010): *Komáromfüss. A pannonhalmi főapátság praedialista nemeseinek székhelye*. Ász Studio, [Kolárovo].
- Sörös 1916 Sörös Pongrácz (1906, szerk.): *A pannonhalmi főapátság története. Hatodik korszak. A rend új kora, új munkaköre. 1802-től napjainkig. Szent-Benedek-Rend*, Budapest. /A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története, VI/A./
- Szántó – Mándy – Fekete 2003 Szántó Matild – Mándy Andrea – Fekete Szabolcs (2003): *Virágágyai és balkonnövények*. S. n., S. I.

³⁴Reško 1996, 11.

³⁵Reško 1996, 10-11.; Koncsol 2001, 459.

³⁶Reško 1996, 11., 16.

- Szeder 1825 Szeder Fábíán (1825): Az Angoly Kertekről. *Tudományos Gyűjtemény*. 1. köt. 76-103.
- Vasárnapi Ujság 1858 Sz. n.: Csallóközi uti-képek. II. *Vasárnapi Ujság*. V. évf., 5. sz. (1858. január 31.), 53-55.
- W. Nagy 2000 W. Nagy Ágota (2000): „...Az időt okosan használni...” – Szeder Fábíán 1784-1859. Osiris, [Budapest].

Abstract

Komáromfüss (now Trávník, SK) is located about 30 km west of Komárom, in lower Csallóköz. In the middle of the 19th century it became the home of one of the leading economic centre of the Hunagrian Benedictine Congregation. Following the restoration of the Benedictine order in 1802, arcabbot Krizosztom Novák (1802-1828) started the reorganization of the estate, which was not only an economic centre, but also the seat of the Arcabbot, and his Bandery.

Fábíán Szeder (1784-1859) had been the steward of the estate from 1841 until his death, in 1859. The Füss Stewardship was in its heyday under the leadership of Szeder. The monk preserved notes show that the stewardship center's garden was constructed in the landscape garden style he promoted.

I. Bevezető

Az nyilvánvaló tény, hogy az „abszolút akadálymentesség” csak egy kis környezetben, a csúcstechnológia teljes támogatásával, bevezetésével valósítható meg. Kutatásom célja, hogy átfogó képet adjon az akadálymentességre vonatkozóan, mind az európai, mind a hazai jogi jellegű szabályozások, követelményrendszerek tekintetében, az akadálymentes környezetre vonatkozó törvények és a társadalmi integráció iránti igény ismeretében, a helyes megközelítési elvekkel egy újszerű, empatikus, etikus és esztétikus „szabályrendszer” kidolgozása.

Akadályozottsággal élők a világ összes országában léteznek és találkoznak a mindennapi élet nehézségeivel. Ezek az akadályok gátolják vagy korlátozzák a fogyatékkal élőket az alapvető emberi és szabadságjogukban. Hazánk is az Európai Unió tagállamaihoz hasonlóan törekszik a fogyatékosokkal élő esélyegyenlőségének a megteremtésére. Az intézkedések sorában kiemelkedő oktatás, mely az emberi jogok előmozdításának alapvető eszköze. Az elmúlt években, hazánkban a jogi szabályozások terén hozott pozitív irányú változásoknak köszönhetően megduplázódott a felsőoktatásban a fogyatékosokkal élő hallgatók száma.

II. Alapfogalmak meghatározása

Annak érdekében, hogy az akadálymentesítés témakörét megfelelő szemszögből vizsgáljuk, jól értelmezzük, célravezető következtetéseket vonhassunk le, elengedhetetlen az alapfogalmakkal, meghatározásokkal tisztában lennünk. Tudnunk kell, hogy a környezet milyen hatást gyakorol a fogyatékos emberekre és tisztában kell lennünk a törvényhozási folyamatok során kialakult, használt kifejezésekkel is.

A helytelen és zavaró értelmezések elkerülése érdekében elsősorban azt kell meghatároznunk, mit értünk fogyatékoság alatt. A köztudatban a fogyatékos egyén legtöbb esetben mozgássérült vagy mentálisan sérült embert jelent, ami nem fedti a valóságot.

„A fogyatékoság nem betegség - Az Európai Parlamentben decemberben nemzetközi konferencián mutatta be fogyatékoságügyi világjelentését a Világbank és az Egészségügyi Világszervezet (WHO). A konferencia házigazdája Kósa Ádám magyarországi EP-képviselő volt. 70 országból 380 szakértő dolgozott a jelentésen, melynek célja ráirányítani a figyelmet arra, hogy a fogyatékoság nem betegség. A kiadvány teljes összhangban áll a fogyatékosokkal élő személyek jogairól 2006-ban elfogadott ENSZ-egyezménnyel, melyet az Európai Unió 2011 januárjában ratifikált (Szlovákia 2010 márciusában). A világon csaknem egymilliárd ember, az egész lakosság 15%-a él valamilyen szintű és típusú fogyatékosággal. A konferencián elhangzott, hogy a fogyatékoság ügyét komplexen kell kezelni, hiszen nemcsak gazdasági kérdés, hanem a szegénység elleni küzdelem, valamint a megfelelő egészségügyi és szociális szolgáltatásokhoz való hozzáférés kérdése is. Ennek tudatában az Európai Bizottság a fogyatékosággal összefüggő gazdasági hatásokat vizsgáló tanulmányt rendelt meg, melynek célja a téma pénzügyi vonatkozásainak feltárása.” (Carissimi – Esély fogyatékos és egészségkárosodott embereknek, III. évfolyam, 2012/1, január – február)

10. ábra: Károsodás – fogyatékoság és a rokkantság létrejötte, kialakulás, összefüggései (Forrás: <http://www.vitalitas.hu>)

A fogyatékoság a gyógypedagógia alapfogalma. A fogyatékoság határozza meg azt a tulajdonságot vagy tulajdonságcsoporthoz, amely rászorulttá teszi az érintett személyt a gyógypedagógia ellátására.

Az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization, WHO) nemzetközi osztályozás alapján három fogyatékosági fokozatot különböztetünk el: károsodás, fogyatékoság, ill. rokkantság.

III. Károsodás meghatározása

A károsodások veleszületett rendellenesség, betegség vagy sérülés következtében jönnek létre. A károsodás oka a személyek képességének csökkenését okozhatják, akadályozhatják a tevékenységek kivitelezésében.

- (a) Strukturális károsodás – a szervezet sejt alatti, sejten belüli (szubcelluláris), celluláris, szöveti, szervi alkotóelemeinek hiánya, csökkenése vagy torzulása.
- (b) Funkciókárosodás – a szervezet alkotóelemei által megvalósítandó folyamatok, működések hiánya, csökkenése vagy torzulása.

Károsodott tehát egy végtagját veszített személy, de egy agyvérzést elszenvedő ember is (pl. kézamputáció, tüdő daganat, agyvérzés).

Egészségkárosodás: WHO terminológia szerint a károsodás (impairment) az ember pszichológiai, fiziológiai szerkezetének, funkciójának rendellenessége, esetleg hiányossága. A rehabilitációs járadékról szóló 2007. évi LXXXIV törvény szerint az egész szervezetre vonatkoztatott, a szervezet felépítésében, funkcióiban betegség, sérülés vagy veleszületett rendellenesség következtében kialakult kedvezőtlen változás. (Fogalomtár, http://rehab.munka.hu/c/document_library)

Egészségkárosító kockázat: valamely munkakörnyezetből, munkavégzésből származó egészségkárosodás bekövetkezésének valószínűsége. (Fogalomtár, http://rehab.munka.hu/c/document_library)

Egészségi állapot: a szervezet morfológiai (anatómiai) alkotóelemeinek, s azok funkciójának az állapota, a szervezet működésének meghatározott szintje, amely az egyén közérzetét, képességeit, tevékenységét, társadalmi részvételét befolyásolja. (Fogalomtár, http://rehab.munka.hu/c/document_library)

- (a) Az egészségi állapot romlása: a szervezet működésének, működőképességének csökkenése, torzulása, mely belső (endogén) vagy külső (exogén) ok következtében jöhet létre. (Fogalomtár, http://rehab.munka.hu/c/document_library)
- (b) Kóros egészségi állapot: a szervezet működésének betegség, rendellenesség, sérülés miatt bekövetkező, kedvezőtlen irányú változása. A kóros állapotot előidézhetheti genetikai hajlam, öregedés, stressz, terhesség stb. is. (Fogalomtár, http://rehab.munka.hu/c/document_library)

IV. Fogyatékoság meghatározása

„A fogyatékoság emberi funkciózavart jelent: az ember normális szenzoros, motoros vagy mentális funkcióihoz szükséges képességek részleges vagy teljes, átmeneti vagy végleges hiánya.” (Dr. Klauber A. - Multimorbid betegek rehabilitációja)

A fogyatékoság fajtái tehát az értelmi fogyatékoság, az érzékszervi fogyatékoság, testi és/vagy mozgásszervi fogyatékoság, halmozottan fogyatékosok. Az 1998. évi XXVI. törvény így határozza meg: fogyatékos személy az, aki érzékszervi - így különösen látás-, hallásszervi, mozgásszervi, értelmi képességeit jelentős mértékben vagy egyáltalán nem birtokolja, illetőleg a kommunikációjában számottevően korlátozott, és ez számára tartós hátrányt jelent a társadalmi életben való aktív részvétel során. Ha például az egyén kar amputáció miatt elveszti írásképeségét, vagy az agyvérzés következtében elveszti beszédfunkcióját, fogyatékos személyé válik.

V. Rokkantság meghatározása

„Az egyén kora, neme és társadalmi szerepei szerint elvárható mindennapi tevékenység tartós akadályoztatottsága.” (Dr. Klauber A. - Multimorbid betegek rehabilitációja)

A rokkantság tehát az embernek, mint társadalmi lénynek a társadalmi szerepeiben, funkcióiban bekövetkező zavara. Ha például valamely fogyatékoság következtében az egyén elveszti munkahelyét, hátrányos helyzetbe kerül, melynek egyéb következményes problémái is lehetnek. A rokkantság tehát társadalmi funkciózavar és a fogyatékoság következménye (pl. írás-, beszédképtelenség miatti munkahelyvesztés, következményes családi, egzisztenciális problémák).

VI. Fogyatékoság jelentésváltozásai

Az előzőekben felsorolt fogalmak egy folyamat különféle állomásait képezhetik. Amennyiben nem avatkozunk be megfelelő módon és időben, a károsodásból fogyatékoság, a fogyatékoságból pedig rokkantság, hátrányos helyzet alakulhat ki.

A fogyatékos személyeket általában a „fogyatékos” jelzővel illetik. A szakmai és hivatalos nyelv már nem a „fogyatékos” megjelölést, hanem a „fogyatékos emberek”, „fogyatékos személyek” illetve a „fogyatékkal élő emberek” elnevezést használja. A fogyatékoság egy alapvető szakmai fogalom, de jelentéstartalma a mai napig nem egységes. Fogyatékoságot az emberi testi, idegrendszeri, lelki, cselekvésszerű vagy szociális tulajdonságok területeken határozhatunk meg. Ezekben belüli is a fogyatékoság vonatkozhat a tulajdonság területére, területen belüli egy vagy több tulajdonságra, területre is.

„Fogyatékos személyek: gyógypedagógiai nevelést igénylő személyek. Főbb csoportjaik: az értelmi fogyatékosok, a látássérültek, a hallássérültek, a mozgáskorlátozottak, a beszédben akadályozottak, valamint a teljesítmény- és viselkedészavarokkal küzdők. Nevelésük, oktatásuk, fejlesztésük sajátos pedagógiai eljárások alkalmazását igényli.” (Mesterházi, 2001)

Magyarországon nemzetközileg is elismerten az elsők közt szabályozta törvény a fogyatékos emberek jogait 1998 évi XXVI. törvény. „Fogyatékos személynek az minősül, akinek érzékszervi (különösen látás-, hallásszervi), mozgásszervi értelmi képességei jelentős mértékben csökkentek vagy hiányoznak, illetőleg a kommunikációjában számottevően korlátozott, és ez számára tartós hátrányt jelent a társadalmi életben való aktív részvétel során.” (1998. évi XXVI. törvény - a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról)

A közoktatási törvény azokat sorolja gyógypedagógiai területre, akiknél fogyatékoság áll fenn. Gyógypedagógiai nevelést igénylő személyek meghatározása országoként, illetve földrajzi és kulturális régióként, valamint történelmi koronként változó.

„Mindegy, hogy képességeid mekkorák, fő, hogy a tőled telhető legjobbat formáld belőlük és általuk.” (Weöres Sándor)

VII. Akadálymentesség továbbfejlesztési lehetőségei

Meglévő környezetünk az emberek nagy csoportja számára számos akadállyal bír, azaz nem akadálymentes. Az akadálymentesség alapvető célkitűzése az egyéni különbségek figyelembe vétele, olyan környezet kialakítása, amely a fogyatékkal élő személyek környezet használhatóságát figyelembe veszi és mindenki számára biztonságosabb, kényelmesebb használatot biztosít.

VII. Eltérő követelményrendszer

Magyarországon 1998-ban olyan törvény került elfogadásra, melynek megvalósításához nem volt biztosított a gazdasági-, társadalmi feltétel. AZ építész szakma gyakorlatából is hiányzott az akadálymentesség megvalósításához szükséges rutin.

Tehát az akadálymentesség biztosítása csak számos tudományág, szakterület, szakági tervezők összehangolt tevékenységével valósítható meg.

Ahhoz, hogy az építés, átalakítás valóban akadálymentes legyen, már a tervezés során érdemes környezettervező rehabilitációs szakértőt vagy szakmérnököt (akadálymentesítési szakértőt) bevonni a tervezésbe, később pedig a kivitelezésbe is.

Optimális esetben a rehabilitációs szakértők vagy rehabilitációs szakmérnökök nem csak a kész tervdokumentáció átnézésekor és a nyilatkozat kiállításakor kapcsolódnak be a tervezési folyamatba, hanem már sokkal hamarabb, a tervezési folyamat elejétől részt vesznek a munkában. Ideális esetben a tervező és a rehabilitációs szakember együtt méri fel az akadálymentesítésre kerülő épületet vagy új építésnél már a koncepció megfogalmazásában is részt vesz a rehabilitációs szakember, majd a tervezés során folyamatosan konzultálnak egymással és egyeztetik a különböző akadálymentesítési megoldásokat. Együttműködéssel érhető el, hogy a tervdokumentáció minden szempontból megfeleljen a komplex akadálymentesítés kritériumainak.

Európai Unió és hazai pályázatok esetében is minden építési projektnél kötelezően előírt a pályázatban környezettervező rehabilitációs szakértő vagy szakmérnök alkalmazása a pályázat előkészítéséhez.

A meglévő, sokszor védelem alatt álló épületeink esetében szükség lenne egy eltérő, az adott épületet egyéni szemlélettel vizsgáló akadálymentességi követelményrendszer. A kulturális örökségi védelem alatt álló épületek esetében az akadálymentesítés nem minden esetben oldható meg teljes körűen az örökségi értékek sérelme nélkül. Ezért ezekben az esetekben az akadálymentesítés kialakítását az örökségi értékek megőrzésének figyelembe vételével kell meghatározni.

VIII. Intézményi akadálymentesítés

Az akadálymentesítés lehet az épített környezet tudatos kialakítása, átalakítása. A műszaki megoldások tekintetében viszont megkülönböztetünk személyi és intézményi akadálymentesítést.

Épület megnevezése	Parkolóhelyek kiépítettsége mozgás-korlátozottaknak	Mozgókori Parkolóhelyek száma	Gyalogos útvonalak feltételei megfelelő mozgáskorlátozottak és idősenyek számára	Szegélyezések kialakítása akadálymentes	Épületek förtendő akadálymentes bejárás mozgás-korlátozottaknak	%
...
...
...

Folyosó-szélesség	Fordulók és kiszáratások nagyszaga elegendő kerékszékekkel történő megforduláshoz (mín. 1,6m átmérőű kör)	Világítás-kapcsolók elérhetők kerékszékekben ülő személyek számára	Ajók elérhetők és biztonságosan nyithatók kerékszékekben ülő személyek számára	Ha az ajók elérhetők, önállóan is nyithatók	Ajók méretei megfelelők kerékszékek számára is	Mosdók akadálymentesek	Radiátorok védőburkolattal ellátottak	Radiátor-légfóliánélkül sérülésmentesen vannak kialakítva	Kötélek a padlóra rögzítettek	Korlátok, kapaszkodók, rámpák rendelkezésre állnak	%
...
...
...

Épület megnevezése	Telephely térkép látszerűség száma	Elgazdító irányító táblák	Automaták kerékszékekkel megközelíthetők	Információk szolgáltatók ügyfélpénztár tartalmának tiszta és kiemelkedő szakasza	Sánlyoltáknál vannak szívezetők	Akadálymentes közlekedési térkép	Hangosfényképek érzékszervi károsodottak számára	Kerékszékes hozzáférést nyújtó tábla	Internet hozzáférés érzékszervi károsodottaknak (hangos weboldal, stb.)	%
...
...
...

Épület megnevezése	Időleges várakozóhely az épületet önállóan elhagyni nem képes személyek számára	A vészkijárat gyengéltetői száma is egyértelműen van jelölve	A vészkijárat hangjelzéssel felszerelt	Táplálható információk a tűzjelző berendezésen	A fogyatékkal élő személyek munka- és közlekedési oktatásban részesülnek	%
...
...
...

1. ábra: Intézmények komplex akadálymentes vizsgálati szempontjai (épületek megközelítése, épületen belüli közlekedés, kommunikációs akadálymentesítés, menekülési útvonalak)

- (1) Közhasznú intézmények akadálymentességének kialakítása az üzemeltető szervek, szervezetek feladata (állami és közigazgatási hatóságok és szervezetek).
- (2) Üzleti szférában lévő szolgáltatások akadálymentességének kialakítását a piaci viszonyok szabályozzák, a társadalmi elvárásoknak megfelelően, mivel a szolgáltató és a fogyasztó viszonyát nem szabályozza magas szintű jogszabály.
- (3) Lakhatás akadálymentességének kialakítása alatt értendő a lakóházak – lakások minden típusára, vendéglátó szálláshelyekre, oktatási intézményekhez tartozó diákszállókra, kollégiumokra. Az akadálymentes lakhatás feltételeire ma még nincs kötelezően betartandó előírások.
- (4) Kereskedelmi szálláshelyek akadálymentességének kialakítása alatt értendő a szállodák, panziók, üdülők. Ezek akadálymentes kialakítása sokkal bonyolultabb az átlagnál, mivel erre a területre egyszerre vonatkozik a kereskedelmi – üzleti szféra és a közhasználatú létesítmények előírásai, szempontjai. Ugyanakkor itt a szálláshelyekben ötvöződik a lakóhely, az átmeneti és huzamos tartózkodású szálláshely funkciót. Tehát a „fogyatékos turizmus” számára is meg kell oldani az akadálymentességet.
- (5) Oktatási intézményekben mára intézkedések történtek az akadálymentesség megvalósítása érdekében. Ugyanakkor megfelelő jogi szabályozások hiányában az oktatási intézményhez kapcsolódó diákszálló, kollégium akadálymentességének kialakítása jellemzően elmarad.

A komplex akadálymentesítés célja, hogy mindenkit befogadó, mindenki számára alkalmas környezetet, épületeket, tárgyakat és szolgáltatásokat alakítsunk ki. Az akadálymentesség biztosítása az élet minden területén szigorú szabályok megalkotását és társadalmi személelmód váltást igényel.

IX. Társadalom befogadóképessége, toleranciája

Az emberek általában egyetértenek azzal, hogy a fogyatékos személyeket támogatni kell. Azonban amikor szemtől szemben találkoznak ezzel a jelenséggel, akkor sok esetben nem ez az elv érvényesül. Toleráljuk a tőlünk különböző tulajdonságokkal, jellemvonásokkal bíró egyéneket, de nem vesszük észre, hogy ezt a toleranciát nem egy-egy személlyel szemben kellene éreznünk, hanem mindenkivel szemben tanúsítanunk kellene. Hajlamosak vagyunk tehát a különböző tulajdonságokkal rendelkező, de valamilyen közös jellemvonást viselő embereket csoportosítani, és ezen csoportokat kizárni társadalmunkból.

A hétköznapi ember sok esetben nem rendelkezik megfelelő ismeretekkel, tapasztalatokkal, a fogyatékkal élőkkel kapcsolatban, ezáltal nem tud megfelelően viselkedni sem. Bizonytalannak érezzük magunkat, ami általában feszültséget kelt bennünk, és ezt a feszültséget minden ember másképp oldja, vezeti le: elkerüléssel, esetleg agresszív fellépéssel. Ahhoz, hogy a társadalom befogadóbb legyen a fogyatékos személyek csoportjával szemben, és a kialakult ellenérzés, hozzá nem értés megszűnjön, ahhoz ennek a csoportnak részt kellene vennie a hétköznapijainkban. Ez azonban csak úgy lehetséges, ha a körülmények biztosítva vannak minden területen.

Közösségben való jelenlétük elengedhetetlen alapja és feltétele tehát az akadálymentes környezet és közlekedés.

X. Társadalmi elfogadottság, szakmai oktatás

Akadályozottsággal élők a világ összes országában léteznek és találkoznak a mindennapi élet nehézségeivel. Ezek az akadályok gátolják vagy korlátozzák a fogyatékkal élőket az alapvető emberi és szabadságjogukban. Hazánk is az Európai Unió tagállamaihoz hasonlóan törekszik a fogyatékosokkal élő esélyegyenlőségének a megteremtésére. Az intézkedések sorában kiemelkedő oktatás, mely az emberi jogok előmozdításának alapvető eszköze. Az elmúlt években, hazánkban a jogi szabályozások terén hozott pozitív irányú változásoknak köszönhetően megduplázódott a felsőoktatásban a fogyatékosokkal élő hallgatók száma.

Mostanra már a Pécsi Tudományegyetem Pollack Mihály Műszaki és Informatikai Kar építész, építészmérnök és építőmérnök képzéseinek szerves részét képezi a komplex akadálymentesítés ismeretkör. A tantervekben szereplő komplex akadálymentesítési ismeretek célja, hogy a hallgatók képesek legyenek az építmények, elsősorban a közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférés, használat feltételeinek kialakítására, akár a tervezés, akár a kivitelezés, esetleg az üzemeltetés során.

XI. Zárszó

A kultúra az a terület, ahol a fogyatékkal élő különösen másodrendűnek érezheti magát. Míg a legtöbb kiemelt szerepű középületben, tehát kórházakban, önkormányzati épületeknél nagyobb számban megvalósul az akadálymentesítés bizonyos fokig, addig a kulturális intézmények háttérbe szorulnak. Fontos elfogadnunk azt a tényt, hogy a fogyatékkal élő személy teljes mértékben hozzánk hasonló ember, hasonló igényekkel, így a kultúra iránti hasonló érdeklődésüket sem szabadna akadályoznunk.

Irodalomjegyzék

1. Göncziné Dr. Szabó T. – Gyógypedagógiai alapismeretek
2. Dr. Klauber A.- Multimorbid betegek rehabilitációja (a fogalom meghatározása), Mozgásszervi Rehabilitációs Osztály, MÁV Kórház, Budapest
3. Vidonyiné Sólymos R. - A sajátos nevelési igényű tanulók integrált oktatására való érzékenyítéshez kapcsolódó pedagógiai módszerek támogatása, Nyugat – Magyarországi Egyetem, 2010
4. Bartos A., Csillag Á. - Általános ismeretek a „fogyatékoságügyről”, Alapvető gyógypedagógiai fogalmak, fogyatékosági fogalmak, fogyatékosági típusok, akadálymentes környezet, Mozgásjavító Általános Iskola, Szakközépiskola, EGYMI és Diákotthon, Budapest, 2012

„A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.”

Absztrakt

Az egészségturisztikai desztinációk számos szereplőt integrálnak, melyek sikeres működtetéséhez megfelelő turizmusirányítási és menedzsment szervezet szükséges. Ez a turisztikai desztináció menedzsment (röviden TDM) szervezetben manifesztálódik. A helyi és térségi szintű TDM szervezetek kialakítását és működési mechanizmusát döntően azonban lokális tényezők és adottságok befolyásolják. Kiindulva abból, hogy „Egy város csak akkor lehet tökéletes, ha van fürdője” (Abu Sir in Lee, 2004) úgy vélem, hogy bármely turisztikai desztináció sikerességének alapja legalább egy primer vonzástényező megléte (itt: az egészségturizmusban), amelye(ke)t szekunder vonzástényezőknak kell kiegészíteniük. Jelen tanulmány az országos törzskönyvi nyilvántartásba vett hazai gyógyhelyekről és a desztináció menedzsment szinergiájáról szól.

Magyarországi gyógyhelyek

Ma (2014. március) Magyarországon 18 gyógyhelyet tartanak nyilván.

Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 247. §-a (2) bekezdésének x) pontja alapján valamely település egésze vagy meghatározott része abban az esetben **nyilvánítható gyógyhellyé**², ha

- a. „elismert természetes gyógytényezővel rendelkezik;
- b. a természetes gyógytényező igénybevételének gyógy-intézményi feltételei (gyógyfürdő, gyógyszálló, szanatórium) biztosítottak,
- c. a gyógyítás zavartalanságát és a betegek nyugalmát biztosító környezeti feltételek (kiemelten védett területre előírt levegőtisztaság, fokozottan védett területnek megfelelő zajszint, rendezett zöldterületek stb.) adóttak,
- d. a pihenés infrastruktúrájának (köz művek, közlekedés, hírközlés, kommunális szolgáltatások, ellátó, szolgáltató intézmények stb.) kiépítettsége biztosított”.

Stratégia és menedzsment szemlélet az egészségturizmusban

Az Egészségügyi Világszervezet (*World Health Organization, WHO*) szerint 2024-re a turizmus és az egészségügy egyszerre lesz a világ húzó iparága.

Az egészségturizmus hazánk elsődleges turisztikai terméke. Nemcsak kínálatában, hanem stratégiai és intézményrendszere tekintetében is megállapítható. Ezt támasztja alá a 2005-2013 időintervallumot átfogó Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia (röviden NTS) is, amely az egészségturizmust a turisztikai termékfejlesztés nemzeti szintű prioritásai közül az első helyre sorolja. A Nemzeti turizmusfejlesztési koncepció 2014-2024³ (röviden Koncepció) – amelynek jelen tanulmány megírásának időpontjában még tervezetként olvasható – jövőképe szerint 2024-ben hazánk az egészségturizmus több területén is Európa legnépszerűbb célterülete lesz.

Hazánk turisztikai intézményrendszerét meghatározó TDM szintén szerepel a fent megjelölt stratégiai dokumentumokban: az NTS ötödik pillérjeként megjelölt turisztikai intézményrendszer hatékonysága ugyanis a TDM szerveződésben, TDM szervezeti rendszerben áll. A Koncepció úgy fogalmaz, hogy a turizmus intézményrendszerének alapjait turisztikai szervezetek (TDM szervezetek) jelentik.

¹ PhD hallgató, Szent István Egyetem Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola, tanársegéd, Szent István Egyetem, Gazdasági, Agrár- és Egészségtudományi Kar, Egészségtudományi Campus, Gyula, varga.dorottya@gk.szie.hu

² https://www.antsz.hu/felso_menu/ugyfeleknek/hatosagi_ugyintezes/engedelyek/gyogyhely_gyogytenyezo_gyogyviz_asvanyviz/gyogyhely_megnevezes.html

³ <http://www.kormany.hu/download/8/41/11000/NTK.pdf>

A magyar turizmus intézményrendszerét érintő szerveződés 2005-ben vette kezdetét, azonban kiépítése még a mai napig is tart. Erre utal a Magyar TDM Szövetség prioritása is, miszerint a 2014-2020-as időszakra a legfontosabb célnak a TDM-rendszer teljes hazai kiépülését tartja. Fontos megjegyezni, hogy a hazai TDM szervezetek életre hívását és fejlesztését Európai Unió támogatások is ösztönözték. A 2007-2013 programozási időszak során valamennyi gyógyhelyi TDM szervezet pályázati forrásokhoz jutott.

Ahogy a magyar TDM szerveződés sem nyerte el végleges formáját, úgy a hazai gyógyhelyek bővülése is folyamatos. Az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat (ÁNTSZ) szerint Szigetvár több mint egy hónapja kapta meg a gyógyhelyi minősítést, országosan 18.-ként.

Magyarország gyógyhelyei mindegyikén működik TDM szervezet. Ekképpen megállapítható, hogy a gyógyhelyek turizmus irányításában és menedzsment tevékenységében döntő szereppel bírnak a TDM szervezetek.

1. **Miskolc-Lillafüred:** MIDMAR Miskolci Idegenforgalmi Marketing Nonprofit Kft.
2. **Harkány:** Harkányi Turisztikai Egyesület
3. **Sopron-Balf:** Sopron Régió Turisztikai Központ Nonprofit Kft.
4. **Gyöngyös-Kékestető:** Gyöngyös-Mátra Turisztikai Közhasznú Egyesület, Mátra Térségi TDM Nonprofit Kft.
5. **Hévíz:** Hévíz Turisztikai Desztinációs Menedzsment Egyesület
6. **Balatonfüred:** Balaton Best Nonprofit Kft.
7. **Parád:** Gyöngyös-Mátra Turisztikai Közhasznú Egyesület
8. **Hajdúszoboszló:** Hajdúszoboszlói Turisztikai Közhasznú Nonprofit Kft.
9. **Zalakaros:** Zalakarosi Turisztikai Egyesület
10. **Bükkfürdő:** Bük, Bükkfürdő Közhasznú Turisztikai Egyesület
11. **Eger:** Művészetek Háza Eger Nonprofit Kiemelten Közhasznú Kft.
12. **Debrecen:** Debrecen és Hortobágy Turizmusáért Egyesület
13. **Gyula:** Gyulai Turisztikai Nonprofit Kft.
14. **Sárvár-Arborétum:** Sárvár Tourist & TDM Nonprofit Kft.
15. **Sárvár-Gyógyvarázs:** Sárvár Tourist & TDM Nonprofit Kft.
16. **Mezőkövesd-Zsórifüredő:** Matyófüldi Idegenforgalmi Egyesület
17. **Nyíregyháza-Sóstógyógyfürdő:** Nyíregyházi Turisztikai Nonprofit Kft.
18. **Szigetvár:** Szigetvári „Zrínyi 1566” Turisztikai Egyesület

Fenntarthatóság

A TDM célja a versenyképes és fenntartható turizmus kialakítása egy turistákat és kirándulókat fogadó, földrajzilag lehatárolható egységben, amely mindazon fogadóképességgel és fogadókészséggel rendelkezik, amely a látogatók szükséglet-kielégítésén túl biztosítja a helyi közösség élhető életkörülményeit és életterét, a lokális gazdaság számára pedig élénkítő hatást gyakorol. A turisztikai desztinációk térbeli koncentrációjával fokozható az adott térség versenyképessége. (Aubert et. al. 2012) A fenntarthatóság több szempontból is értelmezhető: társadalmi, természeti-környezeti, valamint pénzügyi-gazdasági vonatkozásban. Ez derült ki a 2014 februárjában végzett, gyógyhelyi TDM szervezetek körében kérdőíves kutatásomból is. A TDM szervezetek értelmezésében a fenntarthatóságot társadalmi aspektusból értelmezik (pl. hosszú távú együttműködés, kapcsolatfenntartás, folyamatos kommunikáció, TDM szervezetek egymás közötti együttműködése, tanulás/tanítás turisztikai hasznosítása), mások a környezeti és élhetőségi szempontokat és a fenntartható szolgáltatásokat helyezték előtérbe. Gazdasági szempontból kiemelték az idegenforgalmi adót, a saját bevételek és pályázati forrásokkal történő működést.

„Az a város, amely megfogalmazza turizmus stratégiáját, több vendégéjszakát és jóval magasabb számú turistaérkezést tudhat magáénak.” (Roland Berger, 2011) A hazai TDM szervezetek is rendelkeznek marketing tervvel. Azon szervezetek pedig, akik szervezet fejlesztésre sikeresen pályáztak, kötelező a desztinációfejlesztési stratégia kidolgozása is. Mindezek mellett a fenntarthatósági terv kidolgozása és alkalmazása háttérbe szorul. A TDM szervezetek részére

ezért az Európai Bizottság megbízásából kidolgozták az Európai Turisztikai Indikátorrendszert (ETIR), a fenntartható turisztikai célterületek menedzsmentje érdekében. A megkérdezett, gyógyhelyeken működő TDM szervezetek közül 10 már hallott az ETIR-ről, kettő még nem, egy pedig már a szükséges kutatásokat is megalapozta. Stratégiák tekintetében elmondható, hogy az összes TDM szervezet rendelkezik éves marketing tervvel. Desztináció fejlesztési stratégiával azonban ennél kevesebb, közülük: gyöngyösi, szigetvári, büki, hajdúszoboszlói, zalakarosi, harkányi, debreceni, sárvári, mezőkövesdi, gyulai. A miskolci desztináció fejlesztési stratégia az adatfelvétel időpontjában még készülő stádiumban volt. Jelen tanulmány a TDM szervezetek számára javasolja az egységes szempontrendszer alapján kidolgozott fenntarthatósági terv kidolgozását és alkalmazását, amely a turizmus közvetett indikátorain túl információt adnak a turizmusban közvetetten érintett üzleti és hatósági környezet mutatóiról.

Párhuzamos működések – „Öntsünk tiszta vizet...”

A NTS kimondja, hogy *„a turizmus struktúráját jelenleg Magyarországon a nem megfelelő stabilitás, az átláthatatlanság, a nem kellőképpen definiált felelősségi és hatáskörök jellemzik”*. Ennek ellenére még ma is további párhuzamosságok fedezhetők fel a mind a turizmus, mind pedig az egészségturizmus igazgatásában.

TDM szervezetek létrehozását hazánkban turizmus törvény hiányában egyetlen jogszabály sem korlátozza. Ennél fogva az nem köthető minimum turisztikai indikátorokhoz (szálláshelyek kapacitása, foglaltsága, vendégforgalma, átlagos tartózkodási idő) vagy települési mutatókhoz (például lélekszám, társadalmi-gazdasági stb. tényezők) sem. Fejlesztéspolitikai szempontból azonban fontos megemlíteni, hogy a TDM szervezetek létrehozását és fejlesztését célzó pályázatok rendre előírtak egy minimum vendégforgalmi mutatószámot. A pályázaton való részvétel további előfeltétele, hogy a TDM szervezet a Nemzetgazdasági Minisztériumnál regisztrált szervezet legyen. 2010. december közepétől lehetséges a regisztráció azon szervezetek számára, amelyek tevékenységüket TDM szakmai irányelvek szerint végzik. A Nemzetgazdasági Minisztérium honlapja szerint ma hazánkban 85 regisztrált TDM szervezet működik. A lista 2013. április 23.-i állapotot jelenít meg, ekképpen nem ismertek a további bejegyzett TDM szervezetek, amennyiben azok 2013 áprilisa után kérték regisztrációjukat.

Egységes TDM informatikai rendszer alkalmazása hiányában, hazánkban eddig nem létezik közös adatbázis vagy gyűjtőoldal a TDM szervezetekre vonatkozóan. Így azokat a TDM szervezetek különböző életciklusában megjelenő szereplők nyújtanak információt. Az említett szereplők:

- Törvényszék – turisztikai egyesület alapítása kapcsán
- Polgári Törvénykönyv – gazdasági társaságok alapításának szabályozása kapcsán
- Nemzetgazdasági Minisztérium (röviden NGM) – alapítást követő hivatalos regisztráció (nem kötelező)
- Magyar TDM Szövetség (TDM szervezetek ernyőszervezete) – tagság (nem kötelező)
- Magyar Turizmus Zrt. – TDM koordináció, Regionális Marketing Igazgatóságok, Tourinform hálózat (működés kapcsán, szinergiahatás és együttműködés)
- Hungarian Travels Kft. utazási iroda – működés (desztinációk csomagszervezése és csomagjánlatok piacra vitele)
- Települési önkormányzatok – alapítás és fenntartás, idegenforgalmi adó visszaforgatása
- Miniszterelnökség (a 2013. január 1-én megszűnt Nemzeti Fejlesztési Ügynökség jogutódsszervezete) – pályázatok kapcsán

A TDM szervezetek jogi formái tekintetében lehetnek egyesületek vagy nonprofit gazdasági társaságok. A gyógyhelyek menedzselését többnyire egyesületek végzik, kivéve Miskolc-Lillafüred, Sopron-Balf, Hajdúszoboszló, Eger, Gyula, Sárvár és Nyíregyháza-Sóstógyógyfürdő TDM szervezeteit. Amennyiben a TDM szervezet jogi formája egyesület, akkor azt a törvényszék veszi nyilvántartásba. Öröndetes tény, hogy 2014. július 1-től hatályba lép azon pontja a vonatkozó törvénynek, miszerint *„A civil szervezet nyilvántartásban szereplő adatai országosan egységes, elektronikus, bárki számára ingyenesen hozzáférhető közhiteles nyilvántartásban*

elérhető.” (<http://civil.info.hu/nyilvantartas>). Ekképpen azokra a turisztikai egyesületre is fény derül, amelyek bár TDM irányelveken alapulva működnek, mégsem regisztrált TDM szervezetek

A Magyar TDM Szövetségnek nem tagja az összes TDM szervezet, függetlenül a hivatalos NGM-regisztrációtól. A TDM ernyőszervezettől kapott információk alapján jelenleg 50 tagja van, amelyből 48 helyi, pedig 2 térségi szinten működik.

A Magyar Turizmus Zrt. névhasználati szerződésében álló Tourinform irodák fenntartói és üzemeltetői döntően ma TDM szervezetek (www.tourinform.hu).

A Magyar Turizmus Zrt. belföldi hálózatában jelen lévő elektronikus adatbázisa a Nemzeti Turisztikai Adatbázis (NETA), amelyek naprakész információkkal történő ellátása a Tourinform irodák kötelező feladata.

A TDM szervezetek desztinációs csomagajánlatainak piacra vitelét a jövőben az erre szakosodott, belföldi és beutaztató utazásszervező tevékenységet ellátó Hungarian Travels Kft. utazási iroda fogja ellátni – a NETA-tól függetlenül. Megjegyzendő, hogy a csomagszervezés és – értékesítés folytatása esetén a TDM szervezeteknek bővíteni kell tevékenységi körét. Gyógyhelyek tekintetében eddig csak a Gyulai Turisztikai Nonprofit Kft. rendelkezik ilyen tevékenységgel.

Hazánk **egészségturisztikai intézményrendszerében** is fellelhetők párhuzamosságok. A tisztánlátás érdekében kiemelendő két szervezet: a Magyar Fürdővárosok Szövetsége, valamint a Magyar Fürdőszövetség. Mind tevékenységükben, mind pedig céljaikban és tagjaikban eltérnek egymástól. A Magyar Fürdőszövetség a hazai fürdők országos érdekvédelmi szervezete. Weboldala (<http://www.furdoszovetseg.hu/>) szerint a szervezet célja a magyar fürdőkultúra hagyományainak megőrzése, védelme, ötvözése a modern fizioterápiás és orvos-szakmai, technológiai innovációkkal. A Magyar Fürdőkultúra Kft. nevéből adódóan szintén hazánk fürdőkultúrájáért tevékenykedik, annak újjáélesztéséért, népszerűsítéséért, valamint fejlesztéséért. A Magyar Fürdővárosok Szövetsége Alapszabálya ⁴szerint a rendes tagságot belépési szándékukat kifejező települési önkormányzatok képezik, s általános célkitűzései között szerepel az együttműködési lehetőség megteremtése és kiszélesítése a tagjai között, a tag települések társadalmi-gazdasági fejlesztésének elősegítése, a tag településeken működő fürdők műszaki adottságai fejlesztésének helyi- és regionális szinten történő elősegítése, a fürdőturizmus fejlesztésének elősegítése, valamint a tagok érdekképviselői kereteinek kialakítása, érdekvédelmének ellátása. Ezzel szemben a Magyar Fürdőszövetség rendes tagjai lehetnek fürdőszolgáltatást nyújtó hazai létesítmények teljes körű üzemeltetői, valamint magyar és külföldi önálló fürdőszövetségek, fürdő egyesületi szövetségek. A szakmai részvételt tovább erősíti, hogy a Magyar Fürdőszövetség tagja az Európai Gyógyfürdőszövetségnek, valamint a szóban forgó szervezet nevét fémjelzi az ötcillagos **minősítési rendszer**, amelyre immáron a rendes tagokon kívül érvényes más hazai fürdő létesítményekre.

Az egészségturizmust érintő szálláshelyek minősítése kapcsán sincsen egységes koncepció hazánkban. A hazai szállodák minősítésére 2011. július 1-től alkalmazzák a Hotelstars harmonizált európai minősítő rendszert, amelyet a Nemzetgazdasági Minisztérium és a Magyar Szállodák és Éttermek Szövetségének stratégiai megállapodása Nemzeti Szállodai Tanúsító Védjegyre emelt. A minősítő rendszer 270 kritérium teljesítésén alapul. Amennyiben egy szálloda wellness megnevezésre is törekszik, egy külön wellness kritériumrendszert kell teljesítenie, amely jelentősen eltér a korábbi alkalmazástól, nevezetesen a 45/1998. (VI. 24.) IKIM⁵ rendelet a kereskedelmi és a fizető-vendéglátó szálláshelyek osztályba sorolásáról, valamint a falusi szálláshelyek minősítéséről (lásd melléklet). A gyógy szállodák minősítését azonban az Állami és Népegészségügyi Tisztiorvosi Szolgálat (ÁNTSZ) végzi. Az egészségturizmus két ága a minősítés tekintetében is eltér egymástól. A határterületként értelmezhető medical turizmus esetében ma Magyarországon sem egységes koncepció, sem

⁴ <http://magyarfurdovarosok.hu/alapszabaly.pdf>

⁵ Ipari, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Minisztérium

közös minősítő rendszer nem létezik. A mai fejlesztések azonban tendenciaszerűen azt mutatják, hogy a medical turizmus és a medical wellness egyre nagyobb jelentőséggel bír.

Egy rövid internetes kutatás alapján a következő hazai szállodák alkalmazzák a medical kifejezést:

- Vis Vitalis Medical Wellness Hotel**** (Kerepes)
- Hotel Atlantis****superior Medical, Wellness és Conference Hotel (Hajdúszoboszló)
- Alba Medical Hotel**** (Székesfehérvár) – fejlesztés alatt

Szállodák, amelyek kínálatában megjelenik a medical spa/wellness:

- Spirit Hotel***** (Sárvár)
- Hotel Cascade (Demjén)
- Hotel Európa Fit****superior (Hévíz)

Az alábbi táblázat az egészségturizmusban releváns minősítést és tanúsítást végző szervezeteket és intézményeket tartalmazza.

Szervezet vagy intézmény	Minősítési/tanúsítási hatáskörébe tartozó létesítmények
ÁNTSZ Országos Tisztifőorvosi Hivatal	Gyógyhely Gyógyszálloda (2*-5*)
Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége	Szálloda 1*-5*superior Wellness hotel (3*-5*)
Magyar Fürdőszövetség	Strandfürdő (1*-5*) Gyógyfürdő (1*-5*) Wellness (medical wellness) fürdő (1*-5*) Élményfürdő (1*-5*) Uzsoda létesítmények (1*-5*)
TÜV Rheinland (nemzetközi)	„Hitelesített wellness szálloda, üdülőhely és gyógyfürdő” „Hitelesített orvosi gyógyfürdő”
Falusi és Agroturizmus Országos Szövetsége	Egészségporta

Forrás: internetes kutatás alapján saját szerkesztés

Hazánk turizmusára még mindig a politikumorientáció jellemző. A külföldi mintákra szerveződött hazai turisztikai desztináció menedzsment szervezetek is bizonyítják. Létrehozásukkal azt kívánták elérni, hogy az irányítás a politikumból a tényleges szakma kezébe kerüljön. Hazánkban azonban a TDM szerveződés alapja az érintett települési önkormányzat hozzájárulása és alapító tagsága. Csak úgy, mint a Magyar Fürdővárosok Szövetsége Egyesületének is a települések önkormányzatai lehetnek rendes tagjai.

Gyógyhelyek turisztikai menedzsmentje

„Csak akkor várhatni sikert, ha az anyagi erőhöz, mellyel rendelkezünk, a szellemi erők szövetségét is megszervezzük.” (Széchenyi István)

Az egészségturisztikai desztinációk számos szereplőt integrálnak, melyek sikeres működtetéséhez megfelelő turizmusirányítási és menedzsment szervezet szükséges. Ez a TDM-ben érhető tetten. Ennek tárgyalását megelőzően azonban szólni kell a klaszterekről is, amelyek időben megelőzték a TDM szerveződést. Turisztikai régiós bontásban az alábbi hálózatos együttműködések léteznek.

Dél-alföldi régió:

- Békés Megyei Egészségturizmus Klaszter
- Hungaromed Klaszter (Csongrád megye)
- Dél-Alföldi Termál Klaszter
- "Mosoly" Dél-Alföldi Fogászati-, és Egészségturisztikai Innovációs Klaszter
- **8 helyi TDM szervezet** (NGM által regisztrált), ebből egy, a Gyulai Turisztikai Nonprofit Kft. gyógyhelyi érdekeltségű

Észak-alföldi régió:

- Észak-Alföldi Termál Klaszter Egyesület
- Innovatív Turizmus Klaszter
- Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Termál Klaszter
- **5 helyi** (ebből három gyógyhelyi érdekeltségű: Hajdúszoboszlói Turisztikai Közhasznú Nonprofit Kft., Debrecen és Hortobágy Turizmusáért Egyesület, Nyíregyházi Turisztikai Nonprofit Kft.), **2 térségi TDM szervezet** (NGM által regisztrált)

Észak-magyarországi régió:

- Észak-Magyarországi Turisztikai Innovációs Klaszter
- Észak-magyarországi Egészségturisztikai Klaszter
- **13 helyi** (ebből három gyógyhelyi érdekeltségű: MIDMAR Miskolci Idegenforgalmi Marketing Nonprofit Kft., Eger Városi Turisztikai Közhasznú Nonprofit Kft., Gyöngyös-Mátra Turisztikai Közhasznú Egyesület, Matyóföldi Idegenforgalmi Egyesület) **1 térségi TDM szervezet** (NGM által regisztrált)
- **2 térségi TDM szervezet** (nem regisztrált)

Budapest–Közép-Duna-vidék:

- Budapest és környékén **4 helyi TDM szervezet** (NGM által regisztrált), **3 helyi** (nem regisztrált)

Dél-dunántúli régió:

- Pannon Termál Klaszter
- Dombóvári Egészségipari Klaszter
- **10 helyi TDM szervezet** (NGM által regisztrált) (ebből kettő gyógyhelyi érdekeltségű: Harkányi Turisztikai Egyesület, Szigetvári „Zrínyi 1556” Turisztikai Egyesület)

Közép- dunántúli régió:

- **10 helyi, 3 térségi TDM szervezet** (NGM által regisztrált), ebből egy, a Balatonfüredi Turisztikai Egyesület gyógyhelyi érdekeltségű

Nyugat- dunántúli régió:

- Hévíz-Balaton Thermal Airport Fejlesztési Klaszter
- Hungaro Pannon Egészségturisztikai Innovációs Klaszter
- **8 helyi TDM szervezet** (NGM által regisztrált) (ebből négy gyógyhelyi érdekeltségű: Sopron Régió Turisztikai Központ Nonprofit Kft., Hévíz Turisztikai Desztinációs Menedzsment Egyesület, Zalakarosi Turisztikai Egyesület, Bük, Bükfürdő Közhasznú Turisztikai Egyesület, Sárvár Tourist & TDM Nonprofit Kft.)

Balaton:

- 18 helyi, 2 térségi TDM szervezet (NGM által regisztrált)
- 1 helyi, 1 régiós TDM szervezet (nem regisztrált)

Tisza-tó:

- 2 helyi TDM szervezet (NGM által regisztrált)

TDM szervezet	Alapítás éve	Tagok/tulajdonosok száma	TDM regisztrációs szám	Magyar TDM Szövetségi tag
MIDMAR Miskolci Idegenforgalmi Marketing Nonprofit Kft.	2012	60, ebből 10 alapító	TDM-REG-73/2012	Igen
Harkányi Turisztikai Egyesület	2005	Kb. 50, ebből 30 alapító	TDM-REG-P/50/2011	Igen
Sopron Régió Turisztikai Központ Nonprofit Kft.	2009	na.	TDM-REG-77/2012	Nem
Mátra Térségi TDM Nonprofit Kft.	2012	na.	TDM-REG-83/2012	Nem
Gyöngyös-Mátra Turisztikai Közhasznú Egyesület	2009	53, ebből 30 alapító	TDM-REG-P /041/2011	Igen
Hévíz Turisztikai Desztinációs Menedzsment Egyesület	2006	97, ebből 28 alapító	TDM-REG-P/025/2011	Igen
Balatonfüredi Turisztikai Egyesület	2006	197, ebből 37 alapító	TDM-REG-P/010/2011	Igen
Hajdúszoboszlói Turisztikai Közhasznú Nonprofit Kft.	2009	4, ebből 4 alapító	TDM-REG-P/008/2011	Igen
Zalakarosi Turisztikai Egyesület	2008	127, ebből 92 alapító	TDM-REG-P/026/2011	Nem
Bük, Bükfürdő Közhasznú Turisztikai Egyesület	2010	140, ebből 76 alapító	TDM-REG-P/011/2011	Igen
Eger Városi Turisztikai Közhasznú Nonprofit Kft.	2009	8, ebből 8 alapító	TDM-REG-P/013/2011 (Művészetek Háza Eger Nonprofit Kiemelten Közhasznú Kft.)	Nem
Debrecen és Hortobágy Turizmusáért Egyesület	2009	63, ebből 11 alapító	TDM-REG-P/65/2011	Nem
Gyulai Turisztikai Nonprofit Kft.	2011	8, ebből 7 alapító	TDM-REG/030/2011	Igen
Sárvár Tourist & TDM Nonprofit Kft.	2011	5, ebből 5 alapító	TDM-REG/59/2011	Nem
Matyófüldi Idegenforgalmi Egyesület	2009	36, ebből 5 alapító	TDM-REG-P/003/2011	Nem
Nyíregyházi Turisztikai Nonprofit Kft.	2009	70	TDM-REG-P/033/2011	Igen
Szigetvári „Zrínyi 1556” Turisztikai Egyesület	2012	25, ebből 10 alapító	TDM-REG-74/2012	Nem

Hazai tendenciák

A belföldi turizmust ösztönző Széchenyi Pihenőkártya rendszer vonatkozásában kiemelkedik, hogy 2013. július 1-től a SZÉP Kártya mindhárom alszámlájáról (nevezetesen vendéglátás, szálláshely, szabadidő) megváltható a fürdőbelépő az elfogadóhelyeken. Azt megelőzően pedig csak és kizárólag a szabadidő alszámláról, ún. „zsebből” egyenlíthették ki a vendégek a gyógy- és strandfürdőbelépőt.

A Központi Statisztikai Hivatal 2014. februárban hozta nyilvánosságra a legnépszerűbb termálfürdős települések rangsorát. A rangsor alapja a településeken, vagy ha úgy tetszik, desztinációkban generált külföldi és belföldi vendégéjszakák száma. Az összesített vendégéjszakák száma alapján felállított rangsorban három településtől eltekintve az összes gyógyhelyi minősítésű.

A TDM szervezetek, mint a posztmodern turizmus együttműködési formái kiemelt figyelmet fordítanak a turisták aktív részvételére, élménykeresésére. Ahogyan Michalkó is fogalmaz: „A turizmus az egyén élményszerzéssel párosuló környezetváltozása, amelynek során szolgáltatások igénybe vételére kerül sor”. Csíkszentmihályi amerikai pszichológusprofesszor a nem mindennapi élményekre a „flow” megnevezést alkalmazta.

Az élményszerzés helyszínei egészségturisztikai vonatkozásban a spa és wellness turizmusban érhető tetten. A vizsgálatba bevont települések fürdőiben is megjelenik az egészségmegőrzés és prevenció hívószavakkal jellemezhető wellness. A termék, ebből fakadóan a kereslet nem homogén. Az elmúlt évek fürdőfejlesztéseit tekintve gombamód szaporodtak és/vagy fejlődtek az élményfürdők, háttérbe szorítva ezzel a gyógyturizmust. Néhány közülük: Gyula (AquaPalota), Hajdúszoboszló (AquaPalace), Nyíregyháza (Aquarius Élményfürdő), Zalakaros, Bükfürdő, Debrecen (Aquaticum Mediterrán Élményfürdő), Sárvár, Balatonfüred (Annagora Aquapark), Miskolc (Selyemréti Strandfürdő).

A működő TDM szervezetek az egészségturizmuson (mint tevékenység specifikus turisztikai terméken) kívül más turisztikai termékekkel (pl. natúr aktív turizmus, kulturális turizmus) együtt népszerűsítik és menedzselik a vonatkozó desztinációt. A szinergiahatás ekképpen nemcsak a szervezeti hálóban van jelen, hanem a termékek összehangolt kínálatában is, amely megfelel a mai trendek követésének.

Fontos, hogy a TDM szervezetek települési vonzástényezőket is beépítsenek tevékenységükbe, programjaikba és akcióikba. Ez akár a települések szlogenjében is megjelenik úgy, mint „Balaton – mindig élmény” vagy „Élmény minden évszakban”, „Hajdúszoboszló, a felüdülőlhely” vagy „Érezd jól magad”, „Sárvár – Kristálytisza élmény”, „Mezőkövesd – Matyó föld szíve”. A vendégek élményének maximalizálása érdekében a TDM szervezetek széles eszköztárat kínálnak. Ilyenek például a garantált programok, garantált túravezetés, sport animáció, komplex programok, fesztiválok, bortúra, sima és elektromos kerékpárkölcsonzés, hajótúra, csomagajánlatok. Jó példa az idén első alkalommal induló és május 1-11. között megrendezésre kerülő „Nyitott Balaton – Vendégül látjuk az országot a Balatonnál” akció. A programot szezonhosszabbítási céllal hívta életre a Magyar Turizmus Zrt. és a Balatoni Regionális TDM Szövetség, amely utóbbi 17 települést tömörít.

Befejezés

A helyi és térségi TDM szervezet kialakítását és működési mechanizmusát döntően helyi tényezők és adottságok befolyásolják, különös tekintettel a környezeti feltételekre, a turisztikai infra- és szuprastruktúrára. Az intézményi modell mindenhol a bevált recept szerint működhet, de sikeresség csak abban az esetben könnyelhető el, amennyiben a menedzsment egyediség kialakítására törekszik mind a termék-, mind pedig az arculatfejlesztésben. Egészségturisztikai adottságukat csak néhány gyógyhelyi település jeleníti meg szlogenjében (pl. Gyula, a történelmi fürdőváros, Hajdúszoboszló, a felüdülőlhely, Bükfürdő, gyógy- és élménycentrum, Hévíz, az élet forrása). Egymást kioltó működések és a párhuzamosság elkerülése helyett pedig törekedni kellene az egymást erősítő, összehangolt tevékenységek végzésére a racionalitás és a hatékonyság jegyében.

Irodalomjegyzék

- Árva L. (2012): *Új típusú turizmus, új típusú turizmus marketing a poszt-indusztriális korban*. Szolnoki Főiskola. Szolnok (http://turizmusvendeglatas.szolfportal.hu/images/stories/letoltheto/arva_laszlo_uj_tipusu_turizmus.pdf)
- Aubert A. (vezető szerk.) (2011): *Turizmus-menedzsment*. Pécsi Tudományegyetem. Pécs. Elektronikus tankönyv, elérhető: <http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turizmusmenedzsment/book.html>
- Aubert (et. al.) (2012): Az egészségturizmus térszervezési és menedzselési sajátosságai Magyarországon. VI. Magyar Földrajzi Konferencia http://geography.hu/mfk2012/pdf/aubert_jonasberki.pdf
- Eőry, Edit (et. al) (2005): Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2005-2013 (<http://www.kormany.hu/download/4/5c/20000/NemzetiTurizmusfejlesztésiStrategia.pdf>)
- Lengyel M. (szerk) (2008): *TDM működési kézikönyv I. rész*. Heller Farkas Főiskola. Budapest (<http://mek.oszk.hu/12100/12132/12132.pdf>)
- Magyar Turizmus Zrt. Marketingterv 2014 Stratégia
- Michalkó G. (2012): *Turizmológia*. Akadémiai Kiadó. Budapest
- www.antsz.hu
- <http://www.furdoszovetseg.hu/>
- <http://www.kormany.hu/download/8/41/11000/NTK.pdf>
- www.ksh.hu
- <http://magyarfurdokultura.hu/>
- <http://magyarfurdovarosok.hu/>
- www.hotelstars.hu
- [szakmai .itthon.hu](http://szakmai.itthon.hu)